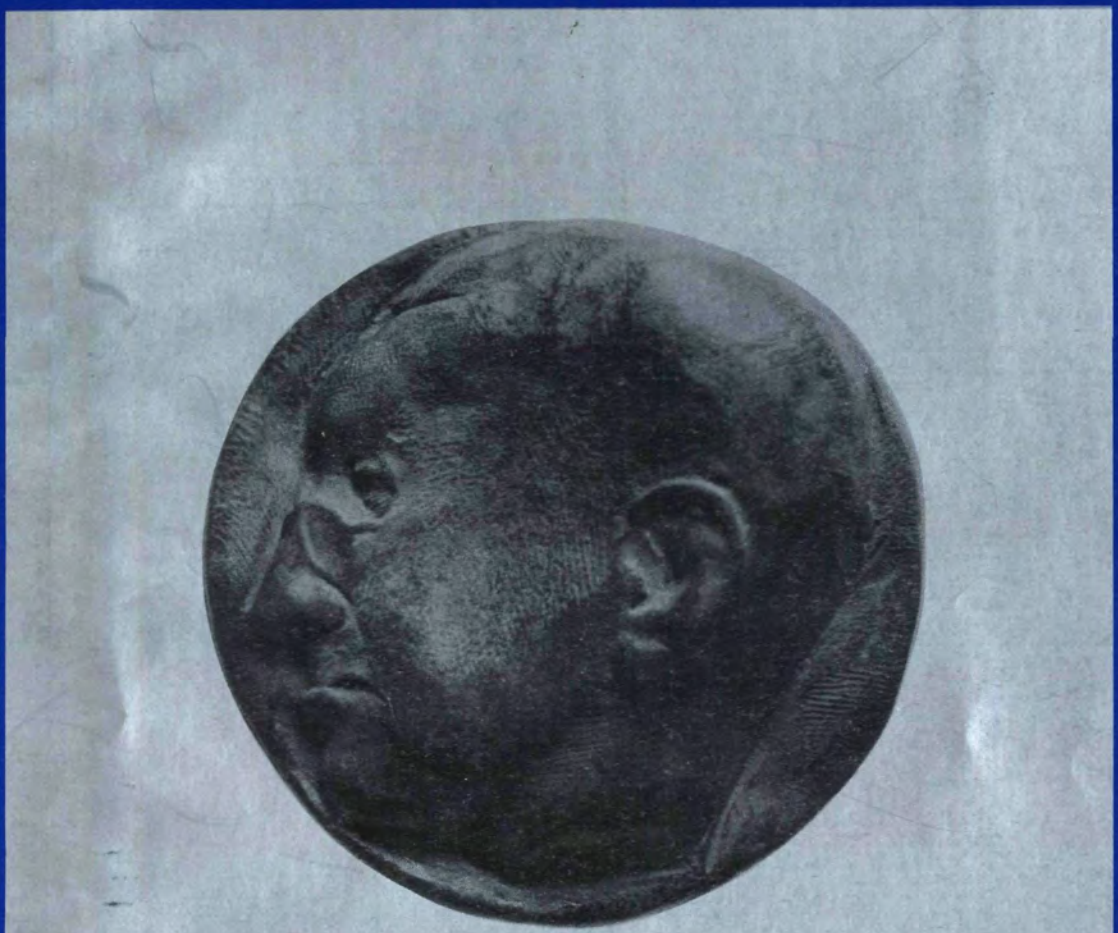
munt- en penningkundig nieuws

januari/februari 1980
4e jaargang no. 1

de beeldenaar

NUMISMAAT

SEDERT 1880

MONNAIES - MEDAILLES - LIVRES NUMISMATIQUES - VENTES PUBLIQUES - ARCHEOLOGIE

✤

✤

MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKEN - VEILINGEN - OUDHEDEN

Jacques Schulman B.V.

Keizersgracht 448 — Amsterdam
Telefoon (020) 23 33 80 - 24 77 21 — Postgiro 9922

A.G. van der DUSSEN b.v.

Beëdigd taxateur/Sworn valuer/Vereidet Wertsachverständiger

Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht, Nederland
Telefoon (043) 15119
Postrekening 15.38.597
Bank: Rabobank Maastricht, rekening nr. 13.13.01.780
Telegramadres: Munten Maastricht

CATALOGUE
DES MONNAIES GRECQUES ANTIQUES
DE L'ANCIENNE COLLECTION POZZI
MONNAIES FRAPPÉES EN EUROPE

PAR

SERGE BOUTIN

En 1918, le professeur S. Pozzi demanda à M. Dieudonné, alors conservateur adjoint au Cabinet des Médailles de la Bibliothèque Nationale, de bien vouloir établir un catalogue de sa collection de monnaies grecques antiques, dont il avait réuni quelque 8500 pièces.
La même année, Pozzi fut assassiné, et le travail resta inachevé.
En 1921 furent vendues à Lucerne 3334 monnaies grecques provenant de la collection Pozzi. Le catalogue de cette vente, avec 101 planches, comportait 2085 pièces d'Italie du Sud, de Sicile et de Grèce, les autres pièces ayant été émises en Asie et en Afrique. On avait exclu de la vente environ 1000 monnaies d'argent et 1500 de bronze.
Il y a quelque temps, un heureux hasard permit à M. Boutin d'acquérir les épreuves des 202 planches (les seules que Dieudonné avait composées) préparées pour les 4630 monnaies grecques, frappées dans les villes d'Europe que possédait en réalité le professeur Pozzi. Bénéficiant des travaux publiés depuis 1921, M. Boutin a modifié et complété la description rédigée par Dieudonné des 2800 premiers numéros, et il y a ajouté, autant que possible, les références, qui manquaient toutes. La suite du texte a été fait uniquement d'après les planches, en y apportant le plus grand soin afin d'éviter les erreurs ou les confusions. Pour faciliter encore les recherches et le travail de classement, M. Boutin a préparé des tables très détaillées:

A. *Abréviations et ouvrages consultés* – B. *Villes et Provinces* – C. Dynastes et Tyrans – D. Empereurs romains – E. Noms grees de Magistrats et inscriptions grecques remarquables. – F. Inscriptions latines. – G. Index 'Rerum' très détaillé, permettant de localiser rapidement toutes les monnaies qui figurent dans ce catalogue. – H. Monogrammes.

Avec ses 4630 numéros, dont 1500 magnifiques monnaies en bronze, tous illustrés et décrits, ce catalogue doit figurer dans toutes les bibliothèques.

295 pages + 202 planches Broché en 2 volumes 22 × 28 cm Prijs: Hfl. 165,–
Maastricht, 1979 (+ port en 4% BTW)

Bestellingen gaarne aan: **A. G. VAN DER DUSSEN B.V.**
Hondstraat 5 – 6211 HW Maastricht – tel. 043-15119)

of aan de betere muntenhandel.

muntenhandel Groningana

A. NAP
Oude Kijk in 't Jatstraat 60
Groningen
Tel. 050-135858

Munten, bankbiljetten, antieke prenten en kaarten, boeken op elk gebied met een speciale afdeling numismatische literatuur.

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 7671 AT VRIEZENVEEN TELEFOON 05499-1322

Uw adres voor:

MUNTEN, BANKBILJETTEN, OPBERGSYSTEMEN, NUMISM. LITERATUUR, ABONNEMENTS-SYSTEEM, NIEUWE BUITENLANDSE MUNTEN MET 10% KORTING, DIVERSE PRIJSLIJSTEN OP AANVRAAG.

GROOTHANDEL — KLEINHANDEL — UITGEVERS

's Zaterdags gesloten.

Stichting Numismatica 1977

Zaterdag 23 februari 1980
Zondag 24 februari 1980
Internationale munten- en penningenbeurs te Arnhem
in het Postiljon Motel, Europaweg
van 10.00 - 17.00 uur

Zondag 2 maart 1980
Internationale munten- en penningenbeurs te Hilversum
in Hotel "Het Hof van Holland"
Weverszaal, Kerkbrink 1
van 10.00 - 17.00 uur

Zaterdag 8 maart 1980
Zondag 9 maart 1980
Internationale munten- en penningenbeurs te Rotterdam met tentoonstelling munten van Dordrecht en Turkse munten
in de Tollenszaal van het Groothandelsgebouw, Stationsplein
van 10.00 - 17.00 uur

Zaterdag 15 maart 1980
Internationale munten- en penningenbeurs te Zwolle
in de Buiten-Sociëteit, Stationsweg 4
van 10.00 - 17.00 uur

Inlichtingen:
Secr. Accountantskantoor G. Teders
Noordsingel 112, 3032 BH Rotterdam
Tel. 010 - 65 52 44

de beeldenaar

Munt- en penningkundig nieuws, Numismatisch maandblad voor Nederland en België.
Publikatie van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

Eindredaktie:
W. K. de Bruijn
J. P. A. van der Vin
Redaktieraad:
J. Fortuyn Droogleever
A. Hettema
J. C. van der Wis
G. W. de Wit

Uitgave:
Vonk Uitgevers b.v.

Redaktie-, administratie en advertentieadres:
Postbus 420, Zeist, tel. 030-791496

Advertentietarieven op aanvraag.
Insturen laatste materiaal: uiterlijk de 1e van de maand voor de maand van verschijning!

Abonnementsprijs: *f* 25,— per jaar (Benelux), *f* 50,— per jaar (andere landen).

Losse nummers: *f* 2,30 + portokosten.

Voor leden van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnementsgeld in de contributie inbegrepen.

Een jaargang van De Beeldenaar loopt van 1 januari t/m 31 december. Zij die zich in de loop van het jaar abonneren ontvangen voor de in dat jaar nog te verschijnen nummers een acceptgirokaart ad. *f* 2,30 per nummer.
Nieuwe abonnees die de reeds verschenen nummers wensen te ontvangen betalen voor deze nummers per exemplaar *f* 2,30 + portokosten.
Indien niet vóór 1 december van het lopende jaar schriftelijk is opgezegd, wordt het abonnement automatisch voor 1 jaar verlengd.

Gironummer: 3808080.
Slavenburg's Bank Zeist 64.48.23.143. Gironr. van de bank 81168.

Druk: Vonk Zeist.

De uitgever behoudt zich het recht voor zonder opgave van redenen advertenties niet te plaatsen.
Gehele- of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright
Vonk Uitgevers b.v.

inhoud

Van de redactie 5
Kopergeld van de 4e eeuw 6
Nederlandse makers van penningen 8 11
F.I.D.E.M. Congres 1979 14
Een religieuze medaille van Karel Wiener 21
Munten op postzegels 22
Catalogus van de driesteden muntslag 1479-1588 22
'Bertolt Brecht' penning van Geer Steyn 23
Overijsselse vorstenmunten uit de Xde en XIde eeuw ... 28
Verenigingsnieuws 29
Aktualiteiten 31
Agenda 31

Van de redactie

Na uitgebreid overleg tussen de uitgever, de redactie en de besturen van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is besloten enkele wijzigingen aan te brengen in de uitgifte van dit blad. Deze wijzigingen die in drie categorieën kunnen worden ingedeeld, zullen overigens niet alle tegelijkertijd worden ingevoerd.

1. Door een aantal omstandigheden is het onmogelijk gebleken de periodiciteit van verschijnen te handhaven op 10 nummers per jaar. Enkele van deze factoren zijn: het feit dat regelmatig nummers te laat verschenen, dat de redactie soms drie nummers gelijktijdig in bewerking had, dat bij het redactiewerk – dat overigens geheel vrijwillig is – vooral bij vakantie, ziekte of te laat verschijnen moeilijkheden van vervanging zich voordeden. Bovendien stelt een zeer onregelmatige aanvoer van kopij de redactie regelmatig voor ernstige planningsproblemen.
Verwacht wordt dat bij een periodiciteit van 6 (dikkere) nummers per jaar deze problemen voor een belangrijk deel opgelost kunnen worden. Het ligt in de bedoeling het aantal tekstpagina's in de zes nummers even groot te laten zijn als in de voorafgaande jaargangen van 10 nummers. Een voordeel van deze grotere omvang zal zijn, dat er meer variatie binnen één nummer kan worden geboden. Daardoor kan het soms hinderlijke splitsen van artikelen worden vermeden.
2. De tweede verandering betreft de rubrieken. Wegens de zeer onregelmatige aanvoer van materiaal voor deze rubrieken, waardoor in een aantal nummers een of meer rubrieken ontbraken, is besloten het aantal rubrieken te verkleinen. Als vaste rubrieken zullen worden gehandhaafd het 'muntennieuws' en de 'agenda'.

Verdwijnen zal de vragenrubriek, omdat het aantal ingezonden vragen, dat zowel te beantwoorden als ook te publiceren was, te gering is gebleken.
De rubrieken boeken en tijdschriften, actualiteiten en verenigingsnieuws zullen worden samengevoegd in een 'Berichten-rubriek'.
In een tweemaandelijks verschijnend blad heeft een titel 'De penning van de maand' sterk aan betekenis verloren. De rubriek zelf blijft bestaan, maar gezocht wordt nog naar een passender naam.
Ook eventueel nog publiceerbare vragen zullen in de vorm van kleine artikeltjes worden opgenomen.
3. De derde, nog niet onmiddellijk in te voeren, verandering betreft een wijziging in het advertentie-beleid. Naar verwachting zal deze verandering over een jaar tot stand komen. De voorkeur van de redactie gaat uit naar een beperkt aantal advertenties, zowel aan de buitenzijde als in het midden van het blad. Gedacht wordt aan bijv. 11 pagina's in totaal per nummer, en dan alleen advertenties op jaarbasis. Als uitzondering kunnen incidentele advertenties inzake ruilbeurzen en veilingen hieraan worden toegevoegd. Het voordeel van dit systeem is, dat de redactie een exacte planning per nummer kan maken, welke niet verstoord kan worden door op het laatste moment aangeboden advertenties. Bovendien kunnen dan advertenties van allerlei gelegenheidsmunten en penningen, met de plaatsing waarvan een belangrijk deel van onze lezers moeite heeft, komen te vervallen.

Redactie

Kopergeld van de 4e eeuw

door W. K. de Bruijn

19. De SOL series

A. Algemene gegevens
Sol de Zonnegod was, van de vele goden en godinnen, die in het Grieks/Romeinse tijdperk vereerd werden, niet alleen een der belangrijkste maar bovendien een van de weinige goden, wier cultus zich lang tegen het opkomende Christendom wist staande te houden. In het begin van de 4e eeuw beleefde de Sol-cultus een belangrijke bloeiperiode, die duidelijk tot uitdrukking komt in de muntslag.
In de jaren 307-319 zijn in 14 muntplaatsen in totaal 714 verschillende typen Folles geslagen met Sol-afbeeldingen op de keerzijde, inclusief atelieraanduidingen is dit aantal zelfs 1162.
Deze stukken tonen zeer veel varianten, hetgeen het bijzonder moeilijk maakt om duidelijk gescheiden series te onderkennen. Met name geldt dit voor de wijze waarop Sol is afgebeeld, naar links of naar rechts, staand of gaand, met verschillende attributen zoals globe, zweep, een Victoria op globe dan wel zonder attribuut, een toegevoegde gevangene. Al deze varianten komen veelal gelijktijdig voor, zodat er kennelijk een vrij grote vrijheid is gegeven aan de stempelsnijders. Als dan toch hier een indeling wordt gegeven, dient daaraan niet te veel betekenis te worden gehecht. Het is gedaan om verzamelaars een beter inzicht te geven in de meer markante variaties. (Met aantallen daarachter).

Constantinus I, Treveri, PTR (1e atelier
½ Follis met SOLI INVICTO

Constantinus I, Treveri, geen muntplaatsaanduiding
Borstbeeld van Sol

Constantinus I, Treveri, PLN
met CLARITAS REIPUBLICAE

1. De vroegste stukken van Londinium tonen Sol met globe en zweep en hebben bovendien een korte tekst, die vrijwel direct daarna door een langere vervangen werd (52-52).
2. De meest voorkomende groep toont Sol, gewoonlijk met een arm geheven en meestal met een attribuut in de linkerhand. In deze groep komen een aantal bijzondere varianten voor die sub D zullen worden toegelicht. Aan de hand van de tekst kan de groep onderverdeeld worden in:
a. enkele stukken met de korte tekst van groep 1 (5-5)
b. stukken met de gangbare langere tekst (535-882)

c. stukken met een in 317 ingevoerde nieuwe tekst (75-106).
Onder de sub b genoemde vallen ook een drietal halve Folles.
3. Stukken van 2 muntplaatsen die Sol in een quadriga tonen (11-18).
4. Stukken van Treveri die een borstbeeld van Sol tonen (10-10).
5. Stukken van 4 oostelijke muntplaatsen, die Sol tonen met een borstbeeld van Serapis in de hand en verder met een korte tekst (20-82).
6. Enkele stukken met geheel afwijkende beeldenaar en tekst van Thessalonica (6-7).
Alleen al op basis van de beeldenaar-variaties zou de 2e groep al in 22 subgroepen kunnen worden onderverdeeld, hetgeen echter in het kader van deze artikelenreeks te ver zou voeren.

Constantinus I, Arelate, SARL (2e atelier)

Maximinus II, Antiochia, ANT en I (10e atelier)
Sol met Serapiskop en SOLI INVICTO

Constantinus I, Ostia MOSTS (2e atelier)

Al deze variaties gecombineerd met de te melden tekstverschillen op de keerzijde, 47 tekstverschillen op de voorzijde (7 vorsten betreffend), 14 muntplaatsen en een zeer grote portretvariatie, waaronder een aantal zeer zeldzame, maken de Sol-series tot een uiterst interessante groep, die op zichzelf al een boeiend verzamelgebied vormt.
Wat de gewichten betreft vallen de eerste stukken (tot ca. 310) in een klasse van 5-7 gram, daarna (tot ca. 313) is er een variatie van 3-5,5 gram, met alleen in Cyzikus soms iets zwaardere stukken, dan (na 313) worden de stukken nog lichter (vaak onder 3 gram). Zoals al eerder in deze serie artikelen is gezegd, is het vaak moeilijk om aan te geven tot welke reductieperiode de diverse emissies nu precies moeten worden gerekend.

B. De Muntplaatsen
De stukken van groep 1 zijn alle geslagen in Londinium, tussen 310 en 312. Zij zijn aan de keerzijde PLN gemerkt (in de afsnede) met of zonder een ster in het veld. Die zonder ster zijn de oudste en wegen 5-7 gram, die met ster wegen tussen 3¾ en 4¾ gram. Er zijn derhalve 2 slagperioden.
De stukken van de 2de groep zijn geslagen in Aquilea, Arelate, Londinium, Lugdunum, Ostia, Roma, Siscia, Thessalonica, Ticinum en Treveri. Met name in de Westelijke muntplaatsen en in Roma is de productie zeer omvangrijk geweest. De talrijke slagperioden kunnen van elkaar worden onderscheiden op grond van vaak verschillende lettercombinaties in de afsnede, verschillende plaatsing van eventuele atelierletters en voorts punten, letters en allerlei symbolen in het veld dan wel in de afsnede:
de sub a genoemde stukken zijn alle van Londinium;
die sub b zijn (tussen haakjes het aantal slagperioden) van Aquilea (2), Arelate (15), Londinium (15), Ostia (1), Roma (13), Siscia (2), Ticinum (3) en Treveri (7);
die sub c zijn van Aquilea (1), Arelate (7), Londinium (3), Roma (4), Siscia (2), Thessalonica (1), Ticinum (2) en Treveri (4).
Hierbij moet worden opgemerkt dat deze periodenaantallen niet bij elkaar geteld mogen worden. In zeer veel perioden zijn gelijktijdig stukken sub a en b of stukken sub b en c geslagen.
De stukken van groep 3 zijn van Antiochia (310) en Londinium (316). Zoals al blijkt uit de jaartallen hebben deze 2 series geen onderlinge relatie. In beide gevallen was er maar 1 slagperiode. De stukken zijn resp. gemerkt ANT in de afsnede en atelierletter A t/m I (10 ateliers) links in het veld of MSL in de afsnede met S P in het veld.
De stukken van groep 4 zijn gedurende één periode (310-312) in Treveri geslagen. Zij zijn in het geheel niet gemerkt. Deze uitgave loopt parallel met die, vermeld in het artikel over de Mars/Virtusseries, met het borstbeeld van Mars.
De sub 5 genoemde stukken zijn van Antiochia (2 perioden, 15 ateliers, ANT in de afsnede, letter en ster of halve maan in het veld), Cyzikus (4 perioden resp. 6-6-9 en 7 ateliers, MKV of SMK in de afsnede, letter en eventueel punt of ster in het veld), Heraclea (1 periode, 5 ateliers, SMHT in de afsnede en letter in het veld), en Nicomedia (2 perioden, 6 later 7 ateliers, SMN in de afsnede en letter zonder of met ster in het veld).
Die van groep 6 tenslotte zijn van Thessalonica, 1 periode, 5 ateliers .TS. letter . in de afsnede.
De verdeling over muntplaatsen en groepen is als volgt:

Muntplaats	*Totaal*	*1*	*2a*	*2b*	*2c*	*3*	*4*	*5*	*6*
Aquilea	16– 21	–	–	9– 14	7– 7	–	–	–	–
Antiochia	15– 63	–	–	–	–	7–14	–	8–49	–
Arelate	105– 190	–	–	93–178	12– 12	–	–	–	–
Cyzikus	5– 8	–	–	–	–	–	–	5– 8	–
Heraclea	1– 2	–	–	–	–	–	–	1– 2	–
Londinium	205– 205	52–52	5–5	131–131	13– 13	4– 4	–	–	–
Lugdunum	58– 58	–	–	58– 58	–	–	–	–	–
Nicomedia	6– 23	–	–	–	–	–	–	6–23	–
Ostia	15– 31	–	–	15– 31	–	–	–	–	–
Roma	117– 285	–	–	107–267	10– 18	–	–	–	–
Siscia	8– 24	–	–	5– 17	3– 7	–	–	–	–
Thessalonica	7– 9	–	–	–	1– 2	–	–	–	6–7
Ticinum	43– 101	–	–	39– 92	4– 9	–	–	–	–
Treveri	113– 142	–	–	78– 94[1]	25– 38	–	10–10	–	–
	714–1162	52–52	5–5	535–882	75–106	11–18	10–10	20–82	6–7

[1] Incl. 3 halve Folles

C. De Voorzijde

Met name op het punt van de portretvormen biedt de Sol-serie een uitzonderlijk grote variatie, die vergelijkbaar is met die van de Genius-serie. Deze variatie is in het bijzonder zeer groot in de groepen 2b en 2c. Alleen al in Londinium, in de periode 310-312 geeft de R.I.C. 25 verschillende portretvormen, waaronder eenvoudige borstbeelden en verder varianten met al dan niet gehelmde portretten, met lauwerkrans, stralenkrans of zonder krans, met speer en zonder schild, met speer en schild, de speer naar voren of over de schouder,met mantel en arendscepter, met globe, met Victoria op globe etc. 17 van deze 25 typen zijn naar links gericht. Later komt meer verspreid over de muntplaatsen eveneens een aanzienlijke portretvariatie voor, waarbij in het bijzonder een stuk van Arelate te vermelden valt met een zg. heroïsch borstbeeld, d.w.z. naakt met speer en schild.

Uiteraard is de variatie bij de kleinere series aanmerkelijk geringer. Meerdere der bijzondere portretvormen komen slechts op een enkele of een paar typen voor. De meest voorkomende portretten zijn de borstbeelden met lauwerkrans en kuras en/of gedrapeerd en zonder attributen. Treveri heeft in de latere periode met name voor Licinius I enkele portretten waarop deze blootshoofds is afgebeeld, hetgeen in het algemeen niet gebruikelijk is.

Wat de voorzijde betreft valt vooral bij de Augusti eveneens een grote variatie te constateren, het aantal dezer overigens veelal kleine verschillen, is 47 als volgt verdeeld:

Constantinus I	Augustus	19
Licinius I	Augustus	9
Maximinus II	Augustus	3
Galerius	Augustus	2
Maximinus II	Caesar	1
Licinius II	Caesar	1
Crispus	Caesar	7
Constantinus II	Caesar	5

Belangwekkend zijn hierbij enkele teksten van Constantinus I waarop zijn 4de Consulschap (COS IIII) vermeld wordt, alsmede enkele die de toevoeging IN (victus) = onoverwinnelijk voeren. De verdeling over vorsten en groepen is als volgt:

Groep	*Totaal*	*Augusti*				*Caesars*			
		Const. I	Lic. I	Max. II	Gal.	Max. II	Con. II	Crisp.	Lic. II
I	52– 52	50– 50	1– 1	1– 1	–	–	–	–	–
IIa	5– 5	4– 4	–	1– 1	–	–	–	–	–
IIb	535– 882	407–655[1]	77–157	27–45	–	–	12–13	12–12	–
IIc	75– 106	10– 13	–	–	–	–	43–63	21–29	1–1
III	11– 18	3– 3	2– 2	2– 8	2–2	2–3	–	–	–
IV	10– 10	10– 10	–	–	–	–	–	–	–
V	20– 82	4– 12	6– 23	9–44	1–3	–	–	–	–
VI	6– 7	2– 3	1– 1	–	–	–	1– 1	1– 1	1– 1
	714–1162	490–750	87–184	40–99	3–5	2–3	56–77	34–42	2–2

[1] Incl. 3 halve Folles

D. De Keerzijde

De stukken van groep I tonen Sol staand naar links met een globe in de rechter- en een zweep in de linkerhand. De figuur van Sol is in deze series steeds herkenbaar door de stralenkrans op het hoofd.

De tekst luidt COMITI AUGG NN (de begeleider van onze keizers) of iets later COMITI AAUUGG (de begeleider van de keizers). De verdubbeling van letters heeft altijd een meervoudsbetekenis, zodat het bij beide teksten om meerdere keizers gaat, nl. om Constantinus I, Maximinus II en Licinius I.

De stukken van groep IIa vormen een overgang tussen de groepen I en IIb, in dier voege dat de tekst bij I maar de beeldenaar bij IIb thuis hoort. Sol wordt afgebeeld staand naar links met of een zweep in de rechter- en een globe in de linkerhand, of een globe in de linkerhand en de rechterhand opgeheven. Het 2e type heeft de hierboven eerst genoemde tekst het andere type de 2e vermelde tekst.

Constantinus I, Roma, RP (1e atelier)
Sol met wijduitstaande mantel

Constantinus I, Siscia, BSIS (2e atelier)

Constantinus I, Arelate, ARLB (2e atelier)

De sub 2b genoemde groep toont een zeer grote beeldenaarvariatie. De meest voorkomende vorm toont Sol staand naar links met een globe in de linkerhand en de rechterhand geheven. Dit type komt voor bij alle 10 genoemde muntplaatsen. De globe wordt op verschillende wijzen vastgehouden. Incidenteel (Roma) wordt een zweep in plaats van een globe vastgehouden, soms (Arelate, Ostia) draagt Sol een Chlamys (ruitermantel), voorts kan (Aquilea, Roma, Treveri) een gevangene toegevoegd zijn; Roma tenslotte kent nog een variant met in plaats van de globe een Victoria in de linkerhand.

Een hoofdvariant, die voorkomt in Arelate, Lugdunum, Ostia en Roma, is die waar Sol niet staand maar gaand is afgebeeld. Ook hier bestaan incidentele afwijkingen als zweep in plaats van globe (Lugdunum) en een voet geplaatst op een gevangene (Ostia). Arelate heeft nog een variant waar Sol niet gaand maar springend over een gevangene is afgebeeld.

Een andere hoofdvariant is die waar de beeldenaar is omgedraaid zodat Sol naar rechts staat, maar met het hoofd naar links (Arelate, Lugdunum, Roma, Ticinum, Treveri). Ook hier (Arelate) soms met chlamys of (Roma, Ticinum) met globe en zweep in de linkerhand. Ook hier de gaande variant met gevangene (Roma) of met zweep in plaats van globe (Roma) en tenslotte het basistype maar met Sol staand naar voren gezien (Ticinum).

Al met al kunnen 21 variatiecombinaties onderscheiden worden in deze groep (22 in de groepen 2a en 2b samen).

Constantinus I, Londinium, PLN

Maximinus II, Roma, RT (3e atelier)

Constantinus II, Arelate, aanduiding slecht leesbaar, CLARITAS REIPUB.

De standaardtekst luidt SOLI INVICTO COMITI = aan Sol de onoverwinnelijke begeleider. Alleen in Roma komen hierop enkele varianten voor nl. 2 maal de toevoeging D N (Dominus Noster = Onze Heer) en 2 maal de verkorte tekst SOLI INVICT COM DN.

De 3 deelstukken van Treveri hebben de verkorte tekst SOLI INVICTO.

De groep 2c heeft dezelfde basisbeeldenaar als 2b met dezelfde hoofd- en een deel van de nevenvarianten (in totaal 8). Het kenmerkende onderscheid met groep 2b is de gewijzigde tekst

CLARITAS REIPUBLICAE = de luister van de staat. Het woord Claritas kan vertaald worden met luister, glans, helderheid of ook roem. Dit type is alleen bekend van Constantinus I en zijn 2 oudste zoons met incidenteel één stuk op naam van Licinius II. Ook dit type kent een aantal varianten nl.
– gaand in plaats van staand en wel met globe en zweep in de linkerhand (Aquilea, Roma, Treveri), met zweep in plaats van globe (Aquilea, Roma, Ticinum), niets in de hand (Arelate), rennend (Arelate) en gaand naar rechts met een zweep in de hand (Roma);
– staand naar rechts (Arelate en Treveri).
De stukken van groep 3 tonen Sol staand in een quadriga van voren gezien, de rechterhand geheven en een zweep in de linker. In Londinium hebben zij de bekende tekst SOLI INVICTO COMITI, in Antiochia komen alleen korte teksten voor met 3 variaties nl. SOLI INVICTO, SOLI INVICTAE, en SOLE INVICTO. Met de laatstgenoemde tekst komen ook 2 beeldenaarvarianten voor waarbij de quadriga resp. naar rechts of naar links is geplaatst. Bij de van voren geziene quadriga staan de paarden 2 bij 2 links en rechts van de wagen. Deze ingenieuze wijze van afbeelden maakt dit type tot een der meest kunstzinnige Folles van de gehele periode.
De stukken van groep 4 tonen het borstbeeld van Sol naar rechts geplaatst. De tekst luidt weer SOLI INVICTO COMITI. In feite is het met stralenkrans getooide hoofd naar rechts gericht terwijl het borstbeeld van achteren wordt gezien.
De stukken van groep 5 tonen Sol staand naar links in een lang gewaad, de rechterhand geheven en een Serapiskop in de linkerhand. De tekst luidt in Antiochia, Heraclea en Nicomedia SOLI INVICTO en in Cyzikus SOLE INVICTO.
De stukken van groep 6 wijken sterk af van de vorige. Zij tonen in schematische X vorm de plattegrond van een legerkamp. Daarboven staat een kleine Sol-figuur naar links met de rechterhand geheven en een globe in de linkerhand.
Ook de tekst is afwijkend nl. VIRT EXERC (dapperheid van het leger), een tekst die eigenlijk beter past op munten waar Mars/Virtus op wordt afgebeeld.

E. Zeldzaamheid en slotopmerkingen

Stukken uit de Solseries zijn in vrij groten getale voorhanden. Hoewel, mede door de grote variatie, veel individuele typen op zichzelf zeldzaam zijn, is het toch niet moeilijk zich een zekere variatie van Solmunten te verwerven. Eigenlijk komen alleen in de groepen 2a, 3 en 6 geen algemeen gangbare typen voor, maar alleen de laatste groep kan echt zeldzaam worden genoemd.
Hieronder volgen per groep tabellen van de zeldzaamheidsgraad volgens de RIC per vorst. Daarbij zijn de namen als volgt verkort: Constantinus tot C, Licinius tot L, Maximinus tot M (hierbij toegevoegd A voor Augustus of C voor Caesar), Galerius tot Gal., Crispus tot CR. De zonen van Constantinus I en Licinius I voeren steeds de titel Caesar.

Constantinus I, Londinium, PLN

Constantinus I, Londinium, PLN
Sol met globe en zweep

Constantinus I, Treveri, . ATR (1e atelier)

Groep 1	Totaal	C I	L I	M II A
C2	1	1	—	—
S	13	13	—	—
R	37	35	1	1
R2	1	1	—	—
	52	50	1	1

Groep 2a	Totaal	C I	M II A
R	1	1	—
R2	4	3	1
	5	4	1

Groep 2b	Totaal	C I	L I	M II A	CR	C II
C3	23	20	3	—	—	—
C2	31	27	4	—	—	—
C	85	66	7	12	—	—
S	154	107	27	20	—	—
R	85	60	11	13	—	1
R2	49	36	10	—	2	1
R3	72	49	20	—	1	2
R4	177	135	36	—	3	3
R5	206	155	39	—	6	6
	882	655	157	45	12	13

Groep 2c	Totaal	C I	CR	C II	L II
C	3	—	—	3	—
S	1	—	—	1	—
R	1	—	—	1	—
R2	6	—	1	5	—
R3	17	1	1	15	—
R4	37	4	15	18	—
R5	41	8	12	20	1
	106	13	29	63	1

Groep 3	Totaal	C I	L I	M II C	M II A
R	5	—	—	5	—
R2	5	—	—	5	—
R3	5	1	1	1	2
R4	2	2	—	—	—
R5	1	—	1	—	—
	18	3	2	11	2

Groep 4	Alleen	C I
C2		2
S		3
R		5
		10

Groep 5	Totaal	C I	L I	GAL	M II A
C	35	—	—	—	35
S	31	8	19	—	4
R	4	3	1	—	—
R2	6	—	3	—	3
R3	6	1	—	3	2
	82	12	23	3	44

Groep 6	Totaal	C I	L I	CR	C II	L II
R2	1	—	—	1	—	—
R3	3	1	1	—	1	—
R5	3	2	—	—	—	1
	7	3	1	1	1	1

Nederlandse makers van penningen 8

HAN RICHTERS

door W. F. van Eekelen

Inleiding

Gnothi seauton; ken u zelf. Deze uitspraak, eens aangebracht op een tempel in Delphi, plaatste Han Richters in Griekse letters op de laatste bronzen penning die hij maakte, de in De Geuzenpenning van oktober 1955 met veel lof begroete erepenning van het Nederlands klassiek verbond.

Daarvóór had Richters acht penningen ontworpen. Vijf daarvan hadden betrekking op aangelegenheden die zijn geboorteplaats Rotterdam* betroffen. De drie anderen waren vrije ontwerpen, geïnspireerd op een gedicht van Nijhoff.

Vijf penningen voor Rotterdam

Voor Rotterdam maakte hij allereerst in 1940, na de katastrofale meidagen, twee opdrachtpenningen. De eerste was bestemd voor personen die zich na het bombardement verdienstelijk hadden gemaakt bij de uitdeling van goederen. Op de voorkant beeldde Richters Sint Maarten af, die de helft van zijn bezit wegschenkt. De tweede werd gemaakt voor de Vereniging voor Penningkunst. Op de voorzijde plaatste Richters een metselaar onder een beschadigde kastanjeboom bij een puinhoop. Op de achterzijde sneed hij een versregel van Truus Gerhardt en drie vruchtdragende kastanjetakjes.

Enige tijd later ontwierp hij een grote beloningspenning met op de voorkant het portret van Johan van Oldenbarneveldt, die een aantal jaren pensionaris van de Maasstad was. Het grote randschrift, dat hem aangereikt werd door de advokaat mr. F. J. Brevet, was afkomstig uit één van Oldenbarneveldt's brieven.

Hoewel hij reeds in 1941 Rotterdam verliet om docent beeldhouwen te worden aan de Amsterdamse kunstnijverheidsschool en hij nadien slechts voor korte tijd in zijn vaderstad terugkeerde, maakte hij ook later nog enkele penningen voor Rotterdam. Zo ontwierp hij in 1950 een penning voor de Rotterdamse kunststichting. Tezelfdertijd was hij bezig met een ontwerp voor een verzetsmonument voor Rotterdam, waarop hij grote paarden wilde plaatsen. Dat was waarschijnlijk de reden dat hij op de kunststichting-penning een ruiter te paard zette met de tekst forma et vigor ('krachtig van vorm').

Een paard plaatste hij ook op een penning ter nagedachtenis van de in 1942 in Dachau omgebrachte Rotterdamse predikant prof. A. R. Rutgers. Uit sympathie maakte hij voor diens weduwe een terracotta buste van de theoloog en een penning, waarvan hij slechts enkele eksemplaren liet gieten. De voorzijde toonde de kop van de dominee, de achterzijde diens beeltenis te paard, met beide handen de bijbel voor zich uithoudend. Als randschrift koos hij: pastor intrepidus (onverschrokken herder).

Drie penningen bij een gedicht van Nijhoff

Op bijna al zijn penningen bracht hij uitgebreide teksten aan, ontleend aan uiteenlopende persoonlijkheden, zoals Johannes de Doper, Johan van Oldenbarneveldt, Jan Prins en Truus Gerhardt.

Meestal werden deze teksten hem opgegeven en dienden zij als aanvulling en ondersteuning van de afbeelding.

Anders was dat met de drie volgende penningen, waar de tekst primair was. Richters was zo gegrepen door het gedicht Tweespraak van Martinus Nijhoff, dat hij er – met grote tussenpozen – drie penningen op maakte. Nijhoff's vers bevatte vier strofen, ieder met een vraag en een antwoord. Richters plaatste steeds de vraag op de voorkant van de penning en het antwoord op de achterzijde.

Vlak na de oorlog begon hij met de laatste strofe, waar Nijhoff op de regel 'Ach ik niet? Ach jij niet? Ach waren dat wij niet?', liet volgen: 'Ach dat hem de vijand kende met een kus; en dat hij zijn vrienden vreemd bleef tot Emmaüs.'

Later bracht Richters de eerste strofe in beeld. Op de voorkant boetseerde hij twee figuren in een bootje op zee, op de achterkant een visser met een net bij een schip. De versregels waren: 'Waarom waren het vissers die van net en schip werden weggeroepen bij 't meer van Genesareth?', en 'Omdat bij een vis een visser is.'

Weer enige tijd later begon Richters aan de tweede strofe. De vraag was hier: 'Waarom waren het herders die hun kudde en veld verlieten toen de boodschap in Bethlehem werd verteld?' En het antwoord: 'Omdat er een lam en een herder kwam.' Van deze penning bestaan alleen afdrukken in terracotta. Aan het laten afgieten in brons is Richters (nog) niet toegekomen.

De achterliggende gedachte vindt Richters bij het maken van penningen erg belangrijk. Dat wil niet zeggen dat hij vervalt in literairisme. De beeldhouwkunst is volgens hem meer dan het illustreren van verhalen. Bij Mendes da Costa (die hij overigens als kunstenaar hoog schat) en bij sommige van diens minder voortreffelijke collegae kreeg hij wel eens de indruk dat deze zo in beslag waren genomen door een idee, dat zij in hun plastieken de uitgebeelde personen degradeerden tot illustratieve poppetjes. Dat kan volgens Richters niet de bedoeling zijn van de beeldhouwkunst, waarin het kreëren van vormen essentieel is. In zijn Nijhoff-penningen heeft hij dat althans nagestreefd. De aangebrachte voorstellingen zijn geen plaatjes bij teksten, maar spreken een eigen taal.

Zijn werkwijze

Zijn eerste drie penningen waren slagpenningen. Na de oorlog maakte hij alleen gietpenningen. In Amsterdam leerde hij de mogelijkheden van de gietpenning en van het snijden in negatief kennen. Hij merkte dat men 'daar mooie dingen mee kon bereiken'.

Dat hij van de slagpenning naar de gietpenning overging, kwam niet omdat hij met zijn slagpenningen geen sukses had. In zekere zin was eerder het tegendeel het geval. Zijn gietpenningen sloegen bijvoorbeeld bij de technische vaklieden minder aan dan zijn slagpenningen. Vooral de fijne bewerking van de Oldenbarneveldt-penning werd door hen zeer geprezen. De Rijksmunt had een mooie reduceermachine en wilde deze gebruiken. Hiermee konden bijvoorbeeld de plooien die Richters op groot formaat in de kraag van Van Oldenbarneveldt had geboetseerd, haarscherp in de penning worden gesneden.

Met zijn resultaten was Richters niet gauw tevreden. Vaak wijzigde hij zijn ontwerpen herhaalde-

lijk vóór hij ze af liet gieten. Soms deed hij dat ook daarna. Zo vond hij op een gegeven ogenblik de figuren op zijn eerste Nijhoff-penning te groot. Hij wilde ze minder zwaar laten uitkomen, hetgeen leidde tot een geheel nieuw modelé.

Voor kritiek van anderen is hij gevoelig en hij heeft veel zelfkritiek. Deze gaat zo ver dat hij bijvoorbeeld Nijhoff's gedicht stukken belangrijker vindt dan de penningen die hij er op heeft gemaakt. Men kan zich afvragen of hij in deze zelfkritiek niet te ver gaat en of hier geen sprake is van zelfonderschatting. Wat stond er ook weer in Delphi op de tempel?

Beredeneerde katalogus van zijn penningen

1 Erepenning voor bewezen diensten van de Stichting Rotterdam 1939. Brons. 1940. Θ 40. Vz. St. Maarten en de bedelaar, en randschrift (qui habet duas tunicas det non habenti Lucas III vers XI). Kz. breedschrift (de stichting Rotterdam 1939 voor bewezen diensten gedurende de dagen na 14 mei 1940). Geslagen bij Begeer, Voorschoten. vW 1414. Bax (1952) 64a.

2 Opbouw. Brons. 1940. Θ 60. Vz. metselaar bij beschadigde kastanjeboom en puinhoop. Kz. breedschrift naar T. Gerhardt (maar om het even bloeit ge en rijpt en bloeit en arbeidt voor de soort) en 3 kastanjetakjes. Uitgegeven door de Ver. voor Penningkunst en geslagen bij Begeer, Voorschoten. vW 1468. Bax (1950) 61.

3 Beloningspenning van de gemeente Rotterdam. Brons 1941. Θ 70. Vz. portret van Oldenbarneveldt en randschrift naar Oldenbarneveldt (God gaf ons geen mynen van goud ofte silveren bergen. Hij gaf ons de middelen der trafique ende negotiatie). Kz. breedschrift (de gemeente Rotterdam), wapen, vogels, naaktfiguren, bladeren en randschrift naar J. Prins (dan moet de mensch zich geven zal de gemeenschap leven). Geslagen bij de Rijksmunt, Utrecht. Afbn Muntverslag over het jaar 1941.

4 De predikant prof. dr. A. R. Rutgers. Brons. ± 1945. Θ 97. Vz. kop naar links en randschrift (A R Rutgers 1883 1942 verbi divini minister alius te cingit). Kz. ruiter met bijbel en tekst (pastor intrepidus). Enkele ex. gegoten bij Begeer, Voorschoten. vW 1929 (1950, met afb.).

5 De verloochening. Brons. ± 1946. Θ 95. Vz. 2 figuren en haan, met randschrift naar Nijhoff (ach ik niet ach jij niet ach waren dat wij niet). Kz. het verraad en randschrift (ach dat hem de vijand kende met een kus en dat hij zijn vrienden vreemd bleef tot Emmaus). (Met afb.).

5a Idem, maar kleinere figuren op de voorzijde. Gegoten bij Begeer, Voorschoten. vW 1930 (1950).

6 Erepenning Rotterdamsche kunststichting. Brons. 1950. Θ 65. Vz. ruiter naar links en breedschrift (forma et vigor). Kz. 4 figuren en rondschrift (Rotterdamsche kunststichting). Gegoten bij Begeer, Voorschoten. vW 1908 (Met afb.).

7 Petrus visser. Brons, gegoten. ± 1953. Θ 93. Vz. 2 figuren in een boot met zeil op zee en dubbelrandschrift naar Nijhoff (waarom waren het vissers die van schip en net werden weggeroepen bij 't meer van Genesareth). Kz. visser met net bij een schip en randschrift (omdat bij een vis een visser is). (Met afb.).

8 Erepenning Ned. klassiek verbond. brons. 1954. Θ 100. Vz. staande, zittende en liggende figuur in antieke kledij en randschrift in Griekse letters (gnothi seauton). Kz. zittende lezende figuur (Athene) naar rechts en randschrift (Nederlandsch klassiek verbond). Gegoten bij Binder, Haarlemmerliede en later bij Begeer, Voorschoten. vW 3842 (1973). Afbn met toelichting in De Geuzenpenning 5 (1955) 52.

9 De herders. Terracotta (niet afgegoten). ± 1954. Θ 97. Vz. engel en herders, met dubbelrandschrift naar Nijhoff (waarom waren het herders die hun kudde en veld verlieten toen de boodschap in Bethlehem werd verteld). Kz. herder met schapen en randschrift (omdat er een lam en een herder kwam).

Signatuur
De meeste penningen zijn getekend met een monogram

* Han (Johannes) Richters werd op 16 mei 1915 in Rotterdam geboren.

F.I.D.E.M. Congres 1979

Het tweejaarlijkse FIDEM congres vond in 1979 plaats in Lissabon van 3 t/m 8 september. Het doel van deze congressen is om een ontmoeting tot stand te brengen tussen kunstenaars, penningfabrikanten, museale functionarissen en verder iedereen die geïnteresseerd is in moderne penningen. Het centrale punt is altijd de tentoonstelling van recente penningkunst, bijeengebracht door de gedelegeerden van de deelnemende landen, dit jaar 30 (+ de Unesco en de FAO), met een totaal van 1572 penningen. Het congres en de tentoonstelling werden georgansieerd door de Calouste Gulbenkian Stichting samen met de Staats-Munt, en alle activiteiten, behalve de recepties en uiteraard de excursies, vonden plaats in het prachtige gebouw van het Gulbenkian Museum. Uit Nederland waren 9 deelnemers naar het congres gekomen. Aan de tentoonstelling namen 25 Nederlandse kunstenaars met 62 penningen deel.
In verband met het Jaar van het Kind hadden de organisatoren alle ingezonden penningen die iets met kinderen te maken hadden apart tentoongesteld. De meest verschillende onderwerpen waren gekozen: spelende kinderen, bescherming van kinderen, moeders met babies, kinderen stervend van gebrek, portretten van mensen die veel voor kinderen hebben gedaan. Een deskundige jury kende hiervoor 3 prijzen en 8 eervolle vermeldin-

gen toe. De eerste prijs ging naar een Portugese kunstenaar, de tweede naar een Pool en de derde naar een Italiaan. Een Nederlandse penning kreeg een eervolle vermelding, nl. Opvoeding tot zelfstandigheid, door Rudy Augustinus.
Het was wat moeilijk om een oordeel te vormen over het werk van de individuele kunstenaars, omdat de organisatoren geen kans hadden gezien om op tijd nummertjes bij de penningen te plaatsen, en bovendien de catalogus pas op de allerlaatste avond aan een gedeelte van de deelnemers kon worden uitgereikt. Er kon alleen een beeld verkregen worden van de inzendingen van de verschillende landen als geheel, waarbij enkele dingen opvielen: in Oostenrijk begint een nieuwe stijl zichtbaar te worden. Tot nu toe stonden alle medailleurs duidelijk onder invloed van hun leermeester Prof. Ferdinand Welz. De Canadese penningkunst wordt nog steeds beheerst door het prachtige werk van Dora de Pèdery-Hunt, hoewel zij er in de loop der jaren in geslaagd is ook vele andere Canadese beeldhouwers voor deze tak van kunst te interesseren.
Het Koninklijk Penningkabinet kon van haar, tijdens het congres, een penning met portret van Erasmus (zie afb., ware grootte 97 × 116 mm) aankopen. De Finse inzending is altijd een van de interessantste. In geen ander land bestaat zo'n penningcultuur als daar. Er is een grote markt voor artistieke penningen. Dit heeft de Finse kunstenaars veel opdrachten be zorgd, en ook aan de grootste Finse penningfabriek een stimulans gegeven om mooie penningen in eigen beheer uit te geven. Bij de Spaanse inzending viel op dat er veel driedimensionale penningen bij waren van groot formaat, wat ook wel incidenteel bij andere landen voorkwam. Naar aanleiding hiervan werd op de algemene vergadering weer eens de vraag gesteld waar de grens ligt tussen een penning en een kleine sculptuur. Voor het eerst deden Zuid-Korea en Malta mee, maar de resultaten waren nog niet indrukwekkend. San Marino had goede Italiaanse kunstenaars opdrachten gegeven, meest voor portretpenningen met beroemde personen.
In Polen en Tsjecho-Slowakije worden nog steeds artistiek gedurfde penningen gemaakt. Roemenië daarentegen munt uit door conventionele saaiheid, zoals vroeger de Sowjet Unie, die nu geheel ontbrak, waarschijnlijk om politieke redenen. De grote inzenders, Frankrijk, West-Duitsland en Italië, gaven hetzelfde gevarieerde, kwalitatief goede beeld als bij voorgaande tentoonstellingen. Zwitserland kwam met een mooie serie dieren op penningen en portretpenningen. Het organiserende land had natuurlijk een omvangrijke inzending. De meeste penningen zijn technisch competent door de Staatsmunt geslagen, de vormgeving is voor het merendeel conventioneel, maar misschien verandert dit. nu de Portugese kunstenaars hebben kunnen zien, wat andere landen produceren. De Nederlandse penningen waren in één vitrine tot een mooi geheel gearrangeerd, al waren voor- en keerzijde van penningen die met opzet in tweevoud waren ingestuurd niet altijd bij elkaar gemonteerd en al stonden enkele penningen op hun kant.

Alle deelnemers kregen de FIDEM penning, die hierbij is afgebeeld (77 mm), gemaakt door José Cândido. De voorstelling, die van de voor- naar de keerzijde doorloopt, stelt de omarming van de 5 continenten voor. De catalogus is een dik, smaakvol uitgevoerd boekwerk geworden. De prijs was, door de organisatorische schoonheidsfoutjes, nog niet bekend. Als de Fundaçao Calouste Gulbenkian de moeite wil nemen om catalogi naar het buitenland te verzenden, kunnen exemplaren waarschijnlijk daar nabesteld worden. Het adres is: Av. de Berne 45 A, Lisboa (t.a.v. Dr. Carlos Baptista da Silva).
Het lezingenprogramma was deze keer minder uitgebreid dan bij vorige congressen, maar de inhoud

stond op hoog peil. Enkele kunstenaars lichtten hun eigen werk, geïllustreerd door dia's, toe, b.v. de Engelsman Ron Dutton en de Australisch Hongaarse Michael Meszaros. Anderen behandelden de penningkunst in hun land of organisatie in het algemeen, b.v. de relatie van de Hongaarse moderne penning tot die van andere Europese landen, moderne Tsjechische penningen en plaquettes, Unescopenningen als vorm van informatie en communicatie. Ook waren er lezingen over gespecialiseerde onderwerpen, b.v. Canadese tokens, en de penning als een instrument van propaganda en satire in Europa aan het eind van de 17e en het begin van de 18e eeuw (speciaal in Frankrijk, Engeland en Nederland). Een vroegere directeur van de Engelse Royal Mint vertelde hoe de moderne penningkunst in Engeland, een achtergebleven gebied op dit punt, de laatste jaren gestimuleerd wordt, en een Zwitserse penningfabrikant gaf goede praktische suggesties voor het meer bekend maken van moderne penningkunst onder publiek en opdrachtgevers.

Uit het verslag van de penningmeester, gepresenteerd in de Algemene Ledenvergadering, bleek dat de FIDEM nu 310 leden telt, verdeeld over 7 verenigingen van penningvrienden, 52 fabrikanten, 23 instellingen, 38 verzamelaars e.d. en 190 kunstenaarsleden. (Met ingang van 1 januari 1980 is ook onze Vereniging voor Penningkunst lid geworden. Verder zijn er in Nederland 2 fabrikanten lid, 1 instelling, 7 gewone en 3 kunstenaarsleden, een mager geheel dus). Het bleek helaas dat een groot deel van die 310 leden zeer slecht in het betalen van de contributie was (b.v. van de 7 verenigingen had nog maar één zijn contributie over 1979 voldaan.) De financiële toestand van de FIDEM is dan ook niet rooskleurig, maar dankzij het gratis werk van vele vrijwilligers kan het noodzakelijkste gedaan worden.

In de vergadering werden nieuwe statuten aangenomen. De voornaamste veranderingen hadden betrekking op de vertegenwoordiging van de leden in de algemene vergaderingen en het stemrecht, de zittingsduur van het bestuur, en de positie van de gedelegeerden van de FIDEM in de verschillende landen.

Het tijdschrift van de FIDEM, Médailles, is enigszins anders opgezet. Nieuws, mededelingen en verslagen staan in het eigenlijke tijdschrift. Los daarbij gevoegd zijn

samenvattingen van de lezingen die op het laatste congres gehouden zijn. In het pas klaar gekomen nummer, geredigeerd door de organisatoren van het vorige congres in Boedapest, was het helaas niet mogelijk gebleken om foto's bij die lezingen te publiceren. Er werd voorgesteld om aan ieder land te vragen om interessante artikelen over penningkunst in te zenden, zodat de FIDEM deze apart in een map zou kunnen verkopen. Zij zouden dan echter wel op kosten van de inzenders gedrukt, eventueel vertaald, en uitgegeven moeten worden. Voor een aantal landen werden nieuwe gedelegeerden benoemd. De President, Lars Lagerqvist, werd voor een nieuwe zittingsperiode herbenoemd, ondergetekende werd tot Vice-President gekozen, in plaats van de Spaanse Prof. Gimeno, die een week voor het congres overleed.

De plaats van het volgende congres in 1981 kon nog niet worden vastgesteld. Mogelijkheden zijn: de U.S.A. of Roemenië.

G. van der Meer.

Zoekt u dit soort munten?

Byzantijns
Phocas, 602-610 AD
30 nummi
geslagen in Constantinopel,
1e atelier, reg. jaar 5.
Over follis van Maurice Tiberius, 582-602
van reg. jaar 17

Spanje
Philips IV, 1621-1665
16 maravedi
Madrid 1663

Kerkestaat
Innocentius XII, 1691-1700
½ grosso
1699

China, Yunnan
keizer Te Tsung, 1875-1908
periode Kuang-Hsu 1875-1908
dollar zonder datum

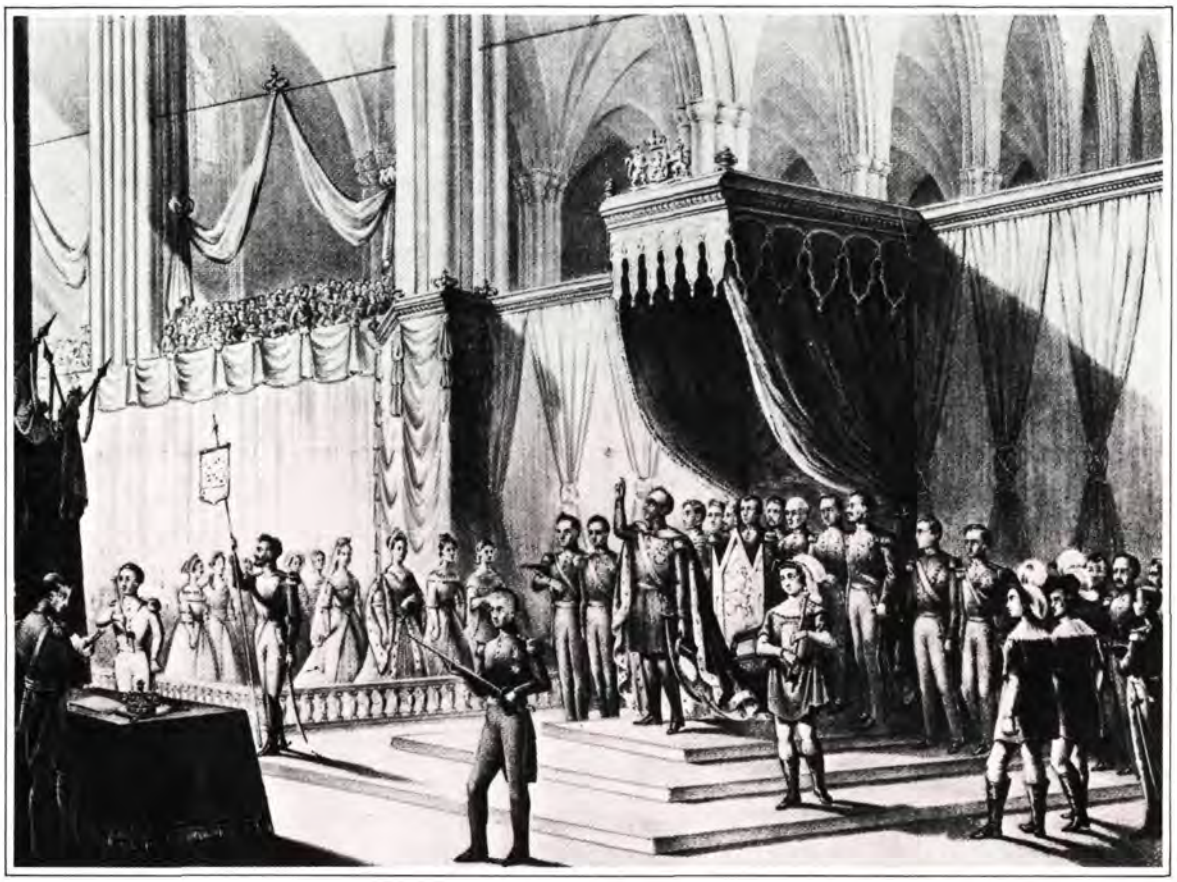

Muntenhandel **Dr. R. van Slageren**

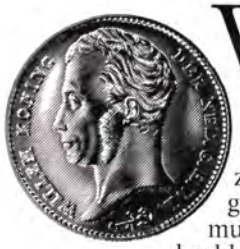

Arke Noachstraat 3a
Arnhem
Tel. 085-452713

Op aanvraag sturen wij u gaarne onze lijsten.

Koning Willem II bij Van Lanschot.

Tijdens de regering van Koning Willem II zijn schitterende gouden- en zilveren munten geslagen. Bijvoorbeeld het gouden tientje van 1842, waarvan er slechts 860 geslagen zijn. Of het gouden vijfje uit 1843, waarvan er maar 1595 zijn gemaakt. Van Lanschot heeft die munten.

Wilt u meer weten over munten uit de regeringsperiode van Koning Willem II, de tijd van Lodewijk Napoleon of het Provinciale Tijdperk?

Als u even schrijft of belt, sturen wij u gratis onze uitgebreide prijslijst toe.

Van Lanschot heeft nog tijd voor u.

F van Lanschot Bankiers

SINDS 1737

Hoge Steenweg 29, 5211 JN 's-Hertogenbosch,
telefoon (073) 153245.

De Nederlandse Credietbank presenteert het unieke UNICEF/IYC muntenprogramma

Voor het eerst in de geschiedenis hebben landen van verschillende politieke richtingen zich verenigd om munten uit te geven voor een gemeenschappelijk doel. In het kader van het Internationaal Jaar van het Kind brengt UNICEF/IYC een unieke serie gouden en zilveren munten uit, waarvan de royalties ten goede zullen komen aan het kinderhulpwerk van de Verenigde Naties.

Kurt Waldheim, secretaris-generaal van de Verenigde Naties, dringt er in een persoonlijke boodschap op aan met dit plan mee te doen en aldus een persoonlijke bijdrage te leveren aan het Internationaal Jaar van het Kind. Een initiatief waaraan de Nederlandse Credietbank van harte haar medewerking verleent.

Aan het UNICEF/IYC Muntenprogramma dragen 12 landen gouden munten bij en ± 30 landen zilveren munten. Tot de deelnemers behoren onder andere: de Bahama's, Bolivia, Bulgarije, Columbië, de Duitse Democratische Republiek, Egypte, Ethiopië, India, Jamaica, Mauritius, Mongolië, de Nederlandse Antillen, Nepal, Polen, de Seychellen en Zambia (wijzigingen voorbehouden).

In het kader van dit programma wordt er in 1980 in de maanden maart, juni, september en december telkens één gouden munt uitgebracht (1), terwijl er in de resterende maanden telkenmale een zilveren munt uitgegeven zal worden. In december jongstleden zijn reeds verschenen: Hongarije (zilver), prijs f 97,50* en Canada (goud), prijs f 540,–*. In januari 1980 verschijnt Filippijnen (zilver), prijs f 108,–*. Alle munten uit het programma worden geleverd in doorzichtig-plastic capsules welke passen in een plateau, dat geplaatst kan worden in een lederen cassette. Deze cassette is aan de bovenzijde voorzien van de emblemen van UNICEF en IYC. Aan de binnenzijde van de deksel van de cassette bevindt zich een ruimte waarin de, door UNICEF aangeleverde, gegevens over de munten opgeborgen kunnen worden. Alle munten worden vergezeld van een certificaat van echtheid. Munten en cassettes zijn te bestellen bij elk kantoor van de Nederlandse Credietbank of met onderstaande coupon. Betaling dient te geschieden per accept girokaart. Bestellingen worden behandeld in volgorde van binnenkomst, zolang de voorraad strekt.

Nederlandse Credietbank

Dhr/Mevr: _____
Adres: _____
Postcode: _____
Woonplaats: _____
Tel: _____
Datum: _____
Handtekening: _____

Schrijft in op
☐ de serie zilveren munten van het UNICEF/IYC programma
☐ de serie gouden munten van het UNICEF/IYC programma
☐ wenst foldermateriaal van het UNICEF/IYC programma te ontvangen.

Bij bestelling van beide series s.v.p. beide hokjes aankruisen.
Deze coupon in ongefrankeerde enveloppe zenden aan:
Nederlandse Credietbank nv,
Antwoordnummer 5857,
1000 PA AMSTERDAM

(1) Oplage slechts 1000 ex. per muntsoort
* Prijswijzigingen voorbehouden

Exclusief voor Nederland gemachtigd door de
JUDAIC HERITAGE SOCIETY, New York, U.S.A.,
zijn wij in staat de intekening open te stellen voor de

gedenkpenning
ANNE FRANK

ter gelegenheid van haar
50e geboortedatum
geslagen in het jaar van het kind

Deze gedenkpenning is speciaal voor dit doel ontworpen door de bekende pools-israëlische kunstenaar Zamy Steynovitz en wordt slechts in beperkte oplage geslagen.
(in goud: wereldoplage 400 ex waarvan 50 ex voor Nederland; in zilver: wereldoplage 2000 ex waarvan 250 ex voor Nederland).

Elke gouden en zilveren gedenkpenning is genummerd, gedateerd en gesigneerd door de kunstenaar Zamy Steynovitz.

Intekening is uitsluitend mogelijk persoonlijk bij onze zaken te Amsterdam: Kalverstraat 38, te Hilversum: Hilvertshof

inlichtingen:
Amsterdam: tel. 020 - 22 69 29
Hilversum: tel. 035 - 16126

SPECIFICATIE:
Ø 32 mm
999/1000 gehalte zilver:
0,86 troy ounce (26,75 gram)
De gedenkpenning wordt geleverd in foudraal 6 weken na intekening en contante betaling.
Prijs incl. btw p/st . . . . **f 285,-***
*afhankelijk van koersnotering zilver

Voor 50 belangstellenden is deze gedenkpenning ook leverbaar in 24 krt goud (Ø 32 mm, 36,3 gram) Prijs per stuk bij intekening op aanvraag (dagkoers)

bernard schipper b.v.
JUWELIERS – AFDELING JUDAICA

Een religieuze medaille van Karel Wiener

door H. Tijsen

Door het artikel van de heer A. J. Bemolt van Loghum Slaterus over op Nederland betrekking hebben penningen van de gebroeders Wiener in de Beeldenaar van oktober 1979 werd mijn aandacht gevestigd op een medaille van Karel Wiener die daar niet vermeld werd en die kort geleden in mijn bezit kwam.

Het is een ovale, tinnen medaille, die gebruikt werd als draagpenning tijdens kerkelijke bijeenkomsten van de leden der Congregatie in de Onze Lieve Vrouwekerk te Rotterdam. (Een congregatie als hier bedoeld is een vereniging van gelovigen met het doel de opwekking en stimulering van het godsdienstig leven.) De voorzijde toont de Heilige Maagd Maria, staande voor een gothisch bouwwerk, de handen tegen elkaar in biddende houding. Zij staat tussen twee brandende kaarsen en twee potten met planten. Boven haar zweeft een engel, die een wierookvat zwaait. Het omschrift, om een gladde rand, luidt bovenaan: HEILIGE MARIA IK BEVEEL MY AAN U. en onderaan: TOON DAT GY MYNE MOEDER ZYT. In de afsnede staat, in een vierkant kader het vijfregelige opschrift: CONGREGATIE – OPGERICHT – DEN 9 MEI 1858 – IN DE O.L.V. KERK – TE ROTTERDAM. Links hiervan, langs de binnenkant van de gladde rand, de naam van de medailleur K. WIENER.

De keerzijde vertoont een uitbeelding van de Opdracht van het Kind Jezus in de Joodse Tempel door Maria. Links in het midden houdt de Joodse hogepriester het Kind in de armen, rechts knielt de H. Maria, geheel rechts staat de profetes Anna. Links is een tempelwachter te zien met een zwaard over de schouder. Op de achtergrond staat op een verhoging een schenkkan en een tienarmige kandelaar, rechts een stuk muur met een zuil.

Bovenaan een z.g. Oog Gods, symbool van de H. Drieëenheid, waarvan stralen uitgaan en waarin een duif, die de nederdalende H. Geest symboliseert. Op de voorgrond een schaal op voet, waarop de beide door Maria geofferde duiven zitten. (Luc. 2, vers 22-40).

Het omschrift om een gladde rand luidt: + CONGREGATIE DER ALLERHEILIGSTE MAAGD MARIA + ONDER DEN TITEL VAN O.L.V. LICHTMIS EN DEN H. JOSEPH. Rechts tussen de zuil en de rand de naam KAREL WIENER.

De hoogte van de medaille, zonder het oog, is 46 mm, en de breedte 33 mm.
Lit.: Dirks II, no. 800, p. 193/4. Deze geeft een totaal verkeerde uitleg van de voorstelling en zág o.a. de schaal met de duiven aan voor een antieke lamp. Ook is de datum die hij geeft verkeerd, die was niet 8 maar 9 Mei 1858.

*** AAN-EN VERKOOP MUNTEN**

op verzoek zenden wij u onze prijslijsten

SPAAR- EN VOORSCHOTBANK, TORENPLEIN 7, SURHUISTERVEEN, TEL. 05124-1925

Munten op postzegels

Naar aanleiding van het internationale numismatische congres dat in september 1979 in Bern plaats vond, gaf de Hongaarse PTT een serie postzegels uit waarop 11de-16de eeuwse Hongaarse munten staan afgebeeld. Ook voor numismatici-niet-philatelisten lijkt me deze serie interessant en daarom een vermelding in De Beeldenaar waard.

De afgebeelde munten zijn:

1. Denarius van Stephanus I (1000-1038), die de toenmalige Beierse munten als voorbeeld nam.

2. Grossus van Bela III (1172-1196) in Byzantijnse stijl. In de 12de eeuw was veel Byzantijns geld in Hongarije in omloop.

3. Grossus van Lodewijk 'de Grote' (1342-1382) met een afbeelding van Ladislaus de Heilige op een troon zittend.

4. Gouden Forint van Koning Matthias (1458-1490) met de afbeelding van een Madonna. Deze vinden we op alle munten van Matthias afgebeeld.

5. Gulden van Wladislaus II (1490-1516) met wederom een afbeelding van Ladislaus de Heilige, ditmaal als ruiter. Het is de eerste gedateerde Hongaarse munt.

De historische gegevens ontleende ik aan een bericht in het decembernummer van Der Münzensammler. Gezien de toenemende belangstelling voor de numismatiek, zou wellicht onze eigen PTT ook eens de afbeelding van provinciale munten b.v. op de zomerpostzegels in overweging kunnen nemen.

J.F.D.

Catalogus van de driesteden muntslag 1479-1588

door J. Fortuyn Droogleever

2de aanvulling op de in de nrs 3 en 4 van jaargang 1979 verschenen catalogus.

blz. 87
42f (15)16 DRIEPLAK. Vz. als nr 42c; Kz. omschr. ...WOLL + DAVENTR + CAM... aangetroffen in een particuliere verzameling te Son.

blz. 115
47e (15)67 DRIEBUTKEN. Kz. C boven het wapenschild van Kampen, overigens als nr 47d
aangetroffen in een particuliere collectie te Son.

blz. 116
49g (15)61 10 GOSSELER of DUBBELE FLABBE (Z). Kz. c. omschr. DAVEN/CAMP / EN.3W / OLLEN vdCh. – Deze munt bevindt zich in de collectie van het museum Commanderie van St. Jan te Nijmegen.

a. Als gymnasiast

b. De wereld inziend

c. Dodenmasker

'Bertolt Brecht' penning van Geer Steyn

door A. J. de Koning

In een jaar dat de Vereniging voor Penningkunst twee penningen uitgeeft (er verschijnen in principe drie penningen per twee jaar), zal volgens het reglement der vereniging de opdracht bij voorkeur worden gegeven aan een jonge Nederlandse kunstenaar. Voor de tweede penning van 1978 viel de keuze op de beeldhouwer-medailleur Geer Steyn, voor een zogenaamde vrije penning-opdracht.

Geer Steyn, geboren in 1945 te Amsterdam, volgde na een jaar kunstgeschiedenis gestudeerd te hebben, een opleiding van vier jaar aan de Rijksakademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam bij prof. V. P. S. Esser. Hij sloot zijn studie af in 1973 met het behalen van de Zilveren Prix de Rome en bekwaamde zich daarna verder in Wenen o.l.v. de Oostenrijkse beeldhouwer Fritz Wotruba.

Enige penningen van Geer Steyn werden eerder toegelicht in 'de Beeldenaar' (1977 nr 1). Hij maakte o.a. portretstudies. Tijdens zijn verblijf in Wenen ontwierp hij zijn 'Wotruba'-penning en naar aanleiding van deelname aan een studiegroep, die zich met de klassieken bezighield, ontstonden de 'Homerus'-penningen 'Odyssee' en 'Ilias'.
De keuze voor het onderwerp van zijn vrije opdracht voor de vereniging voor Penningkunst was voor Geer Steyn niet moeilijk: Hij was reeds bezig met een eerste aanzet voor een penning van Bertolt Brecht, gefascineerd zijnde door diens werk en persoon. Steyn heeft zijn opdracht niet gemakkelijk opgevat. Van een bekend, niet meer in leven zijnd persoon, zoals Brecht in dit geval, heeft men in het algemeen een voorstelling of beeldvorming die is ontstaan door het zien van één of meer veelvoorkomende foto's of afbeeldingen.
Veelal maakt een medailleur dan ook gebruik van dergelijke afbeeldingen voor het boetseren of modelleren van een portret voor een penning; daarvan zijn vele voorbeelden te noemen. Geer Steyn heeft zich echter niet tevreden gesteld met het zonder meer kopiëren van een dergelijk bestaand portret, wat hij heeft willen bereiken is meer...
Zelf schrijft hij desgevraagd over zijn penning:

'Elk woord over je eigen werk is een teveel. Het gaat om de autonomie van het kunstwerk. Wel

wil ik de achtergrond belichten vanwaaruit deze verenigingspenning ontstaan is.
Het is de weg geweest van Brecht; van kind tot een zo geprofileerd mens. Een fascinerende ontwikkeling!
Uitgangspunt was een studie over Brecht's jeugd, zijn Augsburger jaren. Pal voor de eerste wereldoorlog onderscheidde hij zich nauwelijks van de nationalistische, kaiserfreundliche mentaliteit, op de scholen gepropageerd.
Langzaam en consequent heeft hij zich ontwikkeld tot een grote éénling, een rusteloze balling, voor wie de wereld te klein was.
In een 100-tal penningvariaties heb ik z'n leven doorzworven. Ik begon met Brecht op 18-jarige leeftijd en volgde z'n leven tot aan z'n dood. Uitsluitend studies, uitsluitend om Brecht 'in de vingers' te krijgen.
'Moet het nu persé een Duitser zijn', werd mij gevraagd. Als één mens nu juist geen 'Duitser' was dan was het Bertolt Brecht. Zelden heeft iemand vanuit de consequentie van z'n werk moeten kiezen voor het ballingschap. Internationaal een verschoppeling die koos voor verschopten, op de bres voor humaniteit! De penning is niet Brecht op een bepaalde leeftijd geworden; veeleer een conclusie; een visuele conclusie van tegenstellingen: jong – oud, mager – dik, bruusk – sensibel.'

De afbeeldingen tonen een twaalftal van de vele variaties, die ontstonden door studie over de uit te beelden persoon – Brecht – en het als het ware inleven in zijn levensfasen:
Brecht als jeugdig gymnasiast (a), de wereld inziend (b), dodenmasker (c), Brecht lezende (d), vinnig en alert (e), wellicht het meest gelijkende portret (f), teleurstelling uitdrukkend (g, h), martiaal (i), bezonnen (j), sensibel (k) en strijdbaar (l). Daarbij valt het op dat de bril steeds minder belangrijk wordt, steeds meer vervaagt en een onderdeel wordt van het gelaat en daarin verzonken raakt, slechts vage contouren blijven.
Zo is dan de voorzijde van de penning ontstaan: een portret met een, door de maker, zichtbaar vormgegeven 'indruk', daarmee letterlijk benadrukkend het voor hem levende onderwerp van de penning: Brecht. Wat op het eerste gezicht een willekeurige deuk lijkt, is echter ook een indruk, die bij verschillende lichtval over de penning, het portret een wisselende uitdrukking geeft. Mede daardoor slaagde Steyn erin het gestelde doel te bereiken, door hemzelf als volgt weergegeven:

Helder in een
dialectische eenvoud
van vorm
de Brecht penning
als hommage

d. Lezend

e. Vinnig en alert

f. Portret dat wellicht het meest gelijkend is

g. Teleurstelling

h. Teleurstelling

i. Martiaal

aan een mens
die koos wars
van land en tijd
voor de ernst
in een lachspiegel.

De keerzijde van de penning geeft naast de staande figuur, die Brecht uitbeeldt, de tekst uit de Dreigroschenoper:
– Es geht auch anders, doch so geht es auch –, in suggestieve lettering, zoals die ook op andere penningen van Steyn voorkomt.
Langs een opstaande rand is de naam BRECHT geplaatst met het vignet PK en de letters ST (voor Steyn). Aanvankelijk werd de keerzijde zonder de opstaande rand ontworpen; hierdoor kwam de randtekst echter wat 'zweverig' op het penningvlak over. De daarna aan het ontwerp toegevoegde rand geeft de randtekst meer binding met het geheel van de tekst en voorstelling op de keerzijde van de penning.

Met deze Brecht-penning, kenmerkend voor het werk van de beeldhouwer-medailleur Steyn, is een miniatuur kunstwerkje toegevoegd aan de 'Penningkunst-collectie'.

Geer Steyn woont en werkt in Amsterdam, Zomerdijkstraat 16-I, tel. 020-46 11 23.
Onderstaand een lijst van zijn penningen, die vanaf 1972 in genoemde volgorde zijn ontstaan tot eind 1979.
De onder 2 genoemde penning is uitgevoerd in gedreven koper; alle andere penningen zijn gegoten en uitgevoerd in brons.

1. Tony, vz. portret naar rechts; kz. bloemetje; 75 mmØ
2. Tony, eenzijdig, gedreven koper, portret naar links; 80 mm Ø
3. Marijke, vz. portret naar links; kz. zittende pepper; 60 mm Ø
4. Renee, vz. portret naar links met naam; kz. hollende kat 'Moem' met naam De Rijk; 80 mmØ
5. Titia, vz. portret naar rechts; kz. danseres met naam; 70 mm Ø
6. Wotruba, vz. portret naar rechts met naam; kz. kraai, rondschrift 'Form ist Leidenschaft – Leidenschaft ist Form'; 75 mm Ø
7. Annet, vz. portret naar links met naam; kz. vogels in de lucht, rondschrift '10 jaar Scherpenisse'; 85 mm Ø
8. Fledderus, vz. portret naar links; kz. schietlood met naam; 65 mm Ø
9. Marina, vz. portret naar rechts; kz. vogel vliegt uit kooi met naam; 70 mm Ø
10. Huwelijkspenning, vz. twee figuren met naam; kz. opvliegende watervogel met datum en titel; 75 mm Ø

11. Odyssee, vz. Homerus en face met naam; kz. Odyssee hangend aan de ram met beginregel van de Odyssee; 80 mm ø
12. Ilias, vz. Homerus en profil met naam; kz. vliegende adelaar met beginregel van de Ilias; 80 mm ø
13. Op weg, vz. lopende man op de rug gezien met titel; kz. twee lopende figuurtjes met citaat uit de 'Faust' van Goethe; 65 mm ø
14. Aant, vz. portret naar rechts; kz. aapje met naam; 60 mm ø
15. Sed non satatia, vz. hollende figuur frontaal met titel; kz. torso met citaat uit 'Les fleurs du Mal' Baudelaire; 65 mm ø
16. Roos, vz. portret naar links; kz. vliegende kluut met naam; 55 mm ø
17. Brecht, vz. portret naar links – vele variaties van jong en oud; kz. figuurtje met citaat uit de Dreigroschenoper met tekst: Brecht; 60 mm ø enkele variaties met alleen de naam
18. Jet, vz. portret naar rechts; kz. Perzisch vaasje met naam; 70 mm ø
19. Godi, vz. portret naar links; kz. stadspanorama Zürich met naam; 70 mm ø
20. Zomerei, vz. opzetten van een tent; kz. titel; 65 mm ø
21. Mariët, vz. portret naar rechts; kz. zwaan met titel; 65 mm ø

Ger Steyn signeert zijn penningen: ST of STT.

De onder de nrs. 2, 5, 6, 11, 12 en 13 genoemde penningen zijn afgebeeld in 'de Beeldenaar' 1977, 1e jrg. nr. 1.

De foto's bij dit artikel zijn van Henk Stam.

MUNTWISSELBANK
inkoop·verkoop·taxatie
munten
penningen
goud
zilver
platina
vraag
prijslijst
Kerklaan 22
7311 AE Apeldoorn
Tel. 055 217913

j. Bezonnen

k. Sensibel

l. Strijdbaar

ES
GESAYCH

Overijsselse vorstenmunten uit de Xde en XIde eeuw

door J. Fortuyn Droogleever

Inleiding

In de laatste jaren van de tiende en de eerste helft van de elfde eeuw werd in Overijssel door de Duitse koningen het recht van muntslag uitgeoefend, welke muntslag ook na hun kroning tot keizer werd voortgezet. In 1046 eindigde deze vorstelijke muntslag; in dat jaar stond keizer Hendrik III alle keizerlijke rechten in Overijssel af aan de Utrechtse bisschoppen.

De munten, die op naam van de vorsten Otto III (983-1002), Hendrik II (1002-1024) en Koenraad II (1024-1039) zijn geslagen, maken een primitieve indruk. De beeldenaar is schematisch, het randschrift is dikwijls verhaspeld en veelal is slechts een deel van de tekst leesbaar. Dit laatste zou verklaard kunnen worden doordat de muntplaatjes niet plat, maar enigszins bol werden afgeleverd, naar Puister veronderstelt.(1) De munten uit diezelfde tijd, die in Frankrijk en Engeland werden geslagen zijn echter veel beter uitgevoerd; zij laten een fraaie beeldenaar en vaak een goed leesbaar randschrift zien. Waarom de techniek van de Duitse muntslag zoveel minder ontwikkeld is dan die van de muntwerkplaatsen in de nabuurlanden, is niet duidelijk.

In tegenstelling tot de Karolingische munten, die voornamelijk in het 'binnenland', d.i. het vroegere Rijk van Karel de Grote, werden gevonden, worden de Xde-XIIde eeuwse munten vrijwel niet aangetroffen in muntvondsten in het land van de muntplaats, maar in overweldigende mate in vondsten in Noord- en Oost-Europa. Zo publiceerde Hatz(14) een overzicht van 375 goed beschreven muntvondsten in Zweden, waarin zich bijna 149.000 Xde-XIde eeuwse munten bevonden, waarvan ruim 59.000 'Duitse', althans uit het tegenwoordige Duitsland en de Beneluxlanden afkomstige stukken waren. Hieronder bevonden zich 1767 in Deventer geslagen munten. De afzonderlijke munten werden echter niet door Hatz nader beschreven; hij vermeldt alleen het aantal en de herkomst. Albrecht(2) onderzocht 598 muntvondsten, waarin Xde-XIIde eeuwse munten uit Neder-Lotharingen en Friesland* werden aangetroffen. Slechts 32 vondsten kwamen aan het licht in het land waarin de munten waren vervaardigd. In de resterende 566 gevallen vond dit plaats in de omgeving van de Oostzee (waarvan 106 op Gotland), in Rusland en in Polen. Ongetwijfeld zijn deze munten tengevolge van de handelsbetrekkingen tussen onze streken en de Oostzeelanden in het noorden van Europa terecht gekomen. Voor de binnenlandse handel schijnen zij minder betekenis te hebben gehad dan de Karolingische munten.

Een verklaring voor het feit dat juist in de Oostzeelanden zoveel muntvondsten aan het licht komen is het gebruik dat daar op grond van religieuze opvattingen munten – en andere voorwerpen – mede begraven werden bij de teraardebestelling van belangrijke overledenen, welk gebruik in West-Europa niet aanwezig was, althans niet gedurende de tiende en de elfde eeuw.

In de 598 door Albrecht onderzochte muntvondsten werden in 372 vondsten munten uit Friesland of de Utrechts-Friese regio, d.i. Nederland boven de grote rivieren, aangetroffen. Ik wil mij nu verder in deze inleiding bepalen tot de Xde en XIde eeuwse in Overijssel geslagen munten, waarvan er 1894 in de 372 muntvondsten werden aangetroffen. Aangenomen kan worden dat zich niet alleen onder deze 1894 munten, maar ook onder de reeds eerder in de Scandinavische en Russische musea aanwezige Overijsselse munten vele nog niet eerder beschreven variaties aanwezig zullen zijn. Immers, bij een vergelijkbaar onderzoek van de zich in het museum te Stockholm bevindende munten uit Tiel vond Hatz(3) dat van de 89 verschillende Tielse munten niet minder dan 37 variaties niet eerder beschreven waren! Aangenomen kan worden dat een dergelijke verhouding ook aanwezig is bij de in Overijssel geslagen X/XIde eeuwse munten. Wat het type van deze munten betreft, lijkt het mij dat deze over het algemeen wel bekend zullen zijn. Albrecht(4) vond althans geen andere typen dan die door Cappe(5), van der Chijs(6) of in het standaardwerk van Dannenberg(7) beschreven zijn, bij de door hem gevonden 1894 Deventer munten, waarbij evenwel vele elfde-eeuwse bisschopsmunten zijn inbegrepen. Op grond van het aantal munten van de verschillende muntplaatsen in verhouding tot het totaal aantal gevonden munten concludeert Albrecht dat de Deventer munt een grote produktie had. Hij is van mening dat, rekening houdend met het aantal jaren van inbedrijfzijn, de munt van Keulen de meeste munten per produktiejaar sloeg, gevolgd door Deventer en Groningen(8). Een belangrijk centrum als Utrecht had een veel lagere jaarproduktie.

Over de in Finland gevonden Overijsselse vorstenmunten zijn we beter ingelicht dan over die in Scandinavië. Salmo(9) beschrijft een groot aantal tiende- en elfde-eeuwse munten, die in Finland werden gevonden. Hieronder bevinden zich 60 in Deventer geslagen vorstenmunten, waarvan 5 niet eerder beschreven variaties, maar geen nieuwe types.

De grote hoeveelheden variaties, die we beter als stempelfouten kunnen betitelen bij sommige munttypen toont aan dat de stempelsnijders niet alleen analphabeten waren (sommige letters zijn omgekeerd geplaatst en de opeenvolging van de letters is wisselend), maar ook dat zij weinig nauwkeurig waren bij het copiëren van het oorspronkelijk ontwerp. Tevens bewijzen de vele variaties dat minstens evenzovele stempels bestonden, en dat er derhalve van sommige typen zeer veel munten geslagen moeten zijn, die, zoals reeds hierboven werd medegedeeld, voor een zeer belangrijk gedeelte in de Oostzeelanden terecht zijn gekomen.

De schaarste van de tiende- en elfde-eeuwse munten in de westeuropese muntvondsten zal wel de oorzaak zijn dat in de Nederlandse collecties deze munten slechts weinig voorkomen, zeker in vergelijking met de verzamelingen in Scandinavië – met name in de musea te Kopenhagen, Stockholm, Helsinki – en in Leningrad. Bovendien zijn vele Scandinavische vondsten nog niet geordend en de voorsprong van de collecties in het noorden zal in de toekomst ongetwijfeld nog verder toenemen.
In het Muntkabinet van de Staatliche Museen in Oost-Berlijn bevinden zich 97 Overijsselse Vorsten-denarien. In een vorig artikel over dit onderwerp(15) heb ik deze munten gespecificeerd. In de onderstaande catalogus staan ze alleen vermeld, voorzover zich geen gelijke munten in Nederlandse openbare collecties bevinden.
Ik kon over deze vorstelijke muntslagen geen gegevens vinden in de Nederlandse archieven. Het bestaan van deze munten vond ik slechts één keer vermeld en wel in een document uit 1040, waarin melding wordt gemaakt van 1 pond Deventer munt, die de Proost van Deventer moest betalen voor het gebruik van een kerk in Zwolle.(10)
De levensloop van de muntheren Otto III, Hendrik II en Koenraad II is meermalen beschreven. Ik verwijs hiervoor naar het wat wijdlopige, 19de eeuwse boek van v.d.Chijs(6), of naar het boeiende, maar ook wetenschappelijk verantwoorde werk van Ricarda Huch(11). Als enige muntplaats in Overijssel wordt Deventer op de munten vermeld; alleen voor een Sallandse denier (nr 4) overwegen Menadier en Dannenberg(12) de mogelijkheid van een muntatelier in Zwolle.
In afwachting van een ander onderzoek in de Scandinavische musea heb ik, op grond van de gegevens in de literatuur en de munten in de door mij bezochte collecties in Nederland en Duitsland, een catalogus opgesteld van de Xde- en XIde-eeuwse Overijsselse vorsten-munten, waarbij ik mij bewust ben dat deze catalogus, zeker wat de variaties betreft, een globaal en voorlopig karakter heeft. Volledigheidshalve heb ik ook een munt opgenomen die, waarschijnlijk in Deventer, in opdracht van Adela van Hameland (overl. 1017) is geslagen, maar die geen Overijsselse munt is. Over deze denier verscheen een interessant artikel van H. Enno van Gelder in de Geuzenpenning(13). De catalogus zal in een volgend nummer van De Beeldenaar worden gepubliceerd.

Literatuur

(1) T. Puister, pers. mededeling.
(2) G. Albrecht, Das Münzwesen im niederlothringischen und friesischen Raum vom 10. bis zum beginnenden 12. Jarhrhundert. Diss. 1959. Num. Studien Hamburg 1959.
(3) G. Hatz, Tieler Denare des 11. Jahrhunderts in den schwedischen Münzfunden. Comm. de nummis saeculorum IX-XI in Suecis repertis. Kgl. Akad. Hand. 19. Stockholm 1968.
(4) G. Albrecht, l.c. Tab. 17.
(5) H. P. Cappe, Die Münzen der deutschen Kaiser und Könige, Berlin 1848.
(6) P. O. van der Chijs, De munten der frankische en duitsch-nederlandsche vorsten. Haarlem 1866.
(7) H. Dannenberg, Die deutschen Münzen der sächsichen und frankischen Kaiserzeit. Berlin 1876-1905.
(8) G. Albrecht l.c. pag. 125.
(9)H. Salmo, Deutsche münzen in vorgeschichtlichen Funden Finnlands SMA/FFT dl. XLVII, Helsinki 1948.
(10) E. H. ter Kuile, Oorkondenboek Overijssel, dl. I nr 29.
(11) Ricarda Huch, Römisches Reich deutscher Nation. Berlin 1934.
(12) J. Menadier, Deutsche Münzen, dl. I pag. 68.
(13) H. Enno van Gelder, De Geuzenpenning 1955, pag. 33.
(14) G. Hatz, Handel und Verkehr zwischen dem deutschen Reich und Schweden in der späte Vikingerzeit. Diss. Hamburg 1974.
(15) J. Fortuyn Droogleever, Deventer Pfennige deutscher Fürsten. Der Münzensammler 1979, Münster.

* Neder-Lotharingen omvatte het tegenwoordige België (zonder Vlaanderen), Nederland bezuiden de grote rivieren en het noordelijk gedeelte van het tegenwoordige Rheinland. Friesland bestond uit Noord-Nederland met Oost-Friesland.

---

verenigings nieuws

Plaatsing geschiedt gratis. De redactie behoudt zich het recht voor mededelingen in te korten.

Lijst van secretariaten, dagen en plaatsen van de maandelijkse bijeenkomsten.
N.B. Alle bijeenkomsten beginnen om 20 uur en vinden plaats van september tot mei, tenzij anders vermeld.

Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde
Burg. Lefèvre de Montignylaan 190,
3055 NH Rotterdam, tel. 010-188446

Vereniging voor Penningkunst
Secr. v. d. Meijstraat 1, 1815 GP Alkmaar,
tel. 072-120041, postgiro 96820

Numismatische kringen

Amsterdam
Secr. Julianakade 70, IJmuiden, tel. 02250-18682
bijeenk. 2de woensdag, beh. uitzonderingen

Bloembollenstreek
Secr. v. Speykstraat 46, 2161 VL Lisse, tel. 02521-12035;
bijeenk. 2de dinsdag in het Poelhuis, Ruyshornlaan, Lisse

Brabant
Secr. Zilvermeeuwlaan 23, 5613 CL Eindhoven,
tel. 040-439520
bijeenk. elke 2de donderdag in het Provinciaal Museum, Bethaniëstraat 4, 's-Hertogenbosch

Breda - De Baronie
Secr. Overakkerstraat 187, 4834 XL Breda,
tel. 076-613935
bijeenk. 3de donderdag in het gemeenschapshuis Doornbos, Abdijstraat 26

De Drie Provinciën
Secr. E. v. Heteren, Burg. Raymakerslaan 109,
5361 KD Grave, tel. 08860-1793

Groningen
Secr. Hertenlaan 69, 9751 GC Haren-Gr.,
tel. 050-345086

Den Haag
Secr. Zeestraat 71 B, Den Haag, tel. 070-469702
bijeenk. laatste woensdag of laatste donderdag

Hoogeveen
Secr. Middenweg 51, 7906 LK Hoogeveen,
tel. 05280-65582
bijeenk. 2de woensdag in cult. centr. De Tamboer, Hoofdstraat 17, Hoogeveen

Kampen
Secr. E. Mulder, Bovenhavenstraat 14,
8261 LH Kampen, tel. 05202-16392 na 18 uur
bijeenk. 2de maandag in de Stadsgehoorzaal, Burgwal 84

Kennemerland
Secr. P. v. Wijngaarden, Verspronckweg 147,
2023 BE Haarlem, tel. 023-261169
bijeenk. 4de dinsdag in Buurtcentrum Noord, Reggestraat 21, Haarlem-Noord

Het Land van Ravenstein
Secr. vacature
bijeenk. 1ste maandag in 'De Schouw', Brabantplein te Uden; bij afwezigheid v.d. secr. wende men zich tot postbus 295 te Uden of tel. 085-433231

Limburg
Secr. Hondstraat 5, 6211 WH Maastricht,
tel. 043-15119

Noordoostpolder
Secr. Drostlaan 86, 8303 EE Emmeloord, tel. 05270-8693
bijeenk. 3de donderdag in het Geref. Centrum te Emmeloord

Oost-Nederland
Secr. J. Doeffstraat 178, 6826 HW Arnhem,
tel. 085-612958
bijeenk. laatste dinsdag in 'De Klok' te Dieren

Rotterdam
Secr. H. R. Veenendaal, Groenendaal 89,
3011 SP Rotterdam, tel. 010-123886

Twenthe
Secr. Weverstraat 27, postbus 1204, 7500 AE Enschede
bijeenk. 2de donderdag in zaal 3 Vrijhof, Techn. Hogeschool Twenthe te Enschede om 19.30 uur

Utrecht
Secr. Joh. Wagenaarkade 71-1, 3533 TJ Utrecht,
tel. 030-931051
bijeenk. 4de woensdag in 's Rijks Munt, Leidseweg, om 19.20 uur

Zeeland
Secr. M. Kersten, Zaanstraat 64,
4388 TE Oost-Souburg, tel. 01184-62369
bijeenk. 2de donderdag in 'De Schakel',
Bachten Steene 14, Middelburg

Zwolle
Secr. Irenestraat 1, 8019 XC Zwolle, tel. 05200-11443
bijeenk. 3de maandag in het wijkcentrum Holtenbroek, Beethovenlaan 398, Zwolle

Vele gegevens in deze lijst ontvingen wij van Ir J. de Koning te Delden, bestuurslid Gen. MPK, waarvoor wij hem onze beste dank betuigen.

Jaarprogramma's Numismatische Kringen

Brabant
10 januari: lezing van Drs G. C. A. Elbers over de munten der Griekse koloniën in Italië
14 februari: lezing door dhr W. J. A. de Jong over het oude Rome op de munt
13 maart: lezing door Dr Ir M. van den Brandhof over fabricage van munten vroeger en nu
10 april: lezing door dhr H. J. van Woensel over de Brabantse Hertogen en hun muntslag

8 mei: lezing door dhr W. H. F. van Moll over Engelse tokens rondom 1800

Kampen
11 februari: lezing door Drs Faber over Griekse munten
10 maart: veiling
14 april: lezing door dhr Soetens over de Overijsselse Muntslag-de Driestedenslag
12 mei: korte bijdragen van de leden
9 juni: sluitingsavond

Twenthe
op verzoek het gehele programma 1979/1980
10-9-79: excursie naar museum Broederpoort te Kampen
13-9-79: ledenvergadering, ruilen
11-10-79: Ir J. Koning: 'De munt in de taal'
Drs J. Vinkenborg: Numismatische quiz
27-10-79: openb. bijeenkomst met literatuur-tentoonstelling
8-11-79: lezing over de 'Problemen rond de driestedenslag'
13-12-79: lezing door Drs H. Jacobi over 'Kleingeld uit grootvaders tijd'
10-1-80: lezing door dhr W. J. A. de Jong over 'Gebouwen in Rome' (met dia's
14-2-80: interne veiling
Maart/april: veiling van de Fa. Schulman samen met de kring Oost-Nederland te Enschede
april/mei: voordrachten door eigen leden
8-5-80: lezing door Dr A. J. Bemolt van Loghum Slaterus over penningen.

Van de 19 kringen in Nederland hebben dus slechts drie besturen op ons verzoek gereageerd en een jaarprogramma ingezonden. Zelfs als we rekening houden met het feit dat enkele kringen zich vrijwel beperken tot het houden van ruilbijeenkomsten, dan nog is de animo om de lezingen aan te kondigen bijzonder gering. De Redactie is daarom van oordeel dat voortzetting van de rubriek 'Verenigings-berichten' geen zin heeft en zal zich daarom, wat de kringen betreft, voortaan bepalen tot de publicatie van een jaarlijkse lijst van secretariaten, plaatsen van bijeenkomst en eventuele aankondiging van incidentele gebeurtenissen in de numismatische kringen.

aktualiteiten

Het SBK Penningenkabinet van de stichting Beeldende Kunst, Amstel 34, stelt in januari en februari 1980 penningen en plastiekjes tentoon van Francisca Weinberg. Geopend van 10 tot 5 uur, behalve op maandagen.

De reizende tentoonstelling van, meest moderne, Nederlandse penningen, georganiseerd en ingericht door de Nederlandse Kunst Stichting, is met een jaar verlengd (zie bespreking in De Beeldenaar van juni/juli 1978, blz. 20). Tot nu toe zijn voor 1980 de volgende plaatsen geboekt: van 14 januari tot 1 februari in de Universiteitsbilbiotheek te Nijmegen en van 5 februari tot 29 februari in de Werkplaats Allardsoog, Bakkeveen.

agenda

30/31 jan.: Veiling Tietjen, Hamburg.

2 febr.: St. Numismatica Int. beurs, Hengelo (O), Ontmoetingscentrum de Cirkel, Pastoriestr. 33, 11-17 uur.

6/7 febr.: Veiling Hirsch, München.

7/10 febr.: St. Numismatica Int. beurs, Den Haag, Congresgebouw, Churchillplein 10, 10-17 uur.

16 febr.: St. Numismatica Int. beurs, Middelburg, Schouwburg, Molenwater 99, 11-17 uur.

20 febr.: Veiling Sotheby's, 10.30 uur, 34/5 New Bond Street, Londen.

22/23 febr.: Veiling Galerie des Monnaies, Düsseldorf.

23/24 febr.: St. Numismatica Int. beurs, Arnhem, Postiljon motel, Europaweg, 10-17 uur.

28/29 febr.: Veiling Oldenburg, Kiel.

2 maart: St. Numismatica Int. beurs, Hilversum, Hotel Het Hof van Holland, Kerkbrink 1, 10-17 uur.

8 maart: St. Numismatica Int. beurs, Rotterdam, Groothandelsgebouw, Tollenszaal, Statonsplein, 10-17 uur.

12/15 maart: Veiling Rauch, Wenen.

15 maart: St. Numismatica Int. beurs, Zwolle, Buiten societeit, Stationsweg 4, 10-17 uur.

18/20 maart: Veiling Karl Kresz, München.

23 maart: St. Numismatica Int. beurs, Thorn, Café-rest. Stienen-van Dooren, Steegputstr. 4, 11-17 uur.

10/11 april: Veiling Hirsch, München.

12 april: St. Numismatica Int. beurs, Gorinchem, Schouwburg De Nieuwe Doelen, Haarstr. 64, 10-17 uur.

16/18 april: Veiling Münzzentrum, Köln.

22/23 april: Veiling Bank Leu, Zürich.

29/30 april: Veiling Lanz, München.

29/30 april: Veiling Schulten & Co, Frankfurt.

Naar aanleiding van enkele binnengekomen vragen, waarom sommige bekende ruilbeurzen niet in onze agenda zijn opgenomen, moeten wij antwoorden dat zulks komt omdat de organisatoren hetzij niet de moeite nemen ons daarvan bericht te geven hetzij zulke berichten dusdanig laat binnen komen dat opname niet meer mogelijk is. Ons blad zal voortaan circa het eind van de oneven maanden verschijnen, hetgeen betekent dat meldingen voor de agenda 2 maanden voordien bij ons binnen moeten zijn.

HOLLEMAN–MUNTEN

postbus 32 7586ZG Overdinkel tel. 05423-1221

Op aanvraag wordt onze lijst U gratis toegezonden.

Onze specialiteiten: Griekse-, Romeinse-, Byzantijnse-, Middeleeuwse-, Provinciale- en Koninkrijksmunten.

AR tetradrachme van Israël, van het 3e jaar van de 2e opstand tegen Rome (132-135) P+ 3600,-

AV stamenon nomisma Michaël VII 1071-1087 ZF/P 625,--

AR. Antoninianus van Elagabalus (218-222) Zeer Fraai 300,--

Ruiterschelling van Nijmegen 1686 F/ZF 95,-

Beurzen waar wij aan deel hopen te nemen:

23 en 24 febr. te Arnhem, Postiljon Motel, Europaweg; 2 maart te Hilversum, Hotel "Hof van Holland", Kerkbrink 1; 8 en 9 maart te Rotterdam, Groothandelsgebouw, Stationsplein; 15 maart te Zwolle, Buitensociëteit, Stationsweg 4. Alle beurzen zijn van 10-17 uur.

JEAN ELSEN

Numismat

Antieke en Moderne Munten
Moslims, Kruisvaarders en
Zuidelijke Nederlanden
Numismatische literatuur
Gratis prijslijst op aanvraag

Ahornbomenstraat 1/3 **1040 BRUSSEL** **telefoon 02/640.24.78)**

Geachte abonnée,

Uw vlotte en correcte betaling wordt bijzonder op prijs gesteld. Om echter administratieve problemen te voorkomen, verzoeken wij u te wachten op de accept-girokaart die wij u zullen toezenden.
Inmiddels verblijven wij,

met vriendelijke groet
Vonk Uitgevers b.v.

De HBU verkoopt alleen originele munten.
Een prettige gedachte voor echte muntenverzamelaars.
Ook u zenden wij gaarne onze veel gevraagde muntenboekjes toe,
waarin onder meer het volgende wordt aangeboden:

* **ZELDZAME VERZAMELMUNTEN**

* **BINNEN- EN BUITENLANDSE MUNTEN**

* **ROMEINSE MUNTEN**

* **GOUD, ZILVER EN PLATINA**

* **MUNTENLITERATUUR**

HBU

Voor inlichtingen, prijzen, bestellingen en aanvraag prijslijst kunt u zich wenden tot de
Afd. NUMISMATIEK en EDELE METALEN van de HBU:
(020) - 292255 - 292286 - 292287 - 292288.

HOLLANDSCHE BANK-UNIE N.V.,
Herengracht 434-440
1017 BZ AMSTERDAM

Uitgeverij Venadam, postbus 41053 - 1009 EB Amsterdam

Herdruk

Bij voldoende belangstelling verschijnt bij ons in de loop van 1980 een facsimilé uitgave in offset van:

Mr. Gerard van Loon Beschrijving Der Nederlandsche Historiepenningen.

1723-1731. 4 delen met totaal ca. 2600 pagina's.

Deze herdruk in 4 stevige banden brengt dit unieke standaardwerk weer in het bereik van velen, die dit nu node moeten missen, omdat een origineel exemplaar U op het moment tussen de f 4000,– en f 6500,– zou gaan kosten. Dat, terwijl Van Loon eigenlijk bij geen enkele serieuze munt- of penningverzamelaar in de boekenkast zou mogen ontbreken. Wij zijn er waarschijnlijk in geslaagd om een kwalitatief goede herdruk te kunnen verzorgen tegen een redelijke prijs ondanks de vermoedelijk vrij kleine oplage.

vóórintekenprijs **f 185,–** *) per deel (inclusief f 7,12 BTW en ca. f 7,– portokosten), betaling per deel na verschijnen van ieder deel
Na verschijnen van eerste deel **f 245,–** per deel (inclusief f 9,42 BTW en ca. f 7,– portokosten).

Na het verschijnen van het eerste deel zullen de overige delen steeds met tussenpozen van 3 maanden verschijnen.

Aanbieding aan de lezers van de beeldenaar. (Geldig tot 1 februari 1980). Indien U rechtstreeks bij ons besteld heeft vóór 1 februari en bereid bent binnen 14 dagen na ontvangst van het eerste deel voor de gehele reeks tegelijk te betalen, krijgt U f 100,– korting, of:

de hele reeks van 4 delen voor **f 640,–** of voor slechts **f 160,–** per deel (inclusief de ruim f 50,– aan BTW en portokosten).

*) Cliënten, die rechtstreeks bij onze uitgeverij besteld hebben kunnen ook in 12 maandelijkse termijnen van **f 62,50** betalen, of bij aflevering van één deel per halfjaar in 24 termijnen van **f 31,50.**

Gepland:
V.O.C. coins in Ceylon.
Overdruk van 64 bladzijden en 1 gecombineerde plaat uit H.W. Codrington. Ceylon coins and currency. 1924. (Numisbooks no. 1). **f 19,50** incl. 4% BTW en excl. f 2,75 portokosten.

Handel korting, behalve op aanbieding aan de lezer.

Bestellingen zonder postzegel zenden aan:
Uitgeverij Venadam. Antwoordnummer 1048. 1000 WC Amsterdam.

Uitgeverij VENADAM

MUNTGALERIE LIMBURG B.V.
(voorheen Munthandel Habets)

Munten
Penningen
Medailles

Mauritslaan 61-63
Postbus 252 - 6160 AG Geleen
Tel. 04494-47810

Boeken
Catalogi
Albums

Aanbiedingslijsten sturen wij op verzoek gratis
Nederlands Leverancier Coinholders en accessoires
Tevens verzorgen wij alle opdrachten voor veilingen binnen Europa

,,DE SNEEKER VLIEGER''

JILLE B. WESTERHOF
NUMISMAAT

gespecialiseerd in
provinciale munten,
historie- en moderne penningen
van alle landen

Nauwe Noorderhorne 18, Sneek - Telefoon 05150-17198, b.g.g. 16866
Maandags gesloten

ANCIENNE MAISON SERRURE FONDEE en 1880

MAISON PLATT s.a.

Michel KAMPMANN
Expert près les Tribunaux
et les Douanes

49 rue de Richelieu
75001 — PARIS
Tél.: 296-50-48
R. C. 70 1341

MONNAIES, MÉDAILLES, JETONS, DÉCORATIONS

ACHAT • VENTE • EXPERTISE • ORGANISATION DE VENTES PUBLIQUES • LISTES A PRIX MARQUES

Catalogues de librairie et de fournitures numismatiques sur demande

B. A. SEABY LTD. • MUNTEN EN PENNINGEN

Audley House, 11 Margaret Street, LONDON W1N 8 AT
Tel. 01-580 3677 - Telex 261068

Uitgevers van:

"SEABY's Coin and Medal Bulletin" - Numismatische artikelen en prijslijsten, £6.00 per jaar.

A list of Seaby's other publications sent on request.

PENNINGEN VAN DE KONINKLIJKE BEGEER

BIJZONDERE PENNINGEN

nr.101 Zilveren huwelijk Kon. Juliana / Pr. Bernhard, modelé A. Termote, tekst G. v. d. Graft, 21,6 krt goud, 18,5 en 25 mm, 1e geh. zilver 25 mm.

nr. 106 30-jr. huwelijk Kon. Juliana / Pr. Bernhard, modelé j. Hekman, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 25 en 50 mm, brons 50 mm.

nr. 111 40-jr.huwelijk Kon. Juliana / Pr. Bernhard, modelé J. v. Goor, 14 krt. goud, 22,5 mm, 1e geh. zilver 22,5 mm.

nr. 110 65e verjaardag Pr. Bernhard, modelé J. Sloos, 14 krt. goud, 22,5 mm, 1e geh. zilver 50 mm, brons 50 mm.

nr. 640 25-jr. regeringsjubileum Kon. Juliana, enkel portret, modelé J. Sloos, 21,6 krt. goud, 22,5 mm, 1e geh. zilver 50 mm, brons 50 mm, of dubbelportret, modelé J. Hekman.

nr. 103 Huwelijk Pr. Beatrix/Pr. Claus, modelé vz. J. Hekman, kz. W. Vis, 21,6 krt goud, 18,5 mm, 1e geh. zilver 25 en 50 mm, brons 50 mm.

nr. 105 Huwelijk Pr. Margriet / P. v. Vollenhoven, modelé J. Hekman, 21,6 krt. goud, 22,5 mm, 1e geh. zilver 22,5 mm, brons 55 mm.

nr. 109 Huwelijk Pr. Christina / J. Guillermo, modelé W. Vis, 21,6 krt. goud, 22,5 mm, 1e geh. zilver 22,5 mm, brons 22,5 mm.

nr. 305 Geboorte Pr. Willem Alexander, modelé W. Vis, 21,6 krt goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 25 mm, brons 50 mm.

nr. 306 Geboorte Pr. Maurits, modelé W. Vis, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 25 mm, brons 50 mm.

nr. 309 Geboorte Johan Friso, modelé W. Hekman, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 22,5 en 50 mm, brons 50 mm.

nr. 311 Geboorte Pr. Constantijn, modelé W. Vis, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 50 mm, brons 50 mm.

nr. 501 2e Vaticaanse Concilie I modelé Niel Steenbergen, 21,6 krt. goud, 18,5 en 25 mm, 1e geh. zilver 25 mm, gepatineerd brons 65 mm.

nr. 502 2e Vaticaans Concilie II, modelé Jan Snoeck, 21,6 krt. goud, 18,5 en 25 mm, 1e geh. zilver 25 mm, gepatineerd brons 65 mm.

nr. 503 Paus Paulus VI, modelé Pol Dom, 21,6 krt. goud, 18,5 en 25 mm, 1e geh. zilver 25 mm, gepatineerd brons 65 mm.

nr. 504 Paus Johannes XXIII, modelé Pol Dom, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 25 mm, gepatineerd brons, 65 mm.

nr. 505 Mgr. Bekkers, modelé Willem Vis, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22 mm, 1e geh. zilver 25 mm, gepatineerd brons 50 mm.

nr. 506 Driekoningen, modelé Niel Steenbergen, gietpenning gepatineerd brons, genummerde uitgave.

nr. 601 Eeuwfeest Opheffing Slavernij Suriname, modelé Pol Dom, 21,6 krt. goud, 25 mm, 1e geh. zilver 25 mm.

nr. 602 Nederland 150 jaar onafhankelijk, modelé Louise Metz, 21,6 krt. goud, 18,5 en 25 mm, 1e geh. zilver 25 mm, gepatineerd brons 70 mm.

nr. 603 Eeuwfeest Int. Rode Kruis, Henri Dunant, modelé Pol Dom, 21,6 krt. goud, 18,5 en 25 mm, 1e geh. zilver 25 en 50 mm, gepatineerd brons 50 mm.

nr. 607 300 jaar Vrede van Breda, modelé Niel Steenbergen, 21,6 krt. goud, 18,5 mm, 1e geh. zilver 30 mm, gepatineerd brons, gietpenning, 75 mm.

nr. 608 450 jaar Kerkhervorming Martin Luther, modelé J. J. Van Goor/D. Scholtus, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 30 en 50 mm, gepatineerd brons 50 mm.

nr. 709 3 grote Amerikanen: John, Robert Kennedy en Martin Luther King, modelé Willem Vis, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 22,5 en 50 mm, gepatineerd brons 50 mm.

nr. 621 1e maanlanding, nr. 629 2e maanlanding (Apollo XII), nr. 630 Apollo XIII en nr. 632 Apollo XIV, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 50 mm, gepatineerd brons 50 mm.

nr. 633 Apollo XV, nr. 634 Apollo VII, nr. 635 Apollo XVII, 1e geh. zilver 50 mm, gepatineerd brons 50 mm.

Wijze van bestellen:
Telefonisch of schriftelijk bij de Koninklijke Begeer B.V., Leidseweg 219, postbus 5, Voorschoten, Tel. 01717-4500, tst. 30.

Prijzen op aanvraag, aangezien i.v.m. de hoge goud- en zilverkoersen wij ons genoodzaakt zien een goud- en/of zilvertoeslag te berekenen, gebaseerd op de dagkoers van het fijngoud- en/of fijnzilver.

Koninklijke Begeer B.V.
Postbus 5, 2250 AA Voorschoten
Tel. 01717-4500, tst. 30
Telex nr. 34184 DCWKB

munt- en penningkundig nieuws
maart/april 1980
4e jaargang no. 2

de beeldenaar

NUMISMAAT

SEDERT 1880

MONNAIES - MEDAILLES - LIVRES NUMISMATIQUES - VENTES PUBLIQUES - ARCHEOLOGIE

✽

MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKEN - VEILINGEN - OUDHEDEN

Jacques Schulman B.V.

Keizersgracht 448 — Amsterdam
Telefoon (020) 23 33 80 - 24 77 21 — Postgiro 9922

De HBU verkoopt alleen originele munten.
Een prettige gedachte voor echte muntenverzamelaars.
Ook u zenden wij gaarne onze veel gevraagde muntenboekjes toe, waarin onder meer het volgende wordt aangeboden:

* **ZELDZAME VERZAMELMUNTEN**

* **BINNEN- EN BUITENLANDSE MUNTEN**

* **ROMEINSE MUNTEN**

* **GOUD, ZILVER EN PLATINA**

* **MUNTENLITERATUUR**

HBU

Voor inlichtingen, prijzen, bestellingen en aanvraag prijslijst kunt u zich wenden tot de
Afd. NUMISMATIEK en EDELE METALEN van de HBU:
(020) - 292255 - 292286 - 292287 - 292288.

HOLLANDSCHE BANK-UNIE N.V.,
Herengracht 434-440
1017 BZ AMSTERDAM

GEPLAND HERDRUK

VOORDEEL
f 240,–

Mr. Gerard van Loon,

Beschrijving Der Nederlandsche Historiepenningen.

ISBN 90 6485 004 6

NU *f* 185,–
(tot 15 mei 1980)

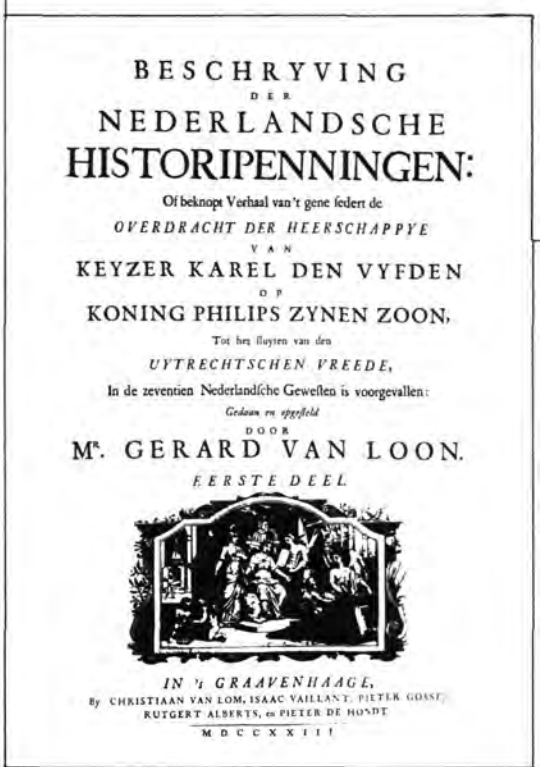
STRAKS *f* 245,–
per deel incl. 4% BTW

VRAAG FOLDER
en schrijf in bij:
Uitgeverij Venadam
Antwoordnummer 1048
1000 WC Amsterdam

Uw Munthandelaar

Erkende Boekhandel

Inschrijving verloopt zodanig, dat herdruk nagenoeg zeker is.

BESCHRYVING
DER
NEDERLANDSCHE
HISTORIPENNINGEN:
Of beknopt Verhaal van 't gene sedert de
OVERDRACHT DER HEERSCHAPPYE
VAN
KEYZER KAREL DEN VYFDEN
OP
KONING PHILIPS ZYNEN ZOON,
Tot het sluyten van den
UYTRECHTSCHEN VREEDE,
In de zeventien Nederlandsche Gewesten is voorgevallen:
Gedaan en opgesteld
DOOR
Mr. GERARD VAN LOON.
EERSTE DEEL.

IN 't GRAAVENHAAGE,
By CHRISTIAAN VAN LOM, ISAAC VAILLANT, PIETER GOSSE, RUTGERT ALBERTS, en PIETER DE HONDT.
MDCCXXIII.

HISTORIPENNINGEN. *I. Boek.* 19

Uitgeverij
VENADAM
Postbus 41053
1009 EB Amsterdam

de beeldenaar

Munt- en penningkundig nieuws, Numismatisch maandblad voor Nederland en België. Publikatie van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt-en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

Eindredaktie:
W. K. de Bruijn
J. P. A. van der Vin

Redaktieraad:
J. Fortuyn Droogleever
A. Hettema
J. C. van der Wis

Uitgave:
Vonk Uitgevers b.v.

Redaktie-, administratie en advertentieadres:
Postbus 420, Zeist, tel. 030-781865

Advertentietarieven op aanvraag. Insturen laatste materiaal: uiterlijk de 1e van de maand voor de maand van verschijning!

Abonnementsprijs: *f* 25,– per jaar (Benelux), *f* 50,– per jaar (andere landen).

Losse nummers: *f* 4,25 + portokosten.

Voor leden van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt-en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnementsgeld in de contributie inbegrepen.

Een jaargang van De Beeldenaar loopt van 1 januari t/m 31 december.

Abonnementen opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.

Gironummer: 3808080. Slavenburg's Bank Zeist 64.48.23.143. Gironr. van de bank 81168.

Druk: Vonk Zeist.

De uitgever behoudt zich het recht voor zonder opgave van redenen advertenties niet te plaatsen.

Gehele- of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright
Vonk Uitgevers b.v.

inhoud

Overijsselse vorsten-munten uit de Xde en XIde eeuw ... 41
Kopergeld van de 4de eeuw (20) ... 45
Kopergeld van de 4de eeuw (21) ... 47
Vredespenning van Niel Steenbergen ... 49
Christina Nijland ontwierp Linnaeus-penning voor de Vereniging voor Penningkunst ... 51
Nederlandse makers van penningen (9) ... 59
Kopergeld van de 4de eeuw (22) ... 64
Berichten ... 68
Verenigingsnieuws ... 69
Aktualiteiten ... 70
Agenda ... 70

Overijsselse vorsten-munten uit de Xde en XIde eeuw

deel 2: catalogus door J. Fortuyn Drooglever

Afkortingen:

vdCh = P. O. van der Chijs, De munten der frankische en duitsch-nederlandse vorsten. Haarlem 1866.
Dbg. = H. Dannenberg, Die deutschen Münzen der sächsischen und frankischen Kaiserzeit. Berlin 1876-1905.
C = H. P. Cappe, Die Münzen der deutschen Kaiser und Könige, Berlin 1848-1850.
Sch = C. Scholten, De munten van Friesland in de 10de-14de eeuw, JMP 26 (1939) blz. 1 e.v.
S = Helmer Salmo, Deutsche Münzen in vorgeschichtlichen Funden Finnlands, SMA-FFT XLVII. Helsinki 1948.
P = Inventarisnr. Kon. Penningkabinet, 's-Gravenhage.
W = Inventarisnr. muntverzameling museum De Waag te Deventer.
SMB = Muntkabinet v.d. Staatliche Museen, Oost-Berlijn.

Opm.: Omdat vele munten uit Scandinavische muntvondsten nog niet zijn beschreven, zijn de in deze catalogus opgenomen reeksen (stempel) variaties zeker niet als volledig te beschouwen. Opgenomen zijn van elk munttype één of meer voorbeelden, waarvan de verblijfplaats bekend is of die door Dannenberg zijn beschreven. De munten, beschreven door Salmo (S...) bevinden zich alle in het Nationale Museum van Finland te Helsinki.

I. *OTTO III* (983-1002, tot keizer gekroond in 996).
1. denier. Vz. hoofd met drietandige kroon binnen parelrand. Kz. karolingisch kruis met punt in elk veld binnen gladde en parelrand.
Voorbeelden:

nr. 1

a. Vz. omschr. OTTO . REX + . Kz. omschr. AVENTR. Gew. 1,04 g, vdCh.—; Dbg. 560: P. 7413.
b. Vz. omschr. REX.ODDO. Kz. omschr. DAVENTRE. Gew. 1,4 g, vdCH.—; Dbg. 1550; S. 29.1. In part. collectie te Deventer en Utrecht.
Opm.. waarschijnlijk is deze munt ook beschreven door Cappe (I-319) en v.d. Chijs (XV-2), door wie evenwel het woord REX niet vermeld is.
c. Vz. omschr. ODDO.REX+. Kz. omschr. DAVENDRA. Gew. 1,34 g, vdCh.—; Dbg.—. Deze munt bevindt zich in het Landesmuseum te Münster.

nr. 2

2. denier. Vz. de letters ODDO en loodrecht hierop REX. Kz. karol. kruis met punt in elk veld, het geheel binnen een parelrand. Omschr. DAV(E)N(R)IE. Gew. 1,4 g, vdCh.—; Dbg. 561. 5 exemplaren in SMB.

nr. 3

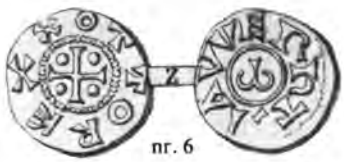
3. denier. Vz. naar boven gerichte hand, hiernaast een R (of kromstaf?), het geheel binnen een gladde rand. Omschr. ...AVEN. Kz. karol. kruis met punt in elk veld. Omschr. .AVENTR. vdCh.—; Dbg. 1556. Deze munt bevindt zich in een part. collectie te Deventer.
Opm.: deze munt wordt door Dannenberg als een bisschoppelijke munt vermeld, maar door Albrecht (Münzwesen in Niederlothringischen und Friesischen Raum, 1959 blz. 108) aan Otto III toegeschreven.

4. denier. Vz. karol. kruis met punt in elk veld binnen parelrand. Omschr. + TERRA SA.IS. vdCh.—; Dbg. 1262. Gew. 1,2 g. Deze munt, die ik in geen enkele collectie heb aangetroffen is door Menadier beschreven (zie inleiding) en waarschijnlijk in Salland, hetzij in Zwolle (volgens Menadier en Dannenberg), hetzij in Deventer (volgens v. Gelder, pers. meded.) geslagen.

nr. 5a

5. denier. Soms beschreven als 'rednathes' munt. Deze munt zou door Otto III volgens Hävernick (Die Münzen von Köln I-185) en Scholten in Deventer zijn geslagen, maar Boeles oppert de mogelijkheid van Medemblik (JMP. 1955, blz. 93/4). Vz. karol. kruis met punt in elk veld binnen parelrand. Voorbeelden:
a. Vz. omschr. ODDORE. Kz. S/RENVAD/A. Gew. 1,1 g, Sch. 1 a; P. 1958-45; ook in part. coll. te Wassenaar en Utrecht.
b. Vz. omschr. + ODDOREX. Kz. als a. Gew. 1,2 g, Sch. 1 b.; W. 1; ook in part. coll. te Deventer en Wassenaar.
c. Vz. omschr. + ODDOREX. Kz. S/RENAVO/A. Gew. 1,3 g, Dbg. 1158; P. 1947-145.
d. Vz. omschr. + ODDOREX. Kz. S/EIIIIAD/A. Sch.— deze munt bevindt zich in het Landesmuseum te Münster, Gew. 1,15 g. en vele andere (27 exemplaren in SMB!).

nr. 6

6. denier. Vz. karol. kruis met punt in elk veld. Omschr. + OTTO REX. Kz. een omega binnen een dubbele gladde rand. Omschr. DAVVNTR (?) C.pl. XIII-212, overgenomen door vdCh. XVI-3; Dbg. 1160 met vermelding 'unbekannte Münzstätte'. Deze munt wordt hier volledigheidshalve vermeld.

II. *HENDRIK II* (1002-1024, in 1011 tot keizer gekroond)

nr. 7a

7. denier. Vz. A en omega, hierboven een driehoek en eronder een liggende S, het geheel binnen een dubbele gladde rand. Kz. karol. kruis met punt in elk veld binnen een parelrand. Voorbeelden:
a. Vz. omschr. HENRICVS. Kz. omschr. DAVANTRIA. Gew. 1,1 g, vdCh. XVI-1; C. 378; Dbg. 562; S. 29.2/3; P. 7414 en in de coll. van de Nederl. Bank te Amsterdam en van het Landesmuseum te Münster.
Opm.: van deze munt is een imitatie geslagen door Maagdenburg, die bij Dbg. nr. 1333 is beschreven.
b. Vz. omschr. HNRI... Kz. DAVANTRIA retrograad. Gew. 1,1 g, S. 29.4.
c. Vz. omschr. HENRICVS retrograad. Kz. DAVANTRIA. Dbg.— In SMB.

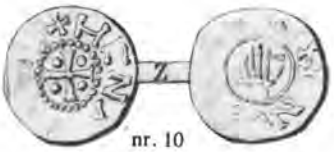
nr. 8a

8. denier. Vz. naar boven gerichte hand, links hiervan de letters RE, rechts de letter X, het geheel binnen een gladde rand. Kz. karol. kruis met punt in elk veld binnen parelrand. Voorbeelden:
a. Vz. omschr. HEINRICVS ... IMPE(R)ATO(R). Kz. omschr. DAVANTRIA. vdCh. XVI-5/6; Dbg. 563; S. 29.5/6 en 11/15; P. 7415; W. 4; Landesmuseum Münster. Gew. wisselend van 0,72 tot 1,2 g.
b. als a, maar op vz. retrograad omschr. Gew. 1,19 g. vdCh.—; Dbg.—. Deze munt bevindt zich in het Landesmuseum te Münster.
c. Vz. omschr. HEIHRICVS. Kz. omschr. DAVANTRIA. Gew. 1,2 g, vdCh.—; Dbg.—; P. 7418, 7421, 1946-234; W.5.
d. Vz. omschr. HINRICVS IMPAERIO. Kz. omschr. DVVANTRIA. Gew. 1,0 g, vdCh. XVI-4; C.379; Dbg.—; W.12.
e. Vz. omschr. HENRICVS...PM.TOR. Kz. omschr. ...VA. vdCh.—; S. 29.6; Dbg.—. Deze munt bevindt zich in de coll. van de Nederl. Bank te Amsterdam.
Opm.: van dit type munt is een groot aantal exemplaren, alle met verschillende vaak retrograde randschriften beschreven door Salmo (29.7-34), die zich in het Nationale Museum van Finland te Helsinki bevinden.

nr. 9

9. denier. Vz. naar boven gerichte hand zonder letters, doch met aan weerszijden geplaatste puntjes binnen gladde rand. Kz. karol. kruis met punt in elk veld binnen parelrand, maar kleiner dan bij nr. 8. Voorbeelden:
a. Vz. omschr. HINRI..., onder de hand een dwarsbalk. Kz. omschr. DAVENT. vdCh. XVI-8; Dbg.— (gew. 0,95 g); W. 6.
b. omschr. + .E... Kz. + D... Gew. 1,1 g, vdCh.—; Dbg.—; s. 29.40.

nr. 10

10. denier. Vz. karol. kruis met punt in elk veld binnen parelrand. Omschr. + HEN... Kz. naar boven gerichte hand zonder letters maar puntjes aan weerszijden binnen dubbele gladde rand, omschr. DAVENTRIA. vdCh. XVI-7; Dbg.— (gew. 1,27 g); P. 7417.

nr. 11b

11. denier. Vz. hoofd naar links gewend, zonder kroon, binnen parelrand. Kz. karol. kruis met punt in elk veld en aan de uiteinden de letters BONV (bedoeld is BONA). Voorbeelden:
a. Vz. omschr. HEINRICVS IM.PERIIO. Kz. omschr. DAVANTRIA retrograad. vdCh. XVI-9/10; Dbg. 564; S. 29.42/45. Gew. 1,1 g, in SMB en part. coll. te Deventer, Wassenaar(?) en Utrecht.
b. Vz. als nr. 11a. Kz. Omschr. ...ITAIR. vdCh. XVI-11; Dbg.—. Gew. 1,1 g, P. 7420; W. 13.
c. Vz. omschr. HEINRICVS IMP... Kz. omschr. DA...ANT. vdCh. XXI-15; Dbg.— (gew. 1,1 g), P. 7419; W. 7.
d. als nr. 11c, maar op Kz. is de volgorde van de letters aan de uiteinden van het kruis anders nl. VNOB. Gew. 1,1 g, vdCh.—; Dbg.—; S. 29.47/50 en 52/53; P. 1937-196.
Opm.: Dr. P. Ilisch wijst in een lezing (Kon.

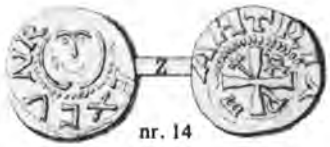
Genootsch. MPK in Gorinchem d.d. 23-6-79) op de overeenkomst met een Dortmunder munt (Dbg. nr. 753) met het omschrift HEINRICHVS REX en overweegt de mogelijkheid dat het Deventer type een imitatie van de Dortmunder munt is.

12. denier. Vz. kerkportaal met 2 punten. Omschr. HENR. Kz. kruis met kromstaf diagonaal en in de andere velden een kruis met een liggende S. Omschr. + ...ENTR. Deze munt wordt door Dannenberg aan Hendrik II toegeschreven, hoewel de verblijfplaats niet bekend is en zelfs een afbeelding ontbreekt, op grond van de betrouwbare bron, t.w. de beschrijving van de muntvondst Bröholt door Holmboe. Gew. 1,3 g, Dbg. 565.

III. *KOENRAAD II* (1024-1039, in 1027 tot keizer gekroond)

nr. 13a

13. denier. Vz. hoofd en face met kroon, waarop zich een kruis bevindt, gedeeltelijk binnen een parelrand. Kz. karol. kruis met punt in elk veld binnen parelrand. Voorbeelden:
a. Vz. omschr. CORADVS I. Kz. omschr. + DAV(A)NTRE. Gew. 1,25 g, vdCh. XVI-4; C. 422; Dbg. 566b; P. 7422/3; W. 8.
b. Vz. omschr. CO.R D + ES. Kz. omschr. + ...VEND.S. vdCh.—; Dbg. 566; in Landesmuseum Münster (?) en in SMB (?).
c. Vz. omschr. CORA.DVS DN. Kz. omschr. DAVENTRE. Gew. 1,1 g, Dbg. 566a; S. 29.54/57. Bevindt zich in het Nationale Museum van Finland te Helsinki.
d. Vz. kroon zonder kruis door afslijting? Omschr. CORA ... II.Kz. omschr. AVENTR Gew. 1,07 g, vdCh. XVI-6; Dbg.—; P. 7424.
e. Vz. omschr. ...SDI... Kz. Omschr. ..AVEN. vdCh.—; Dbg.—. Deze munt bevindt zich in een part. coll. te Wassenaar en andere, beschreven door vdCh. XVI-5 (= P. 1946-235, W. 10) en alle met verschillende randschriften. (S. 29.58-60).

nr. 14

14. denier. Vz. hoofd en face zonder baard en kroon, gedeeltelijk binnen dubbele gladde en parelrand. Omsch. CVNR..EX. Kz. karol. kruis en in de velden letterachtige figuren nl. PETR, het geheel binnen een parelrand. Omschr. ANTRIA. Gew. 1,3 g, vdCh. XVI-3; C. 411; Dbg. 567. Opm.: v.d. Chijs schrijft deze munt toe aan Koenraad I, maar Cappe aan Coenraad II en Dannenberg sluit zich hierbij, zij het wat aarzelend, aan.

IV. *ADELA VAN HAMELAND* (....-1017)

nr. 15

15. denier. Vz. naar beneden uitgestrekte hand met aan weerszijden een A en een omega binnen gladde rand. Omschr. ADE + DOAVERT O...Kz. karol. kruis met punt in elk veld. Omschr. + ADATCOMETVS. Gew. 1,1 g, vdCh.—; Dbg. 1237g; S. 29.128; W. 9.
Opm.: deze munt, waarschijnlijk in Deventer geslagen in opdracht van Adela van Hameland, is weliswaar geen typische Overijsselse vorstenmunt, maar wordt hier volledigheidshalve vermeld. In Stockholm zou zich een dergelijke munt bevinden, waarop DAVENTRIA als omschrift te lezen is. (Puister, pers. meded.).

Herkomst afbeeldingen:
foto's: Kon. Penningkabinet, 's-Gravenhage;
tekeningen: v.d. Chijs en Dannenberg.
Voor de foto's en de verdere hulp die ik mocht ontvangen betuig ik gaarne mijn dank aan Directeur en Staf van het Kon. Penningkabinet te 's-Gravenhage evenals aan de heren Prof. Dr. P. Berghaus en Dr. P. Ilisch te Münster voor de door hen verstrekte aanvullingen.

* AAN-EN VERKOOP MUNTEN
op verzoek zenden wij u onze prijslijsten
SPAAR- EN VOORSCHOTBANK, TORENPLEIN 7, SURHUISTERVEEN, TEL. 05124-1925

Kopergeld van de 4de eeuw

door W. K. de Bruijn

20. Enkele kleine series met afbeeldingen van Goden of Personificaties

In de periode tussen 294 en 337 zijn naast de behandelde en nog te behandelen grote reeksen ook een aantal zeer bescheiden emissies geweest, waarbij vaak maar een enkele muntplaats of soms een paar betrokken waren. Voorzover deze series op de keerzijde afbeeldingen dragen van Goden of Personificaties worden zij in dit artikel besproken. Gezien de geringe omvang van deze uitgiften wordt afgezien van de gebruikelijke indeling in 5 paragrafen en worden de series in volgorde van eerste verschijnen elk in zijn geheel behandeld.

1. De Utilitas serie

Utilitas, de verpersoonlijking van de deugdelijkheid, nuttigheid of bruikbaarheid, komt voor op 2 kleine muntreeksen.

De eerste daarvan is uitgegeven in de jaren 294-295 en bestaat uit zeer kleine deelstukken met een gewicht van 1 à 1½ gram ($^1/_8$ Folles). De emissie vond plaats in Roma en Ticinum. De stukken tonen op de keerzijde Utilitas, staand van voren, het hoofd naar links gewend, de handen in haar gewaad gestoken. De tekst luidt UTILITAS PUBLICA doelend op het nut van een (goed geordende) staat. De stukken van Ticinum hebben een T in de afsnede en geen verdere kenmerken. Zij zijn van de zeldzaamheidsgraad R2 (Diocletianus en Maximianus Augusti) of R3 (Constantius I en Galerius Caesars). De stukken van Roma hebben ten dele een R in de afsnede (Diocletianus en de beide genoemde caesars) de andere hebben geen enkele markering. De laatste geslagen stukken (305) staan op naam van de nieuwe caesars Severus II en Maximinus II (beide R4). Daarnaast is er nog een stuk op naam van Maximianus. De vroeger geslagen stukken zijn R2 (behoudens dat van Galerius R3).

De stukken hebben eerst het basisportret 'Hoofd met lauwerkrans' naar rechts, maar in 305 geharnaste en gedrapeerde borstbeelden. De emissie omvat 4 typen van Ticinum en 6 van Roma (geen atelieraanduidingen).

De tweede uitgifte is van Arelate (313-315) en toont Utilitas met weegschaal en hoorn van overvloed, staand op de boeg van een schip. Zij wordt ontvangen door een soldaat die een Victoria op globe in de hand houdt. De tekst is gelijk aan die van de eerste emissie. Deze serie omvat 3 stukken (alle R5) op naam van Constantinus I. In de afsnede staat P of T gevolgd door ARL. Van elk stuk is maar 1 atelier bekend. De portretten zijn borstbeelden, waarvan 2 met staatsiegewaad en arendscepter (een daarvan naar links). Het gewicht is 3 à 4 gram. Deze uitgifte heeft waarschijnlijk een propagandistische betekenis, gezien het moment – juist na de nederlaag van Maxentius – betoogt zij het belang van een geordend – niet verdeeld – rijk.

Zoals reeds is aangegeven zijn alle Utilitas munten zeldzaam.

2. De Securitas serie

Securitas, de verpersoonlijking van de zekerheid en de veiligheid komt voor op een drietal kleine emissies, die onderling geen verband hebben.

De eerste is van Lugdunum (307-308) en telt 5 stukken resp. op naam van Diocletianus (Senior Augustus), Maximianus, Galerius en Constantinus I (Augusti) en Maximinus II als caesar. De stukken zijn van de zeldzaamheidsgraad S behoudens het eerstgenoemde (R2) dat met de tekst DN DIOCLETIANO AETER AUG diens borstbeeld toont, gehuld in de imperiale mantel met als attributen tak en mappa. Alle stukken tonen naar rechts geplaatste borstbeelden. Het gewicht varieert van 6¼ tot 7¼ gram. Op de keerzijde staat Securitas naar links, links leunend op een kolom, scepter in de linkerhand, de rechter naar het hoofd geheven. De tekst luidt SECURIT PERPET DD NN (voortdurende zekerheid of veiligheid voor onze Heren). In de afsnede staat PLC. (geen ateliers)

De tweede serie is van Londinium (312-313) en telt 4 stukken (geen ateliers), op één na alle graad S. 2 staan op naam van Licinius I, de andere 2 op naam van Constantinus I, een daarvan (R) heeft een links gericht, gehelmd, borstbeeld met naar voren gerichte speer en een schild op de arm. De keerzijde toont Securitas staand van voren, het hoofd naar links, met de benen gekruist, links leunend op een kolom, de rechterhand op het hoofd. De tekst luidt SECURITAS AUGG, hetgeen voor zichzelf spreekt.

De stukken die 3 tot 4½ gram wegen, hebben PLN in de afsnede en een ster in het veld.

De laatste serie van 3 stukken (inclusief atelieraanduidingen 7), is van Roma (337). De stukken staan op naam van de 3 jongste zonen van Constantinus I (alle caesars) en zijn R4 of R5. Het gewicht is ± 3 gram of minder. De keerzijde toont Securitas staand van voren met gekruiste benen, het hoofd naar rechts, een speer in de hand en leunend op een kolom. In de afsnede staat R $\mathcal{S}$ gevolgd door de atelierletter P, S, T, Q of E. De tekst luidt SECURITAS REIPUB (de zekerheid of veiligheid van de staat).

3. De Felicitas serie

Felicitas, de verpersoonlijking van zegen en geluk is afgebeeld op een kleine reeks munten die in 307-308 in Aquilea en Lugdunum werden geslagen. De 2 stukken van Aquilea (beide R2 en beide atelier S) zijn ongereduceerd (8½-10½ gram). Zij tonen op de voorzijde het borstbeeld van Maxentius, die in zijn titulatuur ook INV (invictus – onoverwinnelijk) heeft staan. Op de keerzijde staat Felicitas naar links, de benen gekruist, links leunend op een kolom met een lange caduceus in de rechterhand. De tekst luidt FELICITAS PUBLICA (de zegen van de staat). In de afsnede staat AQS. De 4 stukken van Lugdunum staan resp. op naam van Maximianus, Constantinus I (beide graad S), Galerius (alle 3 als Augustus) en Maximinus II als caesar (deze 2 graad R) en tonen borstbeelden naar rechts (gewicht 6¼-7¼ gram). Op de keerzijde staat Felicitas naar links, rechts leunend op een lange caduceus en met in de linkerarm een hoorn van overvloed. In de afsnede staat PLC. De tekst luidt TEMPORUM FELICITAS (het geluk van de tijden); een dergelijke tekst wijst op het bij de romeinen levende verlangen naar een soort Gouden Eeuw.

4. De serie met de Dioscuren

De Dioscuren – de tweeling Castor en Pollux – waren formeel de zonen van de Spartaanse koning Tyndareus en diens vrouw Leda. In feite waren het halfgoden want hun echte vader was de oppergod Jupiter, die als zwaan vermomd hun moeder had bezocht.

Zij staan afgebeeld op een serie, tussen 309 en 312 geslagen, munten uit Ostia, alle op naam van Maxentius. Er vallen 2 slagperioden te onderkennen, de eerste met stukken van 6-6¼ gram met MOST + atelierletter (A t/m Δ) in de afsnede, de tweede met stukken van 5½-6¾ gram idem, maar nu zijn de ateliers als P t/m Q gemerkt. In totaal zijn er 10 typen, met inbegrip van de atelier-aanduidingen echter 21. Twee typen (6) tonen Maxentius' hoofd met lauwerkrans naar rechts, de andere 8 (15) hebben borstbeelden in grote variatie, gehelmd met een speer over de schouder, idem met ook nog een schild, het laatste zonder helm (alle naar links), dan wel stukken met de imperiale mantel en een arendscepter (naar rechts of links) of idem plus een Victoria op globe (naar rechts). Dit alles gecombineerd met 2 keerzijdevarianten maakt de serie zeker interessant. Op de keerzijde staan de Dioscuren, naakt met een chlamys (ruitermantel) over de schouder naar elkaar toegewend. In de arm aan de buitenzijde hebben zij een scepter terwijl zij aan de binnenzijde elk een paard aan de teugel houden. Boven het hoofd hebben zij elk een ster. Op een deel van de stukken van de eerste periode is tussen hen in nog de wolvin met de tweelingen Romulus en Remus afgebeeld, zodat daar twee tweelingen op voorkomen. Hoewel de stukken gereduceerd zijn is de diameter vrij groot zodat deze belangwekkende beeldenaar zeer goed tot zijn recht komt. De tekst luidt AETERNITAS AUG N en vormt weer een element in de al vaker vermelde propaganda van Maxentius.

De stukken vallen in de zeldzaamheidsgraden C2 (2-8), S (1-3), R2 (4-6) en R3 (3-4). Enkele van deze typen komen ook nu nog zeer regelmatig voor.

Maxentius, Ostia 1e atelier, de Dioscuren, MOSTP.

Maxentius, Ostia 1e atelier, de Dioscuren, MOSTA.

Maxentius, Ostia 1e atelier, de Dioscuren en de wolvin met Romulus en Remus daartussen, MOSTA.

5. De Pax serie

Pax, de verpersoonlijking van de vrede, komt voor op 2 kleine series van Roma.

De eerste, geslagen van 312-323, bestaat uit ½ Folles (1,8-2,2 gram) en staat geheel op naam van Constantinus I. De portretten zijn alle borstbeelden. Er zijn 4 typen (inclusief atelieraanduidingen 13), 1 (4) graad C en de rest R. Op de keerzijde staat Pax van voren, het hoofd naar links, met een tak in de rechter- en een standaard in de linkerhand. Rechts in het veld XII, in de afsnede R met atelierletter (P t/m Q). De tekst luidt PACI PERPET (voortdurende vrede). Deze stukken zijn, waarschijnlijk, in 313 geslagen na de overwinning van Constantinus I op Maxentius.

De tweede reeks dateert uit 318-319. De 3 stukken

(4), resp. op naam van Constantinus I, Crispus en Licinius II, zijn zeer zeldzaam (R4 of R5). Op de voorzijde staan borstbeelden, waarvan 1 (2) naar links met een naar voren gerichte speer en een schild op de arm. Op de keerzijde staat Pax naar voren, het hoofd naar links, de benen gekruist, links leunend op een kolom met rechts een tak en links een scepter. De tekst luidt PAX PERPETUA. De stukken hebben R + atelierletter (P, S en Q bekend) in de afsnede en P R in het veld, zij wegen 3 gram of minder.

Constantinus I, Roma 1e atelier (RP), PACI PERPET.

6. De munten met Ubertas

Ubertas, de verpersoonlijking van de vruchtbaarheid en daarmee verbonden rijkdom, komt, blijkens de keerzijdetekst, tweemaal voor op munten van Treveri. In feite zou gesteld kunnen worden dat het eigenlijk Moneta is die is afgebeeld. Samen met de tekst UBERTAS SAECULI zou dat dan de boodschap inhouden dat een goed muntstelsel voor lange tijd tot welvaart leidt. De beide stukken zijn deelstukken, geslagen in de jaren 321-322. Het eerste op naam van Crispus (borstbeeld naar rechts op de voorzijde) toont Ubertas (Moneta?) staand naar links met weegschaal rechts en hoorn van overvloed links. Het tweede, op naam van Constantinus II (hoofd met lauwerkrans naar rechts) toont 3 Moneta's: 1 naar links en 2 naar rechts, de hoofden naar het midden gericht. Beide stukken hebben STR (atelier S) in de afsnede en zijn zeer zeldzaam (R5).

7. De Euphrates serie

Euphrates, de god van de rivier met die naam dan wel de verpersoonlijking van de aan die rivier levende volkeren, is afgebeeld op een viertal munten, die in 336-337 in Constantinopel zijn geslagen op naam van Hanniballianus. Hanniballianus was een broer van Delmatius en een zoon van Delmatius, die weer een zoon was van Constantius I Chlorus uit diens 2e huwelijk met Theodora. Hij was dus een achterneef van Constantinus I die hem in 335 tot de – ongebruikelijke – rang van Koning verhief (gelijk met de verheffing van zijn broer Delmatius tot Caesar). Na de dood van Constantinus I in 337 werden de beide broers samen met hun vader omgebracht op last van de zonen van Constantinus I die deze familieleden kennelijk niet naast zich wilden dulden. De titel Rex dient als lager dan Caesar te worden gezien.
De stukken tonen op de voorzijde de koning, blootshoofds, geharnast en gedrapeerd naar rechts. De tekst luidt FL HANNABALLIANO REGI (op 2 stukken zonder H en met één L). Op de keerzijde staat Euphrates naar rechts, leunend op een scepter, achter hem riet en opzij een urn. De tekst is SECURITAS PUBLICA (de veiligheid van de staat). In de afsnede eenmaal CONS en driemaal CONSS (atelier S). De zeldzaamheid is resp. R2, R4 en 2 × R5.
Aangezien dit de enige munten zijn waarop deze jonge vorst is afgebeeld en zij bovendien nog een zeer ongebruikelijke keerzijdebeeldenaar hebben, ontbreken zij in de meeste collecties en zijn ook zeer moeilijk te vinden.

Hanniballianus, Constantinopel 6e atelier, Euphrates.

Kopergeld van de 4de eeuw

door W. K. de Bruijn

21. De S.P.Q.R. serie

A. Algemene gegevens

In de jaren 312-313 werd in een drietal munthuizen een kleine serie Folles uitgegeven, die de eenheid tussen de senaat, het volk alsmede de regerende keizers onderstreept. De betrokken keizers waren Constantinus I, Licinius I en Maximinus II. Deze onderstreping was een onderdeel van de reeds eerder vermelde propaganda volgend op de overwinning van Constantinus I op Maxentius. Een propaganda die al in 310 was ingezet blijkens gouden munten (Solidi) van dit type, geslagen in Treveri. Waren die anticiperend, de hier te behandelen Folles emissie betreft dan de voldongen feiten. De eenheid is weer hersteld na de overwinning op de indringer.
De stukken van deze serie wegen ca. 3½-4½ gram, die van Arelate kunnen wat lichter zijn. Alleen een wat eerder uitgegeven soortgelijk stuk uit Carthago op naam van de usurpator Alexander is iets zwaarder (4-6¼). Dit laatste in de periode 308-311 uitgegeven stuk staat in feite los van deze serie, maar wordt vanwege de gelijke keerzijde

hier mede vermeld.
De serie is vrij klein en telt in totaal maar 31 typen, echter met in aanmerking neming van atelieraanduidingen 77.

B. De Munthuizen
De 3 munthuizen waar deze serie werd geslagen zijn Roma, Ostia en Arelate. In Roma en Ostia vond de slag plaats van 312-313 in een enkele slagperiode. De stukken zijn in de afsnede gemerkt resp. R of MOST gevolgd door de atelierletter. In beide plaatsen (alsook in Arelate) waren 4 ateliers bij de slag betrokken gemerkt P, S, T en Q.
In Arelate vond de slag plaats in 313 eveneens in één periode. In de afsnede staat de atelierletter gevolgd door ARL. Van deze muntplaatsen zijn echter geen stukken bekend op naam van Maximinus II.
Het stuk uit Carthago is PK gemerkt in de afsnede.
De verdeling over vorsten en muntplaatsen is als volgt:

Constantinus I, Roma 4e atelier (RQ).

Licinius I, Roma 4e atelier (RQ).

Constantinus I, Ostia 33 atelier (MOSTT).

	Totaal	*Roma*	*Ostia*	*Arelate*	*Carthago*
Constantinus I	14–39	8–21	3–11	3– 7	–
Licinius I	9–17	4–11	2– 2	3– 4	–
Maximinus II	7–20	4–16	3– 4	–	–
Alexander	1– 1	–	–	–	1–1
Alle als Augustus	31–77	16–48	8–17	6–11	1–1

C. De Voorzijde
De portretvariatie op de stukken van deze serie is gering. Met uitzondering van het stuk van Carthago (Hoofd met lauwerkrans naar rechts) komen uitsluitend naar rechts geplaatste borstbeelden voor, vrijwel steeds geharnast en vaak bovendien gedrapeerd. Daarbij komt het veelvuldig voor dat het borstbeeld zó geplaatst is dat het van achteren wordt gezien terwijl het hoofd naar rechts staat. Slechts één type (Roma) toont een geharnast en gehelmd borstbeeld.
Ook de tekstvariatie is uiterst klein. De teksten luiden veelal IMP dan de naam van de keizer gevolgd door P F AUG. Bij veel stukken van Constantinus I en die van Arelate van Licinius I staat na IMP nog C.

D. De Keerzijde
Op de keerzijde staan steeds 3 standaarden. Op de middelste daarvan een legioensarend, meestal naar links maar soms echter naar rechts geplaatst. In Ostia soms daarbij een vlag, in Arelate soms een drapering.
Op de linkerstandaard staat een rechterhand (binnenkant naar voren) en op de rechter een krans. Eénmaal (Arelate) is dat omgekeerd.
De tekst luidtS.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI.
S.P.Q.R. is de gangbare afkorting van Senatus Populus Que Romanus ofwel De Senaat en het Volk van Rome. Optimo principi kan worden vertaald als: aan de uitnemende vorst, en daarmee zijn de keizers bedoeld. Deze tekst tezamen met de militaire veldtekens wil dan de eenheid en de saamhorigheid der betrokkenen onderstrepen.
Tekstvariatie is niet bekend.

Maximinus II, Ostia 3e atelier (MOSTT).

E. Zeldzaamheid en slotopmerkingen
Hoewel de slagperiode maar zeer kort is geweest, zijn de betrokken stukken toch niet zeldzaam, vooral die van Ostia zijn vrij algemeen (catego-

rieën C en S). De zeldzaamheidsgraad volgens de R.I.C. is als volgt:

	Totaal	*C*	*S*	*R*	*R2*	*R3*	*R4*	*R5*
Constantinus I	39	16	9	6	1	–	1	6
Licinius I	17	9	1	3	—	–	—	4
Maximinus II	20	6	10	4	—	–	—	—
Alexander	1	—	—	—	—	1	—	—
	77	31	20	13	1	1	1	10
		Roma en Ostia		Roma		Carthago	Arelate	

Vredespenning van Niel Steenbergen

door A. J. de Koning

Voor de tweede Extra-penning van de Vereniging voor Penningkunst viel de keuze op de Vredespenning van de bekende Oosterhoutse beeldhouwer-medailleur Niel Steenbergen.
Evenals de eerste, in 1977 uitgegeven, extra-penning (A. Roland Holst) is deze Vredespenning exclusief voor de leden van de vereniging verkrijgbaar op intekening.

De hierbij op ware grootte afgebeelde VREDES-PENNING, toont op de voorzijde in het midden Daniël in de leeuwenkuil; het leeuwengeweld kan hem niet deren. Langs de rand van het iets oplopende penningvlak, vormt een rij boompjes een afsluiting en accentueert de diepte van de kuil. Aan de bovenzijde zijn twee bewakers afgebeeld. Op de keerzijde is de randtekst geplaatst: Het recht is sterker dan de wapenen; daarbinnen dezelfde tekst in Latijn: Armis potentius aequum. In

het midden Tobias, de held uit het apokriefe Bijbelboek Tobit. Hij haalt de ingewanden uit een vis – smeert de gal op de ogen van zijn vader en deze kan weer zien.
De penning is gegoten naar een op ware grootte negatief in steengips gesneden model; de grootte is 96 mm ø.

NIEL STEENBERGEN, die in 1978 zijn veertigjarig jubileum als beeldhouwer vierde, is vanaf 1945 werkzaam als penningsnijder. Hij ontwierp en sneed sindsdien vele tientallen penningen. Velen zullen dan ook een of meer van zijn penningen kennen; in 1959 gaf de Vereniging voor Penningkunst de door hem ontworpen Carnavalpenning uit.
Zoals in de carnaval-penning zijn ook in de Vredes-penning duidelijk elementen te herkennen die karakteristiek zijn voor het penningkundig werk van Steenbergen. In 'De Beeldenaar' werd vorig jaar (nr. 3 maart 1979) een van zijn penningen besproken en zijn werkwijze kort toegelicht, terwijl t.z.t. in de serie 'Nederlandse makers van penningen' zijn penningen uitgebreid zullen worden toegelicht. Reden om hier niet nader op de persoon Steenbergen en zijn werk in te gaan, doch te besluiten met de eerste regel van het artikel dat Drs. Van der Meer destijds in 'De Geuzenpenning' schreef (oktober 1969) over deze blijmoedige kunstenaar en zijn oeuvre: 'In de Nederlandse moderne penningkunst neemt het werk van de Brabantse beeldhouwer en medailleur Niel Steenbergen een unieke plaats in!'

Inteken-mogelijkheid op de Vredespenning van Niel Steenbergen.

De Vredes-penning is uitsluitend voor leden van de Vereniging voor Penningkunst verkrijgbaar. De prijs van deze gegoten penning, diam. 96 mm, bedraagt *f* 125,—.
Tot en met een maand na het verschijnen van dit nummer van 'De Beeldenaar' geldt een speciale intekenprijs van *f* 90,—.
Leden kunnen de penning bestellen bij het secretariaat van de Ver. voor Penningkunst, v.d. Meystraat 1, 1815 GP Alkmaar.
De levertijd van deze penning is enige maanden. Na opgave van uw bestelling ontvangt u kort voor de toezending van de penning een bericht en een betalingsverzoek. Na betaling volgt dan omgaand toezending van de penning.

Christina Nijland ontwierp Linnaeus-penning voor de Vereniging voor Penningkunst

door A. J. de Koning

In 1978 was het twee eeuwen geleden dat Karl von Linné, beter bekend onder zijn verlatiniseerde naam Carolus Linnaeus, overleed.
Linnaeus is een van de bekendste geleerden uit de historie die is gepromoveerd aan een Nederlandse universiteit. Op 28-jarige leeftijd, in 1735, trok deze Zweed naar Nederland, waar hij zich liet inschrijven aan de toenmalige Universiteit van Gelderland in Harderwijk. Reeds kort na zijn intrede promoveerde de domineeszoon in de Plantkunde, een studierichting waarvoor hij niet in het Zweedse Uppsala terecht kon.
Linnaeus werd beroemd door zijn ordening van de natuur; zijn werk is uitgangspunt voor de moderne botanische naamgeving. Zijn 'Systema Naturae', ontstaan in Uppsala, werd tijdens zijn verblijf in Nederland uitgegeven in Leiden. Dit werk geeft een systematische beschijving en indeling van het planten- en dierenrijk in soorten en geslachten.

Op voorstel van een van de leden van de Vereniging voor Penningkunst, besloot het bestuur als eerste uitgave voor 1978 een portretpenning van de Zweedse natuurkundige te laten ontwerpen. De ontwerpster van deze penning is Christina Nijland. Zij is voor penningliefhebbers geen onbekende: Al in 1962 ontwierp zij een Geboortepenning voor de Vereniging voor Penningkunst en haar werk was op vele binnen- en buitenlandse penningexposities vertegenwoordigd. Aan enige van haar portret-penningen mocht ik reeds eerder aandacht besteden in 'De Geuzenpenning' (1974 nr. 3).

Christina Nijland werd in 1937 geboren te Enschede. Zij volgde een opleiding aan de Akademie voor Kunst en Industrie in haar geboorteplaats met o.m. boetseerlessen van Henk Zweerus. Zij vervolgde haar studie aan het Ontario College of Art in het Canadese Toronto en na terugkeer in Nederland aan de Rietveldakademie, met teken-en boetseerlessen van J. van Zweden en B. Guntenaar. Zij voltooide haar opleiding aan de Rijksakademie te Amsterdam, onder leiding van prof. P. Grégoire en prof. V. P. S. Esser, met het behalen van de zilveren Prix de Rome in 1963. In datzelfde jaar verwierf zij de Kleinplastiekprijs van Madurodam. Tot haar 'groter' werk behoren o.a.

Zitbank te Dordrecht met plaquette

opdrachten voor de gemeenten Zandvoort, Utrecht, Dordrecht en Deventer. Penningen en plaquettes zijn een specialiteit van Christina Nijland. Voor de B.K.-emaillefabriek te Doetinchem vervaardigde zij een portret-plaquette van mevrouw Becking en voor Dordrecht maakte zij een gebogen reliëf met daarin een portret van de archivaris J. C. Overvoorde. Het reliëf is aangebracht in een monumentale bank, die werd ontworpen door de architect Carel Weeber en die geplaatst is in het centrum van Dordrecht (zie foto). Het geheel vormt een geslaagde bijdrage tot de restauratie en vernieuwing van de Dordtse binnenstad.

Gipsmodel van de plaquette, tekst: Mr. J. C. van Overvoorde,
Archivaris van Dordrecht 1892 - 1901(grootte 60 cm)

Behalve de van Overvoorde-plaquette en de Linnaeus-penning heeft Christina Nijland in de recente periode – 1978 – nog een portret gemaakt, een plaquette in brons, met een doorsnee van 30 cm, van de heer J. Deltour, in leven directeur van een textielfabriek te Clinge (Zeeuws-Vlaanderen). Deze plaquette is geplaatst in het bedrijf waar Deltour werkzaam was.
De penningen van Christina Nijland, bijna alle portret-penningen op niet al te groot formaat, munten uit door gevoelige, gave portrettering en fraaie lettering, waarbij ook de vaak originele wijze van plaatsing van de tekst opvalt. Haar penningen, zoals Jacob Adriaan, Pieter, Shira, Beatrice en Angela Davis, zijn kleine kunstwerkjes van formaat!

De jongste gietpenning, uitgevoerd in gepatineerd messing, toont op de voorzijde het driekwart naar rechts gewend portret van de Zweedse natuuronderzoeker Linnaeus, links van het midden op het penningvlak geplaatst, met rechts daarvan de naam Carl Linnaeus in speelse, ornamentale lettering, eronder de jaartallen 1707 en 1778,

Voorzijde Linnaeus-penning

Keerzijde Linnaeus-penning

geboorte- en sterfjaar van de geportretteerde (zie foto). Wat ik destijds schreef over een van haar andere penningen – Beatrice – is, zo mogelijk, nog meer van toepassing op deze Linnaeus-penning: Oppervlakkig gezien lijkt het alsof op de voorzijde rechts naast het portret slechts een versiering is aangebracht, naderbeschouwd blijkt het een even fraaie als originele oplossing te zijn voor de plaatsing van de naam. Tekst en portret vor-

men zo een harmonisch geheel. Op de keerzijde van de penning is de tekst eveneens op originele wijze verwerkt in de voorstelling: takken van een boom gaan over in de randtekst: 'Systema Naturae', de wortels van de boom vormen zo de naam van de plaats Uppsala.

Over haar werkwijze vertelt Christina Nijland, dat zij meestal geen reeks schetsen vooraf op papier maakt, maar haar grondidee een heel eind uitwerkt met potlood en stufgummi. Eenmaal in was begonnen blijft haar idee over de vormgeving zich ontwikkelen. In was opgebrachte letters en soms hele teksten worden vaak herhaaldelijk verplaatst, wat in feite betekent dat ze steeds opnieuw geboetseerd worden, vaak op slechts enkele millimeters van de plaats waar ze aanvankelijk stonden. Al werkend blijft de voorstelling en de compositie daarvan zich ontwikkelen door voortdurende verandering van soms kleinigheden, die weer allerlei andere wijzigingen als consequentie hebben. Christina Nijland begint echter nooit opnieuw, wat anderen vaak wel doen, met een vlak plaatje was. Daardoor beschikt ze ook nooit over verschillende ontwerp-versies achteraf. Het eerste concept ontwikkelt zich onder haar handen tot de definitieve vorm, in een proces van voortdurend kleine hoeveelheden was toevoegen, wegnemen of alleen maar verplaatsen. Vaak wordt gedacht dat als het ontwerp eenmaal op papier staat, dat dan het voornaamste werk is gedaan, maar voor Christina Nijland begint het dan pas. Het aantal uren dat zij met één penning bezig is, is dan ook zeer groot en beperkt zich niet alleen tot de tijd dat zij eraan tekent of boetseert. Gedurende de hele periode dat zij aan een penning werkt, dat is meestal ongeveer drie maanden, draagt ze die in zich om, tot het moment dat de patinering klaar is en de penning kan worden afgeleverd.

Over de techniek van het boetseren van penningen valt volgens haar niet zoveel te zeggen: Ieder die het zelf, al was het maar één keer in zijn leven, serieus probeert zal van de techniek een beter begrip hebben dan dat met uren praten overgebracht kan worden.
Het benodigde gereedschap voor het boetseren van een penning is eenvoudig. Eigenlijk kan alles daarbij dienst doen dat helpt om de boetseerwas op minutieuze wijze te verplaatsen of van vorm te doen veranderen, zoals potloden in verschillende mate van scherpte geslepen; spijkers in verschillende mate, al of niet in een bepaalde vorm, geslepen; stokjes, lucifers, de uiteinden van kleine vijltjes en niet te vergeten: vingers. Soms moeten echt speciale technieken worden bedacht, zoals bijvoorbeeld bij het ontwerpen van de portretpenning van Angela Davis, om de haardos weer te geven. Hiervoor werden de krulletjes aanvankelijk afzonderlijk gedraaid en ter plekke aangebracht, waarna hun vorm werd aangepast aan het geheel (zie afb.).

Voorzijde Angela Davis-penning

Keerzijde Angela Davis-penning

Christina Nijland begint bij iedere penning weer helemaal opnieuw. Het is altijd weer opnieuw proberen een bepaald idee in een bepaalde vorm uitgedrukt te krijgen. Het 'Hoe het gebeurt' is ook iedere keer anders, zoals wat er uiteindelijk uitkomt iedere keer anders is. Als voorbeeld daarvan kunnen de penning 'Willem Gaymans' en de Linnaeus-penning genoemd worden. Hoewel direct herkenbaar als werk van Christina Nijland, doet de 'Willem Gaymans'-penning qua vormgeving – plaatsing van portret en tekst – denken aan de klassieke renaissance-penningen van Pisanello: Een pakkend profielportret op de voorzijde met een toelichtende tekst, die ook decoratieve zin

Voorzijde Willem Gaymans-penning

Keerzijde Willem Gaymans-penning

heeft; de keerzijde van de penning geeft een aanvulling op de karakteristiek van de voorzijde (zie afb.). Anders van vormgeving is de Linnaeuspenning: uitgevoerd op een de kunstenares eigen en eigentijdse wijze, zonder dat echter het traditionele karakter van de penningkunst verloren is gegaan.

Katalogus van haar penningen tot 1978.
Onderstaand een, in samenwerking met de kunstenares samengestelde, opgave van alle door haar vervaardigde penningen tot eind 1978.
De beschreven penningen zijn, tenzij anders vermeld, gegoten penningen, uitgevoerd in brons.

1. Els de Man, 1959, 35 mm ø; vz. portret naar links; kz. staande figuur met tekst = titel.
2. Geertruida Nijland, 1959, 95 mm ø; vz. portret met randschrift = titel; kz. paard.
3. Paard, 1960, 70 mm ø; vz. paard naar links, zonder keerzijde.
4. Leni, 1960, 70 mm ø; vz. zittend naakt; kz. tekst = titel.
5. Akademie-penning, 1960, 92 mm ø; vz. paard en tekst; kz. liggend naakt en latijnse tekst.
6. Carmen Koh-i-noor, 1962, 72 mm ø; vz. portret naar rechts, randtekst = titel; kz. paardje, tekst: Amsterdam 1962.
7. Geboorte-penning, 1962, 55 mm ø, slagpenning; vz. moeder en kind, randtekst: De mens is een wereld in het klein; kz. vogels op hun nest (linksonder CN en PK) (opdracht voor de Vereniging voor Penningkunst).
8. Jacob Adriaan, 1968, 55 mm ø; vz. portret naar rechts; kz. tekst: Put jacob adriaan.
9. Martha Helena Nijland, 1968, 70 mm ø; vz. portret naar links, randschrift = titel; kz. schoonheidsattributen, randtekst: Sweet seventeen.
10. Pietertje, 1969, 55 mm ø; vz. kinderfiguur, tekst: pieter - tje put; kz. tekst, in vierkant gevormd: ander. half. jaar.
11. Gysbert Japicx, 1969, 70 mm ø; vz. portret naar rechts, letters GJ en randtekst: frysk dichter; kz. vogel (tureluur), randtekst = titel.
12. Shira, 1970, 45 mm ø; vz. portret naar rechts; kz. tekst: Shira vijf jaar.
13. Pieter, 1970, 50 mm ø; vz. portret naar links; kz. tekst = titel.
14. Beatrice, 1973, 55 mm ø; vz. portret naar links, randtekst = titel; kz. tekst: hartenvrouw met 'hartenversiering'.
15. Angela Davis, 1973, 47 mm ø; vz. portret naar links, randtekst = titel; kz. tekst: Black is beautiful.
16. Black Power, 1973, 65 mm ø; vz. portret, achteromkijkend over linker schouder; kz. tekst = titel.
17. W. Gaymans, 1975, 66 mm ø; vz. portret naar links met randtekst; kz. gezin, met randtekst.
18 Carolus Linnaeus, 1978, 65 mm ø; vz. portret, driekwart naar rechts, tekst = titel, en jaartallen 1707 - 1778; kz. boom met randtekst: Systema Naturae en Uppsala, linksonder CN en PK. (opdracht voor de Ver. voor Penningkunst).

Penning nr. 9 is afgebeeld in de catalogus Nederlandse Beeldhouwkunst '64-'69 blz. 216. (Centraal Museum te Utrecht 1969). Penningen nrs. 8, 9, 10, 11, 12 en 14 zijn afgebeeld in 'De Geuzenpenning' 1974 nr. 3, blz. 45-49.

Zoekt u dit soort munten?

Byzantijns
Phocas, 602-610 AD
30 nummi
geslagen in Constantinopel,
1e atelier, reg. jaar 5.
Over follis van Maurice Tiberius, 582-602
van reg. jaar 17

Spanje
Philips IV, 1621-1665
16 maravedi
Madrid 1663

Kerkestaat
Innocentius XII, 1691-1700
½ grosso
1699

China, Yunnan
keizer Te Tsung, 1875-1908
periode Kuang-Hsu 1875-1908
dollar zonder datum

Muntenhandel **Dr. R. van Slageren**

Arke Noachstraat 3a
Arnhem
Tel. 085-452713

Op aanvraag sturen wij u gaarne onze lijsten.

MUNTGALERIE LIMBURG B.V.
(voorheen Munthandel Habets)

Munten
Penningen
Medailles

Mauritslaan 61-63
Postbus 252 - 6160 AG Geleen
Tel. 04494-47810

Boeken
Catalogi
Albums

Aanbiedingslijsten sturen wij op verzoek gratis
Nederlands Leverancier Coinholders en accessoires
Tevens verzorgen wij alle opdrachten voor veilingen binnen Europa

„DE SNEEKER VLIEGER"

JILLE B. WESTERHOF
NUMISMAAT

gespecialiseerd in
provinciale munten,
historie- en moderne penningen
van alle landen

Nauwe Noorderhorne 18, Sneek - Telefoon 05150-17198, b.g.g. 16866
Maandags gesloten

ANCIENNE MAISON SERRURE FONDEE en 1880

MAISON PLATT s.a.

Michel KAMPMANN
Expert près les Tribunaux
et les Douanes

49 rue de Richelieu
75001 — PARIS
Tél.: 296-50-48
R. C. 70 1341

MONNAIES, MÉDAILLES, JETONS, DÉCORATIONS

ACHAT • VENTE • EXPERTISE • ORGANISATION DE VENTES PUBLIQUES • LISTES A PRIX MARQUES

Catalogues de librairie et de fournitures numismatiques sur demande

B. A. SEABY LTD. • MUNTEN EN PENNINGEN

Audley House, 11 Margaret Street, LONDON W1N 8 AT
Tel. 01-580 3677 - Telex 261068

Uitgevers van:

"SEABY's Coin and Medal Bulletin" - Numismatische artikelen en prijslijsten, £6.00 per jaar.

A list of Seaby's other publications sent on request.

De Nederlandse Credietbank presenteert het unieke UNICEF/IYC muntenprogramma

Voor het eerst in de geschiedenis hebben landen van verschillende politieke richtingen zich verenigd om munten uit te geven voor een gemeenschappelijk doel. In het kader van het Internationaal Jaar van het Kind brengt UNICEF/IYC een unieke serie gouden en zilveren munten uit, waarvan de royalties ten goede zullen komen aan het kinderhulpwerk van de Verenigde Naties.

Kurt Waldheim, secretaris-generaal van de Verenigde Naties, dringt er in een persoonlijke boodschap op aan met dit plan mee te doen en aldus een persoonlijke bijdrage te leveren aan het Internationaal Jaar van het Kind. Een initiatief waaraan de Nederlandse Credietbank van harte haar medewerking verleent.

Aan het UNICEF/IYC Muntenprogramma dragen 12 landen gouden munten bij en ± 30 landen zilveren munten. Tot de deelnemers behoren onder andere: de Bahama's, Bolivia, Bulgarije, Columbië, de Duitse Democratische Republiek, Egypte, Ethiopië, India, Jamaica, Mauritius, Mongolië, de Nederlandse Antillen, Nepal, Polen, de Seychellen en Zambia (wijzigingen voorbehouden).

In het kader van dit programma wordt er in 1980 in de maanden maart, juni, september en december telkens één gouden munt uitgebracht (1), terwijl er in de resterende maanden telkenmale een zilveren munt uitgegeven zal worden. In december jongstleden zijn reeds verschenen: Hongarije (zilver), prijs f 97,50* en Canada (goud), prijs f 540,–.* In januari 1980 verschijnt Filippijnen (zilver), prijs f 108,–.* Alle munten uit het programma worden geleverd in doorzichtig-plastic capsules welke passen in een plateau, dat geplaatst kan worden in een lederen cassette. Deze cassette is aan de bovenzijde voorzien van de emblemen van UNICEF en IYC. Aan de binnenzijde van de deksel van de cassette bevindt zich een ruimte waarin de, door UNICEF aangeleverde, gegevens over de munten opgeborgen kunnen worden. Alle munten worden vergezeld van een certificaat van echtheid. Munten en cassettes zijn te bestellen bij elk kantoor van de Nederlandse Credietbank of met onderstaande coupon. Betaling dient te geschieden per acceptgirokaart. Bestellingen worden behandeld in volgorde van binnenkomst, zolang de voorraad strekt.

Nederlandse Credietbank

Dhr/Mevr: _____
Adres: _____
Postcode: _____
Woonplaats: _____
Tel: _____
Datum: _____
Handtekening: _____

Schrijft in op
☐ de serie zilveren munten van het UNICEF/IYC programma
☐ de serie gouden munten van het UNICEF/IYC programma
☐ wenst foldermateriaal van het UNICEF/IYC programma te ontvangen.

Bij bestelling van beide series s.v.p. beide hokjes aankruisen.
Deze coupon in ongefrankeerde enveloppe zenden aan:
Nederlandse Credietbank nv,
Antwoordnummer 5857,
1000 PA AMSTERDAM

(1) Oplage slechts 1000 ex. per muntsoort
* Prijswijzigingen voorbehouden

Exclusief voor Nederland gemachtigd door de
JUDAIC HERITAGE SOCIETY, New York, U.S.A.,
zijn wij in staat de intekening open te stellen voor de

gedenkpenning
ANNE FRANK

ter gelegenheid van haar
50e geboortedatum
geslagen in het jaar van het kind

Deze gedenkpenning is speciaal voor dit doel ontworpen door de bekende pools-israëlische kunstenaar Zamy Steynovitz en wordt slechts in beperkte oplage geslagen.
(in goud: wereldoplage 400 ex waarvan 50 ex voor Nederland; in zilver: wereldoplage 2000 ex waarvan 250 ex voor Nederland).

Elke gouden en zilveren gedenkpenning is genummerd, gedateerd en gesigneerd door de kunstenaar Zamy Steynovitz.

Intekening is uitsluitend mogelijk persoonlijk bij onze zaken te Amsterdam: Kalverstraat 38, te Hilversum: Hilvertshof

inlichtingen:
Amsterdam: tel. 020 - 22 69 29
Hilversum: tel. 035 - 16126

SPECIFICATIE:
Ø 32 mm
999/1000 gehalte zilver:
0,86 troy ounce (26,75 gram)
De gedenkpenning wordt geleverd in foudraal 6 weken na intekening en contante betaling.
Prijs incl. btw p/st . . . . **f 285,-***
*afhankelijk van koersnotering zilver

Voor 50 belangstellenden is deze gedenkpenning ook leverbaar in 24 krt goud (Ø 32 mm, 36,3 gram) Prijs per stuk bij intekening op aanvraag (dagkoers)

bernard schipper b.v.
JUWELIERS – AFDELING JUDAICA

Nederlandse makers van penningen 9
Henk Dannenburg

door W. F. van Eekelen

Inleiding

Voor Dannenburg moet een penning een penning blijven. Hij vindt het geen goede zaak als penningkunstenaars, zoals tegenwoordig wel gebeurt, de beeldenaar afzweren en als in koffiedik zitten te kijken of niet min of meer toevallig tot stand gekomen vormen het oog aangenaam aandoen. Indertijd heeft hij op het strand prachtige schelpen gevonden en mee naar huis genomen. Maar hij denkt er niet aan er lettertjes op te plaatsen en ze dan voor een penning te laten doorgaan. Ook meent hij dat men op de verkeerde weg is wanneer men hoe langer hoe minder op het penningoppervlak wil plaatsen. Waar het bij het ontwerpen van een penning om gaat, is de ruimte goed te gebruiken en op een klein vlak iets zinvols uit te beelden.

Opdrachtpenningen

Dannenburg heeft niet lang op zijn eerste penningopdracht hoeven wachten. Nog tijdens zijn studie aan de rijksakademie voor beeldende kunsten doceerde hij aan de akademie voor bouwkunst. Daar kreeg hij na enige tijd het verzoek twee penningen te ontwerpen. De één was een afscheidspenning voor de scheidende direkteur, prof. van der Steur, en zou jaarlijks worden uitgereikt aan een vooraanstaand architekt. De tweede was een zilveren draagpenning voor de senaat van de architektuurstudenten. Hierop beeldde Dannenburg een bouwmeester af met rechts enkele van diens attributen en links de Muiderpoort.* De penning werd daarom poorterspenning genoemd.

Poorterspenning, ± 1954, cat.nr. 3

Nadien heeft hij nog verschillende penningopdrachten gekregen. De meeste betroffen portretpenningen. In 1962 portretteerde hij de 80-jarige Pieter Haverkamp, oceanograaf en direkteur van de Amsterdamse zeevaartschool. Op de achterkant plaatste hij een oud militair zeilschip, waarop de jubilaris in zijn jeugd nog had gevaren. Kon Dannenburg Haverkamp zelf laten poseren, moeilijker had hij het met een penning voor de fabrieksdirekteur Hidde Nijland, die reeds overleden was en van wie geen profielportret bestond. Interessant was ook de opdracht die hij kreeg van de Zaanse fabrikant Laan, die op zijn 60e verjaardag, als dank dat hij van een zware ziekte was genezen, aan zijn familie en kennissen een penning met zijn eigen beeltenis cadeau deed.

Een opdrachtpenning die de meeste leden van de Vereniging voor Penningkunst kennen, is de penning die Dannenburg in 1968 voor deze vereniging ontwierp ter gelegenheid van de 400-ste herdenking van het begin van de tachtigjarige oorlog en waarop hij Willem de Zwijger afbeeldde. Wat de meeste leden niet weten, is, dat Dannenburg de keus werd gelaten tussen de tachtigjarige oorlog en het marxisme. Omdat hij moeilijk zijn huis kon verlaten en hij bij zich thuis meer afbeeldingen had die betrekking hadden op de tachtigjarige oorlog dan die op het marxisme sloegen, koos hij het eerste onderwerp. Was hij mobieler geweest, dan had hij misschien in bibliotheken verder gezocht en zouden de leden van de Vereniging voor Penningkunst mogelijk een totaal andere penning hebben ontvangen.

In kompetitie met Claus

Dezelfde vereniging gaf in 1966 een door Eric Claus gemaakte penning uit ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van het Koninklijke Penningkabinet. Niet algemeen bekend is, dat ook Louise Metz en Henk Dannenburg opdracht hadden gekregen een penning voor dit jubileum te ontwerpen. Dannenburg had moeite iets te bedenken dat rechtstreeks met het penningkabinet verband hield en wist ook niet goed hoe hij een dergelijk kabinet moest symboliseren. Ten slotte koos hij voor een afbeelding met een muze die in een rozentuin de mooiste bloem uitzoekt om de jarige te overhandigen.

* In deze poort was de akademie namelijk indertijd gestart.

Ontwerp Jubileumpenning Kon. Penningkabinet, 1965, cat.nr. 17.

Eerste ontwerp Frank Lloyd Wright, 1963, cat.nr. 10a

a

Drie jaar eerder had de Vereniging voor Penningkunst een prijsvraag uitgeschreven. Er waren verschillende onderwerpen. Zowel Claus als Dannenburg koos de Amerikaanse bouwmeester Frank Lloyd Wright. Het merkwaardige was, dat zij, onafhankelijk van elkaar, beide voor de afbeelding op de voorzijde hetzelfde portret van Wright tot uitgangspunt namen en dat ze beide op de achterzijde een vierkant plaatsten. Dannenburg koos als motto Wright's slogan 'daylight' en polijstte in overeenstemming hiermee het oppervlak licht en blinkend.

b

Frank Lloyd Wright, 1963, cat.nr. 10.

Zoals bekend werd Claus' ontwerp bekroond. Maar ook in dit geval was Dannenburg's penning eveneens zeer geslaagd. Zijn KPK- en zijn Wrightpenning kunnen beide als fraaie specimina van zijn kunst worden aangemerkt.

Vriendschapspenningen

Weinig kunstenaars hebben uit eigen beweging zoveel penningen gemaakt om anderen een plezier te doen als Dannenburg. Voor een paar dat ging trouwen, maakte hij een huwelijkspenning en voor een bevriende kalligrafe een eenzijdige penning met een vrouw die met een ganzeveer achter een tafeltje aan het schrijven is. Aan een masseuse die hem had behandeld, gaf hij een penning waarop hij haar als amazone had uitgebeeld. Hij had haar weliswaar nooit zien paardrijden, maar hij wist dat zij dat deed en hij had zich er een voorstelling van gemaakt, waarbij hij de beweging van mens en dier centraal stelde.

Amazone, ± 1960, cat.nr. 6

Ro Mogendorff, 1963, cat.nr. 13

Hildo Krop, 1964, cat.nr. 15

Toen de stichting Tafeltje dekje, die gezorgd had dat hij dagelijks zijn maaltijden aan huis bezorgd kreeg, tien jaar bestond, bood hij de wethouder van Amsterdam een penning aan met twee tafelende figuren.

Op twee vriendschapspenningen portretteerde hij de persoon voor wie zij waren bestemd. De ene maakte hij voor de tekenares Ro Mogendorff, die hem een vriendelijke brief had geschreven toen zij hoorde dat hij zijn huis in de Nieuwe Kerkstraat zou gaan verruilen voor een atelierwoning aan de Zomerdijkstraat en daar haar buurman zou worden. De ander ontwierp hij, ter gelegenheid van diens 80e verjaardag, voor de Amsterdamse stadsbeeldhouwer Hildo Krop, wiens assistent hij was geweest en met wie hij steeds een plezierige verstandhouding had bewaard. Op de achterzijde plaatste hij de afdruk van een beeldhouwershamertje met horizontaal het woord HILDO. Vertikaal zette hij onder de L van HILDO de drie kruisjes van het Amsterdamse wapen, zodat in Romeinse cijfers Krop's leeftijd ontstond (LXXX).

Een klassieke schoonheid en een vluchtende kip
Penningen zonder direkte bestemming heeft Dannenburg weinig gemaakt. Een uitzondering vormt een penning die hij ontwierp in klassieke stijl. Hij is geen muntenverzamelaar, maar hij bezit een Griekse en een Romeinse munt met beide zeer mooi geprofileerde beeldenaars. Eens wilde hij proberen of het hem zou lukken iets dergelijks te bereiken. Op kleinere schaal dan gewoonlijk maakte hij daartoe een portretje van een klassiek uitziende jonge vrouw. Een tekst liet hij, evenals bij de meeste andere uit eigen beweging tot stand gekomen ontwerpen, achterwege.

Op een andere vrije penning beeldde hij een vluchtende kip af. Aanleiding was een opdracht voor een erepenning voor bestuurders van het bedrijfsschap voor de pluimveehandel en -industrie. Dannenburg, die zich meer identificeerde met de kip dan met de bestuursleden, dacht wat hij zou doen als hij als kip in handen van de heren zou vallen. Dat zou dan wel vluchten worden. Niettemin voerde hij natuurlijk ook de opdracht uit. Op de voorzijde van de opdrachtpenning plaatste hij een haan, op de achterzijde wat er na de slachting van het dier overbleef (een veer).

Iets over zijn werkwijze
Dannenburg heeft uitsluitend gietpenningen gemaakt. Het gieten doet hij niet zelf, maar besteedt hij uit, waarbij hij als perfektionist hoge eisen stelt aan de afwerking. Gelukkig heeft hij meestal de beschikking gehad over goede penninggieters. Als zodanig noemt hij in het bizonder Binder uit Haarlemmerliede en Stijlaart uit Rumpt. Het natzand-procédé van de laatstgenoemde doet z.i. niet onder voor de cire-perdue-methode.

Slechts in zijn begintijd heeft hij, samen met een pottenbakker, eenmaal zelf een penning afgegoten. Het betrof de genoemde poorterspenning. Eendrachtig probeerden zij het zilver naar hun hand te zetten, nadat zij, omdat zilver na de oorlog erg schaars was, eerst een aantal lepels uit eigen bezit voor dit doel hadden omgesmolten.

Enkele biografische gegevens
Van jongsafaan heeft Henk (Hendrik Johannes Jacobus) Dannenburg, die op 1 mei 1918 in Amsterdam werd geboren, beeldhouwer willen worden. Hij likte zich als het ware als jongen af, als hij de beelden in de tuin van het Rijksmuseum passeerde. De omstandigheden waren er echter niet naar. De bedoeling was dat hij instrumentmaker zou worden. Daartoe bezocht hij de nijverheidsschool. De zaterdagen en zondagen bracht hij echter meestal door bij een oom, die een grafsteenhouwerij had. Het hakken in de steen had op hem een bevrijdende werking. Naderhand ging hij voor vast bij zijn oom werken en kreeg hij 's avonds op de kunstnijverheidsschool boetseerles van Jaap Kaas en Frits van Hall. In de oorlog werd hij assistent van Van Hall en later van Hildo Krop. Na de bevrijding werd hij toegelaten tot de rijksakademie, waar hij leerling was van achtereenvolgens Bronner, Bolhuis en Esser, en waar hem werd vergund de ochtenden bij Krop te blijven werken. In 1947 ging hij boetseerles geven op de Akademie voor Bouwkunst. Ook leerde hij de aanstaande architekten daar de eigenschappen van de verschillende steensoorten. Zijn belangrijkste bezigheid werd uiteraard echter het maken van beeldhouwwerken.

In 1958 werd hij uitgeschakeld. Oorzaak was een ernstige rheumatische aandoening, waarvoor mogelijk de basis al in de oorlog was gelegd, toen hij in een vochtig botenhuis aan de oever van de Waver was ondergedoken. Een medische behandeling baatte niet; de uitwerking van een zogenaamd wondermiddel was eerder averechts. Het gevolg was een aantal ziekenhuisopnamen en een toenemende invaliditeit. Tot het maken van grotere beeldhouwwerken was Dannenburg weldra niet meer in staat. Een uitkomst zou misschien zijn geweest als hij, evenals Renoir in zijn nadagen, de beschikking zou hebben kunnen krijgen over een assistent, die door hem gemaakte ontwerpen in het groot zou kunnen uitvoeren, enigszins vergelijkbaar met de manier waarop hijzelf indertijd

Herfsttornooi Amsterdam, 1963, cat.nr. 11

werkte voor Van Hall, Krop en Bronner. Dergelijke uitvoerders zijn echter momenteel niet meer te krijgen. Dannenburg houdt zich daarom tegenwoordig vooral bezig met het modelleren van portretkoppen. Bovendien heeft hij nog altijd een grote interesse voor penningen, die hij met brille en een grote perfektie weet te kreëren.

Beredeneerde katalogus van zijn penningen

Tenzij anders vermeld zijn alle penningen gietpenningen, afgegoten in brons.

1 Ontwerp voor een slagpenning t.g.v. het afscheid van Jan Bronner als hoogleraar aan de Rijksakademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam. Gebakken klei. 1947. Θ 79. Vz. naaktfiguur met vogel (personifikatie van de kunst) en randschrift (professor Jan Bronner 1914 1947). Kz. glad.

2 Van-der-Steur-penning voor architekten. 1953. Θ 99. Vz. portret naar links en randschrift (ir A J van der Steur architect MCMXXXVI MCMLI). Kz. dubbelrandschrift met spreuk naar Vergilius (academie voor bouwkunst Amsterdam VBO HBO wijsheid kracht schoonheid den wiskundige de sluitrede) met grafisch embleem van de akademie en ruimte voor inskriptie. In ± 10 eksemplaren gegoten door Binder, Haarlemmerliede.

3 Zgn. poorterspenning. Draagpenning voor de senaat van de Akademie voor Bouwkunst. Zilver (+ loodmodel). ± 1954. Θ 50. Vz. Muiderpoort, mannelijke naaktfiguur, passer en driehoek, met randschrift (destinatus pergens prefecturus). Kz. glad. Door de kunstenaar zelf in ± 10 eksemplaren gegoten. (zie afb.)

4 Kalligrafe. Brons en lood. ± 1955. Θ 59. Vz. schrijvende vrouw en face aan een tafel. Kz. glad. Enkele ex. gegoten door de beeldhouwer Johan Sterenberg.

5 Huwelijkspenning. ± 1959. Θ 64. Vz. zittende man en vrouw. Kz. glad. Enkele ex. gegoten door Steylaert, Rumpt.

6 Amazone. ± 1960. Θ 83. Vz. paardrijdster naar links. Kz. glad. Enkele ex. gegoten door Steylaert, Rumpt. (zie afb.)

7 Klassieke vrouwenkop. ± 1960. Θ 40. Vz. vrouwenhoofd naar links. Kz. glad. Enkele ex. gegoten door Steylaert, Rumpt.

8 De oceanograaf P. Haverkamp, direkteur van de zeevaartschool te Amsterdam. 1962. Θ 80. Vz. kop naar links en randschrift (P Haverkamp MCMLXII). Kz. oud militair zeilschip met randschrift (ter gelegenheid van zijn tachtigste verjaardag). Gegoten door Begeer, Voorschoten (vW 2760, met afb.).

9 De dirigent Bruno Walter, eerste versie. 1962. Θ 80. Vz. portret ¼ naar links, iets van onderen gezien. Kz. dirigent met 6 musici en randschrift (Bruno Walter MDCCCLXXVI MCMLXII). ± 10 ex. gegoten door Steylaert.

10 De Amerikaanse architekt Frank Lloyd Wright. 1963. Θ 74. Vz. profielportret naar links. Kz. vierkantje met tekst (Frank Lloyd Wright 8-6-1869 9-4-1959) op gepolijst oppervlak. ± 10 ex. gegoten door Steylaert. (zie afb.)

10a Idem. Iets minder uitgewerkt ontwerp. Θ 77. Enkele ex. gegoten door Steylaert. (zie afb.)

11 Herfsttornooi. Prijspenning van de gemeente Amsterdam voor sportieve prestaties jongere scholieren. 1963. Θ 86. Vz. 2 toernooiridders te paard. Kz. tekst (= titel) en 3 Andreaskruizen van het Amsterdamse wapen. Gegoten bij Binder, Haarlemmerliede. Lit. De Geuzenpenning 6 (1966) 30. (zie afb.)

12 Jacob en de engel. Prijspenning van de gemeente Amsterdam voor het artistiek-kulturele gedeelte van het herfsttoernooi voor oudere scholieren. 1962. Θ 82. Vz. Jacob en de engel. Kz. wapen van Amsterdam met randschrift (herfsttornooi 1963). Gegoten bij Binder, Haarlemmerliede. Lit. als vorige.

13 De tekenares Ro Mogendorff. 1963. Θ 67. Vz. kop ¾ naar rechts. Kz. glad. Enkele ex. gegoten door Steylaert. (zie afb.)

14 Opdrachtpenning Hidde-Nijlandstichting. Zilver en brons. 1963. Θ 70. Vz. portret ¾ naar links en randschrift (Hendrik Arend Hidde Nijland 1885 1962). Kz. dubbelrandschrift (dr ir H A Hidde Nijland stichting veiligheid waarborg voor leven en goed) en ruimte voor inskriptie. Gegoten bij Begeer, Voorschoten (vW 2898, met afb.).

15 De beeldhouwer Hildo Krop. 1964. Θ 76. Vz. kop naar links. Kz. afdruk beeldhouwershamertje met horizontale en vertikale tekst (1964 Hildo Krop LXIII). (zie afb.)

15a Idem. Θ 71.

16 Philips international advertising award. Bedoeld jaarlijks te worden uitgereikt aan de maker van de beste Philips-affiche in de wereld. 1965. Θ 75. Vz. Mercurius in een sterachtige figuur (naar een door Dannenburg gemaakte prijstrofee). Kz. merkbeeldje van Philips met ruimte voor inskriptie. In ± 25 ex. gegoten door Steylaert.

17 Ontwerp jubileumpenning Koninklijk Penningkabinet, Den Haag. 1965. Θ 68. Vz. staande muze zoekt de mooiste roos in een bloementuin. Kz. tekst (koninklijk penningkabinet MDCCCXVI MCMLXVI) onder een kroon. Enkele ex. gegoten door Steylaert. (zie afb.)

18 Dankbaarheidspenning R. E. Laan, fabrikant uit Wormerveer. 1966. Θ 69. Vz. portret naar links. Kz. tekst, ten dele als randschrift (Raymond Eugène Laan aan hen die mij nastaan LX 31-7-1966). Gegoten bij Begeer (vW 3213).

19 Jubileumpenning Stichting Tafeltje Dekje. 1967. Θ 54. Vz. 2 figuren aan tafel. Kz. tekst (X jaar tafeltje dekje) en Amsterdams wapen. Enkele ex. gegoten door Steylaert.

20 Herdenking uitbreken 80-jarige oorlog. 1968. Θ 60. Vz. portret Willem van Oranje naar rechts (naar een schilderij van D. Barentsz) en randschrift (pro lege grege rege). Kz. leeuw en panter met jaartallen 1568 en 1648. Gegoten bij Begeer (vW 3480) en uitgegeven door de Vereniging voor Penningkunst. Afbn met toelichting in De Geuzenpenning 18 (1968) 55.
In het ontwerp staan de woorden van het randschrift in andere volgorde.

21 Opdrachtpenning bedrijfsschap pluimveehandel en

industrie. Zilver en brons. 1968/9. Θ 73. Vz. haan naar rechts. Kz. veer en randschrift (= titel). Uitgereikt aan de bestuursleden van het schap. Gegoten bij Steylaert.

22 Vluchtende kip. 1968/9. Vz. kip naar links. Kz. glad. ± 5 ex. gegoten door Steylaert.

23 De jonge Rembrandt. 1969. Θ 77. Vz. portret naar rechts. Kz. glad. Enkele ex. gegoten door Steylaert, Rumpt en later door Argentor, Haarlem.

24 Saskia, Rembrandt's vrouw. 1969. Θ 78. Vz. portret naar links. Enkele ex. gegoten door Steylaert en door Argentor. Afb. in De Geuzenpenning 25 (1975) 78.

25 Bruno Walter, tweede versie. 1975. Θ 80. Vz. portret naar rechts. Kz. als van nr. 9. ± 10 ex. gegoten door Steylaert en later nog eens ± 10 bij Argentor. Lit. D. Potter. Eine Medaille auf Bruno Walter. Med.kabinett 3 sept. 78, 7 (met afbn.).

Signatuur
Dannenburg heeft zijn meeste penningen gesigneerd H J J D

Kopergeld van de 4de eeuw

door W. K. de Bruijn

22. De series met vestingpoorten

A. Algemene gegevens

Folles met op de keerzijde een poort, zoals die gedacht kan worden bij een vesting, een fort of een versterkt legerkamp, zijn tussen 308 en 330 geslagen in 15 muntplaatsen. De stukken brengen door afbeelding in combinatie met tekst een duidelijk militaire boodschap, namelijk inzake de niet aflatende dapperheid van leger en vorsten alsmede de voorzorg van de laatsten, blijkend uit het aanleggen van de nodige versterkingen ter beveiliging van het Rijk. Een soort 'vertrouw op ons'. Speciale aanleidingen voor deze emissies zijn niet aan te wijzen, hetgeen in zo'n roerige tijd met zo'n algemeen gestelde boodschap ook eigenlijk niet nodig was. Naast één grote algemene serie zijn er vier incidentele uitgiften, zodat in totaal 5 groepen onderscheiden kunnen worden met tesamen 325 typen (met inbegrip van atelieraanduidingen zelfs 716) nl.

1. Een kleine, vroege, uitgifte te Cyzikus in 308. Waar tussen de vier volgende groepen, door tekst, beeldenaar of periode van uitgifte nog enig onderling verband bespeurd kan worden, is echter samenhang met deze eerste groep volledig afwezig. Deze stukken met een doorsnede van ca. 25 mm (alle volgende groepen 17-19 mm) en een gewicht variërend van 6¼-7½ gram staan geheel op zichzelf. De poorten hebben 4 torentjes. (2-4)
2. Een emissie van Roma uit de jaren 318-319 met een gemiddeld gewicht van 3¼ gram. De poorten hebben 3 of 4 torentjes. (29-51)
3. Een emissie van Heraclea uit de jaren 316-324, die gezien kan worden als een voorloper van de volgende groep, die daar qua datering direct op aansluit. De stukken zijn van geleidelijk afnemend gewicht van ca. 3¾ tot ca. 3 gram. De poorten hebben 3 torentjes. (40-63)
4. Een grote serie, uitgegeven van 324-330 in een 15-tal muntplaatsen, met gewichten aflopend van ruim 3 tot ruim 2 gram. De poorten hebben 2 torentjes. (228-560)
5. Een emissie van Arelate van 326-329 die parallel loopt met eveneens aldaar uitgegeven stukken van de 4e groep, maar qua tekst en beeldenaar daarvan verschillen. Deze stukken wegen ca. 3 gram of minder. De poorten hebben 4 torentjes. (26-38)

Constantinus II, Ticinum 3e atelier (TT) met 6 rijen stenen, plint, versierde bovenrand, 2 torens en een ster.

Constantius II, Trier 1e atelier (PTR en halve maan met stip) met 6 rijen stenen, 2 torens en ster.

Constantinus II, Roma 3e atelier (R krans T) met 6 rijen stenen, 2 torens en ster.

B. De Muntplaatsen

De stukken van groep 1 zijn geslagen in Cyzikus, gedurende één enkele slagperiode, waarin gelijktijdig veel andere Follestypen geproduceerd werden.

Van de 4 ateliers (A t/m Δ), zijn alleen van de eerste 3 exemplaren bekend. Zij zijn in de afsnede gemerkt MK gevolgd door de atelierletter.
De stukken van groep 2 zijn afkomstig uit Roma. Ook hier is maar sprake van één slagperiode en 4 ateliers (P t/m Q). De markering is R + atelierletter in de afsnede alsmede in het veld links P en rechts R.
De stukken van groep 3 zijn in Heraclea geslagen. Er zijn 14 slagperioden te onderkennen met steeds 5 ateliers (A t/m E). De atelierletter staat steeds in de afsnede achter de muntplaatsaanduiding. Deze is in de 1e periode HT, in de 2e t/m de 6e MHT en in de 7e t/m de 14e SMH. Verder worden de diverse perioden van elkaar onderscheiden met behulp van punten (voor en/of achter de tekst in de afsnede of in het veld), een dubbele punt, ster of letter in het veld, dan wel combinaties daarvan.

Groep 4
In onderstaand overzicht wordt weergegeven hoe de slag in de 15 betrokken muntplaatsen verliep.

Constantinus II, Nicomedia 3e atelier (SMNT) met 6 rijen stenen, 2 torens en ster.

Constantius I, Siscia 3e atelier (TSIS) met 6 rijen stenen, de bovenste versierd, 2 torens en ster.

Constantinus II, Thessalonica 5e atelier (SMTSE) met 6 rijen stenen, 2 torens en ster.

Muntplaats	*Stuks*	*Duur*	*Perioden*	*Aantal*	*Ateliersaanduiding*	*Basismarkering*
Alexandria	17– 31	325–330	5	5	A/B of I/II	SMAL
Antiochia	12– 75	325–330	5	10	A/I	SMANT
Arelate	39– 54	324–329	7	4	P/Q	AR-ARL-CONST
Constantinopel	8– 11	326–329	3	4[1])	A, B, Γ, S	CONS
Cyzikus	27– 99	324–330	6	6	A/S	SMK
Heraclea	13– 46	325–330	6	5	A/E	HT-MHT-SMH
Londinium	6– 6	324–325	1	1	—	PLON
Lugdunum	9– 9	324–325	1	1	—	PLG
Nicomedia	23– 77	324–327	4	6	A/S	SMN-MN-N
Roma	10– 19	324–325	2	4	P/Q	R
Sirmium	1– 1	324–325	1	1	—	SIRM
Siscia	15– 33	324–329	4	5	A/E	SIS
Thessalonica	10– 23	326–328	2	5	A/E	SMTS
Ticinum	9– 26	325–327	3	4	P/Q	T
Treveri	29– 50	324–328	5	2	P, S	TR
	228–560					

1 Van de zeven

Groep 5
De stukken in deze groep zijn in Arelate geslagen gedurende 5 slagperioden (de laatste van de bij groep 4 gemelde 7). De eerste drie gemerkt ARL en de laatste 2 CONST. De atelierletter (P t/m Q) staat in de afsnede voor of achter de muntplaatsaanduiding. Voorts eerst een halve maan in de afsnede, dan 3 maal S F en 1 maal T F in het veld. De verdeling van de stukken van de groepen 2 t/m 5 over de vorsten is als volgt:

		Groep 2	*Groep 3*	*Groep 4*	*Groep 5*
Constantinus I	A.	13–22	5– 6	62–193	9–16
Licinius I	A.	3– 4	10–22	–	–
Crispus	C.	5– 6	6– 6	47– 84	2– 2
Licinius II	C.	4–11	11–16	–	–
Constantinus II	C.	4– 8	6–10	61–146	8–11
Constantius II	C.	–	2– 3	58–137	7– 9
		29–51	40–63	228–560	26–38

C. De Voorzijde

Groep 1
De portretten op deze stukken zijn van het basistype 'Hoofd met lauwerkrans naar rechts'. De teksten zijn van het gangbare soort.

Groep 2
Op een uitzondering met het basistype na, zijn alle portretten borstbeelden, waarvan een derde deel naar links staat. Deze naar links geplaatste portretten zijn, weer op één na, gehelmd met een naar voren gerichte speer en een schild op de arm. De uitzondering is zonder helm en schild maar met een speer over de schouder. Ook een deel der naar rechts geplaatste borstbeelden is gehelmd. Het in het vorige artikel gemelde nieuwe helmtype met hoge kam is ook hier vertegenwoordigd. De teksten tonen geen variaties.

Groep 3
Op één, naar rechts geplaatst, portret na tonen alle tussen 316 en 320 geslagen stukken een gedrapeerd borstbeeld met lauwerkrans, globe, scepter

Constantinus I, Arelate 1e atelier (PCONST) met 5 rijen stenen, bovenste versierd, bovenrand, open deuren, 4 torens en ster, VIRTUS AUGG.

Constantinus II, Arelate 1e atelier (PCONST) met 6 rijen stenen, bovenste versierd, 4 torens en ster, VIRTUS CAESS.

Constantinus I, Antiochia 5e atelier (SMANTE) met 11 rijen stenen, 2 torens en ster.

Crispus, Cyzicus 3e atelier (SMKT) met 6 rijen stenen, 2 torens en ster.

en mappa, dat naar links is geplaatst. De 3 typen van 324 hebben een geharnast borstbeeld, 2 naar links en 1 naar rechts.
Een der stukken van Licinius II draagt de tekst DN VAL CONST LICINIUS NOB C. Uit enkele sporadische stukken zoals dit, blijkt dat deze caesar onder meer de naam Constantinus droeg. Bij de steeds slechter wordende verhoudingen tussen de beide Augusti verdwijnt die naam echter snel van de munten.

Groep 4 en 5
Een aantal stukken, steeds op naam van Constantinus I, heeft hier het basisportret, de meeste echter hebben borstbeelden van de gangbare typen, gewoonlijk geharnast en gedrapeerd en over het algemeen naar rechts, maar toch ook meermalen naar links geplaatst. Incidenteel is het borstbeeld ten opzichte van het hoofd van achteren gezien. Er zijn maar enkele uitzonderingen nl. Treveri één exemplaar met schild en één met Victoria op globe en mappa alsmede Cyzikus één waarbij het hoofd omhoogziend is geplaatst. In de meeste muntplaatsen wordt na 327 de lauwerkrans geleidelijk aan vervangen door een parel- of rosettendiadeem, terwijl bij Constantinus 1 aan de titulatuur MAX(imus) wordt toegevoegd.
De teksten vertonen overigens weinig variatie, alleen een stuk van Heraclea met CRISPUS NOBIL C verdient vermelding.

D. De Keerzijde
De variatie in deze muntseries komt hoofdzakelijk in de keerzijde tot uiting en wel in de wijze waarop de poorten zijn uitgevoerd. Voor liefhebbers van specialisatie en details biedt vooral groep 4 aantrekkelijke mogelijkheden.

Groep 1
De keerzijde toont hier een poort zonder deuren met er bovenop 4 kleine torentjes en midden boven een ster.
De tekst luidt VIRTUS MILITUM (de dapperheid van het leger).

Groep 2
In de beeldenaar kunnen hier vier hoofdvarianten worden onderkend nl.:

poort met 3 torens en zonder deur	10–20
poort met 4 torens en zonder deur	4– 6
poort met 3 torens en deuren	9–17
poort met 4 torens en deuren	6– 8

Bij de stukken met deuren komen variaties in de versiering daarvan voor. Die met deuren en 4 torens tonen soms ook nog 4 kolommen.
Het aantal steenlagen waaruit de poort is opgebouwd varieert van 5 tot 12.
De tekst der stukken luidt VIRTUS AUGG (de

dapperheid van de keizers). Hierbij wordt geen onderscheid gemaakt tussen stukken die een augustus of een caesar op de voorzijde tonen.

Groep 3
De poorten op deze stukken hebben 3 torens en geen deuren. Het aantal steenlagen varieert van 5 tot 8. De tekst luidt PROVIDENTIAE AUGG (de voorzorg van de keizers), waaraan alleen bij het eerste stuk de letters NN (onze) zijn toegevoegd, ook hier derhalve geen verschil tussen stukken op naam van Augusti of op naam van caesars.

Groep 4
Deze stukken tonen alle een poort met 2 torens en een ster midden boven. Het aantal steenlagen kan oplopen van 5 tot 16. Die variatie verschilt echter van muntplaats tot muntplaats en de meest gangbare is die met 6 steenlagen. Binnen muntplaatsen kunnen ook nog verschillen optreden in variatiebreedte bij de onderscheiden slagperioden.
Geen variatie is er in Lugdunum en Treveri (6), weinig in Londinium (5/6), Sirmium (7/8), Ticinum en Thessalonica (6/8) en Cyzikus (6/9), wat meer in Nicomedia (5/9), Constantinopel (6/10), Heraclea (5/10) en Roma (6/11), veel tenslotte in Alexandria en Arelate (5/12), Antiochia (5/15) en Siscia (5/16).
In Constantinopel, Siscia, Thessalonica en Ticinum staat de poort soms op een plintvormige basis en is bovendien de bovenste steenlaag meermalen versierd door punten (een in elke steen) of anderszins. In Siscia kan dat ook met de onderste steenlaag of zelfs met beide het geval zijn.

Licinius I, Heraclea 2e atelier (SMHB) met 6 rijen stenen, en 3 torens.

Licinius II, Heraclea 4e atelier (MHTΔ) met 6 rijen stenen en 3 torens.

Constantinus I, Alexandria 2e atelier (SMALB) met 6 rijen stenen, 2 torens en ster.

Constantinus II, Antiochia 10e atelier (SMANTI) met 11 rijen stenen, 2 torens en ster.

Tenslotte heeft Lugdunum soms een stip in de poortdoorgang en kent Roma varianten met één tot vier stippen. Mogelijk zijn met name de varianten van Roma (stippen) en Siscia (versierde stenen) te beschouwen als markeringen van opeenvolgende subuitgiften. Al met al een opvallende reeks varianten die zo omvangrijk is dat het geen sinecure zal zijn ze alle te vergaren.
De tekst luidt op een uitzondering na PROVIDENTIAE AUGG resp. CAESS. Hier wordt dus wel onderscheid tussen Augusti en Caesars gemaakt. Alleen Ticinum kent ook stukken met de tekst DN CONSTANTINI MAX AUG voor Constantinus I. Merkwaardigerwijze komt deze tekst ook voor op 2 stukken (unica) op naam van resp. Crispus en Constantinus II. Waarschijnlijk betreft dit fouten van atelier P. Soortgelijke vergissingen met AUGG op de keerzijde van een stuk dat op naam van een caesar staat zijn ook bekend van Lugdunum en Treveri (beide Crispus) en Nicomedia (Constantius II). Dit zijn ook alle unica.

Groep 5
Hier heeft de poort 4 torens met een ster daar midden boven. Meestal staan de deuren open, soms is er geen deur. Ook hier bestaat variatie ten aanzien van de tekening van de deuren en in de aantallen steenlagen (5/12). De tekst luidt VIRTUS AUGG. resp. CAESS.

Constantinus II, Roma 4e atelier (RQ) met P R in het veld met 8 rijen stenen en 4 torens, VIRTUS AUGG.

Crispus (met speer en schild), Roma 4e atelier (RQ) en P R in het veld met 6 rijen stenen, gesloten deuren en 3 torens, VIRTUS AUGG.

Constantinus I, Arelate 2e atelier (ARLS) en S F in het veld met 5 rijen stenen, open deuren, 4 torens en ster.

Constantinus I, Arelate 1e atelier (P ster AR) met 6 rijen stenen, 2 torens en ster.

E. Zeldzaamheid en Slotopmerkingen

Folles met een poort zijn nog steeds in groten getale beschikbaar, waarbij valt aan te tekenen dat begrijpelijkerwijs de meeste aan de markt komende stukken thuishoren in groep 4. Zeldzaam zijn de grotere Folles van groep 1, hoewel ze in de R.I.C. slechts met S worden gemerkt. Ook de stukken van groep 2 zijn betrekkelijk moeilijk te vinden. Wat de vele varianten in groep 4 betreft zijn die met een groot aantal steenlagen schaarser dan de andere.

De zeldzaamheidsgraden volgens de R.I.C. (deel 7, dus rekening houden met de hieromtrent in het vorige artikel gemaakte opmerkingen) zijn als volgt:

Groep 1

Alle stukken S. Het stuk op naam van Galerius is van 3 dat op naam van Maximinus II slechts van 1 atelier bekend.

Groepen 2, 3 en 5

	C2	C	S	R	R2	R3	R4	R5	Totaal
2 (Roma)	–	–	–	–	–	1	12	38	29–51
3 (Heraclea)	4	2	2	4	10	8	13	20	40–63
5 (Arelate)	1	7	2	5	2	4	5	12	26–38

Groep 4

		C3	C2	C	S	R	R2	R3	R4	R5	Totaal
Constantinus I	A	24	5	10	23	16	24	26	29	29	60–186
Constantinus I[1]	A	–	–	–	–	–	1	3	2	1	2– 7
Crispus	C	3	3	–	7	9	9	10	17	25	46– 83
Crispus[1]	C	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1– 1
Constantinus II	C	11	4	4	11	15	18	24	30	28	60–145
Constantinus II[1]	C	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1– 1
Constantius II	C	7	3	11	13	11	19	20	27	26	58–137
		45	15	25	54	51	71	83	105	111	228–560

1 Met op de keerzijde de tekst DN CONSTANTINI MAX AUG.

MUNTWISSELBANK
inkoop·verkoop·taxatie
munten
penningen
goud
zilver
platina
vraag
prijslijst
Kerklaan 22
7311 AE Apeldoorn
Tel. 055 217913

Berichten

Peter Diemer, Adreszbuch des Münzhandels, Hamburg 1980 DM. 16,— 193 blz.
In dit praktische boekje wordt een overzicht gegeven van de momenteel in Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland en Liechtenstein gevestigde munthandelaren. Per handelaar wordt voorzover bekend vermeld: naam, adres, telefoon en telexaansluiting, openingstijden, eigenaars en medewerkers,

datum van vestiging, lidmaatschap van handelaarsorganisaties, specialisaties en activiteiten zoals lijsten, veilingen en uitgeverij. Uiteraard worden geen garanties voor betrouwbaarheid etc. gegeven. De gegevens zijn afkomstig van door de betrokkenen zelf ingevulde vragenlijsten. Niettemin een handig werkje voor zich in die landen ophoudende verzamelaars die van hun vakantie of zakenreis ook nog graag een numismatische herinnering willen meenemen.

WKB

Het gestichtsgeld van de psychiatrische Instellingen der Broeders van Liefde

Stencil van 21 blz. met illustraties van Luc Vandamme, Haverveldstr. 50, 3540 Zolder, België. Prijs Bfr. 97,— (incl. verzendkosten) oplage 200 stuks (in Nederland *f* 10,—)
De behandelde instellingen omvatten 9 uit België, 2 uit Nederland en resp. een elk uit Engeland en Ierland. Behandeld worden zowel munten als muntbiljetten.

Coins of England and the United Kingdom

17e editie van de bekende catalogus van de firma Seaby, Londen 1979 ruim 300 blz. met aangepaste prijzen en enkele verbeteringen en aanvullingen. Prijs £ 6.50.

Standard Guide to U.S. Coins and Paper money valuations

door Robert White en Clifford Mishler. Uitg. Krause publications, IOLA, Wisconsin USA 1979 6e editie. 194 blz. pocketformaat. Prijs $ 1.95.

Walter Grasser, Münz- und Geldgeschichte von Coburg 1265-1923

Uitgave van Numismatischer Verlag P. N. Schulten, Frankfurt a/Main 1979, *f* 150,—. De muntslag van Saksische vorsten is, door de eeuwen heen dusdanig omvangrijk geweest, dat er nog steeds geen volledig samenvattend overzicht van is gepubliceerd. Geïnteresseerden moeten derhalve een hele collectie van boeken en tijdschriften bijeen brengen om enig inzicht te verwerven. In dit boek van 564 pagina's is, op de tegenwoordig in Duitsland gangbare wijze, een nieuw deel van deze omvangrijke muntslag gecatalogiseerd en wel dat deel dat betrekking heeft op de muntplaats Coburg en op die heersers uit de Saksische vorstenfamilie die zich Hertog van Sachsen-Coburg noemden. Het ruim van afbeeldingen voorziene werk beschrijft niet alleen munten en medailles, maar ook noodgeld, poort- en tolpenningen, en papier inflatiegeld uit de periode van 1923. Alles bijeen 775 nummers. Tot 1577 derhalve in Coburg geslagen stukken, daarna ook muntslag van de Coburger vorsten in andere plaatsen zoals Saalfeld, Hanau, Gotha, Dresden en Berlijn. De penningen voor 1800 volledig (voorzover zoiets mogelijk is) daarna een selectie, die niet nader is toegelicht. Een en ander tot het ontstaan van de republiek van Weimar in 1919. Tot de middeleeuwse muntmeesters behoren derhalve de Graven van Henneberg, de Markgraven van Brandenburg en daarna de Landgraven van Thüringen en de Markgraven van Meissen.
Voor hen die belangstelling voor dit gebied hebben een waardevol werk, waarvan alleen gezegd kan worden dat voor niet Duitse lezers een landkaart wel prettig zou zijn geweest en meer waarde zou hebben dan al de vorstenportretten. Het is uiteraard jammer dat niet gepoogd wordt om de beschrijving van de munten van Saksen systematisch in te delen. Op de huidige manier zullen steeds weer nieuwe overlappingen plaatsvinden, zoals in dit geval met het reeds bestaande boek over de Kippermunten van de Saksische Keurvorsten. Hoe dan ook er is opnieuw een gat gevuld en de liefhebbers zullen dat zeker op prijs stellen.

WKB

verenigings nieuws

Plaatsing geschiedt gratis. De redactie behoudt zich het recht voor mededelingen in te korten.

Lijst van secretariaten, dagen en plaatsen van de maandelijkse bijeenkomsten.
N.B. Alle bijeenkomsten beginnen om 20 uur en vinden plaats van september tot mei, tenzij anders vermeld.

Numism. Kring Twente

Het secretariaatsadres luidt: postbus 1204, 7500 BE Enschede, zonder vermelding van straatnaam.

Vereniging voor Penningkunst
Secr. v. d. Meijstraat 1, 1815 GP Alkmaar,

tel. 072-120041, postgiro 96820

Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde
Burg. Lefèvre de Montignylaan 190,
3055 NH Rotterdam, tel. 010-188446

Mej. Marie M. G. de Man

Op zaterdag 26 april a.s. zal het Kon. Ned. Genootschap v. Munt- en Penningkunde haar jaarvergadering in Middelburg houden in welke stad eens een zeer bekende numismate leefde: Mej. Marie M. G. de Man. Zij is in Middelburg geboren op 19 mei 1855 en stierf op 15 september 1944 te Leiden. Haar vader, medicus te Middelburg heeft haar al vroeg belangstelling voor geschiedenis en numismatiek bijgebracht. Hij deed dit mede omdat zij reeds op jeugdige leeftijd doof geworden was. Zij ging zich speciaal interesseren op het gebied van Zeeuwse munten en penningen en begon met het bijeenbrengen van een collectie munten, die in de omgeving van de stad waren gevonden. Omdat er in Zeeland toentertijd geen belangrijke beoefenaren van de numismatiek waren, werd haar naam spoedig bekend en al spoedig kwam ieder die een munt van Zeeland bezat of een in de buurt gevonden had, bij haar aankloppen om inlichtingen in te winnen. Haar verzameling, begonnen met het bijeenbrengen van sceattas die in menigte op het strand bij Domburg gevonden waren, breidde zich uit met romeinse, merovingische en carolingische munten. Reeds in 1881 vroeg het Zeeuws Genootschap der Wetenschappen haar een beschrijving van de sceattas te vervaardigen. Het resultaat was een zorgvuldige en uitvoerige beschrijving van deze stukken die verscheen in 1907 in de Catalogus van de Munt- en Penning verzameling. In 1889 benoemde het Zeeuw Genootschap haar tot conservatrice van de munt- en penningverzameling een functie die zij 44 jaar heeft vervuld. Bij haar aftreden werd zij tot erelid benoemd. Bij de oprichting van ons genootschap trad zij onmiddellijk toe en daarmede werd zij het enige vrouwelijke lid. Zij bleef dit jaren lang. Reeds in 1893 benoemde het bestuur haar in de Commissie van redactie van het toenmalige Tijdschrift waarin zij eveneens jarenlang onafgebroken zitting had. Van haar hand verschenen talrijke artikelen goed geredigeerd en gedocumenteerd. Zoveel artikelen zijn van haar verschenen dat alleen al een opsomming van de titels een te groot deel van de inhoud van de Beeldenaar in beslag zou nemen. Haar belangstelling bleef niet beperkt tot de sceattas, ook de Zeeuwse munten en de Middelburgse gildepenningen trokken haar aandacht, maar ook de eenvoudige loodjes, onaanzienlijke stukjes zijn door haar bestudeerd en beschreven, waarbij zij menige nieuwe vondst voor de dag bracht. Voeg daarbij haar studies over de noodmunten van Middelburg en Zierikzee, over de Zeeuwse muntgewichtmakers, over de stempelsnijders A. P. van Willigen en Johannes Loof, dan ziet men dat zij een uitgebreid gebied beheerste. Haar studie over Looff heeft het Zeeuws genootschap in 1925 uitgegeven naar aanleiding van haar 70ste verjaardag. In 1930 verscheen een lijst van haar numismatische geschriften die de titels bevat van 87 artikelen, geschreven tussen 1883 en 1930. Ook na die datum verschenen er nog een aantal in het Jaarboek. Een van haar beste werken verscheen in 1901: Que sait on de la plage de Dombourg?

Ons Genootschap heeft haar geeerd in 1905 met een kleine zilveren plaquette[1]. In 1917 werd zij tot erelid benoemd. In 1925 kreeg zij op haar 70ste verjaardag een penning, haar aangeboden door ons Genootschap, vervaardigd door de heer E. Voet jr.[2], tevens benoemde de koningin haar tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Het Kon. Kabinet kocht in 1922 een groot deel van haar verzameling aan[3]. Zij behield een klein gedeelte dat zij gelegateerd had aan het Zeeuws Genootschap. Helaas is alles wat zij bezat, met haar huis in 1940 door het bombardement verloren gegaan.
Ongetwijfeld zal, wanneer ons genootschap in Middelburg vergadert de naam meermalen genoemd worden van deze zeldzame vrouw, die zoveel voor de numismatiek en voor ons Genootschap heeft verricht.

AJBvLS

1 *Zwierzina nr 557*
2 Afgebeeld Jaarboek 1925 pl VI
3 Jaarboek 1922 pag 101 e.v.

aktualiteiten

In het SBK Penningenkabinet, Amstel 34, Amsterdam worden in maart en de eerste helft van april penningen en plastiekjes tentoongesteld van Jean Houben. Geopend: iedere dag, behalve maandagen, van 10 tot 17 uur.

agenda

10-11 april: Veiling Hirsch München.
12 april: St. Numismatica, Muntenbeurs, Gorinchem, Schouwburg De Nieuwe Doelen, Haarstraat 64, 10-17 uur.
16-18 april: Veiling Münz Zentrum Keulen.
22-23 april: Veiling Bank Leu Zürich.
29-30 april: Veiling Lanz, München.
29-30 april: Veiling Schulten & Co, Frankfurt.
6-8 mei: Veiling Dr. Busso Peus Nachf., Frankfurt.
19-22 mei: Veiling Kurpfälzische Münzhandlung, Mannheim.
28-30 mei: Veiling Schenk-Behrens, Essen.
31 mei: Muntenbeurs De Verzamelaar, Bergen op Zoom, tel. 01640-37804.
31 mei t/m 1 juni: 25e N.W. Deutsches Münzsammlertreffen te Minden met o.m. Muntenbeurs op Zondag van 9-17.30 uur in de grote Raadhuiszaal.

De Canadese zilveren dollar van 1980

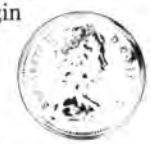
De Grote IJsbeer

Beschikbaar vanaf 10 maart 1980.

Symbool van het Canadese Hoge Noorden

De grote Canadese ijsbeer heeft een unieke plaats in de mytologie van het Hoge Noorden.
Zijn enorme gestalte, zijn legendarische kracht en het beeld dat men van hem heeft als eenzaam dier, zwervend door een verlaten gebied, maken hem het aangewezen symbool ter gelegenheid van de honderdste verjaardag van de overdracht, in 1880, van het grootste gedeelte van het Noordpoolgebied door Groot-Brittannië aan Canada.

Op de voorzijde van het muntstuk de beeldenaar van H.M. Koningin Elizabeth II, van de hand van Arnold Machin. Op de keerzijde ziet u de grote ijsbeer.
Men ziet onmiddellijk het fijne detail en de zeer hoge uitvoeringskwaliteit waarvoor de Koninklijke Canadese Munt terecht befaamd is.
De zilveren dollar heeft de schitterende afwerking van een verzamelstuk en ligt geheel in de traditie van de typisch Canadese thema's die door de Koninklijke Canadese Munt worden gebracht.
De dollar met de 'Grote IJsbeer' zit in een doorzichtige beschermhoes en die is verpakt in een luxe etui van zwart kunstleer.

De Canadese zilveren dollar van 1980

Ter herdenking van deze honderdste verjaardag slaat de Koninklijke Canadese Munt een zilveren dollar, die in Canada, als wettig betaalmiddel geldt en 500/1000 zuiver zilver bevat. De diameter van het muntstuk bedraagt 36 mm, het gewicht 23,33 g.

Prestigeset 1980

Deze bevat de volledige serie Canadese muntstukken van 1980: de zilveren dollar met de 'Grote IJsbeer', de nikkelen dollar en alle munten van één tot vijftig cent. De presentatiecassette is bekleed met zwart leder en gevoerd met rode zijde. Het deksel van de cassette is versierd met een ahornblad.
De standaardset, hier niet afgebeeld, bevat de nikkelen dollar en alle munten van één tot vijftig cent. Deze serie is verkrijgbaar in een doorzichtig etui.

Officiële vertegenwoordiging voor **Nederland:**
— Amsterdam-Rotterdam Bank N.V.
— E. D. J. Van Roekel, Hilversum

Officiële vertegenwoordiging voor **België:**
— Bank Brussel Lambert
— Kredietbank

Royal Canadian Mint — Monnaie royale canadienne

HOLLEMAN–MUNTEN

postbus 32 7586ZG Overdinkel tel. 05423-1221

Op aanvraag wordt onze lijst U gratis toegezonden.

Onze specialiteiten: Griekse-, Romeinse-, Byzantijnse-, Middeleeuwse-, Provinciale- en Koninkrijksmunten.

AR tetradrachme van Israël, van het 3e jaar van de 2e opstand tegen Rome (132-135) P+ 3600,-

AV stamenon nomisma Michaël VII 1071-1087 ZF/P 625,--

AR. Antoninianus van Elagabalus (218-222) Zeer Fraai 300,--

Ruiterschelling van Nijmegen 1686 F/ZF 95,-

Beurzen waar wij aan deel hopen te nemen:

23 en 24 febr. te Arnhem, Postiljon Motel, Europaweg; 2 maart te Hilversum, Hotel "Hof van Holland", Kerkbrink 1; 8 en 9 maart te Rotterdam, Groothandelsgebouw, Stationsplein; 15 maart te Zwolle, Buitensociëteit, Stationsweg 4. Alle beurzen zijn van 10-17 uur.

JEAN ELSEN

Numismat

Antieke en Moderne Munten
Moslims, Kruisvaarders en
Zuidelijke Nederlanden
Numismatische literatuur
Gratis prijslijst op aanvraag

Ahornbomenstraat 1/3 **1040 BRUSSEL** **telefoon 02/640.24.78)**

Stichting Numismatica 1977

Zaterdag 26 april 1980

Internationale munten- en
penningenbeurs te Gorinchem
in de Schouwburg-foyer
De Nieuwe Doelen
Haarstraat 64
van 10.00 - 17.00 uur
met tentoonstelling van 25 eeuwen
Turkse munten en misslagen

A.G. van der DUSSEN b.v.

Beëdigd taxateur/Sworn valuer/Vereidet Wertsachverständiger

Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht, Nederland
Telefoon (043) 15119
Postrekening 15.38.597
Bank: Rabobank Maastricht, rekening nr. 13.13.01.780
Telegramadres: Munten Maastricht

ENIGE BOEKEN OVER PENNINGEN

De prijzen zijn exclusief verzendkosten en 4% BTW

BAX, W. F.: Ridderorden, Eretekenen, Draagtekens en Penningen betreffende de Weermacht van Nederland en Koloniën, 1813-heden. (Jaarboek van Munt- en Penningkunde 1932, 33, 34, 36 en 40. Integrale herdruk 1973, met toestemming van het Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde). 248 pag. Gebonden ..... f 36,—

BRAMSEN, L.: Médaillier Napoléon le Grand ou description des médailles, clichés, repoussés et médailles-décorations relatives aux affaires de la France pendant le Consulat et l'Empire. Een herdruk, gebonden in één band. 516 pag., geen ill. 2330 nummers ..... f 145,—

DE COSTER, L. (Collection): Catalogue du Précieux Cabinet de Jetons d'Or et d'Argent formé par feu M. L. De Coster. Een veilingcatalogus van 1236 rekenpenningen tussen 1468 en 1880. 308 pag. Gebonden ..... f 35,—

DIRKS, J.: De Noord-Nederlandsche Gildepenningen. Kompleet in 2 delen tekst en 1 atlas met platen. Haarlem 1878-1879. Gekartoneerd. Standaardwerk (Originele uitgave) ..... f 550,—

DIRKS, J.: Beschrijving der Nederlandsche of op Nederland en Nederlanders betrekking hebbende Penningen, geslagen tusschen November 1813 en November 1863. Kompleet in 3 delen tekst en 5 delen (folio) platen. Haarlem 1889-1894. Gekartoneerd. Standaardwerk (Originele uitgave) ..... f 775,—

FORRER, L.: Biographical Dictionary of Medallists, Coin-, Gem- and Seal-Engravers, Mint-Masters, & c., Ancient and Modern, with reference to their works B.C. 500-A.D. 1900. (Zie onze uitgebreide advertentie in De Beeldenaar van November 1979).
— Inschrijfprijs, 8 delen ..... f 1080,—
— Prijs per deel ..... f 180,—

HAWKINS, E.: Medallic Illustrations of the History of Great Britain and Ireland (ook interessant voor de geschiedenis van de Nederlanden). Een integrale herdruk van alle platen met bijbehorende (korte) texst. 183 platen, gebonden in één band ..... f 450,—
— Een reeds langer bestaande herdruk van het uitgebreide separate texstgedeelte. Twee banden, 724 en 866 pag. Gebonden ..... f 81,—

HENNIN, M.: Histoire numismatique de la Révolution Française. Zeer verzorgde herdruk (door Van der Dussen) van dit standaardwerk over de Franse revolutie. 705 pag., 195 pl. ..... f 200,—

VAN HOYDONCK, E.: Jacques Wiener (1815-1899) — Medailles, Jetons. Beschrijving van 233 penningen en 62 rekenpenningen. Ill. Gebr. ..... f 34,—

WEBER, I.: Deutsche, Niederländische und Französische Renaissance Plaketten 1500-1650. 443 pag., 302 pl. 1067 nummers. Een prachtboek. 2 banden. Gebonden ..... f 545,—

WEILLER, R.: Les Médailles dans l'Histoire du Pays de Luxembourg. Médailles, Jetons et Insignes. Beschrijft 2000 op Luxemburg betrekking hebbende penningen. 392 pag., 160 pl. Gebonden ..... f 250,—

WITTOP KONING, D. A.: De Penningen der Noord-Nederlandsche Ambachtsgilden. 182 pag., 98 pl. Gebonden ..... f 175,—

Een complete lijst wordt u op verzoek gaarne toegezonden

Bestellingen gaarne aan: **A. G. VAN DER DUSSEN B.V.**
Hondstraat 5 – 6211 HW Maastricht – tel. 043-15119)

of aan de betere muntenhandel.

muntenhandel Groningana

A. NAP
Oude Kijk in 't Jatstraat 60
Groningen
Tel. 050-135858

Munten, bankbiljetten, antieke prenten en kaarten, boeken op elk gebied met een speciale afdeling numismatische literatuur.

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 7671 AT VRIEZENVEEN TELEFOON 05499-1322

Uw adres voor:

MUNTEN, BANKBILJETTEN, OPBERGSYSTEMEN, NUMISM. LITERATUUR, ABONNEMENTS-SYSTEEM, NIEUWE BUITENLANDSE MUNTEN MET 10% KORTING, DIVERSE PRIJSLIJSTEN OP AANVRAAG.

GROOTHANDEL — KLEINHANDEL — UITGEVERS

's Zaterdags gesloten.

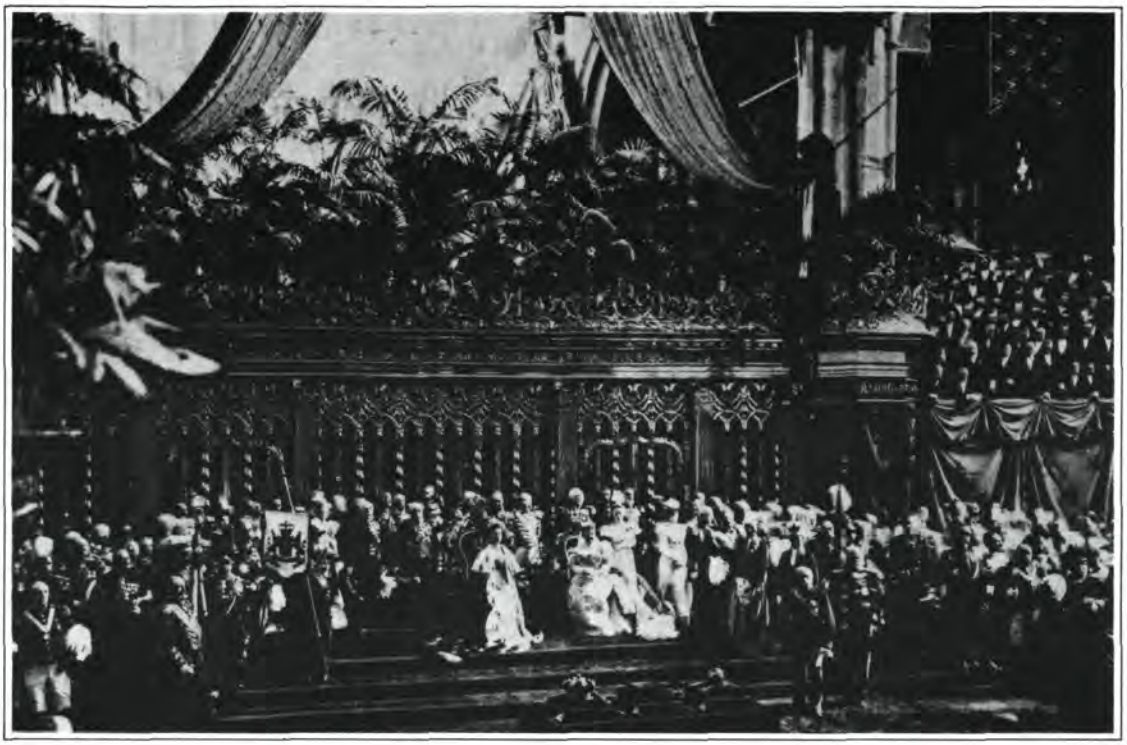
GEEF...LEEF

nederlandse hartweek
14_20 april 1980

steun de kollekte
giro: 20 40 50
bank: 248

nederlandse hartstichting_den haag

Koningin Wilhelmina bij Van Lanschot.

Tijdens de lange regeringsperiode van Koningin Wilhelmina zijn er vele soorten munten geslagen. Zoals gouden, zilveren, bronzen, nikkelen en zinken. Van het gouden tientje 1892, met loshangend haar zijn er slechts 61 geslagen. Van het gouden tientje 1925 zelfs 2½ miljoen.
Van Lanschot heeft die munten.

Wilt u meer weten over munten uit de regeringsperiode van Koningin Wilhelmina of van andere Oranje vorsten? Of over Nederlandse munten uit het jaar 1000, de middeleeuwen of de jongste geschiedenis?

Als u even schrijft of belt, sturen wij u gratis onze uitgebreide prijslijst toe.

Van Lanschot heeft nog tijd voor u.

F van Lanschot Bankiers

SINDS 1737

Hoge Steenweg 29, 5211 JN 's-Hertogenbosch,
telefoon (073) 153359 en 153460.

PENNINGEN VAN DE KONINKLIJKE BEGEER

BIJZONDERE PENNINGEN

nr.101 Zilveren huwelijk Kon. Juliana / Pr. Bernhard, modelé A. Termote, tekst G. v. d. Graft, 21,6 krt goud, 18,5 en 25 mm, 1e geh. zilver 25 mm.

nr. 106 30-jr. huwelijk Kon. Juliana / Pr. Bernhard, modelé j. Hekman, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 25 en 50 mm, brons 50 mm.

nr. 111 40-jr.huwelijk Kon. Juliana / Pr. Bernhard, modelé J. v. Goor, 14 krt. goud, 22,5 mm, 1e geh. zilver 22,5 mm.

nr. 110 65e verjaardag Pr. Bernhard, modelé J. Sloos, 14 krt. goud, 22,5 mm, 1e geh. zilver 50 mm, brons 50 mm.

nr. 640 25-jr. regeringsjubileum Kon. Juliana, enkel portret, modelé J. Sloos, 21,6 krt. goud, 22,5 mm, 1e geh. zilver 50 mm, brons 50 mm, of dubbelportret, modelé J. Hekman.

nr. 103 Huwelijk Pr. Beatrix/Pr. Claus, modelé vz. J. Hekman, kz. W. Vis, 21,6 krt goud, 18,5 mm, 1e geh. zilver 25 en 50 mm, brons 50 mm.

nr. 105 Huwelijk Pr. Margriet / P. v. Vollenhoven, modelé J. Hekman, 21,6 krt. goud, 22,5 mm, 1e geh. zilver 22,5 mm, brons 55 mm.

nr. 109 Huwelijk Pr. Christina / J. Guillermo, modelé W. Vis, 21,6 krt. goud, 22,5 mm, 1e geh. zilver 22,5 mm, brons 22,5 mm.

nr. 305 Geboorte Pr. Willem Alexander, modelé W. Vis, 21,6 krt goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 25 mm, brons 50 mm.

nr. 306 Geboorte Pr. Maurits, modelé W. Vis, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 25 mm, brons 50 mm.

nr. 309 Geboorte Johan Friso, modelé W. Hekman, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 22,5 en 50 mm, brons 50 mm.

nr. 311 Geboorte Pr. Constantijn, modelé W. Vis, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 50 mm, brons 50 mm.

nr. 501 2e Vaticaanse Concilie I modelé Niel Steenbergen, 21,6 krt. goud, 18,5 en 25 mm, 1e geh. zilver 25 mm, gepatineerd brons 65 mm.

nr. 502 2e Vaticaans Concilie II, modelé Jan Snoeck, 21,6 krt. goud, 18,5 en 25 mm, 1e geh. zilver 25 mm, gepatineerd brons 65 mm.

nr. 503 Paus Paulus VI, modelé Pol Dom, 21,6 krt. goud, 18,5 en 25 mm, 1e geh. zilver 25 mm, gepatineerd brons 65 mm.

nr. 504 Paus Johannes XXIII, modelé Pol Dom, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 25 mm, gepatineerd brons, 65 mm.

nr. 505 Mgr. Bekkers, modelé Willem Vis, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22 mm, 1e geh. zilver 25 mm, gepatineerd brons 50 mm.

nr. 506 Driekoningen, modelé Niel Steenbergen, gietpenning gepatineerd brons, genummerde uitgave.

nr. 601 Eeuwfeest Opheffing Slavernij Suriname, modelé Pol Dom, 21,6 krt. goud, 25 mm, 1e geh. zilver 25 mm.

nr. 602 Nederland 150 jaar onafhankelijk, modelé Louise Metz, 21,6 krt. goud, 18,5 en 25 mm, 1e geh. zilver 25 mm, gepatineerd brons 70 mm.

nr. 603 Eeuwfeest Int. Rode Kruis, Henri Dunant, modelé Pol Dom, 21,6 krt. goud, 18,5 en 25 mm, 1e geh. zilver 25 en 50 mm, gepatineerd brons 50 mm.

nr. 607 300 jaar Vrede van Breda, modelé Niel Steenbergen, 21,6 krt. goud, 18,5 mm, 1e geh. zilver 30 mm, gepatineerd brons, gietpenning, 75 mm.

nr. 608 450 jaar Kerkhervorming Martin Luther, modelé J. J. Van Goor/D. Scholtus, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 30 en 50 mm, gepatineerd brons 50 mm.

nr. 709 3 grote Amerikanen: John, Robert Kennedy en Martin Luther King, modelé Willem Vis, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 22,5 en 50 mm, gepatineerd brons 50 mm.

nr. 621 1e maanlanding, nr. 629 2e maanlanding (Apollo XII), nr. 630 Apollo XIII en nr. 632 Apollo XIV, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 50 mm, gepatineerd brons 50 mm.

nr. 633 Apollo XV, nr. 634 Apollo VII, nr. 635 Apollo XVII, 1e geh. zilver 50 mm, gepatineerd brons 50 mm.

Wijze van bestellen:
Telefonisch of schriftelijk bij de Koninklijke Begeer B.V., Leidseweg 219, postbus 5, Voorschoten, Tel. 01717-4500, tst. 30.

Prijzen op aanvraag, aangezien i.v.m. de hoge goud- en zilverkoersen wij ons genoodzaakt zien een goud- en/of zilvertoeslag te berekenen, gebaseerd op de dagkoers van het fijngoud- en/of fijnzilver.

Koninklijke Begeer B.V.
Postbus 5, 2250 AA Voorschoten
Tel. 01717-4500, tst. 30
Telex nr. 34184 DCWKB

munt- en penningkundig nieuws

mei/juni 1980
4e jaargang no. 3

de beeldenaar

NUMISMAAT

SEDERT 1880

MONNAIES - MEDAILLES - LIVRES NUMISMATIQUES - VENTES PUBLIQUES - ARCHEOLOGIE

✤

MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKEN - VEILINGEN - OUDHEDEN

Jacques Schulman B.V.

Keizersgracht 448
Telefoon (020) 23 33 80 - 24 77 21

—

Amsterdam
Postgiro 9922

A.G. van der DUSSEN b.v.

Beëdigd taxateur/Sworn valuer/Vereidet Wertsachverständiger

Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht, Nederland
Telefoon (043) 15119
Postrekening 15.38.597
Bank: Rabobank Maastricht, rekening nr. 13.13.01.780
Telegramadres: Munten Maastricht

ENIGE BOEKEN OVER PENNINGEN

De prijzen zijn exclusief verzendkosten en 4% BTW

BAX, W. F.: Ridderorden, Eretekenen, Draagtekens en Penningen betreffende de Weermacht van Nederland en Koloniën, 1813-heden. (Jaarboek van Munt- en Penningkunde 1932, 33, 34, 36 en 40. Integrale herdruk 1973, met toestemming van het Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde). 248 pag. Gebonden ..... f 36,–

BRAMSEN, L.: Médaillier Napoléon le Grand ou description des médailles, clichés, repoussés et médailles-décorations relatives aux affaires de la France pendant le Consulat et l'Empire. Een herdruk, gebonden in één band. 516 pag., geen ill. 2330 nummers ..... f 145,–

DE COSTER, L. (Collection): Catalogue du Précieux Cabinet de Jetons d'Or et d'Argent formé par feu M. L. De Coster. Een veilingcatalogus van 1236 rekenpenningen tussen 1468 en 1880. 308 pag. Gebonden ..... f 35,–

DIRKS, J.: De Noord-Nederlandsche Gildepenningen. Kompleet in 2 delen tekst en 1 atlas met platen. Haarlem 1878-1879. Gekartoneerd. Standaardwerk (Originele uitgave) ..... f 550,–

DIRKS, J.: Beschrijving der Nederlandsche of op Nederland en Nederlanders betrekking hebbende Penningen, geslagen tusschen November 1813 en November 1863. Kompleet in 3 delen tekst en 5 delen (folio) platen. Haarlem 1889-1894. Gekartoneerd. Standaardwerk (Originele uitgave) ..... f 775,–

FORRER, L.: Biographical Dictionary of Medallists, Coin-, Gem- and Seal-Engravers, Mint-Masters, & c., Ancient and Modern, with reference to their works B.C. 500-A.D. 1900. (Zie onze uitgebreide advertentie in De Beeldenaar van November 1979).
– Inschrijfprijs, 8 delen ..... f 1080,–
– Prijs per deel ..... f 180,–

HAWKINS, E.: Medallic Illustrations of the History of Great Britain and Ireland (ook interessant voor de geschiedenis van de Nederlanden). Een integrale herdruk van alle platen met bijbehorende (korte) texst. 183 platen, gebonden in één band ..... f 450,–
– Een reeds langer bestaande herdruk van het uitgebreide separate texstgedeelte. Twee banden, 724 en 866 pag. Gebonden ..... f 81,–

HENNIN, M.: Histoire numismatique de la Révolution Française. Zeer verzorgde herdruk (door Van der Dussen) van dit standaardwerk over de Franse revolutie. 705 pag., 195 pl. ..... f 200,–

VAN HOYDONCK, E.: Jacques Wiener (1815-1899) – Medailles, Jetons. Beschrijving van 233 penningen en 62 rekenpenningen. Ill. Gebr. ..... f 34,–

WEBER, I.: Deutsche, Niederländische und Französische Renaissance Plaketten 1500-1650. 443 pag., 302 pl. 1067 nummers. Een prachtboek. 2 banden. Gebonden ..... f 545,–

WEILLER, R.: Les Médailles dans l'Histoire du Pays de Luxembourg. Médailles, Jetons et Insignes. Beschrijft 2000 op Luxemburg betrekking hebbende penningen. 392 pag., 160 pl. Gebonden .... f 250,–

WITTOP KONING, D. A.: De Penningen der Noord-Nederlandsche Ambachtsgilden. 182 pag., 98 pl. Gebonden ..... f 175,–

Een complete lijst wordt u op verzoek gaarne toegezonden

Bestellingen gaarne aan: **A. G. VAN DER DUSSEN B.V.**
Hondstraat 5 – 6211 HW Maastricht – tel. 043-15119)

muntenhandel Groningana

A. NAP
Oude Kijk in 't Jatstraat 60
Groningen
Tel. 050-135858

Munten, bankbiljetten, antieke prenten en kaarten, boeken op elk gebied met een speciale afdeling numismatische literatuur.

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 7671 AT VRIEZENVEEN TELEFOON 05499-1322

Uw adres voor:

MUNTEN, BANKBILJETTEN, OPBERGSYSTEMEN, NUMISM. LITERATUUR, ABONNEMENTS-SYSTEEM, NIEUWE BUITENLANDSE MUNTEN MET 10% KORTING, DIVERSE PRIJSLIJSTEN OP AANVRAAG.

GROOTHANDEL — KLEINHANDEL — UITGEVERS

's Zaterdags gesloten.

Association Internationale Des Numismates Professionels (A.I.N.P.)

opgericht in Genève in 1951 is een groep van meer dan honderd van 's werelds belangrijkste handelaren, gevestigd in een twintigtal landen.
Het doel van het A.I.N.P. is het coördineren van de inspanningen en ideeën voor de ontwikkeling van de numismatische handel, het aanmoedigen van wetenschappelijk onderzoek en het propageren van de numismatiek.
De leden staan in voor de echtheid van alles wat ze verkopen.
Het A.I.N.P. is oprichter en sponsor van het International Bureau for the Suppression of Conterfeit Coins (I.B.S.C.C.).
Informatie over de doelstellingen, de aktiviteiten en het lidmaatschap van het A.I.N.P. is samengevat in een boekje dat men op verzoek kan verkrijgen bij

SECRETARIAT • A.I.N.P. • 11 ADELPHI TERRACE LONDON WC2N 6BJ, ENGLAND

de beeldenaar
Munt- en penningkundig nieuws, Numismatisch maandblad voor Nederland en België.
Publikatie van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt-en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

Eindredaktie:
W. K. de Bruijn
J. P. A. *van der Vin*

Redaktieraad:
J. Fortuyn Droogleever
A. Hettema
J. C. van der Wis

Uitgave:
Vonk Uitgevers b.v.

Redaktie-, administratie en advertentieadres:
Postbus 420, Zeist, tel. 030-781865

Advertentietarieven op aanvraag. Insturen laatste materiaal: uiterlijk de 1e van de maand voor de maand van verschijning!

Abonnementsprijs: *f* 25,— per jaar (Benelux), *f* 50,— per jaar (andere landen).

Losse nummers: *f* 4,25 + portokosten.

Voor leden van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt-en Penningkunde en de Vereniging *voor Penningkunst is het* abonnementsgeld in de contributie inbegrepen.

Een jaargang van De Beeldenaar loopt van 1 januari t/m 31 december.

Abonnementen opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.

Gironummer: 3808080.
Slavenburg's Bank Zeist
64.48.23.143. Gironr. van de bank 81168.

Voor België:
Slavenburg's Bank
Antwerpen 2000
Rek.no. 655-8097099-43
t.n.v. Vonk Uitgevers b.v.

Druk: Vonk Zeist.

De uitgever behoudt zich het recht voor zonder opgave van redenen advertenties niet te plaatsen.

Gehele- of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright
Vonk Uitgevers b.v.

ISSN 0165-8654

Van de redactie

Dit nummer van de Beeldenaar verschijnt als een speciaal nummer dat is opgedragen aan prof. dr. H. Enno van Gelder bij zijn officiële afscheid als directeur van het Koninklijk Penningkabinet. Het bevat een grote variëteit aan bijdragen op het terrein van de numismatiek, van de hand van medewerkers van het Koninklijk Penningkabinet, leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en van de Vereniging voor Penningkunst.

Gedurende vele jaren heeft prof. Van Gelder zich speciaal beziggehouden met de Nederlandse numismatiek, maar zijn belangstelling ging daarnaast ook steeds uit naar andere sectoren van de numismatiek: antieke en moderne munten, moderne penningen en stukken uit de Renaissance of de daaropvolgende eeuwen genoten ten volle zijn aandacht. Daarom is in dit nummer een aantal artikelen bijeengebracht waarin allerlei aspecten van de numismatiek worden behandeld.

De redactie biedt dit nummer met veel genoegen aan prof. Van Gelder aan, en is er ten volle van overtuigd dat het in geen verhouding staat tot de grote steun die vroeger de Geuzenpenning en nu de Beeldenaar van hem heeft mogen ontvangen.

Redactie

Ten geleide

Ik stel het zeer op prijs enige inleidende woorden te mogen schrijven voor dit speciale nummer dat opgedragen is aan de juist afgetreden directeur van het Koninklijk Penningkabinet, prof. dr. H. Enno van Gelder. Terecht ontvangt hij dit huldeblijk. Immers de oprichting van dit blad en van zijn voorganger 'De Geuzenpenning' is voor een groot deel te danken aan zijn initiatief en zijn stimulerende belangstelling. Dankzij zijn bereidwilligheid een ieder met raad en daad bij te staan is er ook steeds ruime copij beschikbaar van zeer gevarieerde inhoud.
Redactie en lezers hopen en vertrouwen op het voortduren van zijn daadwerkelijke belangstelling. Munt- en penningkunde zonder Van Gelder is – vooralsnog – ondenkbaar!

A. N. Zadoks-Josephus Jitta

inhoud

Van de redactie 81
Ten geleide 82
De Muntwet 1948 82
Geuzenpenningen, napjes en kalebasjes 91
De dertig zilverlingen 96
Een drietal gildepenningen van Appingedam in het Koninklijk Penningkabinet. 101
De ruiterschellingen van Utrecht..... 107
Een gouden erepenning uit 1597..... 108
Patriotten, penningen en prinsenduiten. 113
Penningen Militaire Apotheek..... 120
Nederlandse makers van penningen, Fons Bemelmans..... 121
Muntennieuws 127
Boekbespreking 129
Agenda..... 129

De muntwet 1948

door H. W. Jacobi

Het wetsontwerp

Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog bevindt het Nederlandse muntstelsel zich in slechte staat. De circulatie bestaat uit zinken munten van 1, 2½, 5, 10 en 25 cent, zilverbons van 1 en 2½ gulden en bankpapier voor de hogere waarden. Van de vooroorlogse munten, geslagen volgens de Muntwet 1901: bronzen munten van ½, 1 en 2½ cent, een koper-nikkelen stuiver en zilveren munten van 10, 25 cent en ½, 1 en 2½ gulden, is alleen de ½ cent nog geldig gebleven. Het grootste deel van de andere munten is bij de ongeldigverklaring in 1942 niet ingeleverd, maar door het publiek vastgehouden ondanks maatregelen van de bezetter. Na de oorlog zijn deze munten weer tot wettig betaalmiddel verklaard, terwijl ook de zinken munten geldig blijven. De regering wil de omloop zo spoedig mogelijk zuiveren van het zinken geld dat zo sterk aan de bezetting herinnert. Ook de geringe weerstand tegen slijtage en corrosie van zink geeft een reden voor snelle vervanging.

Op 26 juli 1945 wordt door de Minister van Financiën, P. Lieftinck, de 'Muntcommissie 1945' ingesteld met de opdracht advies uit te brengen over: a. maatregelen tot zuivering van de bestaande muntcirculatie, b. inrichting van de muntcirculatie in de toekomst, c. eventuele codificatie van muntvoorschriften. Het onderzoek dient naast de oude en nieuwe munten ook de zilverbons te betreffen.

In deze commissie worden benoemd: Prof. Mr. Dr. G. M. Verrijn Stuart als voorzitter, en als leden: Prof. Dr. H. M. H. A. van der Valk, Dr. F. A. G. Keesing, Hoofd afdeling Geldwezen bij het Ministerie van Financiën, Dr. A. Houwink, adjunct-secretaris bij De Nederlandsche Bank en Dr. J. W. A. van Hengel, (waarnemend) 's Rijks Muntmeester en als secretaris Mr. E. A. Liefrinck, secretaris van de Thesaurier-Generaal bij het Ministerie van Financiën.
Uit de notulen van de vergaderingen van deze commissie is goed te volgen hoe de leden met de vooroorlogse munten als uitgangspunt tot de

Bij de voorplaat. Het prachtige gipsmodel van het portret van Koningin Juliana werd in 1949 door Prof. L. O. Wenckebach vervaardigd voor de beeldenaar van Nederlandse munten. Hoewel op het model de beeltenis naar links en op onze munten naar rechts is gewend, wordt het model tot op heden gebruikt ter controle van de beeldenaar op de muntstempels.

totaal andere munten in de muntwet 1948 zijn gekomen.

In de eerste interim-rapporten adviseert de commissie:
1. voorlopig de zinken pasmunt te handhaven en geen zilveren munten in omloop te brengen;
2. nieuwe zilverbons te laten drukken; een gedeelte van de tijdens de oorlog in Engeland gedrukte zilverbons was namelijk in 1944-45 door de militaire autoriteiten in omloop gebracht, waardoor deze bij de komende geldsanering meegenomen moeten worden;
3. de muntcirculatie vóór de geldzuivering niet te vergroten;
4. het publiek er aan te herinneren dat de munten van vóór de oorlog nu weer geldig zijn, in de hoop dat het vastgehouden vooroorlogse geld weer in omloop zal komen.
Doordat bij het in omloop brengen van het in Amerika geslagen zilvergeld in het zuiden van het land deze munten door de mensen vastgehouden werden, bleek dat circulatie van zilveren dubbeltjes en kwartjes naast zinken munten niet mogelijk was. Tevens zouden zwartgeldbezitters bij een verruiming van de muntcirculatie uit het papier in de munt kunnen vluchten, waardoor ze buiten de geldzuivering zouden vallen.
Na deze eerste adviezen gaat de commissie aan de hand van de vooroorlogse munten kijken hoe de naoorlogse circulatie eruit zou moeten zien. In het 3e interim-rapport van 2 oktober 1945 zet de commissie haar mening over de nieuwe muntserie uiteen:
½ cent. Deze munt kan zonder problemen worden afgeschaft. Vóór de oorlog was aan deze munt al weinig behoefte; de stijging van het prijsniveau zal de behoefte in de toekomst nog doen verminderen.
1 cent. Dit muntstuk acht de commissie bevredigend in z'n voorloorlogse gedaante en het dient dus gehandhaafd te blijven.
2½ cent. Er zijn argumenten voor afschaffing: er zijn geen telmachines met drie plaatsen achter de komma. Het feit dat het 2½ centstuk nauwelijks gebruikt wordt vanwege de grote overeenkomst tussen de zinken munten van 2½ en 10 cent, toont dat het verkeer ook zonder 2½ cent kan. Tegen afschaffing pleiten: het 2½ centstuk wordt veel gebruikt in automaten. Bepaalde prijzen worden nog in halve centen uitgedrukt, zoals de posttarieven en wekelijkse verzekeringspremies.
5 cent. De stuiver in zijn vooroorlogse gedaante acht de commissie een aardige munt die zeker terug dient te komen, ondanks vooral van de kant van de spoorwegen geuite bezwaren vanwege zijn ongeschiktheid voor gebruik in automaten.
10 en 25 cent. Als men tot een snelle vervanging van de zinken munten wil overgaan, kunnen het zilveren dubbeltje en kwartje niet gehandhaafd blijven, omdat ze na het in omloop brengen meteen door het publiek vastgehouden worden. De commissie meent dat deze munten van nikkel, koper-nikkel of aluminium-brons gemaakt dienen te worden. De voorkeur gaat uit naar nikkel, dat het meest op zilver lijkt. Wordt nikkel gekozen dan wil de commissie het portret van de koningin, zoals dat op de zilveren munten staat, handhaven. De diameters van de nieuwe munten zouden 17 en 22 mm moeten zijn, de maten van de zinken cent en het zinken dubbeltje.
½ gulden. Deze munt is voor de Nederlandse circulatie nooit van belang geweest (hij circuleerde voornamelijk in Nederlands-Indië), en kan dan ook gevoegelijk gemist worden.
1 gulden. De commissie wil de zilveren gulden in zijn vooroorlogse vorm handhaven uit overwegingen als: de lange traditie, de standing van het Nederlandse muntwezen en het feit dat de in Amerika geslagen guldens klaar liggen voor gebruik. Het muntbiljet van 1 gulden moet afgeschaft worden.
2½ gulden. De commissie wil ook de papieren rijksdaalder niet handhaven. Een zilveren rijksdaalder, zoals gemaakt vóór de oorlog, is echter groot (38 mm!) en vergt een groot deviezen-offer voor de aankoop van zilver. Een nikkelen rijksdaalder zou grote technische problemen geven bij het slaan en kan toch ook niet boven een zilveren gulden. De commissie beveelt op deze overwegingen aan de rijksdaalder af te schaffen, ervanuit gaande dat De Nederlandsche Bank een vijf gulden-biljet in omloop zal brengen.
De commissie heeft de mogelijkheid om een *kleinere zilveren gulden* en *rijksdaalder* te maken wel overwogen, maar verworpen. De zilveren guldens liggen nu eenmaal klaar en de band met de andere rijksdelen, die tot uitdrukking komt in een zilveren gulden van dezelfde afmetingen, zou komen te vervallen.
5 en 10 gulden. Deze gouden munten dienen afgeschaft te worden. Op het moment zijn ze overbodig, aangezien er muntbiljetten van *f* 2,50 en bankbiljetten van *f* 10,— bestaan, eventueel in de toekomst aangevuld met een bankbiljet van *f* 5,—. Gouden munten acht de commissie ook een dure luxe voor een door de oorlog verarmd land.
Dukaat. De commissie heeft geen bezwaren tegen het handhaven van de gouden dukaat. Het is geen wettig betaalmiddel maar een door de overheid gegarandeerde handelspenning. Voor handhaving pleiten historische overwegingen en het feit dat er in 1932 en 1937 nog flinke aantallen vervaardigd zijn.
De regel dat volgens de Muntwet 1901 de gulden

en rijksdaalder tekenmunten zijn (dus wettelijk betaalmiddel tot ieder bedrag) acht de commissie sterk verouderd. Ook deze munten dienen het karakter van pasmunt (dus wettig betaalmiddel tot een beperkt bedrag) te krijgen. Op de bankbiljetten dient dan het 'betaalt aan toonder' te vervallen (zie b.v. Mevius en Lelivelt, Catalogus Nederlandse Bankbiljetten, nos. 46 en 47).
Op de overwegingen van de commissie dat de harmonie met de vooroorlogse stuiver beter is, als het nieuwe dubbeltje en kwartje 1 mm groter zijn, neemt Dr. van Hengel de voorgestelde muntreeks in onderzoek. Hij komt tot de conclusie dat de nieuwe maten toch niet goed passen bij de vierkante stuiver. De gewichten van een nikkelen dubbeltje en kwartje van 20 en 23 mm zouden 3 en 5 gram worden tegenover 4,5 gram voor de stuiver. De stuiver is wel van koper-nikkel maar dat verschil is voor het publiek niet opvallend. Veel aanvaardbaarder wordt de serie met een ronde nikkelen stuiver van 17 mm en 2 gram, of, na afschaffing van het 2½ centstuk, een *ronde bronzen stuiver* van 22 mm en 4 gram. Dit zou ook gunstig zijn voor het gebruik van de stuiver in automaten. Deze voorstellen worden echter door de overige leden van de commissie niet aanvaard, waarop Dr. van Hengel voorstelt om de diameters en het gewicht van het dubbeltje en kwartje weer terug te brengen op 17 en 22 mm en 2 en 4 gram.
Het vierde interim-rapport, dat op 13 maart 1946 uitkomt, geeft weinig nieuws ten opzicht van het rapport van 2 oktober 1945. Wel stelt de commissie dat om esthetische redenen de beeldenaar van de cent en de stuiver veranderd moet worden. Voor het dubbeltje en kwartje besluit de commissie nu zeker nikkel te nemen vanwege het waardevolle uiterlijk en de grote duurzaamheid van dit metaal. De zilveren gulden, die door de onvoorspelbaarheid van de zilverprijs voorlopig niet in omloop gebracht kan worden, wil de commissie 'de jure' handhaven. In dit interim-rapport stelt de commissie duidelijk dat voor de wederopbouw van het Nederlandse muntstelsel eerst een *wijziging van de muntwet* noodzakelijk is. De in Amerika geslagen zilveren dubbeltjes en kwartjes zullen geheel overbodig zijn, wat de guldens betreft zal maar een deel nodig zijn. De commissie adviseert de minister het zilvergeld nu al terug te zenden naar Amerika ter voldoening aan de verplichting om het zilver binnen vijf jaar terug te leveren.
De minister kan zich met dit rapport verenigen, behalve dat hij van mening is dat de papieren rijksdaalder niet kan worden gemist.
Op 16 mei 1946 geeft de commissie haar 5e interim-rapport uit, ditmaal betreffende de muntbiljetten. De commissie is van mening dat de circulatie van muntbiljetten tijdelijk dient te zijn. De biljetten van *f* 1,— moeten binnen afzienbare tijd vervangen worden door munten, bij voorkeur van zilver, maar als dat onverantwoord of onmogelijk is, dan van *nikkel*. Als de waarde van *f* 2,50 in het betalingsverkeer inderdaad niet gemist kan worden geeft de commissie de voorkeur aan een bankbiljet van *f* 2,50.
In juni 1946 is de commissie zover dat een eerste concept van de muntwet 1947 opgesteld kan worden. Hierin is voorzien in de volgende munten:

metaal	*munt*	*diameter*	*gewicht*
goud	dukaat	21 mm	3,494 gram
zilver	2½ gulden	38 mm	25 gram
zilver	1 gulden	28 mm	10 gram
nikkel	25 cent	22 mm	4 gram
nikkel	10 cent	17 mm	2 gram
koper-nikkel	5 cent	18 × 18 mm	4,5 gram
brons	1 cent	19 mm	2,5 gram

In dit concept wordt in de vergadering van augustus 1946 een verandering aangebracht: het metaal voor de stuiver wordt *brons* in plaats van koper-nikkel. Wel blijft hij vierkant, 18 × 18 mm, met afgeronde hoeken.
De PTT heeft echter bezwaren gemaakt tegen de voorgestelde maten van het dubbeltje en kwartje die gelijk van diameter zijn aan de zinken 1- en 10-cent. Door afvijlen zouden, voor gebruik in automaten, uit de zinken munt van 1 cent een dubbeltje, en uit de zinken munt van 10 cent een kwartje gemaakt kunnen worden. Om aan deze bezwaren tegemoet te komen stelt de commissie voor de diameters met 1 mm te verkleinen tot 16 en 21 mm, waardoor de gewichten 2 en 3,5 gram zouden worden.

Dan, op 27 september 1946, kondigt Engeland aan dat, met het oog op de schaarste en de hoge prijs van zilver, de munten voortaan van koper-nikkel geslagen zullen worden. Dit doet de muntcommissie twijfelen of haar advies om de zilveren gulden 'de jure' te handhaven wel op redelijke gronden berust. In de eerstvolgende commissievergadering wordt dit probleem besproken. Dr. van Hengel zegt dat een *nikkelen gulden* op harmonische wijze op de kleinere coupures zal aansluiten, indien de maat (28 mm) gehandhaafd blijft. Ook een verkleining tot 26 mm houdt het onderscheid groot genoeg, tevens levert dit een grote besparing aan materiaal. Bij deze discussie over zilver of nikkel voor de gulden blijkt opeens de mening van de commissie verdeeld te zijn: drie leden zijn voor zilver en drie voor nikkel!
In een nota wordt de verdeeldheid van de commissie, met argumenten voor beide standpunten aan de minister van financiën voorgelegd. Deze wil de zilveren gulden handhaven; volgens hem zal

de zilverprijs in de toekomst zeker dalen. Hierop brengt de commissie in november 1946 haar 6e interim-rapport uit, waaraan als bijlage een concept muntwet verbonden is. De serie wettig betaalmiddelen is als volgt samengesteld:

metaal	*munt*	*diameter*	*gewicht*
zilver	1 gulden	28 mm	10 gram
nikkel	25 cent	21 mm	3,5 gram
nikkel	10 cent	15 mm	2 gram
brons	5 cent	18 × 18 mm	4 gram
brons	1 cent	19 mm	2,5 gram

Op verzoek van de minister houdt de commissie zich vervolgens bezig met de vraag of de reeks 1-5-10-25-100, zoals hij voorgesteld is in het concept van wet, niet vervangen moet worden door de reeks 1-2-5-10-20-50-100 in verband met het betalingsgemak van deze laatste reeks. Op grond van allerlei overwegingen wijst de commissie deze mogelijkheid van de hand, voornamelijk vanwege de technische problemen om in zo'n grote reeks (7 in plaats van 5 munten) voldoende onderscheid tussen de verschillende munten te krijgen. De commissie wijst erop dat bijvoorbeeld in Zwitserland, waar een dergelijk systeem gebruikt wordt, 'niet zelden enige verwarring' optreedt.
In de tussentijd heeft de Minister van Financiën, P. Lieftinck, de Directie van De Nederlandsche Bank om advies gevraagd over het concept van de muntwet. De Nederlandsche Bank wil ook de rijksdaalder 'de jure' handhaven. De coupure van *f* 5,— is in Nederland nooit gewild geweest, waardoor er toch een papieren *f* 2,50 nodig zal blijven als de zilveren rijksdaalder afgeschaft zou worden. Ook acht De Nederlandsche Bank de vierkante stuiver niet handig. De telling uit de hand gaat stroef en ten gevolge van hun model is machinale telling niet mogelijk. De Bank geeft dan ook de voorkeur aan een *ronde stuiver*. Het formaat zou dan zo gekozen moeten worden dat verwisseling met de cent niet mogelijk is. Het wegvallen van de 2½ cent moet dit toch mogelijk maken!
Op 27 maart 1947 geeft de commissie haar mening over dit advies: Het is alleen mogelijk om een ronde stuiver goed in de serie te doen passen als er nieuwe maten gekozen worden. Hiernaar had Dr. van Hengel reeds eerder een onderzoek gedaan, waarbij hij de volgende maten had vastgesteld:

	oud voorstel	*nieuw voorstel*
1 cent	19 mm	17 mm
5 cent	18 × 18 mm	21 mm
10 cent	16 mm	15 mm
25 cent	21 mm	19 mm

De commissie stuurt de minister enige proefseries zodat hij zelf een oordeel kan vormen:
Serie I, munten volgens het oude voorstel met daaraan toegevoegd een bronzen stuiver van 22,5 mm.
Serie II, munten volgens het nieuwe voorstel.
Tevens wordt ter vergelijking een serie munten van vóór de oorlog meegestuurd, met enige ronde koper-nikkelen stuivers uit 1907-1909.
De muntcommissie zelf kiest unaniem voor de tweede serie met de volgende argumenten:

a. het kleiner maken van de munten geeft een gewichtsbesparing met de daaraan verbonden besparing op materiaalkosten;
b. de terugkeer tot de maten van het zilveren dubbeltje en kwartje maakt het ombouwen van automaten veel goedkoper;
c. serie II heeft het voordeel dat, indien onverhoopt in latere jaren besloten zou moeten worden tot het afschaffen van de zilveren gulden en rijksdaalder, eventuele *nikkelen munten met kleinere diameters* daaraan zonder enige verdere verandering kunnen worden toegevoegd;
d. ook acht de commissie deze serie zeer fraai. Het onderscheid tussen de bronzen en nikkelen munten kan vergroot worden door de nikkelen munten een afwijkende beeldenaar en een kartelrand te geven.

In afwijking van de vorige rapporten besluit de commissie eenstemmig de minister te adviseren voor serie II te kiezen.
De minister sluit zich bij de keuze voor serie II geheel aan.
Hierop wordt door de commissie, met adviezen van De Nederlandsche Bank, een hernieuwd concept van de muntwet 1947 opgesteld, samen met de erbij behorende Koninklijke Besluiten.
De wens van de Nationale Spaarraad om een speciale *spaarmunt van 25 cent* uit te geven naast het gewone kwartje wordt door de commissie afgewezen, omdat dit de vereenvoudiging van het geldstelsel – juist het doel van de nieuwe muntwet – zou doorkruisen.
Op 6 mei 1947 geeft de Raad van State een zeer positief advies over het ontwerp voor de nieuwe muntwet, waarna het op 12 juni 1947 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal wordt aangeboden. Het ontwerp van de muntwet 1947, waarin dus de bovengenoemde serie 1-5-10-25 cent met een zilveren gulden en rijksdaalder van vooroorlogs formaat, wordt vergezeld van een uitgebreide Memorie van Toelichting waarin de overwegingen voor alle veranderingen ten opzichte van de muntwet 1901 gegeven worden. De kamer kan zich over het algemeen met het wetsontwerp verenigen. Een deel van de leden van de Tweede Kamer meent dat voor de gulden en rijksdaalder ook nikkel gekozen moet worden, andere leden wensen voor deze munten een lager zilvergehalte. Sommi-

gen wensen de vierkante stuiver te behouden, anderen achten de 2½ cent een onmisbaar muntstuk. Het verslag van de behandeling in de Tweede Kamer wordt augustus 1947 uitgegeven, waarop de minister op 31 december 1947 zijn memorie van antwoord met Nota van Wijzigingen aan de Kamer toezendt. Het gewijzigd ontwerp, door de jaarwisseling nu 'Muntwet 1948' geheten, ontmoet verder geen problemen in de Tweede en Eerste Kamer en wordt op 15 april 1948 tot wet verheven.

De beeldenaars

Wilhelmina

Al in een vroeg stadium van de wordingsgeschiedenis van de nieuwe muntwet, op 6 juli 1946, neemt 's Rijks Muntmeester Dr. van Hengel contact op met de minister van Financiën over de beeldenaar voor de nieuw te vervaardigen munten. Hij stelt voor de beeldenaar van de koningin op alle munten te plaatsen (zoals in Engeland). Dit zal door het hele volk toegejuicht worden gezien de betekenis van het Huis van Oranje in de bezettingstijd. Tevens wil hij de uit 1919 daterende beeldenaar vervangen door een nieuwe. Omdat namelijk de nieuwe munten van metalen met geringe slijtage, nikkel en brons, gemaakt zullen worden, zullen ze voor onbepaalde tijd in omloop blijven. Ook dienen er schetsen voor de keerzijden vervaardigd te worden. Deze beslissing is urgent omdat het invoeren van een nieuwe beeldenaar veel tijd kost.

Koningin Wilhelmina geeft toestemming om haarbeeltenis ook op de muntwaarden beneden 10 cent te plaatsen, maar daartoe dient de oude beeltenis uit 1919 gebruikt te worden. Dr. van Hengel is zeer teleurgesteld over deze laatste beslissing.

Ook de beeldhouwer en medailleur Prof. L. O. Wenckebach, die als ontwerper van op 's Rijks Munt vervaardigde penningen met Dr. van Hengel contact heeft gehad over een nieuwe beeldenaar, uit zijn teleurstelling: 'Een nieuwe keerzijde met de oude beeldenaar is uit artistiek oogpunt niet te verdedigen'. Er is echter nog hoop. Wenckebach deelt in een brief van 30 november 1946 mee aan Van Hengel dat hij een gesprek heeft gehad met de dichter Nijhoff (die verbonden was aan het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen). Deze was van mening dat wanneer de koningin zou horen dat J. C. Wienecke, die de beeldenaar uit 1919 ontworpen had, lid is geweest van de N.S.B., zij mogelijk van gedachten zou veranderen. Tevens lijkt het Nijhoff en Wenckebach het beste dat er voor het vaststellen van een nieuwe beeldenaar een commissie benoemd wordt bestaande uit 2 leden voor O.K.W. en 3 voor Financiën, waaronder Van Hengel. Deze commissie kan dan beslissen wie de opdracht krijgt en vervolgens met de gekozen kunstenaar verder overleggen over het uiterlijk.

Nadat Koningin Wilhelmina vernomen heeft dat Wienecke lid van de N.S.B. is geweest, besluit zij dat de oude beeldenaar niet meer mag worden gebruikt. Zij machtigt de minister van Financiën in januari 1947 een nieuwe beeldenaar te doen ontwerpen, met de uitdrukkelijke bepaling dat zij hiervoor *niet zal kunnen poseren.*

De minister verzoekt Dr. van Hengel hem voorstellen betreffende een nieuwe beeldenaar te doen. Dr. van Hengel antwoordt dat het hem wenselijk lijkt dat de minister van Financiën hiervoor contact opneemt met het ministerie van O.K.W. om samen met hem (Van Hengel) te overleggen omtrent het verlenen van een opdracht aan een of meer kunstenaars. In mei 1947 wordt ingesteld: de commissie van advies inzake de vervaardiging van een nieuwe beeldenaar. Hierin hebben zitting: A. M. Hammacher, directeur Museum Kröller Müller, Dr. J. W. A. van Hengel, 's Rijks Muntmeester, Mr. J. van Kuyk, directeur Koninklijk Penningkabinet, Jhr. D. C. Roëll, directeur Rijksmuseum Amsterdam en als voorzitter Dr. J. Kalf, directeur Rijksinspectie Kunstbescherming. Na bestudering van een groot aantal portretpenningen uit recente jaren, waartoe Mr. van Kuyk de gelegenheid bood, besluit de commissie opdracht tot het maken van modellen te verstrekken aan vijf kunstenaars: Mej. M. Gobius en de heren M. Andriessen, L. H. Sondaar, Prof. L. O. Wenckebach en H. M. Wezelaar.

De kunstenaars dienen 3 modellen in gips te leveren *met een middellijn van ongeveer 12 cm:* één model voor de voorzijde met de beeltenis van de koningin gericht naar links met het omschrift WILHELMINA KONINGIN DER NEDERLANDEN. De twee modellen voor de keerzijden dienen verschillend te zijn voor de bronzen munten (1 en 5 cent) en de nikkelen munten (10 en 25 cent). Van beide soorten dient één model vervaardigd te worden. Er moet op staan: de waarde, het jaartal 1947 en er moet plaats zijn voor het munt- en muntmeestersteken.

Deze opdracht is door allen aanvaard. Omdat de koningin niet kon poseren werd aan ieder een (helaas zwaar geretoucheerde) foto van de koningin tijdens haar verblijf in Londen verstrekt en een vergrote afbeelding van de nieuwe postzegel van 10 cent (cat. NVPH no. 478). Tijdens een bijeenkomst van de commissie met de kunstenaars in 's Rijks Munt worden de technische eisen besproken waaraan een model moet voldoen; de modellen dienen vóór 1 september 1947 bij Dr. van Hengel onder motto ingeleverd te worden.

Bij de keuring van de modellen geeft de commissie de voorkeur aan de keerzijden die van Prof. Wenckebach blijken te zijn. Voor de voor-

De foto van Koningin Wilhelmina verstrekt aan de vijf kunstenaars.

Postzegel van 10 cent (vergroot) gebruikt als voorbeeld voor de Koninklijke beeldenaar op de munten.

zijde met de beeltenis van de koningin kan de commissie niet beslissen tussen twee ontwerpen, die van Prof. Wenckebach en L. H. Sondaar blijken te zijn. Beide heren verklaren zich bereid om de modellen om te werken volgens aanwijzingen van de commissie. Helaas zijn de ingestuurde ontwerpen niet bewaard gebleven.

In het najaar blijkt wel dat de voorkeur van de commissie naar het verder uitgewerkte model van Prof. Wenckebach gaat. Dr. van Hengel staat wat sceptisch tegenover de grote open vlakken op de keerzijde-ontwerpen van Prof. Wenckebach en tijdens een bespreking in November worden andere mogelijkheden voor de 10 cent bekeken, maar de originele ontwerpen houden de voorkeur. Op basis van de gipsmodellen van Prof. Wenckebach wordt in dec. 1947-jan. 1948 stempelgereedschap

Gipsmodellen voor de nieuwe Nederlandse munten door Prof. L. O. Wenckebach (diam. 12,5 cm).

Ontwerpschetsen voor 10 cent met opvulling van de open vlakken ter weerszijden van de waardeaanduiding (diam. 7,5 cm).

gemaakt voor de 10 en 1 cent. In de eerste week van februari 1948 zijn de proefslagen van het dubbeltje en de cent met het jaartal 1947 gereed. Op de gipsmodellen staat het muntteken links; op de cent, die na het dubbeltje gemaakt is, staat het muntteken al rechts geplaatst, zoals het uiteindelijk geworden is. Op de proefslag van het dubbeltje vertoont zich een kring van afwijkende glans. Dit duidt erop dat uit technisch oogpunt een andere spreiding van het reliëf nodig is. Met het oog hierop heeft Prof. Wenckebach zijn ontwerp voor de keerzijde van de 10 cent gewijzigd. De kroon wordt lager en breder gemaakt en het munt- en muntmeestersteken worden wat verplaatst, omdat bij de oorspronkelijke opstelling de 1 op een J leek. Tevens wordt de N in het woord CENT van het speelse uitlopertje ontdaan, dat alleen op de cent gehandhaafd blijft. Bij de nieuwe proefslag doet het probleem zich niet meer voor. De proefslag van de cent had in dit opzicht geen probleem gegeven.

Proefslag 10 cent 1947 (3× vergroot).

Proefslag 1 cent 1947 (3× vergroot).

Proefslag op 8-hoekig plaatje van de vernieuwde keerzijde van het dubbeltje, zoals gebruikt voor de gewone aanmunting.

Ter vergelijking een gewoon dubbeltje 1948 (3× vergroot).

Koningin Wilhelmina hecht op 2 april haar goedkeuring aan de gipsmodellen voor de 1, 5 en 10 cent. Het pas in april gemaakte model van het kwartje krijgt op 13 mei 1948 de koninklijke goedkeuring. Intussen is 's Rijks Munt begonnen met het maken van stempelgereedschap voor de muntslag. Pas op 14 juni 1948 wordt de keuze van de beeldenaar officieel vastgesteld. Minister Lieftinck deelt Prof. Wenckebach mee dat zijn ontwerp als model voor de nieuwe Nederlandse munten gebruikt zal worden. De minister spreekt hierbij zijn grote waardering uit over het vervaardigde werk. Aan de heer Sondaar wordt medegedeeld dat zijn ontwerpen niet voor uitvoering in aanmerking komen.

Gipsmodellen van 5 en 25 cent 1948 door Prof. L. O. Wenckebach (diam. 12,7 cm).

Intussen heeft koningin Wilhelmina in april 1948 bekend gemaakt dat zij de kroon zal overdragen aan haar dochter Juliana. Prinses Juliana, van 12 mei tot 30 augustus 1948 regentes, besluit dat de munten met het jaartal 1948 uitsluitend met de beeldenaar van Wilhelmina gemaakt mogen worden, zodat de voorbereiding van de muntslag met het portret van Wilhelmina gewoon doorgang kan vinden. Hiermee is bereikt dat de eerste Nederlandse munten van na de oorlog nog het portret van Wilhelmina dragen en dat de vertraging die in de aanmunting zou optreden als er op een beeldenaar van Juliana gewacht zou moeten worden, voorkomen is.
Foto's van de nieuwe munten, gemaakt naar de gipsmodellen, worden in de avondbladen van 16 juli 1948 gepubliceerd. In september 1948 krijgen de leden van de commissie een serie van de nieuwe munten met het woord PROEF onder de beeldenaar. Ook worden enige series zilveren piedforts vervaardigd. Koningin Juliana geeft toestemming om munten met de beeldenaar van Wilhelmina en het jaartal 1948 te blijven slaan tot de stempels met haar beeldenaar klaar zijn. Omdat deze pas in 1950 voltooid zijn, is tot in 1950 met het jaartal 1948 geslagen.

5 Cent 1948 PROEF.

Geslagen aantal munten met het jaartal 1948 in miljoenen stuks:

	cent	*stuiver*	*dubbeltje*	*kwartje*
in 1948	37,4	1,6	—	—
in 1949	93,0	22,0	69,2	27,4
in 1950	44,6	1,4	10,8	4,6
totaal	175,0	25,0	80,0	32,0

Juliana
Direkt nadat koningin Wilhelmina haar besluit om af te treden bekend heeft gemaakt, geeft de geschrokken commissie aan Prof. Wenckebach opdracht om ook een beeldenaar van Juliana te vervaardigen. Als Prof. Wenckebach bezig is ontwerptekeningen te maken voor de beeldenaar van koningin Juliana, geeft de toekomstige koningin hem te kennen dat zij niet met diadeem (zoals Wilhelmina) op de munten afgebeeld wil worden, maar eenvoudig, zonder enige versiering.

Prijspenning uit 1948 door Prof. Wenckebach.

Prof. Wenckebach gaat snel aan het werk en het lukt hem een beeldenaar van koningin Juliana begin oktober te voltooien. Dit model is gebruikt

voor een prijspenning. Op dit model is de latere beeldenaar voor de munten gebaseerd. De beeldenaar van Juliana is hierop naar links gekeerd.
Mr. van Kuyk had begin juni aan Dr. van Hengel, die hem omtrent de richting van het portret informatie gevraagd had, medegedeeld dat hierover geen vaste regel bestond. Het kwam veel voor dat de richting van de portretten van opeenvolgende vorsten verschilde (onze munten van het Koninkrijk hebben het), maar, zo meent Mr. van Kuyk, dit is eerder een sleur, dan een levende traditie. Als gevolg van deze opmerkingen is voor de munten ook een naar links gekeerde beeldenaar aangehouden.
In januari 1949 is ook het model voor de muntserie gereed. Hierop staat de koningin met het paarlen kapje afgebeeld. De eerste proeven die Prof. Wenckebach had vervaardigd, nadat de koningin voor hem geposeerd had, voldeden als portret, maar misten de vorstelijke waardigheid, die aan een muntbeeldenaar niet mocht ontbreken. Dit kon niet bereikt worden door een uiterlijk teken als een diadeem, omdat Juliana zich daartegen ten stelligste had verzet. Vervolgens had Wenckebach het ontwerp herhaaldelijk omgewerkt. Nu, zo meent de commissie, is het een kunstwerk dat als beeldenaar, bij voldoende gelijkenis, door een zekere ontijdelijkheid een onmiskenbare waardigheid heeft verkregen.
De commissie verzoekt de minister dit model aan koningin Juliana ter goedkeuring voor te leggen.

Gipsmodel voor de beeldenaar van onze huidige munten door Prof. Wenckebach (diam. 12,4 cm).

De koningin keurt het model van Wenckebach in mei 1949 echter af: zij vindt dat het paarlen kapje moet verdwijnen en ook de wang is niet goed. Zij is bereid opnieuw te poseren. Op 11 juni gaat Prof. Wenckebach naar de koningin. Hij wil, zo zegt hij, de koningin met het paarlen kapje afbeelden, dat zij droeg bij haar kroning in de Nieuwe Kerk te Amsterdam. Dit kapje zal het Nederlandse volk tot blijvende herinnering zijn aan deze plechtigheid en aan de ontroerende rede die de koningin daarbij gehouden heeft. Tenslotte verleent koningin Juliana toch haar toestemming voor de beeldenaar met kapje, als verder nog enige retouches worden aangebracht.
Begin juli 1949 is de uiteindelijke beeldenaar voltooid en de muntmeester krijgt opdracht muntstempels voor 1, 5, 10 en 25 cent met de beeltenis van Juliana te vervaardigen. Op 5 december 1949 worden twee proefseries naar minister Lieftinck gezonden ter definitieve beoordeling. Dan valt het de minister opeens op dat de

5 Cent 1949 met de beeldenaar naar links.

beeltenis van koningin Juliana *naar links* is! Hij meent, op basis van het gebruik dat de koninklijke beeldenaars op de munten afwisselend naar links en rechts gekeerd zijn, dat de beeltenis van koningin Juliana naar rechts gekeerd moet worden. In zijn brief van 7 januari 1950 geeft hij de muntmeester opdracht terstond hiervoor stempels te laten maken. Dit geeft geen groot technisch probleem. Op 20 maart zijn de eerste afslagen van de nieuwe beeldenaar naar rechts klaar en in de avondbladen van 3 april 1950 kan het publiek kennis nemen van de nieuwe beeldenaar van Juliana. De commissie wordt op 26 mei 1950 opgeheven onder dank voor de bewezen diensten. De

5 Cent 1950 PROEF met de beeldenaar naar rechts.

leden krijgen alleen een serie 'PROEF'slagen van de munten van Juliana, zoals al eerder van de munten van Wilhelmina.

Gaarne wil ik hierbij dank zeggen voor de medewerking die ik bij de voorbereiding van dit artikel van 's Rijks Munt mocht ontvangen.

Geuzenpenningen, napjes en kalebasjes

door G. van der Meer

Op 8 april 1566 waren de verbonden edelen, die drie dagen daarvoor het bekende smeekschrift aan landvoogdes Margaretha hadden aangeboden, bijeen op een banket in Brussel. Daar werd voor het eerst het woord geus, met de betekenis van bedelaar, als een eretitel gebruikt, en werden bedelzak en nap als symbolen aangenomen. Contemporaine bronnen vermelden, dat de edelen niet lang daarna penningen om de hals gingen dragen, als een soort badge. Allen zijn het erover eens, dat op de voorzijde het portret van koning Philips II stond, en op de keerzijde twee in elkaar gevlochten handen, die een bedelaarstas vasthielden, met in het Frans de omschriften: de koning in alles getrouw, tot aan het dragen van de bedelzak toe. Waarschijnlijk kan deze leus het beste geïnterpreteerd worden als: wij blijven de koning trouw, zelfs nu nog, nu men ons de naam van bedelaars geeft.[1]

Afb. 1. Geuzenpenning, 1566, toegeschreven aan Jacques Jonghelinck

De geuzenpenningen hebben de eeuwen door, tot nu toe, tot de verbeelding van de mensen gesproken en ze zijn dan ook veel nagemaakt. Toch zijn zij nog nooit het onderwerp van serieuze wetenschappelijke studie geweest, hoewel verscheidene auteurs wel over allerlei versies van het hierboven beschreven type met de bedelzak, en over andere typen, hebben geschreven.[2] Zij hebben echter nauwelijks moeite gedaan om latere kopieën te onderscheiden van echte 16e eeuwse exemplaren. Dit is wel begrijpelijk, want het is erg moeilijk om valsheid of echtheid van geuzenpenningen met sluitende bewijzen te staven. Verder hebben deze auteurs penningen met verwante voorstellingen, of met afbeeldingen van geuzen, als authentieke geuzenpenningen geaccepteerd, hoewel deze uit de contemporaine bronnen niet bekend zijn. Zij zijn voor het eerst aan het licht gekomen aan het einde van de 17e eeuw. Waarschijnlijk zijn zij dan ook van latere datum. Alle andere typen dan dat met de bedelzak zullen hier verder terzijde worden gelaten.[3]

Er is één bron uit 1566 die ons indirect een criterium aanreikt voor het bepalen van de echtheid van geuzenpenningen, nl. de correspondentie van de kardinaal De Granvelle, die toen in Madrid was, met zijn secretaris Morillon.[4] Wij komen daaruit te weten dat Jacques Jonghelinck de maker was. Deze was een protégé van de kardinaal en had zelfs zijn atelier in een van de bijgebouwen van diens paleis in Brussel. Op 15 juni 1566 stuurt Morillon een loden geuzenpenning aan Granvelle, met de honende opmerking, dat er meer worden gemaakt in dat metaal en in tin en koper dan in goud en zilver, 'affin peult-estre que les Geutz demeurent en leur qualité', (vrij vertaald: misschien om de penningen te laten passen bij hun kwaliteit van bedelaars). Tegelijk vermeldt hij dat hun buurman de 'tourneur' (= een metaal- of houtbewerker) veel houten napjes maakt die zo klein zijn dat de dames deze aan de oren dragen, en hij heeft gehoord dat in Antwerpen verscheidene leden van gewapende burgercompagnieën de napjes op hun harnas dragen. Op 7 juli verwijst Morillon naar zijn zending van de loden penning, en zegt dat hij boos is geweest op zijn vriend Jonghelinck omdat deze de eerste geuzenpenning die hij gemaakt had gebroken had, maar dat Jonghelinck hem wel weer kan produceren, als hij wil, want Morillon zal hem er zeker aan herinneren. Bedoelt hij hiermee dat Jonghelinck de eerste gietmodellen vernietigd had? Verder zegt hij, dat de medailleur in het geheel niet die winst gemaakt heeft die hij verwacht had, omdat de Geuzen geen rode cent bezitten. Hij wou maar dat Jonghelinck er zich niet mee ingelaten had.

Het lijkt vreemd, dat deze koningsgetrouwe medailleur, die in Brussel en Antwerpen werkte en die van 1572 tot zijn dood in 1606 waardijn van de Munt van Antwerpen was, penningen maakte voor de geuzen. De verklaring is waarschijnlijk, dat in het begin, voor de beeldenstorm, de illusie bestond dat de edelen niet tegen Philips II zelf in opstand waren, maar alleen protesteerden tegen zijn slechte raadgevers.

Geuzenpenningen met de signatuur van Jonghelinck bestaan niet. Wel is er een uiterst zeldzame versie van het bedelzaktype, die duidelijk door een goede 16e eeuwse kunstenaar is gemaakt, en die geheel de stijl van Jonghelinck vertoont, vooral in het naar links gekeerde portret van Philips II en in de vorm van de letters (afb. 1). Bovendien is het jaartal ingesneden in de afsnede van de buste, wat karakteristiek voor hem is. Deze ovale gegoten versie moet wel als echt beschouwd worden. Dan is er nog een ovale gegoten gouden geuzenpenning aan een gouden ketting, die volgens de overlevering aan de graaf van Hoorne toebehoord heeft en waarvan de authenticiteit als zeker aangenomen kan worden[5] (afb. 2). Deze penning komt

echter uit een andere gietvorm dan de hierboven aan Jonghelinck toegeschreven versie. Wat zijn stijl betreft, zou deze ook wel door Jonghelinck gemaakt kunnen zijn. Misschien heeft hij inderdaad met meer dan één gietvorm gewerkt. De penning zou echter ook door een tijdgenoot kunnen zijn vervaardigd. Het is heel goed mogelijk dat meer dan één medailleur aan de plotseling grote vraag heeft voldaan.

Afb. 2. Geuzenpenning van de graaf van Hoorne

Er bestaan veel kopieën van deze penningen. De meeste zijn onmiddellijk als zodanig te herkennen door hun moderne makelij. Geslagen geuzenpenningen vallen al direct af, omdat zij beslist niet in een officieel muntatelier gemaakt zijn, en daarbuiten bezaten de medailleurs in die tijd niet de benodigde apparatuur voor slagpenningen. Ook slechte gietsels van dit type kunnen als niet-authentiek terzijde geschoven worden. In 1872 en 1972 bij de herdenkingen van de inname van Den Briel, is er een hausse geweest in de vervaardiging van kopieën.

Er blijven echter enkele varianten over, waarvan niet te zeggen is, of zij uit de begintijd van de opstand stammen, of later in de 17e of 18e eeuw zijn gemaakt. De beoordeling van de echtheid van geuzenpenningen blijft helaas een kwestie van ervaring met 16e eeuwse penningen en van 'Fingerspitzengefühl'.

Al geven de bronnen uit de tijd van de 80-jarige oorlog dan ook nauwelijks houvast voor het bepalen van die echtheid, toch zijn er bij nauwkeurige bestudering nog wel enkele gegevens uit te halen, die meer duidelijkheid geven over bepaalde aspecten van deze penningen. Naast de hierboven vermelde correspondentie van Granvelle met Morillon, zijn de volgende bronnen belangrijk. In de eerste plaats de geschiedschrijvers Pieter Bor[6] (1559-1635) en Emanuel van Meteren[7] (1535-1612). Beiden zijn zeer betrouwbaar, omdat zij niet afgingen op geruchten, maar hun gegevens zoveel mogelijk bij ooggetuigen en in authentieke geschriften verifieerden. Dan zijn er enkele kronikeurs, die over de geuzenpenningen spreken, o.a. Broeder Hendrik van Biesten, Orateur van de Minnebroeders te Amsterdam,[8] wiens kroniek de periode 1534-1567 behandelt, en de Antwerpenaar Godevaert van Haecht,[9] die alles wat hij meemaakte en hoorde in de periode 1565-1574 opschreef.

Bor en Van Meteren zeggen, dat de edelen gouden penningen om de hals hingen van het type met Philips II en de bedelzak. Zij droegen ook volgens Van Meteren kleine fraaie 'Bedelschotelkens en Ampullekens' aan hun mutsen en hoeden. Van Biesten vermeldt dat de 'gemeente... oock een napken van ijvoer aen haer hoeden (hing) ende een penninxken om haer hals... het welcke men noemde een silveren guesken ende sommighe hadden 't van fyn gout doen maken'. Van Haecht zegt alleen dat de edelen 'pennincxkens aen haeren hals' droegen, waarna hij het type met de bedelzak beschrijft. Zij spreken dus alleen over de penningen van de rijke edelen, die gouden en zilveren exemplaren konden betalen.[10] Aan de opmerking van Morillon, dat de meeste penningen die Jonghelinck maakte van lood, tin en koper waren, moet echter grote waarde gehecht worden. Hij kende de medailleur immers persoonlijk en had geregeld contact met hem. Het grootste deel van deze goedkope producten zal waarschijnlijk in de loop der eeuwen vergaan of weggegooid zijn.

Een nieu Geu-
sen Lieden Boecxken /
Waerinne begrepen is / den gantschen
Handel der Nederlantscher gheschiede-
nissen / dees voorleden Jaeren tot noch
toe ghedragen / eensdeels onderwp-
len in Druck wtghegaen / eens-
deels nu nieu bp-ghe-
voecht.
Nu nieuwlick vermeerdert ende verbetert.
Vive le Gueus
Vive Dieu, La Santé du Roy, & la Prosperité des Geus. Anno 1581.

Afb. 3. Titelblad van het Geuzenliedboek

De gouden en zilveren penningen zullen veel langer bewaard gebleven zijn, al zullen zij ook wel eens in de smeltkroes verdwenen zijn, maar deze waren en zijn zeldzaam.
De bedelschotelkens en ampullekens, waarover Van Meteren sprak, zijn de z.g. napjes en kalebasjes (d.w.z. kleine flesjes, zoals die door bedelaars en pelgrims gebruikt werden). Zij worden afgebeeld, samen met een buste van Philips II en een bedelzak, naast elkaar, op het titelblad van 'Een nieu Geusen Lieden Boecxken[11] (afb. 3).
Door de meeste verzamelaars wordt een geuzenpenning als niet compleet beschouwd, als er geen oogjes, links en rechts en onderaan, aan zitten, waaraan resp. twee kalebasjes en een napje hangen. Ook in de handel brengt een penning met deze aanhangsels meer op dan een exemplaar waaraan zij ontbreken. Bij de moderne kopieën zitten zij er vaak aan (afb. 4). Toch spreken de

Afb. 4. Latere kopie van een geuzenpenning

bronnen uit de tijd er nooit over, dat zij aan de penningen bevestigd zouden zijn. Wel wordt gezegd, dat zij aan gordels, mutsen, hoeden, harnassen, oren, etc. werden gedragen. De als authentiek beschouwde penningen hebben geen aanhangsels (aan de gouden ketting, waaraan de penning van Hoorne hangt, zijn separaat een gouden pijlenbundeltje, een napje en een bedeltasje bevestigd).
Heel duidelijk zijn ook verschillende afbeeldingen van geuzen uit het begin van de opstand. Op een portret van Brederode door Anthonie Mor[12] hangt een ovale geuzenpenning aan een lint, waarvan de kant met de buste van Philips II zichtbaar is (foto van dit detail, afb. 5). Op een van de, waarschijnlijk niet contemporaine, penningen waarop geuzen

Afb. 5. Detail van het portret van Hendrik van Brederode door A. Mor

afgebeeld staan,[13] heeft de rechtergeus een ovale penning aan een lint om de hals en de linkergeus een napje en/of een kalebasje aan zijn gordel (afb. 6). Op een oude tekening van een geus

Afb. 6. Waarschijnlijk 17e eeuwse penning met twee geuzen

(afb. 7), die bewaard wordt in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage,[14] heeft hij een ovale penning aan een lint om, terwijl een napje aan zijn gordel hangt. Op al deze afbeeldingen ontbreken de aanhangsels.
Ook in een handschrift en een publicatie uit de eerste helft van de 17e eeuw zijn geuzenpenningen met napje en kalebasjes eraan niet bekend.[15] Voor het eerst komen zij tevoorschijn in de tweede Franse editie van Bizot, uitgegeven in Amsterdam in 1688 en bewerkt door Joachim Oudaen. Deze heeft de gravure in Bizot's Parijse editie van 1687, van een geuzenpenning zonder aanhangsels, met de portretbuste naar rechts, vervangen door een plaatje, waarop links aan de voorzijde van de penning een kalebasje hangt en rechts aan de keerzijde een napje (afb. 8). Het lijkt waarschijnlijk dat er toen al kopieën van geuzenpenningen

Afb. 7. Oude tekening van een geus, 29 × 15,3 cm

Afb. 8. Afbeelding van een geuzenpenning in Bizot, 1688

voor de verzamelaars bestonden, waaraan de andere attributen van de geuzen, om ze interessanter te maken, bevestigd waren. Misschien heeft hierbij het plaatje op het titelblad van het geuzenliedboek, dat algemeen bekend was en telkens herdrukt werd, een rol gespeeld.
In de latere penninghandboeken, te beginnen met Van Loon, zijn geuzenpenningen van het bedelzaktype afgebeeld met kalebasjes en napje, en daardoor is het misverstand in de wereld gekomen, dat zij er in de tijd van de geuzen ook aan vast zaten. Dit betekent niet, dat alle geuzenpenningen waaraan zij hangen vals zijn. Het is mogelijk, dat zij later ter kompletering aan echte exemplaren toegevoegd zijn. In de meeste gevallen van geuzenpenningen met aanhangsels is wantrouwen echter op zijn plaats.

1 S. Wigersma Hzn., De Draagteekens van het jaar 1566, De Vrije Fries 20 (1902-1906), 280-282.
2 S. Wigersma, o.c. 261-309; E. M. Braekman, Les médailles des Gueux et leurs résurgences modernes, Brussel 1972; J. D. A. Thomson, The Beggars' Badges and the Dutch Revolt, Numismatic Chronicle 7th Series 12 (1972), 289-294.
3 De halve manen, die volgens de overlevering door de watergeuzen werden gedragen, maar waarschijnlijk ook al eerder bij hagepreken, kunnen als type wel als authentiek worden aangemerkt. Zie M. de Man, De oorsprong der zilveren Manen, Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde 5 (1897), 22-25. Ook hier is het echter moeilijk uit te maken welke uit de tijd van de geuzen dateren, en welke later zijn gemaakt.
4 E. Poullet et C. Piot, Correspondance du Cardinal de Granvelle (1565-1586), Brussel, 1877--97, 307, 335, 523. Gedeelten daaruit die op Jonghelinck betrekking hebben zijn gepubliceerd door V. Tourneur in de Revue belge de numismatique 79 (1927), 79-93. Over de geuzenpenning zie p. 86, aangevuld door Wigersma o.c., p. 83, en Braekman o.c. p. 14.
5 R. Fritz, Die Geusenschüssel des Grafen van Hoorn, Oud Holland 79 (1964), 175-8.
6 P. Bor, Oorsprongk, begin ende aenvang der Nederlantscher oorlogen, beroerten ende Borgerlijcke oneenicheyden, I, fol. 37 verso, 1e editie Utrecht 1595.
7 E. van Meteren, Belgische ofte Nederlantsche historie van onsen tyden, 1e editie, Delft 1599, fol. 26 verso.
8 Gepubliceerd in de Dietsche Warande 7 (1866), 519-550. Deze verwijzing dank ik aan de Heer A. Pol.
9 De Kroniek van Godevaert van Haecht over de troebelen van 1565 tot 1574 te Antwerpen en elders, ed. Rob. van Roosbroeck I, Antwerpen 1929, 48-9.
10 Felix Rachfahl (in Wilhelm von Oranien und der niederländische Aufstand, II Halle a.S. 1908, p. 600) heeft, waarschijnlijk in onuitgegeven correpondentie, vermeld gevonden, dat de gouden penningen 5 dukaten kostten, vier dukaten voor het goud en een voor het arbeidsloon.
11 Eerste bekende editie 1581, maar al in 1574 geeft Godevaert van Haecht een tekeningetje van het plaatje op het titelblad.
12 S. Groenveld e.a., De kogel door de kerk?, Zutphen 1979, 72. De Heer F. Pietersen, Centraal Museum, Utrecht, was zo vriendelijk mij een foto van dit portret te sturen, evenals de detailfoto en de foto van afb. 2.
13 Cat. K.P.K. 209. Ook dit type is voor het eerst in Oudaen's Franse editie van Bizot van 1688 gepubliceerd. Het is niet bekend aan welk voorbeeld de voorstelling met de geuzen ontleend is.
14 Handschriftenverzameling van de Derde Afdeling van het A.R.A. no. 1672. Aan de Heer J. Fox ben ik dank verschuldigd voor de toezending van deze foto.
15 Beukel van Zanten, Chronologia numismatica, 1657, 18e eeuwse geschreven kopie van dit ongepubliceerde handschrift in het K.P.K.; J. J. Luckius, Sylloge Numismatum Elegantiorum, Straatsburg 1620, de eerste publicatie over Nederlandse penningen, heeft op p. 221 een zeer onnauwkeurige gravure van een geuzenpenning van het bedelzaktype, met het portret van Philips II naar rechts. Ook bij Bizot is de buste naar rechts gekeerd. Hiernaar zijn waarschijnlijk de penningen gemaakt, afgebeeld bij Wigersma op Pl. II, nrs. 1-3.

*** AAN-EN VERKOOP MUNTEN**

op verzoek zenden wij u onze prijslijsten

SPAAR- EN VOORSCHOTBANK, TORENPLEIN 7, SURHUISTERVEEN, TEL. 05124-1925

De dertig zilverlingen

door J. P. A. van der Vin.

Inleiding

'Hierop ging een van de twaalf, Judas Iskariot geheten, naar de hogepriester en zei: Wat wilt gij mij geven als ik Hem u in handen speel? Zij betaalden hem dertig zilverlingen uit.'

Deze bekende passage uit het evangelie van Mattheus (26, 14-15) heeft in de loop der geschiedenis aanleiding gegeven tot verschillende interpretaties. In de Middeleeuwen kwamen er soms zeer uitvoerige, vrome legenden in omloop, waarin de dertig zilverlingen een centrale plaats innamen. Voor kerken en abdijen werd het bezit van een zilverling als reliek een belangrijke factor om pelgrims te trekken en daardoor goede inkomsten te verwerven. Voor de gewone pelgrims en andere gelovigen was het bezit van een als echt beschouwde zilverling niet weggelegd; zij moesten zich tevreden stellen met afgietsels en imitaties.

De vraag om wat voor soort munten het ging, heeft men zich meestal niet gesteld. Toch blijkt uit de schaarse bewaarde bronnen, dat er in het aanwijzen van 'zilverlingen' een evolutie valt waar te nemen en dat in verschillende perioden andere munten al dan niet op grote schaal als 'de zilverlingen' werden beschouwd. In deze studie wil ik eerst aandacht besteden aan een belangrijke middeleeuwse legende waarin de dertig zilverlingen een rol spelen en daarna bespreken welke muntsoort in welke periode voor zilverling is doorgegaan.

De legende van de dertig zilverlingen

Onder invloed van de kruistochten gingen talloze legenden, die al eeuwen in Palestina en het nabije oosten verteld werden, ook in west-Europa bekendheid genieten. Ondanks de moslimheerschappij in het nabije oosten, welke reeds van de zevende eeuw dateerde, woonden er in Armenië en Syrië-Palestina nog vele christenen, die de hen overgeleverde tradities nauwgezet bewaarden en voortvertelden. Bekend is hoe al in de eerste eeuwen van het christendom rond episoden uit de Bijbel allerlei verhalen werden gesponnen. In een van deze legenden wordt gepoogd de korte passage in het Mattheus-evangelie over de beloning voor Judas in een historisch kader te plaatsen. We vinden het verhaal van de zilverlingen in Europa voor het eerst in Duitsland tegen het midden van de 14e eeuw. Vrijwel gelijktijdig komt het voor in de werken van drie auteurs: een geschrift over de Driekoningen, door de prior van de abdij te Kassel en later te Rathenau Johannes von Hildesheim (gest. 1375), een pelgrimsboek van de noordduitse pastoor Ludolf von Sudheim (c. 1350/60) en een geschrift van een anonymus uit de omgeving van Keulen uit ongeveer dezelfde tijd. Er bestaan verschillen tussen deze versies, maar die zijn niet wezenlijk van belang, zodat mag worden aangenomen dat alle drie de auteurs uit één, niet bewaard gebleven bron, hebben geput. Dit was een legende over de Driekoningen en modern onderzoek heeft aangetoond, dat de auteur ervan veel materiaal heeft ontleend aan het werk van de Armeniër Haithon. Dat juist zo'n verhaal over de Driekoningen in het Rijnland opduikt, valt te verklaren door de speciale verering die de Driekoningen in Keulen genoten: hun oorspronkelijk in Constantinopel bewaarde relieken – ze zouden in de 4e eeuw door Helena daarheen zijn overgebracht – waren na een zwerftocht eerst in Milaan beland en werden in 1164 plechtig overgebracht van Milaan naar de Dom van Keulen, waar ze in de beroemde Driekoningenschrijn werden geplaatst. Het bezit van deze reliek maakte Keulen tot een belangrijk pelgrimsoord in de Middeleeuwen.

In de legende worden allerlei elementen uit de Bijbelse geschiedenis met elkaar in verband gebracht. Ook het ontstaan van het geld komt ter sprake; een vastomlijnd idee over de wijze waarop en de plaats waar de eerste munten werden geslagen, bezat men in de Middeleeuwen niet. De uitvinding van het geld wordt in de legende toegeschreven aan Abrahams vader Thara, die de eerste muntstukken voor de koning van Ninive zou hebben vervaardigd.

De nu volgende legende is de versie die Ludolf von Sudheim in de beschrijving van zijn pelgrimstocht naar het heilig land heeft opgenomen:

'In een geschiedboek over de oosterse koningen die aan de heer geschenken aanboden leest men, dat Thara, de vader van Abraham, geld of denariën had gemaakt in opdracht van koning Ninus van Mesopotamië, en dat hij als salaris dertig zilverstukken had ontvangen. Deze gaf hij aan Abraham, die ze op zijn zwerftocht in ballingschap uitgaf, en van hand tot hand gaande kwamen deze denariën in handen van de Ismaëlieten en met hen werd Josef van zijn broers gekocht. Toen Josef later in Egypte heerste, zijn dezelfde munten van de broers in ruil voor koren weer in handen van Josef gekomen, en toen hij hen weer aan zijn broers had teruggegeven, hebben deze de munten gegeven aan de rentmeester van Josef, die ze naar Saba zond als betaling voor koopwaren. Toen ten tijde van Salomon de koningin van Saba uit het oosten kwam, omdat ze van zijn wijsheid had gehoord, bood ze de dertig munten in de tempel aan. In de tijd van Roboam, toen Nebukadnezar de tempel plunderde en de schatten wegvoerde, gaf hij met andere schatten die dertig zilverlingen aan de koning van Godolia, die bij hem in

het leger was, en zo bleven ze met andere kostbaarheden in de schatkamer van de koningen van Godolia, tot aan de geboorte van Christus. Toen is het rijk van Godolia overgegaan in het koninkrijk Nubia. Na de geboorte van de Heer zag koning Melchior van Nubia in een ster dat Christus uit een maagd geboren was. Hij nam die dertig denariën, omdat hij in zijn schatkist geen ouder en waardevoller goud vond en bood dat volgens de wil van God aan Christus aan. Later echter, toen de heilige maagd Maria uit vrees voor Herodes naar Egypte vluchtte, heeft ze op een plaats waar nu de tuin van de balsam is, met de andere geschenken van de magiërs de dertig denariën verloren; een herder vond ze en hield ze dertig jaar bij zich. En toen de faam van Jesus groeide, begaf diezelfde herder zich naar Jerusalem en Jesus bevrijdde hem van zijn kwalen. Hij bood Christus die in de tempel preekte en leerde de dertig denariën aan en de andere geschenken van de magiërs, maar Jesus weigerde en droeg hem op de munten in de tempel te offeren en de andere geschenken op het altaar te plaatsen; dat deed de herder. De Joden wierpen de dertig denariën in de schatkist en later gaven zij ze voor het verraad van Jesus aan Judas en toen ze door Judas waren teruggebracht, kochten ze voor vijftien denariën de akker van de pottenbakker en de andere vijftien gaven ze aan de militairen die het graf van Christus bewaakten; en toen zo met de munten geschied was wat was voorbestemd, geraakten ze terstond van elkaar en zijn ze overal verspreid geraakt. Maar voordat geschied was wat met hen diende te gebeuren, zijn ze steeds bij elkaar gebleven, zoals gij hebt gehoord. Maar de schrift zegt dat die denariën van zilver waren, omdat men in de oudheid elk metaal zilver noemde; maar er bestaat geen enkele twijfel of het waren goudstukken.'

Vooral de laatste alinea van dit verhaal is uiterst merkwaardig. Hoewel er in de Bijbel duidelijk sprake is van zilveren munten, schrijven Ludolf von Sudheim en ook Johannes von Hildesheim dat het om goudstukken ging. Hun pogingen om dit afwijken van het oude Bijbelverhaal te verklaren door te stellen dat in de oudheid alle metalen zilver heetten, blijven echter weinig overtuigend. Vanuit de visie van een middeleeuwer is dit alles evenwel begrijpelijk: vorsten en edelen plachten met goud te betalen en goudstukken ten geschenke te geven. Daarom ook haalt in Ludolfs verhaal koning Melchior het oudste goud uit zijn schatkist, om dat aan het kind, dat hij ging zoeken, als geschenk aan te bieden. De nadruk die wordt gelegd op het *oudste* goud in de schatkist, dat waardevoller zou zijn dan stukken van recenter datum, moet eveneens gezien worden in de situatie van het midden van de veertiende eeuw. In die tijd werd dit onderscheid relevant, vooral in Frankrijk, maar ook elders in west-Europa; het was een gevolg van het meer en meer produceren en in omloop brengen van goudstukken met een lager gewicht of een minder gehalte dan de stukken van een oudere datum. Ik geloof daarom dat deze toevoeging aan het verhaal gedateerd mag worden kort na 1350 en is ingevoegd door zowel Ludolf von Sudheim als Johannes von Hildesheim.

De 14e en 15e eeuw

Ludolf von Sudheims boek werd veel gelezen in de 14e en 15e eeuw. Het werd als een soort reisgids vooral door pelgrims gebruikt, die er informatie in zochten over het heilig land en over de tocht naar Jerusalem. Het kan dan ook nauwelijks verbazing wekken, wanneer men na ongeveer 140 jaar bij de Zwitserse Dominicaan Felix Schmid (hij noemt zich meestal met zijn latijnse naam Felix Faber, c. 1441-1502) in het verslag van zijn twee pelgrimages naar Jerusalem in een verkorte vorm Ludolfs legende over de dertig zilverlingen terugvindt, ingeleid door de opmerking dat Faber 'ergens dit breed uitgesponnen verhaal had gelezen'. Hij voegt de legende in naar aanleiding van zijn bezoek aan Rhodos, waar hem in 1485 een reliek van de zilverlingen werd getoond. Over de vraag of het om gouden of zilveren munten ging, spreekt Felix Faber zich niet uit. Die passages uit Ludolfs werk neemt hij niet over, maar uit zijn beschrijving valt op te maken, dat hij zilveren munten voor ogen had. Een tweede, veel belangrijker verschil tussen de versies van Ludolf von Sudheim en Felix Faber is echter, dat uit Ludolfs verslag nergens valt op te maken wat voor muntsoort hij zich als de zilverlingen voorstelde, maar dat door Felix Faber exact wordt beschreven, welke munt hij voor ogen had gehad. Dit verschil tussen beide teksten berust niet op toeval: het was juist in de late 14e en vroege 15e eeuw, dat men zich bezig ging houden met de kwestie welke munt de zilverling was geweest.

De weinige middeleeuwse en wat latere testimonia waarover we kunnen beschikken bieden op het eerste gezicht zeer verwarde informatie. Het is zeker dat in de 15e en 16e eeuw in verschillende schatkamers in west-Europa minstens 16 zilverlingen als reliek aanwezig waren. In sommige inventarissen van deze schatkamers valt niet meer te lezen dan een vermelding van de aanwezigheid van een dergelijk stuk. Zo weten we dat in schatkamers in Aix-en-Provence, Le Puy, St. Denis en Montserrat elk één, in Florence zelfs twee zilverlingen te vinden waren; hoe ze eruit zagen wordt echter nergens vermeld. Eveneens is bekend dat een dekadrachme van Syracuse als zilverling-reliek verering genoot, maar de plaats waar dit gebeurde is niet meer te achterhalen. Ook is er soms sprake van een of meer munten met arabische opschrif-

ten, waarin vrome gelovigen een zilverling meenden te herkennen, zoals een reliek in de kathedraal van Sens.
Interessanter wordt deze kwestie echter, wanneer blijkt dat van de 16 bekende exemplaren er 8 wel summier of uitvoerig beschreven zijn en dat deze acht allemaal van hetzelfde type zijn: het gaat om zilveren tetradrachmen van Rhodos uit de 4e-2e eeuw vóór onze jaartelling. Op de voorzijde hebben deze munten een voorstelling van Apollo als

Tetradrachme Rhodos 304-166 v.Chr.
Vz. Apollo-Helios, kz. roos

Helios, op de keerzijde vindt men een roos, het woord Rodion en veelal de naam van een magistraat. Op de vroege emissies van de periode c. 400-304 v.Chr. heeft Apollo geen stralenkrans rond het hoofd, op de latere uit de jaren 304-166 v.Chr. is het hoofd van de godheid wel met stralen omgeven. Deze Rhodische muntsoort werd als de zilverling vereerd in kerken te Heverlee, Oviedo, Vincennes en Rhodos; ook op Malta bezat men een dergelijke reliek en zowel in Parijs als in Rome waren er zelfs twee van te vinden. Ferdinand de Mély heeft er in zijn studie over de 'deniers de Judas' uit 1899 op gewezen, dat het tijdstip waarop deze zilverling-relieken in de schatkamers van Europa te traceren zijn in vergelijking met andere relieken betrekkelijk laat is. Pas in de 15e en 16e eeuw kan hun aanwezigheid met zekerheid worden geattesteerd. Omstreeks 1900 was alleen het exemplaar in de S. Croce di Gerusalemme te Rome nog in de schatkamer aanwezig. Dit late verschijnen in combinatie met het feit dat het steeds om Rhodische munten gaat en dat een aantal van deze relieken juist te vinden was in schatkamers, die onder beheer stonden van de ridders van het Hospitaal van Sint Jan van Jerusalem – dit is zeker voor exemplaren op Rhodos, op Malta en voor een exemplaar in Parijs – brengt ons naar mijn idee op een duidelijk spoor. Invloed en activiteit van deze Johannieters lijken mij niet te loochenen.
In 1291 viel Akko als het laatste bolwerk van het in de Kruistochten gestichte koninkrijk Jerusalem in moslimhanden. De Johannieters verloren daarmee na Jerusalem hun laatste basis in het heilig land. Na een zwerftocht van enkele jaren en een kort verblijf op Cyprus vestigden zij zich in 1306-1307 op Rhodos. Ze verdreven de Genuezen en zouden er van 1310 tot 1522 regeren. Op dat eiland bouwden ze hun vestingen en hun kerken en het is juist in de kathedraal van Sint Jan op Rhodos, dat aan het eind van de 14e eeuw, een duitse pelgrim, die verder onbekend is gebleven, vele beroemde relieken signaleerde. Hij spreekt over een fragment van het heilig kruis, één nagel van de Doornenkroon en eveneens over 'een van de dertig denarii, waarvoor Christus door Judas werd verkocht; het is een dikke zilveren munt, zoals de oude frankfurter thurones'.
Dit testimonium wordt al spoedig gevolgd door meerdere: ca. 1420 spreekt de Italiaanse pelgrim Mariano da Siena over deze reliek; omstreeks 1440 zag de Spaanse edelman, pelgrim en wereldreiziger Pero Tafur een of zelfs meerdere zilverlingen in de schatkamer op Rhodos en in 1461 wordt deze reliek wat gedetailleerder beschreven door de als pelgrim reizende bisschop van Saintes, Ludovicus de Rochechouart. Hij zag 'op de voorzijde een kop van Caesar, op de keerzijde een leliebloem'. In deze door een niet-numismaat gegeven beschrijving kan men zonder problemen de al genoemde tetradrachme van Rhodos herkennen. Omstreeks 1485 was Felix Faber op Rhodos en hij beschrijft de reliek als volgt: 'op de ene zijde staat een menselijk gelaat, op de andere een leliebloem'. Enkele jaren later wordt de reliek van de zilverling op Rhodos al weer vermeld in het pelgrimsboek van de duitse edelman Conrad Grünemberg (c. 1486). Uit dit met regelmaat in pelgrimsboeken en reisverslagen vermelden van deze reliek blijkt het grote belang dat de Johannieters op Rhodos aan het bezit van deze 'zilverling' hebben gehecht. Ik geloof dat de in de 16e eeuw op Malta vereerde reliek identiek is met het stuk op Rhodos. Bekend is immers hoe sultan Soleiman in 1522 bij de verovering van Rhodos uit waardering voor de heldhaftige verdediging van de ridders hen een vrije aftocht toestond en verlof gaf hun kostbaarheden mee te nemen.
Over de herkomst van de als zilverlingen aangeduide Rhodische munten valt op te merken, dat ze zeer waarschijnlijk uit Rhodos zelf of uit de directe omgeving van dit eiland afkomstig zijn geweest. Een herkomst uit het Syro-Palestijnse gebied is uiterst onwaarschijnlijk, aangezien uit de tot nu toe gepubliceerde muntvondsten van antieke munten blijkt dat Rhodische munten in Palestina en Syrië nauwelijks zijn gevonden, terwijl daarentegen de muntvondsten van het eiland en van de stad Rhodos voor een belangrijk deel Rhodische zilveren munten bevatten. Het lijkt mij daarom zeer goed denkbaar, dat de vondst van een partijtje zilveren Rhodische munten – mogelijk precies dertig in getal – op Rhodos in de loop van de 14e eeuw het ontstaan van een traditie waarin deze munten als zilverlingen werden beschouwd, heeft

gestimuleerd. In hoeverre het opschrift Rodion in verband is gebracht met Herodes en dit de identificatie nog heeft versterkt, weet ik niet, maar deze mogelijkheid mag zeker niet over het hoofd worden gezien. Ik geloof, dat het juist de Johannieters zijn geweest die in de loop van de 14e tot 16e eeuw de verspreiding van deze zilveren Rhodische munten als de 'zilverlingen' over de europese schatkamers hebben bewerkt. Het wat late verschijnen van deze relieken, die pas tegen de 15e eeuw duidelijk te traceren zijn, sluit goed aan bij het feit, dat de Johannieters zich eerst in de beginjaren van de 14e eeuw op Rhodos hebben gevestigd.
In mijn inleiding schreef ik dat het bezitten van een echte zilverling voor gewone pelgrims niet was weggelegd. De vraag naar dergelijke stukken was echter groot, zoals blijkt uit de geschriften van Felix Faber en Conrad Grünemberg. Felix Faber vertelt, dat toen hij op Rhodos was een zekere Johannes Teucher uit Neurenberg in lood een model maakte van de zilverling en vervolgens imitaties in zilver goot om aan zijn vrienden uit te delen.
In 1485 werd op het provinciaal kapittel van de Dominicanen in Neurenberg door hem aan elk van zijn medebroeders die daar belang in stelde, een exemplaar ten geschenke gegeven. Ook Conrad Grünemberg spreekt in 1486 over het maken van afgietsels: van de zilverling op Rhodos liet hij door een nederlandse goudsmid een replica vervaardigen. Ook in de 16e eeuw werden door de prior van de Johannieters nog dergelijke afdrukken in was en overtrokken met goud of zilver, aan pelgrims ter beschikking gesteld.

De periode van de 16e tot 20e eeuw
De identificatie van de Rhodische tetradrachme met de uit de Bijbel bekende zilverlingen bleef tot ver in de 16e eeuw vrijwel algemeen geaccepteerd. In de loop van de tweede helft van deze eeuw komt hierin echter verandering. Men gaat dan de dikke zilveren Joodse sikkels (shekels) uit de tijd van de Eerste Joodse opstand (66-70 n.Chr.) beschouwen als de zilverlingen van Judas. Dit was

Shekel, Ie Joodse Opstand, jaar 2 = 67 A.D.
Vz. kelk met jaaraanduiding, kz. drie granaatappels

mogelijk, omdat de datering van die stukken tot in de eerste helft van de 20e eeuw omstreden is geweest. De meeste geleerden, die zich met deze munten bezig hielden, verkozen een datering in de periode van de Hasmoneeën (c. 143-37 v.Chr.). Zij meenden dat deze shekels het geld waren dat Simon de Hasmoneeër (143/2-136/5) liet slaan op grond van de in 138 v.Chr. door koning Antiochus VII van Syrië daartoe verleende toestemming (vgl. I Maccabeeën, 15, 2-6). Anderen plaatsten deze muntemissie liever in de jaren van de Eerste Joodse opstand, maar konden daarvoor nauwelijks bewijzen aanvoeren. Pas omstreeks 1940 werd op overtuigende wijze aangetoond, dat deze shekels uit de jaren van de Eerste Opstand moeten stammen: de vondst in één pot van een aantal niet of nauwelijks gesleten shekels met tetradrachmen van Tyrus uit de jaren tussen 13/12 v.Chr. en 64/65 na Chr., waarvan de laatste (gedateerde) exemplaren eveneens ongesleten waren, vormt een afdoende bewijs.
Een eerste maal dat in een middeleeuws geschrift over de shekel wordt gesproken is in de 13e eeuw, maar pas in de 16e eeuw ging o.a. als gevolg van de uitvoerige beschrijving van de Spaanse theoloog-dichter Arias Mantanus (1517-1598) deze Bijbelse muntsoort de toenemende belangstelling genieten van theologen, muntverzamelaars en in Bijbelse geschiedenis geïnteresseerde personen. De vraag naar shekels werd steeds groter, het aanbod was schaars en dus verschenen al spoedig kopieën en imitaties. Vanaf het begin van de 16e eeuw kwamen valse shekels in toenemende mate in omloop en vaak werd voor dergelijke stukken een even hoge prijs betaald als voor een echt exemplaar. Soms waren deze imitaties van zo goede kwaliteit dat ze nauwelijks van echte stukken te onderscheiden waren. Meestal echter ging het om pennningen met een hebreeuwse tekst, die als 'valse shekels' of Görlitzer shekels in omloop werden gebracht. Hoewel deze shekelpenningen in formaat en in voorstelling in aanzienlijke mate afwijken van een originele shekel, zijn ze door talloze onwetende gelovigen in de 16e tot de 20e eeuw beschouwd als imitaties van de zilverlingen van Judas. Op de voorzijde van zo'n shekelpenning staat een kelk afgebeeld met daarboven rookwolken; deze rook berust waarschijnlijk op een foutieve interpretatie van de jaaraanduiding boven de beker op de echte shekels. De keerzijde toont een tak met twijgen en soms zelfs bessen, terwijl op de echte shekels de voorstelling bestaat uit drie granaatappels aan een stam.
Deze shekelpenningen komen in vele varianten voor en ook in verschillende metalen als zilver, lood, zink, koper of ijzer. In afmetingen variëren ze van 27-36 mm, terwijl de echte shekel ongeveer 23 mm diameter heeft.
Vooral de plaats Görlitz in Silezië heeft in de verspreiding van deze shekelpenningen een centrale plaats ingenomen. Omstreeks 1500 werd daar

Shekelpenningen

door de burgemeester George Emmerich een imitatie van het Heilig Graf van Jerusalem gebouwd en nabij dat graf kon men ook kopieën van de dertig zilverlingen van Judas bezichtigen. Dit heilig graf te Görlitz werd al snel een bekend bedevaartsoord en de aldaar aangeboden shekelpenningen gingen als souvenirs bij de pelgrims grif van de hand. Het is bekend dat behalve in Görlitz vanaf de 16e eeuw ook in andere plaatsen dergelijke shekelpenningen werden vervaardigd: te Joachimstal en Praag in Bohemen, in Hamburg en in Holstein. In de 18e en 19e eeuw werden ook in Beieren talloze shekelpenningen op de markt gebracht, voorzien van een certificaat waarop enige toelichting werd gegeven.

Deze situatie duurde voort tot in de 20e eeuw: toen in 1919 door dr. Marang een handleiding ten dienste van het Bijbels onderwijs werd uitgegeven, stond daarin de zilveren sikkel als zilverling van Judas genoemd.

Nu de numismatische wetenschap vele nieuwe gegevens ter beschikking heeft, is het mogelijk ook met wat meer zekerheid over de zilverlingen te schrijven. Een analyse van een aantal muntvondsten in het Syro-Palestijns gebied heeft ons

Toelichting bij een shekelpenning

DE ECHTE AFBEELDING VAN
EENEN ZILVERLING.

Zijnde de Heere Jezus CHRISTUS door *Judas Sicariot*, voor 30 van dezelve verraden geworden.

Een Israëlitische Zilverling had voormaals de waarde van een' Zilveren Sikkel des Heiligdoms, en woog naar ons gewigt bijna een Lood. — Aan de eene zijde vindt men de afbeelding van den Staf Aärons; het omschrift daarvan is, overgezet in onze Taal:

Jeruzalem, het Heilige.

Aan de andere zijde is een Verzoenings-Offer; en het omschrift daarvan is:

Sikkel Israëls.

JOSEPH LIEBICH,
van MUNCHEN, in Beijeren.

een behoorlijk inzicht gegeven in de geldcirculatie van de Ie eeuw van onze jaartelling. Het blijkt dat toen veel gebruikte grote zilveren munten veelal afkomstig waren uit de belangrijke en welvarende Phoenicische havenstad Tyrus. De daar uitgegeven serie tetradrachmen loopt van 126/125 v.Chr. tot 69/70 na Chr.

Tetradrachme van Tyrus, jaar 63/62 v.Chr. Vr. Melqarth, kz. adelaar links op bliksemstraal.

Hoewel omtrent de zilverling in de Bijbel niets anders wordt gezegd en iedere identificatie derhalve speculatief blijft, zou het goed mogelijk zijn dat de dertig zilverstukken die Judas voor zijn verraad ontving, dertig tetradrachmen van Tyrus zijn geweest.

Literatuur:

P. Berghaus, Zu den Görlitzer Schekeln und ähnlichen erdichteten Münzen, Hamburger Beiträge zur Numismatik, IV (1958/1959), 199-203.
Busso Peus, Schlesische Wallfahrtsmedaillen vor 1945, Hildesheim, 1977.
B. Kisch, Forged Shekels and Shekel Medals, The Numismatist, April 1949, 220-227.
F. de Mély, Les deniers de Judas dans la tradition du Moyen Age, Revue Numismatique, 1899, 500-509.
R. Röhricht/H. Meisner, Deutsche Pilgerreisen nach dem heiligen Lande, Berlin, 1880.
J. P. A. van der Vin, Travellers to Greece and Constantinople, Ancient Monuments and old traditions in medieval travellers' tales, Leiden, (najaar) 1980.

Een drietal gildepenningen van Appingedam in het Koninklijk Penningkabinet

door Dr D. A. Wittop Koning

Het heeft vele jaren geduurd, alvorens het door Mr J. Dirks[1] in zijn boek over de Noord-Nederlandse Gildepenningen (1878) genoemde aantal plaatsen waarvan penningen van ambachtsgilden bekend waren, kon worden uitgebreid. Eerst in 1960, dus ruim 80 jaren later, kwam Dr H. E. van Gelder[2] met een publikatie in de Geuzenpenning over 'Aardenburgse gildepenningen'. Hij kon toen een tweetal, resp. door Dirks aan Middelburg (LXIV.22) en door Keuzenkamp[3] aan Amsterdam toegeschreven penningen aan Aardenburg toewijzen.
In mijn boek[4] kon ik in 1978 weer met een nieuwe plaats, namelijk Weesp, komen. Het bewijsmateriaal heb ik in de Beeldenaar[5] geleverd. Het betrof een door Keuzenkamp (525) onder onbekende plaats vermelde penning van de Timmerlieden, Metselaars en Glazenmakers benevens een tweetal nog onbeschreven penningen.
Thans wil ik een drietal penningen, aanwezig in het Koninklijk Penningkabinet, aan Appingedam toewijzen. Het gaat om twee penningen, die door Dirks (CXXX.3) en door mij (Groningen 7.1.) aan de Groningse kuipers toegeschreven werden en een nog onbeschreven penning van een twijndersgilde. De beschrijving kan als volgt luiden:

1. Timmerlieden.
1.1.1696.
Vz. een links gewende heilige in een veld staande, een grote zaag in de linkerhand. Bovenaan S. Iosop, terzijde een jaartal.
Kz. een passer, holbeitel en kuipershamer.
Omschrift: een naam.
Bekend zijn de namen: 1696 Frans Tekens kuiper Anno 1782 en 1698 Peter Tomes Spit Hos, met in het veld een huismerk tussen P T.
Messing, gegraveerd 40-45 mm. KPK.
Lit.: Dirks CXXX.3, Wittop Koning Groningen 7.1. Beide penningen zijn volgens Dirks afkomstig uit de provinciale verzameling te Groningen.

Afb. 1

Afb. 2

Uit archiefonderzoek ter plaatse blijkt dat Anno 1698 Den 19 Appril burger werd van Appingedam Peter Thomas, burgersoon en op 25 Februari 1782 Frans Ekens, eveneens burgerzoon.
De kuipers hadden te Appingedam geen eigen gilde en zullen tot de timmerlieden behoord hebben.
De heer Pol was zo vriendelijk voor mij op te zoeken dat beide penningen in de veiling Bom Amsterdam van Maart 1893 werden aangekocht.
De provinciale verzameling van Groningen zal toen opruiming gehouden hebben.
De derde penning kan als volgt beschreven worden:
2. Garentwijnders.
2.1. 1738.
Vz. twijnder aan de arbeid en de wat duistere tekst: Saei Jonge tel op maar als Een helt, Staadig kloppen wint het veld.
Kz. G huismerk J en het randschrift: Geert Jans Gilde Broeders Der Garentweerenders Anno 1738.
Zilver, gegraveerd 49 mm. KPK.
Lit: Wittop Koning Onbekende plaats 25.1.

Het burgerboek van Appingedam leerde ons dat op 18 Februari 1738 Geert Jans, borgersoon, burger werd van Appingedam. Uit het gildenboek blijkt dat op 'Den 7 Febr 1738 Geert Jans soon van Jan Geerts zijnde Gilde Broers soon: na dat hij Belofte: hadde gedaan an D E Boumeester Hero Idema: om het Borgeregt te zullen voldoen: Beneffens sijn huisvrou Jantjen Jans als Gilde Broer en Suster werden ingetekent'.
De penning werd door het KPK verworven uit de bekende veiling van gildepenningen bij de firma Schulman te Amsterdam in 1924.
Appingedam is voor zover mij bekend de enige plaats die een twijndersgilde heeft gehad. Wat betreft de kuiperspenning wees de naam Spithorst naar Appingedam en bovendien paste hij qua stijl slecht tussen de penningen van de Groninger ambachtsgilden. De beide penningen van de timmerlieden zijn de enige mij bekende, van de garentwijnders bevindt er zich nog één in een particuliere verzameling in Den Haag. Helaas heb ik geen toegang tot deze verzameling kunnen krijgen zodat ik met de volgende summiere beschrijving moet volstaan:
2.2. 1766.
Vz. Enno Houwerzijl garentwerender in Appingedam. Gegraveerd op een Saksisch-Altenburger Ortsthaler.
Ook het gilde der koekebakkers te Appingedam moet penningen gehad hebben. Volgens een inventarisatielijst van 1743 bezat het gilde toen: 1 doose met 5 silveren pennings, nog 1 silveren penning en nog 1 silveren penning. Een dergelijke penning is mij echter nog niet voorgekomen.
Op de penningen van nog twee andere Appingedammer gilden kom ik in het, nog dit jaar verschijnende supplement op mijn boek terug.

Afb. 3

1 Mr J. Dirks; De Noord-Nederlandsche Gildepenningen. Leeuwarden, 1878.
2 Dr. H. E. van Gelder; Aardenburger gildepenningen. De Geuzenpenning *10*, 1960, 16-17.
3 O. N. Keuzenkamp-Roovers; De collectie gildepenningen in het Fries Museum te Leeuwarden (met uitzondering van de Friese). Jaarboek voor Munt en Penningkunde *45*, 1958, 1-79.
4 Dr D. A. Wittop Koning; De penningen der Noord-Nederlandse Ambachtsgilden. Amsterdam, 1978.
5 Dr D. A. Wittop Koning; Gildepenningen van Weesp. De Beeldenaar *3*, 1979, 261-262.

Zoekt u dit soort munten?

Nederlands Indië (VOC)
Javasche Ropij
1783
Scholten 462

Nederlands Indië
(Bataafse Republiek)
½ Gulden
1802
Scholten 490

Nederlands Indië
(Bataafse Republiek)
bonk 2 Stuiver
1802
Scholten 539

Nederlands Indië
(Brits Bestuur)
Ropij
AH 1668 (fout voor 1228) =
1813 AD
Scholten 592b

Muntenhandel **Dr. R. van Slageren**

Arke Noachstraat 3a
Arnhem
Tel. 085-452713

Op aanvraag sturen wij u gaarne onze lijsten.

Voor deze unieke munt hoeft u niet naar de veiling.

Ter gelegenheid van het internationale jaar van het kind heeft de Bank van de Nederlandse Antillen een bijzondere munt in omloop gebracht. Een 25-guldenstuk, als onderdeel van het muntenprogramma van het Unicef-kinderfonds, met een voor de Antillen uitzonderlijk hoog zilvergehalte van 925/1000.

Maar dat is niet alles. Ook uniek is dat niet meer dan 50.000 exemplaren van deze munt geslagen zullen worden. Van dit aantal zijn hoogstens 15.000 stuks beschikbaar voor de Nederlandse markt.

Daarbij is het een van de mooiste munten afkomstig van de Rijksmunt te Utrecht. De stempels zijn met de hand gepolijst en geven een prachtig contrast tussen het spiegelgladde fond en de matheid van tekening en opschrift.

Vanaf eind mei is de munt beperkt leverbaar bij de meeste banken, grenswisselkantoren en de munthandel. Gezien de beperkte oplage is het raadzaam reeds nu uw exemplaar te laten reserveren.

Nederlandse Antillen 25 gulden.
Zilvergehalte 925/1000. Totaalgewicht 27.22 gram. Diameter 40 mm. Kwaliteit proof. Oplage max. 50.000. Munteken Mercuriusstaf. Muntmeesterteken haantje. Wettig betaalmiddel van de Antillen.
Aankoopprijs f 190,- (+4% B.T.W.).
Wellicht een der laatste munten met beeldenaar Juliana.

RK-1

De HBU verkoopt alleen originele munten.
Een prettige gedachte voor echte muntenverzamelaars.
Ook u zenden wij gaarne onze veel gevraagde muntenboekjes toe,
waarin onder meer het volgende wordt aangeboden:

* **ZELDZAME VERZAMELMUNTEN**

* **BINNEN- EN BUITENLANDSE MUNTEN**

* **ROMEINSE MUNTEN**

* **GOUD, ZILVER EN PLATINA**

* **MUNTENLITERATUUR**

HBU

Voor inlichtingen, prijzen, bestellingen en aanvraag prijslijst kunt u zich wenden tot de
Afd. NUMISMATIEK en EDELE METALEN van de HBU:
(020) - 292255 - 292286 - 292287 - 292288.

HOLLANDSCHE BANK-UNIE N.V.,
Herengracht 434-440
1017 BZ AMSTERDAM

MUNTGALERIE LIMBURG B.V.
(voorheen Munthandel Habets)

Munten
Penningen
Medailles

Mauritslaan 61-63
Postbus 252 - 6160 AG Geleen
Tel. 04494-47810

Boeken
Catalogi
Albums

Aanbiedingslijsten sturen wij op verzoek gratis
Nederlands Leverancier Coinholders en accessoires
Tevens verzorgen wij alle opdrachten voor veilingen binnen Europa

,,DE SNEEKER VLIEGER''

JILLE B. WESTERHOF
NUMISMAAT

gespecialiseerd in
provinciale munten,
historie- en moderne penningen
van alle landen

Nauwe Noorderhorne 18, Sneek - Telefoon 05150-17198, b.g.g. 16866
Maandags gesloten

ANCIENNE MAISON SERRURE FONDEE en 1880

MAISON PLATT s.a.

Michel KAMPMANN
Expert près les Tribunaux
et les Douanes

49 rue de Richelieu
75001 – PARIS
Tél.: 296-50-48
R. C. 70 1341

MONNAIES, MÉDAILLES, JETONS, DÉCORATIONS

ACHAT • VENTE • EXPERTISE • ORGANISATION DE VENTES PUBLIQUES • LISTES A PRIX MARQUES

Catalogues de librairie et de fournitures numismatiques sur demande

B. A. SEABY LTD. • MUNTEN EN PENNINGEN

Audley House, 11 Margaret Street, LONDON W1N 8 AT
Tel. 01-580 3677 - Telex 261068

Uitgevers van:

"SEABY's Coin and Medal Bulletin" - Numismatische artikelen en prijslijsten, £6.00 per jaar.

A list of Seaby's other publications sent on request.

De ruiterschellingen van Utrecht

door H. J. van der Wiel

Het grote aantal schellingen dat geborgen werd uit het wrak van de 'Meeresteijn' vormde een aanleiding de serie Utrechtse ruiterschellingen nog eens nader te bezien. Zij bleken nooit volledig beschreven te zijn. Ik kwam tot de volgende opstelling:

Type I Verk. 113-5

Muntmeester: A. van der Heyden
Stempelsnijder: P. van Cuykenburg

Vz.: Ruiter naar rechts, met getrokken sabel in de opgeheven rechter hand; onder het paard een paaslam als muntmeesterteken.
Kz.: Gekroond wapenschild met ingebogen randen en afgeronde hoeken, tussen 2 takken met 9 blaadjes en 2 vruchten. Geen waarde-aanduiding.

1. 1675 CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT. (schild).
Kz.: MONE. NOVA. ORDIN. TRAI.

Type II (zelfde muntmeester en stempelsnijder) Verk. 113-6

Vz.: als type I
Kz.: als type I, maar naast het wapen 6-S.

1a. 1675 CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT. (schild).
Kz.: MONE: NOVA ORDIN: TRAI.
1b. 1675 als de vorige, maar geen punt achter TRAI
2. 1676 omschrift op vz. en kz. als bij nr. 1a

Type III (zelfde muntmester en stempelsnijder) Verk. —

Vz: als type I, maar geen muntmeesterteken, en lange voetstreep onder het paard.
Kz.: als type II, maar wapenschild met rechte hoeken en niet ingebogen; takken met 6 blaadjes en 2 vruchten. Het jaartal boven de kroon wordt gescheiden door het paaslam.

2a. 1676 CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT (schild).
Kz.: MONE: NOVA ORDIN: TRAI.
2b. 1676 als de vorige, maar geen punt achter TRAI
3. 1677 omschrift op vz. en kz. als bij no. 2a.

Type IV Verk. —

Muntmeester: J. van Romond
Stempelsnijder: P. van Cuylenburg

Vz.: als type III, maar kortere voetstreep.
Kz.: als type III, maar tussen het jaartal het muntmeesterteken rozet.

4. 1679 CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT (schild).
Kz.: MONE: NOVA ORDIN: TRAI
5. 1680 CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT (schild).
Kz.: MONE: NOVA ORDIN: TRAI.
5a. 1680 als nr. 5, maar punt achter CRESCUNT
Kz.: als nr. 5
5c. 1680 als nr. 5
Kz.: geen punt achter TRAI
6. 1681 omschriften als nr. 5.
6a. 1681 omschriften als nr. 5b
7. 1682 omschriften als nr. 5
8. 1686 CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT. (schild).
Kz.: MONE. NOVA ORDIN. TRAI
8a. 1686 als de vorige, maar TRAI.
9. 1691 CONCORDIA RES PARVAE CRESCVNT. (schild).
Kz.: als nr. 8a.

De schellingen van de eerste 3 typen werden tegelijk verantwoord in de enige muntbus van Adriaan van der Heyden, totaal 132.830 stuks
De eerste bus van Johan van Romond, betreft schellingen van 1679 en 1680, totaal 713.280 stuks

Zijn tweede bus, betreft schellingen van 1680, 1681 en 1682, totaal	705.670 stuks
De 3e bus, betreft alleen die van 1686	920.850 stuks
De 4e bus vermeldt van 1691	376.885 stuks
De totale aanmaak beloopt dus	2.849.515 stuks

De staten van Utrecht hadden al in 1671 een ontwerp voor een eigen schelling goedgekeurd, met de spreuk van de generaliteit, op de voet van de Hollandse scheepsjesschelling, met een ruiter als beeldenaar. Met de uitvoering ging het niet vlot, en als gevolg van de Franse bezetting werd in 1673 niet gemunt. Na het wegtrekken van de Fransen werd het muntwerk hervat. De muntmeester Van Rijnevelt werd in 1674 ontslagen en op 28 mei werd de Utrechtse advocaat Mr. Adriaan van der Heyden tot zijn opvolger benoemd. Deze kreeg in november 1674 op zijn verzoek toestemming alsnog met de aanmunting van deze schellingen te beginnen. Inmiddels had de provinciale munt van Groningen het idee overgenomen, daar werd al in 1672 een ruiterschelling geslagen. De eerste Utrechtse emissies, type I, II en III werden op de Hollandse muntvoet geslagen ($49\,^{5}/_{12}$ in een mark, is 4.95 gram, bij een zilvergehalte van 0.583). In maart 1686 werd een gewichtsvermindering toegestaan (51 in een mark, 4.80 gram) en in maart 1691 nogmaals tot 52 in een mark (4.71 gram).

Het Utrechtse voorbeeld werd ook gevolgd in Overijssel (1679), Zwolle (1680), Kampen (1680), Gelderland (1681), de provincie Groningen (1681), Deventer (1683), Nijmegen (1685), Zutphen (1688) en de stad Groningen (1690). Het zilvergehalte daalde hier en daar met meer dan 10% en een wassende stroom van minderwaardige schellingen dreigde. Op aandringen van Holland werd in 1692 de verdere aanmaak van ruiterschellingen verboden. In 1693 werd door de Staten van Holland een plakkaat met 'waarschouwing en beeldenaer' uitgegeven, waarop alle schellingen vermeld stonden die met ingang van 1 april van dat jaar nog slechts 5½ stuiver waard zouden zijn, als gevolg van het plakkaat van december 1692 door Holland uitgevaardigd. In april 1693 nemen de Staten-Generaal deze maatregel over. De niet-genoemde, dus goedgekeurde schellingen bleven 6 stuiver waard en moesten worden geklopt (plakkaat van 17 maart 1694) met een rond stempel waarop de Nederlandse pijlenbundel. Beide soorten bleven lang in gebruik, werden in november 1823 gelijkgesteld met een kwartje en pas in 1848 ongeldig verklaard. Het bovengenoemde Hollandse plakkaat van 1693 geeft terecht afbeeldingen van de Utrechtse schellingen van 1686 en 1691, maar ook van de onbekende jaartallen 1687, 1688, 1689 en 1690. Volgens het proces-verbaal van de muntbus-opening kunnen de eerste drie jaartallen bestaan.

Een gouden erepenning uit 1597

door G. Elzinga

Op 7 juni 1918 werd, onder het directeurschap van H. Martin, op het Fries Museum (toen nog eigendom van het Fries Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde) een bijzonder geschenk ontvangen en enige dagen later als volgt in de inventaris onder nummer FM 2073 ingeschreven: 'Groote gouden gedenkpenning met dito halsketen, door Prins Maurits in 1597 geschonken aan Olfert Barendsze, met fraai zilveren doosje van filigrainwerk, waarin een gouden monogram; benevens een door Kornelis van Alkema en P. v. d. Schelling eigenhandig geschreven genealogische en oudheidkundige beschrijving van het geslacht Persijn, waaruit genoemde Olfert Barendsze was gesproten. Ingekomen 7 Juni 1918. Geschenk van Mejuffrouw C. M. Rinia van Nauta te Leeuwarden'.
Deze schenking is nagenoeg onder dezelfde bewoordingen vermeld in het 90ste Verslag van het Fries(ch) Genootschap enz. 1917-1918, p. 45 en summier op p. 43, terwijl de beschrijving van het geslacht Persijn nog eens apart wordt genoemd in de aanwinsten der bibliotheek op p. 39, als 'Beschrijvinge van de Eedelen Persijn, Heeren van Waterland, door Cornelis van Alkemade, gecopieerd en bijgewerkt door P. van der Schelling. 1744'.

Correspondentie over een en ander is uit 1918 echter niet op het Fries Museum aanwezig, althans (nog) niet aangetroffen. Wèl schrijft op 13 december 1922 Mevrouw S. Rinia van Nauta-Rauwerda te Apeldoorn aan het Genootschap een brief met het verzoek de filigrain-doos ('cantilledoos') en een door het Genootschap bij legaat verkregen 'portret van Mr. Bavius Rinia van Nauta, omgaandrechter in Ned.-Indië' weer aan haar af te staan in ruil voor de door haar en wijlen haar man C. F. F. Rinia van Nauta (destijds te Grouw) in 1911 in bruikleen gegeven, op paneel geschilderde portretten van de hiervoor genoemde Olfert Barentsz[1] en zijn echtgenote Geertjen Verhee. Op dit verzoek

wordt, na gunstig advies van de toenmalige directeur van het Fries Museum, M. Vieweg, ingegaan: de filigraindoos wordt op 8 februari 1923 verzonden, het portret zal enige tijd later volgen, omdat het eerst op kosten van het Genootschap opnieuw wordt gevernist (brief d.d. 8-II-1923 van M. Vieweg, archiefnr. 18). Het terugzenden van de doos wordt in de inventaris aangetekend met verwijzing naar de brief van 8-II-1923, terwijl bij de genealogie is vermeld 'nu als bruikleen op 't Rijksarchief'[2].
Thans zijn dus in het bezit van het Fries Museum de portretten van Olfert Barentsz en zijn vrouw Geertjen Verhee (inv. nr. FM 1412A en 1413A) en de gouden gedenkpenning met gouden keten (inv. nr. FM 2073A en B). De filigrain-doos is in 1923 weer naar de familie van de schenkster teruggekeerd en de genealogische beschrijving berust in het Rijksarchief te Leeuwarden (inv. Friesch Gen. 1021).

De drie bezittingen van het Fries Museum zijn hier afgebeeld. Ten eerste de gouden penning met keten (afb. 1 en 2). De penning is de door Van Loon in 1723 in deel I op p. 494 als no. I weergegeven en besproken zilveren penning op de overwinning in 1597 van Prins Maurits in de slag bij Turnhout en de verovering op de Spanjaarden in dat jaar van negen steden binnen drie maanden, welke gebeurtenissen voor de strijd in de 80-jarige oorlog toen van zo grote betekenis werden geacht. De voorzijde toont o.m. de slag, de keerzijde de silhouetten van de negen veroverde steden (Alphen, Rijnberk, Meurs, Groenlo, Bredevoort, Enschede, Oldenzaal, Ootmarsum en Lingen) rond een medaillon, waarin de woorden VENIT VIDIT DEVS VICIT. Daar de penning in zilver genoegzaam bekend is (zie ook Roovers 1953, nr. 31), achten wij ons hier ontslagen van een verdere nauwkeurige omschrijving der teksten etc.
Aan de bovenzijde bevindt zich een draagoog met ringetje, beide van dezelfde kleur goud en kennelijk direct na of vrijwel gelijktijdig met het maken van de penning ontstaan: er zijn geen sporen van latere montage. De diameter, 5.1 cm, is gelijk aan die van de zilveren, de dikte is echter iets minder, nl. 0.27 cm i.p.v. 0.30 cm, terwijl de diameters van het draagoog en ringetje resp. 0.7 en 1.4 cm zijn. Het gewicht van het geheel is 62.85 gram. De ketting bestaat uit 184 gouden, enigszins platovale schakeltjes van 0.9 bij 0.7 cm elk. Zij zijn, evenals een iets gebogen, 2.4 cm lange sluithaak, van het bekende in de lengterichting gegroefde gouddraad gemaakt, dat een doorsnede heeft van 0.22 cm. Op de haak, op de daaraan bevestigde beginschakel en op de eind- of sluitingsschakel waarin de haak past, zijn stempeltjes geslagen. Op de haak en de beginschakel telkens een gehaltemerk, nl. een leeuwekopje (de zg. 'kies'), hetgeen op een gehalte van meer dan 18 karaat duidt; óók op de beginschakel twee gewichtsstempeltjes met resp. een 11 en een 5 (is 11 en 5 maal 5 gram) en op de eindschakel een meesterteken: PA 64 in een rechthoekje. Alle vijf stempeltjes wijzen erop dat

de ketting, die 88.9 cm lang is en 151.45 gram weegt, niet in 1597 of korte tijd later, maar eerst in de 19de eeuw (hoewel een jaarletter ontbreekt) is vervaardigd en wel volgens het meesterteken tussen 1875 en 1881 door de Leeuwarder goudsmid Pieter Attema, die in deze periode het genoemde meesterteken voerde (Meestertekens etc. I, 1963, p. Mt 427, nr. 8533).

De portretten van Olfert Barentsz en zijn vrouw Geertjen Verhee (afb. 3 en 4) zijn in olieverf op paneel in 1625 geschilderd, meten 122 × 89 cm en geven de echtelieden tot kniehoogte weer. De maker is helaas onbekend. Volgens de opschriften, beide linksboven, was de man toen 47 en de vrouw 46 jaar oud. Op de achterzijde van de panelen komen in zwarte letters teksten voor, die bij de man o.m. zijn naam vermelden als 'Olfert Barentsz', zijn functies als burgemeester van Hoorn, bij de Staten-Generaal en bij de Raad van State, zijn aanwezigheid bij Turnhout in 1597 en 's-Hertogenbosch in 1629 en zijn aanzien ('groote gunste') bij Prins Maurits[3]. Bij de vrouw worden haar naam (als 'Giertjen Verhee') en die van haar ouders vermeld, alsmede dat zij met Olfert Barentsz is gehuwd.

Het in het Rijksarchief berustende handschrift over het geslacht Persijn bestaat uit twee in één band gebonden delen.
Het eerste deel is geen copie zoals het 90ste Verslag F.G. 1917/18 ons wil doen geloven, maar is origineel te Rotterdam door Cornelis van Alkemade geschreven, het tweede is ook origineel geschreven door zijn schoonzoon Mr. Petrus van der Schelling en in 1743 afgesloten, eveneens te Rotterdam. Beiden hebben hun werk met hun zegel bekrachtigd, waarbij opvalt dat Van der Schelling een wapen voert dat bijna identiek is aan het wapen van het eiland Terschelling en hij zijn afkomst dus duidelijk niet verloochent!

De gouden penning is merkwaardig genoeg tot nu toe niet in de officiële literatuur vermeld. Van Loon spreekt er niet over, Roovers (1953) noemt hem evenmin, terwijl Van Kerkwijk (1936) er ook geen gewag van maakt, al denkt hij dat de penning Van Loon I-497-XIII 'hoogstwaarschijnlijk' de ook op de slag bij Turnhout betrekking hebbende penning is, die in 1598 aan Francis, ridder Vere, generaal-gouverneur van Den Briel is vereerd. Uit aantekeningen van Van Kerkwijk, bewaard op het Koninklijk Penningkabinet,[4] blijkt dat ook in de resolutie van de Staten-Generaal van 29 december 1597, afgedrukt door Japikse (1926, IX, p. 366, noot 3), wordt toegestaan voor elke gedeputeerde een gouden 'triumphpenninck van de victorien, die Godt Almachtich deze provincien soo genadichlyck in het loopende iaer verleent heeft', te slaan ter waarde van ten hoogste *f* 72.—. Het blijft onzeker welke penning hiermee bedoeld wordt, v. Loon I, 496. 2 of 497, 11, of de hier besproken penning.
Toch heeft Van Kerkwijk van deze penning gewe-

ten, omdat hij ook de vermelding ervan (met keten en doos) in de Catalogus van een in 1900 te Leeuwarden (!) gehouden tentoonstelling van goud- en zilverwerken onder nr. 474 op p. 87 als een inzending van 'Mej. Rinia van Nauta', heeft opgetekend. In die catalogus is de penning reeds als 'V.L. I-494-1' aangeduid. Dat hij niet door Roovers (1953) is genoemd vindt zijn oorzaak wellicht daarin, dat de penning met keten in het Fries Museum tot voor kort altijd bij de sieraden en juwelen werd bewaard en zo aan het oog van vele numismatici ontsnapte. Pas in februari 1980 werd het stuk in het bijzijn van Dr. D. A. Wittop Koning, bij een nauwkeurig uitpluizen van de collecties op mogelijk nog aanwezige gildepenningen, door ondergetekende weer 'gevonden' en sindsdien bevindt het zich in het Friese Munt- en Penningkabinet van het Fries Museum.

Van veel belang voor de lotgevallen van de penning is dat hij wel door Van der Schelling is vermeld in het bovengenoemde, 1743 gedateerde tweede deel van de 'Beschrijvinge van de Eedelen Persijn', en, met weglating van de moeilijke details van de slag en de stadsgezichten, zelfs nauwkeurig aan voor- en keerzijde op ware grootte is afgetekend, draagoog en ringetje incluis.
Een en ander vindt men in zijn hoofdstuk over het geslacht De Jong (van Persijn). Hij schenkt er ook uitvoerig aandacht aan, evenals aan de eerste bezitter Olfert Barentsz, die door zijn (tweede) huwelijk met Geertjen Verhee – wier grootmoeder Anna Jacobs van Persijn van Beverwaarde was (het wapen Persijn vinden we dan ook in het hartschild van het wapen op het portret van Geertjen) – in haar familie werd opgenomen.
De penning is aan Van der Schelling, die ook aan de Van Persijns was gelieerd, getoond door Joan de Jongh van Persijn,[5] een achter-achterkleinzoon van Olfert Barentsz. Het is in Van der Schellings beschrijving dat we het verhaal vinden van de verering van de penning door Prins Maurits aan Olfert, die de Prins 'heeft verzeld in de Bataille van Turnhout'. De penning is dan sedert Olfert B. steeds in de familie gebleven en via de literatuur (Boekenoogen 1886 en Ned. Adelsboek 40, 1942) en Bevolkings- en Overlijdensregisters bleek het mogelijk zijn geschiedenis tot het jaar van de schenking aan het Fries Museum in 1918 te vervolgen. Door een huwelijk van Joan de Jongh van Persijn's dochter Catharina Frederica (1727-1760), die het stuk kennelijk erfde, kwam hij in het geslacht Avenhorn. Toen haar dochter Constantia Assuerus Avenhorn (1760-1818: haar moeder overleed vijf weken na haar geboorte) op 10 augustus 1777 met Franciscus van Rinia van Nauta (1751-1817) uit Leeuwarden huwde, kwam hij in dit Friese geslacht, waarin de penning via zoon Mr. Cornelius Franciscus Frisius Rinia van Nauta (1800-1872) vererfde aan diens dochter en schenkster Catharina Maria Rinia van Nauta (1843-1921).
Met de eerste bezitter Olfert Barentsz (als deze inderdaad met de penning is vereerd, waarover straks) mee, is hij dus negen generaties in familiebezit geweest. De eerste zes generaties vinden we alle in Westfriesland en de laatste drie in Friesland.
In Van der Schelling's beschrijving wordt echter over de keten, noch over de filigraindoos ook maar met één woord gerept. Voor de ketting begrijpelijk als we bedenken dat deze pas rond 1880 is vervaardigd. Voor de doos kan een na 1743 ontstaan ook gelden; helaas is er nog geen beschrijving van gevonden, zodat we over het monogram dat hij draagt en eventuele meester- en andere tekens niet zijn ingelicht. Tot nu toe slaagden we er ook nog niet in de doos, noch de geschiedenis ervan na zijn teruggave in 1923, te achterhalen. Hopenlijk komt hij echter weer eens ter bestudering beschikbaar.
Merkwaardig is echter dat de penning een authentiek draagoog met ring heeft. Dit impliceert dat er vermoedelijk bij zijn verering toch een keten bij heeft behoord. Is deze verloren gegaan en door de huidige vervangen of is de originele in een andere tak van de familie terechtgekomen? De schenkster was, toen het nu bekende exemplaar vervaardigd werd, op een leeftijd dat zij dit bewust kon meemaken, maar bij de schenking is er kennelijk niet over gesproken. Ook in de Catalogus van 1900 is er niets over vermeld. Is de oorspronkelijke wellicht die, welke op het portret van Geertjen Verhee nog juist zichtbaar is en heeft Olfert Barentsz hem aan haar geschonken? Zijn we er echter wel zeker van dat Olfert Barentsz de penning met keten inderdaad van Prins Maurits heeft gekregen? Meestal schonken de Prinsen-Stadhouders immers geen op last van de Staten-Generaal geslagen penningen, maar was dit recht aan deze laatsten beschoren en gaven de Oranjes andere kostbare geschenken. In dit verband wijzen we nog eens op de resolutie van 29 dec. 1597 om aan elke Gedeputeerde een 'gouden triumphpenninck' uit te reiken. Betreft dat toch de onderhavige penning? Maar Olfert Barentsz was in 1597 pas 20 jaar en werd eerst in 1631 Gedeputeerde (N.B.W. IV, 1918, k. 88), terwijl de voor de Gedeputeerden in 1597 geslagen penningen niet met keten zullen zijn uitgereikt en dus ook geen draagoog zullen hebben gehad.[6] Dat hij aan Olfert op een later tijdstip is uitgereikt, is niet geheel onmogelijk. Van Kerkwijk (1936) geeft er enige voorbeelden van dat een penning uit een bepaald jaar nog vele jaren daarna officieel werd vereerd, maar dat zou voor Olfert B. toch wel zijn vermeld, terwijl in

1631 de gebeurtenissen van 1597 ook te ver terug in de geschiedenis lagen om er nog een vereringspenning van uit te reiken. Misschien moeten we er ook aan denken dat de penning aan een aan Olfert Barentsz of één zijner echtgenoten nauw verwant familielid is toegekend en toen door vererving in de familie is gekomen.
Wèl heeft Olfert B. ooit eens een prinselijk geschenk ontvangen. In het handschrift van Van der Schelling vinden we nl. een extract uit een codicil van 23 juli 1644 van Geertjen Verhee, dat zij als 'weduwe van den Heere Olphert Barentse, in zijn leven Oudt Burgerm[r]. tot Hoorn en Gecommitteert der Vergaderinge van de Hoog Mog. Heeren Staaten Gener.[l]...' aan haar op dezelfde datum verleden testament toevoegt. Zij 'prelegateerd' daarin uitdrukkelijk aan 'Jacob Olfertsoon de Jonge enz. ... het lampet ende becken dat aan zijn zal. Vader is vereert bij den Prince van Orangien met twee plaatgens daar bij, enz.' Welke Prins van Oranje is hier bedoeld: Prins Maurits (1597) of Prins Frederik Hendrik, die hij als Gedeputeerde te velde bij het beleg van 's-Hertogenbosch in 1629 vergezelde, zoals zijn necrologie vermeldt (N.B.W. IV, 1918, k. 88)? Wat is bedoeld met de 'plaatgens'? Penningen of op plaatjes vermelde opschriften?
Dat Geertjen Verhee dit codicil maakte is niet vreemd als we bedenken dat zij de tweede echtgenote was van Olfert Barentsz en Jacob het derde en laatste kind uit zijn eerste huwelijk (met Meijnouw Schouts van Scharwoude).

Over het in het bezit komen van de gouden (ere)penning 1597 Van Loon I-494-I door Olfert Barentsz of één zijner nazaten, verkeren we dus tot 1743 in onzekerheid en het lijkt erop dat men voordien enige gebeurtenissen in Olfert's leven niet meer helder voor zich zag en wellicht door elkaar haalde. Hoe dit ook zij, het is ons toch een voorrecht deze gouden penning thans bekend te mogen maken ter ere van Professor Dr. H. Enno van Gelder, die immers zo'n grote kennis van het munt- en penningwezen uit de 80-jarige oorlog bezit en op wie wij reeds sedert 1950, toen wij de 12de-eeuwse muntschat Arnhem 1950 veilig konden stellen, (Enno van Gelder 1950) zo vele malen een nooit vergeefs beroep hebben mogen doen.

1 De naam vonden wij verschillend gespeld; wij gebruiken in dit artikeltje die, welke op de achterzijde van het hier bedoelde portret voorkomt.
2 Deze vermelding, in ander handschrift, is van 1965 (of later), in welk jaar de handschriftencollectie van het Fries Genootschap grotendeels aan het Rijksarchief te Leeuwarden in bewaring is gegeven.
3 Dat Olfert Barentsz inderdaad deze en andere hoge posten heeft bekleed blijkt ook uit de korte levensbeschrijving in het N.B.W. IV, 1918, k. 87/8. Daarin is ook vermeld dat hij als Gecommitteerde van de Staten-Generaal in 1632 samen met anderen in Friesland 'gevaarvolle geschillen' hielp oplossen.
4 Bij de samenstelling van dit artikel mochten wij zeer veel medewerking ondervinden van Mevrouw Drs. G. van der Meer van het Koninklijk Penningkabinet en de heren W. Dolk en Drs. J. Visser van resp. het Gemeente- en Rijksarchief te Leeuwarden. Wij zijn daarvoor zeer erkentelijk.
5 Spelling volgens Boekenoogen 1886. De naam Van Persijn wordt door Joan de Jongh weer als eerste gevoerd. In den bloede was hij daartoe gerechtigd omdat zijn overgrootvader Jacob Olferts de Jongh gehuwd was met Anna Blok, die een volle nicht was van Jacob's stiefmoeder Geertjen Verhee, wier grootmoeder immers een Van Persijn was. Het wapen Van Persijn vinden we dan ook weer in het hartschild van het wapen dat Jacob's zoon Joan Olfert de Jongh voert.
6 Hoewel het N.B.W. als sterfjaar van Olfert Barentsz 1640 vermeldt, schijnt dit toch niet vast te staan. Noch Van der Schelling, noch Boekenoogen noemen nl. zijn overlijdensdatum. Van der Schelling schrijft over zijn 'sessie nemen' in de Staten-Generaal en vermeldt dan: 'Dog hij is voor 't eindigen dier Commissie in den Heer ontslapen'.

Literatuur

Alkemade, C. van – P. van der Schelling – 1743 – Beschrijvinge van de Eedelen Persijn, Heeren van Waterland enz. Handschrift in het Rijksarchief te Leeuwarden. Inv. Friesch Gen. 1021.
Bevolkings- en Overlijdensregisters van de Burgerlijke Stand te Leeuwarden. Gemeente-archief aldaar.
G. J. Boekenoogen – 1886 – Eene op perkament geteekende genealogie van het geslacht De Jongh van Persijn. De Nederlandsche Leeuw IV, p. 3 en p. 11.
Cat. Leeuwarden – 1900 – Catalogus der Tentoonstelling van Antieke Goud- en Zilversmidswerken. Leeuwarden (geh. van 25-VIII/15-IX).
Enno van Gelder, H. – 1950 – Vondst van 12-eeuwse munten te Arnhem. Gelre, Bijdragen en Mededelingen LI, p. 121-148.
Japikse, N. – 1926 en 1930 – Resolutien der Staten Generaal IX (1596-1597) en X (1598-1599). Rijks Geschiedkundige Publicatien 62 en 71. 's-Gravenhage.
Kerkwijk, A. O. van – 1936 –De Vereeringspenningen, door de Staten-Generaal sedert 1628 toegekend. Jaarboek Kon. Ned. Gen. v. Munt- en Penningkunde XXIII, p. 1-78.
Meestertekens – 1963 – Meestertekens van Nederlandse Goud- en Zilversmeden I (1814-1963). 's-Gravenhage.
N.B.W. – 1918 – Barendsz, (Olphert). Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek IV. Leiden. k. 87/8.
Ned. Adelsboek – 1942 – Van Heemstra. Nederland's Adelsboek 40, p. 411-434, spec. p. 413.
Roovers, Olga N. – 1953 – De Noord-Nederlandse Triumfpenningen. Jaarboek Kon. Ned. Gen. v. Munt- en Penningkunde XL, p. 1-48.
Verslag F.G. Verslag van het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde te Leeuwarden. Leeuwarden, diverse jaren.

Patriotten, penningen en prinsenduiten

door Arent Pol

De uit onze geschiedenisboekjes welbekende tegenstelling patriotten – prinsgezinden kwam eind 18e eeuw niet zo maar uit de lucht vallen. Zij was langzaam gegroeid. Ook was het niet een eenvoudige, duidelijke strijd tussen vóór- en tegenstanders van stadhouder Willem V. De oorsprong van het conflict lag veel dieper: een machtsstrijd onder de regenten, zoals die in de Republiek meermalen aan het licht was gekomen en eigenlijk altijd wel latent aanwezig was geweest. Onderliggende groeperingen, facties, van die regenten zagen in tijd van crisis bijvoorbeeld een kans om de macht in handen te krijgen door zich met oranje te tooien en onder het volk te ageren voor herstel van de stadhouder. Zelf noemden zij zich dan orangisten, terwijl hun tegenstrevers het etiket staatsgezinden, Loevesteiners of patriotten opgeplakt kregen. Beide partijen zochten bondgenoten, die vaak hun eigen idealen meebrachten en daarmee de zaak weer gecompliceerder maakten. Binnen het grote conflict van de 80er jaren, waarin behalve politieke ook sociaal-economische factoren een rol speelden, zijn dan ook maar liefst drie kleinere te onderscheiden: regenten tegen regenten, regenten tegen stadhouder, burgers tegen regenten.[1]

Tijdens de crisis van 1747 was de Friese stadhouder met behulp van Engelse steun, volksopstanden en orangistisch geworden regenten ook in de andere gewesten op die hoogste post benoemd. Het wanbeheer der oligarchie, dat het bestuur tot dusver gekenmerkt had, verdween daarmee echter niet. Door de burgers werd Willem IV als een held gezien, die de aristocraten (regenten) wel eens even zou dwingen de politieke eisen van de burgerij in te willigen. De positie van de regenten werd steeds hopelozer, zodat zij zich uiteindelijk voor hun zaak óók om hulp tot de stadhouder wendden. De prins kon de regenten nu dwingen aan zijn eigen eisen toe te geven: aristocratie en burgerij werden tegen elkaar uitgespeeld. Toen de prins de concessies van de regenten binnen had, legde hij de wensen van de burgers naast zich neer en maakte met huurtroepen een eind aan de democratische beweging. De versterking van zijn positie die de stadhouder zo had weten te bewerkstelligen, maakte vele regenten zeer afgunstig – zij beschouwden zichzelf (de Staten) als soeverein en de stadhouder als een door hen betaalde en aan hen ondergeschikte ambtenaar, wat hij rechtens ook was. In feite bezat de stadhouder door zijn grote prestige en invloed echter veel meer macht. De Vierde Engelse Oorlog (1780-1784) gaf aan de staatsgezinde regenten de gelegenheid de toenmalige stadhouder Willem V terug te brengen in de positie waarin hij volgens hen hoorde, namelijk die van vóór de concessies van 1748. Was hij als opperbevelhebber van leger en vloot niet de schuldige aan alle nederlagen die de Republiek leed? De burgerij zag dat evenwel anders: het militaire verval was eerder een symptoom van het algemene maatschappelijke verval in de Verenigde Nederlanden van de late 18e eeuw. Aanvankelijk hoopten de democraten nog op de steun van Oranje voor hun hervormingsplannen op staatkundig gebied. De stadhouder bleef aarzelen partij te kiezen en op den duur keerden ook de democraten zich van hem af. Ze bestreden vervolgens niet zozeer de persoon van de stadhouder, als wel het systeem van begunstigingen dat erachter zat en het logge staatsbestel. De bestaande oppositie van de regenten kreeg nu versterking van de hervormingsgezinde burgerij. Gezamenlijk gingen ze patriotten heten, hoezeer hun doelstellingen ook verschilden. Een monsterverbond was het: de aristocraten wilden met behulp van de burgers de stadhouder weer onder controle zien te krijgen zonder de burgers ook invloed op het bestuur te geven, terwijl de democraten stelden dat de volksvergadering soeverein is en de Staten (regenten) slechts de uitvoerders van de besluiten der volksvergadering. Het zou dan ook niet lang duren voor partijen elkaar weer los lieten, althans voor een deel. Nadat in 1781 een poging van de aristocratische patriotten om de macht van de prins wat in te perken mislukt was, deed zich in die groep een scheuring voor: een aantal van hen wilde verder gaan met de burgerij en was bereid concessies te doen aan de democratische patriotten, een andere groep van de regenten wilde dat niet vanwege de grote gevaren die men daar op den duur voor de eigen positie in zag.

De regenten kwamen steeds dichter bij de vervulling van hun wensen. Al lange tijd heerste er een sterke animositeit in den lande; verschillende keren moest het dragen van aanstootgevende kleuren (waartoe soms zelfs wortels, goudsbloemen en eierdooiers werden gerekend!) verboden worden. Nadat er in diverse plaatsen relletjes waren geweest – de prins sprak over onschuldige 'oranjevrolijkheid' – namen de Staten van Holland een voorzorgsmaatregel. Men onthief de prins in september 1785 van het commando over het Haagse garnizoen, waarna Willem V uit verontwaardiging naar Nijmegen vertrok; in 1786 schorsten de Staten hem als kapitein-generaal voor Holland. Ondertussen zaten ook de burgers niet stil en organiseerden hun gewapende vrijcorpsen gewestelijk. De Oranje-partij was aanvankelijk helemaal uit het veld geslagen, maar hervond zichzelf weer, o.a. door financiële hulp uit Engeland. Dit land

wilde voorkomen dat Frankrijk via de patriotten teveel invloed in de Republiek zou krijgen en daarom moesten de patriotten worden bestreden – een toenadering tussen de democraten en Oranje was daardoor onmogelijk, hoe graag de burgers dat aanvankelijk ook wilden. Toen in Pruisen een pro-Engelse politiek na de dood van Frederik II in augustus 1786 weer tot de mogelijkheden ging behoren, durfde de Engelse ambassadeur in Den Haag door te zetten: de stadhouder moest de leiding nemen in de Oranjebeweging en terugkeren naar het centrum van zijn macht, Den Haag. Men vond dat een politieke verklaring aan de aktie vooraf moest gaan. Willem V talmde echter met de ondertekening van het door adviseurs opgestelde stuk: daarin werd de democratie de oorlog verklaard en het herstel van de standenstaat aangekondigd. Toen de stadhouder uiteindelijk in mei 1787 het stuk had ondertekend, wenste hij vervolgens niet naar Den Haag te gaan – de prinses ging in zijn plaats. Bij Goejanverwellesluis werd zij door een vrijkorps aangehouden en teruggestuurd. Na lang aandringen van zijn zuster gaf de Pruisische koning aan de Staten-Generaal te kennen genoegdoening te eisen voor deze belediging; uiteraard zorgde hij er wel voor een Engelse garantie voor bijstand te hebben, ingeval Frankrijk aanstalten mocht maken zich in deze zaak te mengen. Toen de Staten bleven weigeren, werden er Pruisische troepen gestuurd, hetgeen tot resultaat had dat het ancien régime in de Republiek werd hersteld. De patriotten moesten wel capituleren, want Frankrijk was niet in staat hulp te bieden. Amsterdam, het laatste bolwerk waar gewapende burgers uit verschillende gewesten zich hadden teruggetrokken, gaf zich op 10 oktober 1787 over.

Draagtekens – zij worden steeds tot de penningen gerekend – uit de tijd van de troebelen in de 80er jaren van de 18e eeuw zijn er vele en in diverse vormen. Alle partijen bedienden zich ervan. De patriotten, ook wel 'kezen' genoemd, voerden vaak de afbeeldingen van een keeshond, door de patriotten zelf opgevat als symbool voor waakzaamheid en moed.[2] De tegenpartij gebruikte veelal portretten van Willem V en zijn vrouw, al dan niet in kombinatie met een oranje lint. Hiervoor konden penningen dienen of uit penningen gemaakte voorwerpen;[3] ook zijn veel voorbeelden bekend van door zilversmeden gemaakte à jour-draagtekens. Soms ook werden munten als grondstof gebruikt voor dergelijke draagtekens. Eén bepaald type leende zich daartoe wel in het bijzonder, namelijk de Overijsselse duit uit 1766, waarop een kleine buste tussen een paar eiketakken stond afgebeeld. Dit werd door het publiek – althans zo'n twintig jaar na de aanmunting[4] – als een afbeelding van Willem V opgevat, die in 1766 meerderjarig was geworden en zijn functies als erfstadhouder, kapitein-generaal en admiraal-generaal in dat jaar had aanvaard. Op sommige van deze duiten-draagtekens is een jaartal gegraveerd (1786 of 1787): het is zeker dat deze voorwerpen in die tijd gemaakt en gebruikt werden. De meeste echter vertonen geen ander jaartal dan 1766 waarin de duit aangemunt werd. Die groep draagtekens kan al in 1766 of kort daarna gemaakt zijn, maar waarschijnlijker is dat pas twintig jaar later gebeurd (zie ook hieronder het door Van Hardenbroek gemelde). Onderscheid te maken naar de precieze datum van vervaardiging is onmogelijk en daarom worden de prinsenduiten-draagtekens in dat opzicht hier als één groep behandeld.

In februari 1785 werden er door de Staten van Holland voor het eerst aanmerkingen gemaakt op deze soort uitingen van partijschap, '...Verbiedende... het draagen van eenigerhande Tekenen of Leuzen van Partijschap of Oproer, van welke kleur die zouden mogen wezen; en in het byzonder het draagen van Oranje Cocardes, Strikken, Linten, Papieren en van alle Vercierzelen van Oranjekleur hoe ook genaamd...'[5] Even later, een paar dagen voor de verjaardag van de prins, lieten de Gecommiteerde Raden van Holland de volgende waarschuwing uitgaan: 'Alzo tot onze kennisse is gekomen, dat zedert weinige dagen alhier eene groote menigte Medailles worden verkogt, en wy vermoeden, dat zulks geschied met oogmerk, dat die opentlyk zoude worden gedragen, even of zulks niet begreepen ware in het verbod by de Publicatie van Hun. Ed. Groot Mog. op den 23 Febr. laatstleeden geemaneerd, zo is't dat wy uit Vaderlyke voorzorg, ten einde niemand door een dwalend begrip in ongelegenheid geraaken, allen en een iegelyk willen gewaarschouwd hebben van zig zorgvuldig te wagten om gemelde Medailles, soortgelyke of eenigerhande onderscheids of herkenningstekenen welke niet geregtigt zyn, te dragen...'[6] Een jaar later, op 12 maart 1786, schreef G. J. van Hardenbroek in zijn dagboek, dat mr. H. J. Witte Tullingh, fiscaal bij de Raad van Brabant in Den Haag, hem vertelde: 'Dat men jegenswoordig al tot een gulden gaf voor een duit A° 1766 in Overijssel geslagen, waerop 't gemeen wilde dat 't hoofd van de Prins onderaan afgedrukt was, dan 'tgunt andere meenden maer een bijgevoegt figuur te wesen ofte het hoofd van de muntmeester self. Dan dat 't seker was, dat er van duiten thans geslagen wierden klijne ankers, met de letters P.V.O. daer boven, die gedragen konde worden, hebbende de generael-majoor Vink er selfs een van.'[7] Toen in het najaar van 1787 de behoudende krachten gewonnen hadden en de reaktie ingezet werd ging iedereen oranje dragen

om zijn goede trouw te demonstreren. Een enkeling bleef echter in zijn vroegere keus volharden en werd daarover dan ook prompt lastig gevallen. In december gaf de Amsterdamse Schepenbank daarom een waarschuwing uit, dat zij '...allen en een iegelyk serieuselyk willen aangeraaden hebben, om zich uiterlijk van een Oranjeteken, het zy Cocarde, Lint of Strik, als blyk van waare gezindheid, om thans de rust in deeze Stad niet weder gestoord te hebben, te voorzien, zullende de zodanigen, welke door het nalaaten aan deze aanmaaning te voldoen, hunne onrustige, woelzieke en tweedragtzoekende gevoelens zullen hebben te toon gesteld, als Fauteurs van dezelve, door Myne Heeren van den Gerechte worden beschouwd en behandeld...'[8]

b

a

De volgende prinsenduiten-draagtekens zijn mij bekend.[9] Bij het eerste exemplaar (a) is er niets aan de beeldenaar van de gebruikte munt veranderd. Het is alleen verguld en van een simpel oog voorzien; het nog aanwezige lint is ongetwijfeld oranje geweest, maar 200 jaar later helemaal verbleekt. Een tweede exemplaar (b) is eveneens verguld; het oog in de vorm van een lint is van verguld zilver. Van het volgende stuk (c) is, op het jaartal en de buste na, de gehele voor- en keerzijdevoorstelling verwijderd. Op de vrijgekomen ruimte heeft men een kroon en de letters VIVat Prins Willem Van ORanje gegraveerd.
De vier voorwerpen die nu volgen zijn eigenlijk geen draagtekens, maar getuigen van eenzelfde Oranje-gezindheid en zijn ook gemaakt van de duit van 1766 Overijssel. Tot een 'penning' geworden is het stuk (d), waar op de keerzijde een oranjeboom is gegraveerd met als omschrift VIVat Willem De 5 Prins Van ORANIE. 'Een houten theekistje, ingelegd met overijsselsche duiten van 1766, waarop het portret

c

d

f

van Willem V, benevens duiten der 7 provinciën'[10] (e), was in de vorige eeuw op een tentoonstelling te zien, maar kon thans niet meer getraceerd worden. Niet geweldig fijn afgewerkt, maar wel origineel bedacht is de omwerking tot vingerring (f) uit één stuk. Wat precies de bedoeling is geweest van (g) is mij niet duidelijk geworden. Het blad van de schop vertoont de inscriptie 'Prins willem d'vyfde' en 'vivat oranje 1786'; op de steel staat het vier-regelige vers 'wie dagt oit aan een schoppe tyd/ik draag een waapen van verwyt/ter Eere van dien braave vorst/om dat zyn Eere wort bemorst'. Naar het schijnt is de aanduiding 'schoppen' wel gebruikt voor prinsgezinden.[11] Dat vers ontbreekt op een ander exemplaar (h), maar de inscriptie op het blad van de schop is hetzelfde; dit stuk heeft een minder fraai bewerkte steel, maar kan gedragen worden.

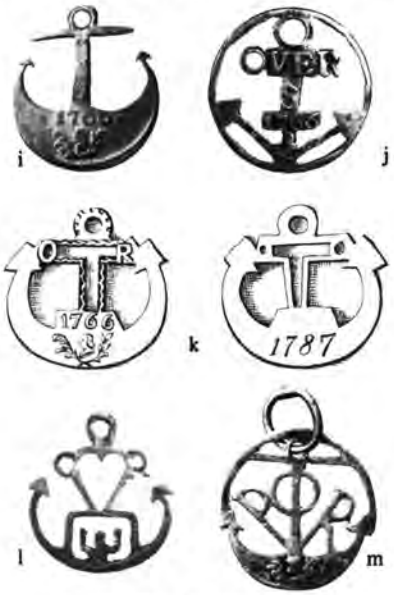

h

g

h

De volgende duiten-draagtekens hebben alle één ding met elkaar gemeen: steeds is in de voorstelling de vorm van een anker verwerkt. Het anker is het symbool van de hoop der ziel (Hebr. 6:19), zoals het schip het symbool der kerk is. Sommige draagtekens zijn heel eenvoudig (i) of zelfs ruw uitgezaagd (j), aan andere is al wat meer zorg besteed. Op exemplaar (k) zijn de letters OR van de oorspronkelijke provincienaam bewaard gebleven en staan nu voor ORanje; op de keerzijde is het jaartal 1787 ingegraveerd.[12] Op (l) staan ook de letters ORanje, nu met een hart ertussen, het

symbool van de liefde. Overigens is dit draagteken een beetje een vreemde eend in de bijt, want het werd gemaakt uit een Gelderse duit van 1752. Zou de hoge prijs van de echte prinsenduiten de reden zijn geweest voor deze 'afwijking'? Dat men echter niet zomaar een willekeurige duit heeft genomen, bewijst het veelvuldig voorkomen van een gegraveerde oranjeboom (vergelijk hier het exemplaar d) met het jaartal 1766 op juist de duiten van Gelderland met de jaartallen 1751 en 1752.[13] Dit zijn de enige duiten die door muntmeester Martinus Holtzhey gemaakt werden en zijn teken voerden: een jongeman te halven lijve, die in beide armen een wijnruitstruik draagt en om het hoofd een krans van wijnruit.[14] Blijkbaar werd door het publiek in deze figuur ook iets bijzonders gezien – een toespeling op de prins? Het volgende, verzilverde stuk (m) heeft behalve het anker ook de letters Prins Van ORanje in zich.
Heel bijzonder in deze serie, in die zin dat erop een plaats en een datum worden genoemd, zijn de draagtekens (n, o).[15] De uitgezaagde duit met de letters Vivat ORanje Semper is verguld en in een zilveren rand gezet met boven en onder lintvormi-

ge versiersels. Het geheel is aan de achterzijde afgedekt met een zilveren plaatje waarop de inscripties 'Verheugt Middelburg 17$\frac{1}{2}$87' en 'Verheugt Vere 17$\frac{1}{2}$87'; tussen het anker en het afdekplaatje is een stukje purperen of groene stof aangebracht. Waarom was Middelburg op 2 juli 1787 zo blij? Nadat bij het bezoek van een staatsgezinde burgemeester van Dordrecht op 27 juni van dat jaar aan Vlissingen en de volgende dag aan Middelburg zich een paar keer een incident over vlaggen had voorgedaan, raakten de gemoederen behoorlijk verhit. Sommige staatsgezinde inwoners van Middelburg lieten zich grof en laatdunkend over de prinsgezinden uit, zodat het tot vernielingen kwam bij de eerstgenoemden. Bij een rijke graanhandelaar werd het interieur van zijn benedenhuis volkomen aan gruzels geslagen. Na verloop van tijd was het weer wat rustiger geworden, maar toen de volgende dag 's mans dochter liep rond te vertellen dat het gebeurde geen indruk had gemaakt en het haar vader 'nog geen knoop van de rok deerde', ging het grauw terug om nu het hele huis onder handen te nemen. De daden van de zeer stijfhoofdige en zeer staatsgezinde arts Lucas Steveninck deden echter helemaal de vlam in de pan slaan: hij provoceerde de menigte en schoot met enkele bediendes vanuit zijn huis op alles en iedereen. Toen een jongen daarbij dodelijk getroffen werd, was de woedende massa niet meer te houden, haalde twee stukken scheepsgeschut en beschoot het huis urenlang. Toen in de vroege morgen van 1 juli het pleit in Steveninck's nadeel was beslecht – de man wist nota bene nog te ontkomen! – werd het huis zo ongeveer met de grond gelijk gemaakt. Ondertussen waren de plunderaars goed op dreef geraakt en daarom ging men meteen maar even door naar de andere bekende patriotten in de stad. Het stadsbestuur slaagde er niet in de rust te herstellen: het neerschieten van één van de plunderaars haalde niets

uit. Het gepeupel had nu de smaak goed te pakken. Het oproer werd algemeen en die dag en de daaropvolgende nacht werden er zo'n 20 huizen vernield. Het was inmiddels 9 uur 's morgens op 2 juli, toen de magistraat een verklaring uitgaf (waarin zij zei de stadhouder altijd te zullen blijven erkennen) en de oranje vlag van de toren uitstak, waarna prompt alle plunderingen ophielden.[16] Dit 'ongekleurde verslag' doet het voorkomen alsof de plunderingen geheel spontaan plaats grepen. In werkelijkheid moet het toch met instemming van de magistraat zijn gebeurd, gezien het feit dat het janhagel dagen en nachten lang door kon gaan zonder dat het garnizoen dat echt belette. Bovendien werkte men op aanwijzing van enkele orangistische regenten of hun knechten een adreslijstje af waarop was aangegeven in welke mate er vernield moest worden. Iets dergelijks was ook in diverse andere Zeeuwse en Gelderse steden gebeurd. Direkt na afloop schreef de Zeeuwse raadpensionaris Van de Spiegel naar een relatie aan het stadhouderlijk hof, dat de operaties in Middelburg gelukt waren...[17] In Veere is de strijd niet zo hoog opgelaaid. Het oproer begon daar ook in de nacht van 1 op 2 juli. Van tevoren had de magistraat het plan gemaakt om degenen die als patriotten bekend stonden bij eventuele moeilijkheden in verzekerde bewaring te stellen en zo tegen de andere partij te 'beschermen'; dat gelukte zonder dat er slachtoffers vielen, de magistraat hield een toespraak vanaf de pui van het stadhuis, de oranje-vlag werd van de toren gestoken en alles bleef verder rustig.[18] Dit alles illustreert het fanatisme waarmee beide partijen optraden.

p

q

Het vergulde exemplaar (p) heeft ook de letters Vivat ORanje Semper, maar is verder geheel vrijstaand. Hetzelfde geldt voor (q), eveneens verguld en zeer fijn van afwerking. Vlak onder het oog is op dit draagteken van de oorspronkelijke duitenbeeldenaar nog het muntmeesterteken van Nicolaas Wonneman, een adelaar, bewaard. Misschien is dit detail op het draagteken gehandhaafd als verwijzing naar de steun die Willem V kreeg van zijn zwager uit Pruisen, het koninkrijk dat een adelaar in zijn wapen voerde. Bij het volgende stuk (r) is om het koperen middenstuk met de letters Prins Van ORanje Semper een zilveren bloemrand gezet waarop bovenaan nog een brandend hart prijkt; dezelfde letterkombinatie treft men weer aan op (s), maar deze is verguld.

r

Door Dirks wordt melding gemaakt van een exemplaar (t) 'met PVO:O(ranje) B(oven)'.[19] Aan beide kanten zeer fraai bewerkt is (u): centraal staan de letters Prins Van Oranje, omgeven door de Orde van de Kouseband (die de prins in 1752 verleend was) met het devies HONI SOIT QUI MAL Y PENSE; aan weerszijden steken kanonslopen, vaandels, trommels, geweerlopen en pieken uit. Op de stok van het anker staan de letters P V V O, waarvan de betekenis mijn niet geheel duidelijk is. De eveneens bewerkte keerzijde vertoont weer dezelfde spreuk en ook het op de voorzijde wegens ruimte-gebrek vervallen jaartal 1766, nu gegraveerd. Geheel onderaan op dit vergulde exemplaar is de materiaal-aanduiding KOPER ingestempeld. Naar mijn mening is het niet persé noodzakelijk het jaartal 1766 als de datum van vervaardiging op te vatten. Het jaartal geeft de verheffing tot stadhouder aan – het benadrukt de legitimiteit van Willem's positie en de onmogelijkheid om die een twintigtal jaren later aan te tasten. Als zodanig is dat jaartal op de andere draagtekens ook steeds gehandhaafd. Het laatste stuk (v) is wegens het ontbreken van een gaatje of oog weer geen draagteken te noemen en ook in ander opzicht is het een buitenbeentje: op deze enige mij bekende anti-Oranje-prinsenduit is boven het hoofd van Willem V een galg ingekrast.

u

t

v

De 18e eeuwse duiten van de Nederlandse gewesten vertonen alle aan de ene zijde de naam van de uitgevende overheid en aan de andere zijde diens wapen of een andere sprekende voorstelling. De beeldenaar is in bijna alle provincies wel één of meer keren gewijzigd, zij het op ondergeschikte punten zoals de vorm van het wapenschild, het aanbrengen van een wapenspreuk, versiering om het schild, etcetera. Het volslagen gelijk blijven van de Hollandse serie gedurende de hele 18e eeuw is in dit verband een opvallende uitzondering.

De Overijsselse serie veranderde in de loop van de 18e eeuw een paar maal van uiterlijk en was in dat opzicht dus heel gewoon. Tamelijk ongewoon was, dat men in de 60er jaren naast duiten van het normale type (1764, 1765, 1767, 1768, 1769), ook stukken ging maken van afwijkende tekening (1766, 1767, 1769, 1770): een gedeeltelijke overlapping in de tijd dus. Gerangschikt naar metaalsoort blijken de duiten van de normale serie plus het exemplaar van 1766 uit de ander groep uitsluitend in koper voor te komen, terwijl de overgebleven stukken haast zonder uitzondering van zilver zijn.[20] Nu komen gouden en zilveren afslagen van allerlei munten wel vaker voor, maar dan zijn ze bijna altijd van hetzelfde type als de normale exemplaren.[21] Dergelijke stukken werden in hun funktie van nieuwjaarspenningen (relatiegeschenken) toch al niet als gewone betaalmiddelen gezien, maar als penningen-in-muntvorm. In het geval van de Overijsselse duiten gold dat nog eens des te meer, omdat er aparte stempels voor werden gemaakt en de beeldenaar tenslotte wel heel sterk ging afwijken, sterker dan bij andere provincies ooit het geval is geweest.

A

B

C

D

E

koper	*koper*	*zilver*
1764:A		
1765:A		
	1766:B	
1767:A		1767:C
1768:A		
1769:A		1769:D
		1770:E

De keerzijde van deze stukken toont steeds het gekroonde wapen van Overijssel met daaromheen het devies VIGILATE ET ORATE, 'waakt en bidt'. Deze gemeenschappelijke keerzijde en het steeds gelijke formaat voor alle types, maakte dat ook de stukken met afwijkende tekening in de literatuur vrijwel altijd als duit zijn aangemerkt. De voorzijde-voorstelling van het gewone type (A) is op het tweede (B) aangevuld met een kleine buste naar links tussen twee eiketakken. Het volgende type (C) heeft eenzelfde buste, maar de versiering is anders: twee grote oranje-takken. Op het vierde type (D) zijn behalve de buste ook het muntmeesterteken en de rozetten verdwenen – in plaats daarvan bovenaan een festoen en onderaan een palm- en een lauwertak. Van het laatste type (E) is zelfs de provincienaam geheel weggelaten: afgebeeld is de Hoop met haar symbool, het anker, met als omschrift IN DEO SPES MEA, 'mijn hoop is op God (gevestigd)'.

Bij de bespreking van de draagtekens is al naar voren gekomen, dat de kleine buste op de duit 1766 (B) prins Willem V zou voorstellen. Het portret is natuurlijk veel te klein om werkelijke gelijkenis te kunnen vertonen, maar dat is niet belangrijk. Gezien de belangrijke gebeurtenis van verheffing tot erfstadhouder op 8 maart 1766 als gevolg van zijn meerderjarigheid, is de genoemde verklaring zeer goed mogelijk.[22] Dat het een portret van de muntmeester zelf zou zijn, zoals Van Hardenbroek de mening van sommigen weergaf, lijkt mij erg onwaarschijnlijk: de duidelijke oranje-takken die een jaar later in 1767 op duit (C) verschijnen onder de buste, maken ontkenning van het verband met de prins haast onmogelijk. Overigens trouwde Willem V op 4 oktober van dat jaar met

prinses Frederica Sophia Wilhelmina van Pruisen... Deze duiten laten al zien, dat Nicolaas Wonneman, van 1763 tot 1796 muntmeester van Overijssel, een overtuigd Oranje-klant was, althans in de jaren 60. Als verder bewijs daarvan kan ook nog het feit genoemd worden, dat hij aan Willem V en diens adviseur de hertog van Brunswijk bij hun bezoek aan Kampen tijdens de rondreis na de verheffing een gouden penning aanbood.[23] Zou het, in dit licht gezien, te gewaagd zijn ook voor duit (D) een relatie met Oranje te veronderstellen? In dat geval is er maar één gebeurtenis die in aanmerking kan komen als de aanleiding tot dat feestelijke type, namelijk de eerste zwangerschap van prinses Wilhelmina, die begin december 1768 officieel door de prins aan de Staten-Generaal werd aangekondigd. De zwangerschap verliep voorspoedig en op 24 maart 1769 werd hun eersteling geboren, een zoon, helaas levenloos. De aanwijzing van Wonneman's Oranjegezindheid wordt versterkt door de betekenis die de laatste duit (E) draagt. Dit type is in de numismatische literatuur steeds in verband gebracht met de tweede zwangerschap van de prinses. Op 27 juni 1770 deed de prins aankondiging aan de Staten-Generaal van de gezegende staat waarin zijn echtgenote verkeerde en op 28 november werd hun dochter Louise geboren. Deze duit verbeeldt zeer waarschijnlijk de hoop, dat de aanstaande bevalling van prinses Wilhelmina beter zou verlopen dan de vorige keer.[24]

Dankzij Wonneman's initiatief en dankzij de inventiviteit van latere partijgangers, bezitten we nu een serie muntachtige penningen (de draagtekens) en een serie penningachtige munten (de zilveren afslagen), die beide van grote Oranjegezindheid getuigen en daarmee een aardige illustratie geven van een aspekt der geschiedenis van de Republiek der Verenigde Nederlanden in de late 18e eeuw.

Noten

1 Voor een grondige behandeling van deze periode wordt verwezen naar C. H. E. DE WIT *De Nederlandse revolutie van de achttiende eeuw, 1780-1787. Oligarchie en proletariaat* (Oirsbeek 1974); ook vindt men een uitgebreid overzicht in S. SCHAMA *Patriots and Liberators. Revolution in the Netherlands, 1780-1813* (New York 1977).

2 *Beschrijving van Nederlandse historie-penningen ten vervolge op het werk van mr Gerard van Loon* (Amsterdam 1822-1867) no 654-669

3 Vervolg van Loon no 718-770.

4 J. SCHELTEMA *Geschied- en Letterkundig Mengelwerk*, V 2e stuk (Amsterdam 1833) 56-57: '...bij het toenemen der burgertwisten werd het kopstukje opgemerkt...'

5 *Nieuw Nederlandsch Jaarboek* 20 (1785) 195-198.

6 *Nieuw Nederlandsch Jaarboek* 20 (1785) 396.

7 F. J. L. KRÄMER/A. J. VAN DER MEULEN *Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek, 1747-1788*, VI (Amsterdam 1918: Werken Historisch Genootschap 3e serie 40) 219.

8 *Nieuw Nederlands Jaarboek* 22 (1787) 5951-5952.

9 Hier wil ik mijn dank betuigen aan hen die mij aanvullingen bezorgden op de verzameling draagtekens in het Kon. Penningkabinet:
dr A. J. Bemolt van Loghum Slaterus, H. K. Berghuijs, N.N., Nederlandsche Middenstandsbank NV, Jacques Schulman BV. Speciaal dank ik de heer J. H. Evers voor zijn stimulerende rol bij de keuze van dit onderwerp.

10 *Catalogus der tentoonstelling van voor Nederland belangrijke Oudheden en Merkwaardigheden (Delft 1863) no 1357.*

11 auctie Roos/De Vries/Engelberts, Amsterdam 7 juni 1858 (collectie Keer) no 5242: 'La pelle était une distinction des partisans du Prince d'Orange, auquels on donna le sobriquet de Schoppen (Pelles).' Vervolg van Loon (9e stuk p 376 noot 1) verwijst nog naar 'Hist. Atlas Van Voorst no 87' die ik echter niet heb kunnen terugvinden.

12 *Revue belge de numismatique* 32 (1876) 178, no 51, plaat XI.

13 Ook bestaan er meerdere exemplaren van een penninkje op het overlijden van Willem IV in 1751, gegraveerd op Gelderse duiten van 1751 of 1752, waarop steeds het muntmeesterteken als enige element van de oorspronkelijke beeldenaar van de munt is blijven staan.

14 H. J. VAN DER WIEL De muntmeestertekens tijdens de Republiek *De Geuzenpenning* 24 (1974) 1-5.

15 Vervolg van Loon no 739.

16 *Nieuw Nederlandsch Jaarboek* 22 (1787) 2025-2045.

17 DE WIT (1974) 121-124 en 201. Een tiental jaren na het gebeurde – de rollen waren inmiddels weer omgedraaid – verscheen er een verslag waarin Steveninck als een held werd afgeschilderd: A. J. V. CAUWENBERG *Omstandig verhaal van het voorgevallene te Middelburg in Zeeland, bij gelegenheid der revolutie in den jare 1787* (z.p. 1796).

18 *Nieuw Nederlandsch Jaarboek* 22 (1787) 2065 en 4202.

19 J. DIRKS *Penningkundig repertorium*, III (Leeuwarden 1891) no 1483.

20 Van de duit 1770 bestaat een koperen exemplaar (Kon. Penningkabinet), dat naar mijn mening als een uitzondering moet worden beschouwd; alle andere tot dusver gesignaleerde exemplaren waren van zilver.

21 A. VAN DER WIEL Munten als nieuwjaarspenningen geslagen *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 41 (1954) 19-26. In Zeeland maakte men nog wel eens gouden afslagen waarbij de waarde- en materiaalaanduiding in de stempel werd aangepast; behalve de duit 1741 Westfriesland en de duiten 1754-1757 Gelderland ken ik geen verdere voorbeelden van speciale 'afslagen-stempels' naast normaal uitgevoerde munten.

22 H. E. VAN GELDER Ankers vervaardigd uit prinsenduiten *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 35 (1948) 121-122.

23 *Nieuw Nederlandsch Jaarboek* 1 (1766) 857.

24 De vroegste vermelding is in Vervolg van Loon no 437 (6e stuk, uitgegeven in 1861).

Penningen Militaire Apotheek

door Albert A. J. Scheffers

In de afgelopen jaren heeft het Koninklijk Penningkabinet verschillende verzoeken om informatie gekregen over een zinken penninkje van ongeveer 4,7 gram en een diameter van 31 mm. Op de voorzijde staat, binnen een parelrand, de tekst: RIJKS/EIGENDOM. Op de keerzijde staat, ook weer binnen een parelrand, de tekst: MILITAIRE/APOTHEEK (zie afb. 1). Het Penningkabinet had echter geen gegevens ter beschikking.

Afb. 1

Uit contacten met de Militaire Geneeskundige Dienst en met het Regiment geneeskundige troepen is mij gebleken dat deze penninkjes dienst hebben gedaan als statiegeld-penning van de militaire apotheek. Deze penningen werden tezamen met bijvoorbeeld een flesje waarin het medicijn werd verstrekt, uitgegeven tegen betaling van statiegeld. Zonder penninkje kon men het statiegeld niet uitgekeerd krijgen. Door het gebruik van deze penninkjes is de Militaire Apotheek nooit verplicht geweest flesjes in te nemen die zij niet had uitgegeven.

Deze methode is voor zover ik weet voor Nederland niet erg gebruikelijk. Ik heb echter vernomen dat men dit systeem van statiegeld in de jaren '60 in Oostenrijk wel toepaste. Zonder kartonnen bonnetjes waarop meestal de naam van de leverancier vermeld stond, kon men geen lege flessen bij deze inleveren.

Nu we weten waarvoor deze stukken zijn gebruikt, is het natuurlijk ook wel leuk wanneer we te weten zouden kunnen komen waar deze penningen vervaardigd zijn. Beginnend bij het grootste munthuis van ons land, de Rijks Munt, bleek dat de vervaardiger al zeer vlug gevonden was. In het archief aldaar vond ik opdrachten van de directeur van het Rijksmagazijn van geneesmiddelen te Amsterdam voor de vervaardiging van 15.000 stuks zinken penningen in 1950. In de periode tot 1956 zijn er totaal 55.500 stuks in de Rijks Munt vervaardigd.

In de verzameling van de Munt bevindt zich een variant van het hierboven vermelde stuk. Op de zijde met de tekst MILITAIRE APOTHEEK staat ook nog de waardeaanduiding 15 CT (zie afb. 2).

Afb. 2

Hoewel uit de archieven tot nu toe niet is op te maken, wanneer men is overgegaan op het gebruik van deze penning, zijn er aanwijzingen dat dit type van later datum moet zijn dan het type zonder waardeaanduiding.

In het stempelkabinet van de Munt lag namelijk het stempel van de penning zonder waardeaanduiding bij een partij oudere stempels opgeborgen, terwijl het stempel waar wel een waardeaanduiding ingeslagen was, keurig opgeborgen lag en op kaart was geregistreerd, tezamen met de meer recentere stempels.

Dit hele systeem moet tot ongeveer 1963 in gebruik geweest zijn. Tevens moeten er, volgens informatie van iemand die vroeger in een militaire apotheek met deze stukken gewerkt heeft, nog andere penningen geweest zijn. Deze zijn echter tot nu toe niet terug gevonden.

MUNTWISSELBANK
inkoop·verkoop·taxatie
munten
penningen
goud
zilver
platina
vraag
prijslijst
Kerklaan 22
7311 AE Apeldoorn
Tel. 055-217913

Nederlandse makers van penningen 10

Fons Bemelmans

door W. F. van Eekelen

Inleiding
In het uiterste zuiden van ons land, vlak bij de Belgische grens, woont een kunstenaar die, zonder dat hij er veel ruchtbaarheid aan heeft gegeven, in de laatste twintig jaar meer dan 60 penningen heeft vervaardigd . Hij is begonnen als edelsmid en heeft zich langzamerhand ontwikkeld tot beeldhouwer van een groot aantal vrije plastieken, die veelal in brons werden uitgevoerd. Zijn penningen, die hij tussen de bedrijven door heeft gemaakt, zijn, evenals zijn ander werk, voor het overgrote deel zonder aanleiding van buitenaf tot stand gekomen. Fons Bemelmans maakte ze alleen 'omdat hij er plezier in had'.

Opdrachtpenningen
Zijn opdrachtpenningen zijn op de vingers van één hand te tellen. In 1974 ontwierp hij voor de Vereniging voor Penningkunst de penning Le couple. Van een opdrachtpenning was hier in zoverre sprake, dat de vereniging een opdracht had verstrekt en dat Bemelmans, om de vereniging ter wille te zijn, de penning tweezijdig maakte, terwijl zijn penningen anders meestal eenzijdig waren. Wat de keuze van het onderwerp en de vormgeving betreft werd Bemelmans echter geheel vrij gelaten. In Le couple ging hij dan ook door op een thema dat hij enige tijd eerder al in een vrije penning verbeeld had.
In het voorjaar van 1979 kreeg Bemelmans van de Albert-Schweitzerschool te Geleen het verzoek een penning te ontwerpen ter ere van de man aan wie de school zijn naam te danken had. Bemelmans maakte drie versies. Twee maal plaatste hij op de voorkant een portret van de weldoener en eenmaal een oerwoud met als inzet een arts met een zieke. Op alle achterzijden bracht hij het yang-yin-teken aan, het levensrad, symbool van de voortbeweging en ontstaan door twee elkaar aanvullende oerkrachten, man en vrouw, licht en donker. De opdracht ging echter niet door. Toen puntje bij paaltje kwam, bleken de fondsen van de school niet toereikend.
Wel uitgevoerd werd een gouden erepenning van de Kamer van Koophandel van zijn geboortestad Maastricht. Op de ene kant plaatste Bemelmans Hermes de boodschapper, op de andere de letter M en de rivier de Maas. Ook bracht hij op deze kant een uitgebreid randschrift aan. Voor Bemelmans was dit uitzonderlijk; in zijn vrije penningen heeft hij steeds teksten achterwege gelaten.

Het primaat van de vorm
Het gaat Bemelmans namelijk vooral om het vormenspel. Het verhaal is voor hem bijzaak. Hij heeft soms ook moeite een passende titel voor zijn werken te vinden. Herhaaldelijk kreëerde hij een voorstelling zonder dat hem bewust een bepaald onderwerp uit de literatuur of anderszins voor ogen stond. Pas later bemerkte hij de verwantschap met een klassiek thema en gaf hij er een dienovereenkomstige naam aan.
De vormen waarvoor Bemelmans een voorkeur heeft, zijn vooral die van figuren. Op veel van zijn penningen bevinden zch ruiters te paard en staande of in aktie zijnde naakte mensen. Soms zijn het centauren of andere mythologische wezens. Korte tijd is hij ook abstrakt bezig geweest. In die periode ontstonden twee penningen. Daarna keerde hij tot de figuratieve vormgeving terug.

37. Ruiter. ± 1972/5

Penning en sieraad
Zoals gezegd is Bemelmans begonnen als edelsmid. Zijn eerste penningen vertonen dan ook verwantschap met sieraden. Niet altijd is ook duidelijk uit te maken of een objekt een penning dan wel een sieraad is.
In zijn akademietijd wilde hij alle technieken van vormgeving in metaal leren kennen. Zo graveerde hij met burijntjes direkt in staal, waarna hij afslagen maakte in lood, tin of fijnzilver. Ook maakte hij sieraden met een penningachtig oppervlak en vervaardigde hij kleine eenzijdige penningen door figuurtjes te drijven in messing.
Ook later heeft hij een enkele keer nog wel eens penningen ontworpen die iets van een sieraad hebben. In 1976 maakte hij een bolvormig objekt met

65. Ruiter. 1979

56. Embryo. 1976

64. Centaur. 1979

uitsparingen, voorstellend het genoemde yang-yinsymbool, maar nu driedimensionaal opgevat en daardoor nog pregnanter de draaiende beweging weergevend. In deze bol plaatste hij een embryo. Door ook nog de naam van een pasgeborene in de rand te graveren, schiep hij aldus een originele geboortepenning.

Penning en plaquette

In de eerste jaren na zijn akademietijd hield hij zich veelvuldig bezig met plaquettes, waarvan hij de oppervlakten bijsleep en polijstte. De meeste van deze plaquettes zijn rechthoekig en vrij groot, maar sommige zijn rond en kleiner. Het verschil met penningen is dan slechts een pas. Zo maakte Bemelmans omstreeks 1968 een serie van 'plaquette-penningen' met een diameter van 15 cm, voorstellend de maanden van het jaar. Eigenlijk had hij met 12 kunnen volstaan, maar hij maakte 'extra' voorstellingen die op verschillende maanden konden slaan en derhalve als alternatief zouden kunnen worden gebruikt. Dat deze penningen aan plaquettes doen denken, komt overigens niet alleen door de grootte, maar ook door de manier van bewerking. Bemelmans was namelijk begonnen de uitbeeldingen in roodkoperen platen te drijven.

Penning en beeld

Het overgrote deel van zijn penningen maakte Bemelmans later, toen zijn werkzaamheden vooral op het terrein van de beeldhouwkunst waren komen te liggen. Maar, zoals er in zijn eerder werk niet altijd een duidelijke scheidslijn te trekken viel tussen penning en sieraad c.q. penning en plaquette, zo is het in zijn later werk niet altijd mogelijk

zijn penningen scherp af te grenzen van zijn beelden.
Bemelmans' penningen zijn plastiekjes. Ze hebben weinig gemeen met de traditionele, gladde, muntachtige gedenkpenningen. Een door hem gemaakte Prometheus-penning bijvoorbeeld heeft een dikte zoals men slechts zelden bij penningen tegenkomt (30 mm).
Penningkunst en beeldhouwkunst zijn voor Bemelmans onafscheidelijk. Zij hebben bij hem altijd hand in hand gelopen. Van de één ging een stimulans uit op de ander. Zijn penningen zijn soms aanleiding geworden tot beelden en zijn beelden tot penningen. Zo maakte hij eerst een Prometheus-penning en later een Prometheus-beeld.
Soms ook hebben Bemelmans' beelden enigszins de vorm van een penning of doorsnijden in zijn beelden penningachtige ronde platte vlakken de ruimtelijke plastiek. Van het eerste is zijn Europa en de stier, van het tweede zijn Leda en de zwaan een voorbeeld. Een driedimensionaal plastiekje, voorstellend de ontvoering van Europa door de stier werd door Bemelmans in een vlakke cirkelachtige vorm opgenomen en op een voetstuk geplaatst, zodat een schijfvormige staande skulptuur ontstond. Weer anders ging hij recentelijk te werk, toen hij rondom een Minotaurus-penning een labyrinth aanbracht. Op deze wijze kreëerde hij een beeld met een penning als centrum.

43. Prometheus. ± 1973

42. Leda en de zwaan. 1973

Werkwijze
Zoals gezegd is Bemelmans in zijn begintijd bezig geweest met graveren in staal en heeft hij later diverse plaquette-achtige penningen gemaakt. De laatste ontstonden niet door de vorm (positief) te boetseren, maar door de was (negatief) van onderaf aan te drukken.
Ook in zijn latere penningen is zijn ambachtelijke herkomst nog duidelijk te bespeuren. Vóór hij een penning gereed acht, heeft hij deze een hele reeks bewerkingen laten ondergaan. Evenals de meeste penningkunstenaars begint hij tegenwoordig in was te boetseren en brengt hij zijn ontwerpen daarna naar een gieter. Hij heeft met verschillende gieters en gietmethoden ervaring opgedaan. Zo werd de genoemde gouden kamer-van-koophandelpenning volgens het slingerprocédé vervaardigd. Als de penningen van de gieter terugkomen, gaat Bemelmans ieder exemplaar slijpen, ciseleren en polijsten. Hierdoor markeert hij een tegenstelling tussen een glad, blinkend, verhoogd relief en een ruwe, doffere, dieper gelegen ondergrond. Daarna patineert hij de exemplaren. De schakeringen die hierdoor ontstaan, vindt hij erg belangrijk. Hij verkiest dan ook het zilver en het brons boven het 'alleen maar blinkende' goud. Het zilver geeft hij soms een zwart, soms een roodachtige patine. Dit patineren is nog niet zijn laatste handeling. Als hij er mee klaar is, polijst hij de penningen voor de tweede keer. Sommige kunstenaars, zoals Esser, verlenen aan hun pen-

55. Leda en de zwaan. ± 1974/5

ningen een speciale bekoring door er vingerafdrukken in te laten staan. Bemelmans streeft andere effekten na. In zijn penningen zal men dan ook geen vingerafdrukken tegenkomen.

Enkele biografische gegevens

In Maastricht, waar hij op 8 januari 1938 werd geboren, doorliep Fons (Alphons Willem Bernhard Johannes) Bemelmans de stadsakademie. Hier leerde hij het edelsmeden van A. G. Paanakker en het gips sculpen van pater R. Rats. Zijn studies voltooide hij in Keulen bij Treskow en Gies, en in Milaan bij Minguzzi. Na zijn terugkomst in Maastricht vloeiden de opdrachten hem spoedig toe. In het begin maakte hij diverse ambtsketens voor burgemeesters en een groot aantal kerkelijke voorwerpen als kelken, tabernakels en kandelaren. Later kreeg hij veel opdrachten voor beeldhouwwerken, waarbij hij meestal volgens eigen ontwerp te werk mocht gaan. Eén jaar heeft hij ook les gegeven aan de Jan-van-Eyck-akademie. Aan deze akademie was Fred Carasso toen hoogleraar in het beeldhouwen. Bemelmans was inmiddels al te zeer zijn eigen weg gegaan om nog veel door Carasso te worden beïnvloed. Enkele thema's vindt men echter in het werk van beide kunstenaars terug. Ook is er een zekere verwantschap tussen Carasso's Leda en de zwaan en Bemelmans' tweezijdige Minotaurus-penning. In beide penningen is op de keerzijde niet een aparte voorstelling aangebracht, maar vormt deze in letterlijke zin de achterkant van de op de voorzijde

60 Stier. 1978

67 Uil. 1979

aangebrachte afbeelding.
In 1968 verhuisde Bemelmans naar Eijsden, waar hij in een rustige, boomrijke straat een groot huis, dat in 1780 door een joodse paardenhandelaar was gebouwd, betrok. Huis, straat en landschappelijke omgeving zijn dermate sfeervol, dat zij als een uitstekende voedingsbodem voor het kreëren van plastische kunstwerken kunnen worden aangemerkt.

Beredeneerde katalogus van zijn penningen
In onderstaand overzicht zijn de penningen die Bemelmans tot dusverre heeft gemaakt, zo goed mogelijk naar volgorde van ontstaan geordend. Een

exakte chronologie was echter niet meer vast te stellen. Tenzij anders vermeld zijn de beschreven penningen eenzijdig. Alle penningen zijn (tenzij anders vermeld) gegoten, de kleinere (tot ± Ø45 mm) in zilver en brons, de grotere alleen in brons. De doorsneden zijn opgegeven in millimeters, waarbij, omdat de meeste penningen niet precies cirkelvormig zijn, soms kleine 'afrondingen' zijn aangebracht. Met uitzondering van de door de Vereniging voor Penningkunst gemaakte penning (nr. 52), zijn van de penningen slechts enkele exemplaren afgegoten.

1 Mannenkop naar links. Gedreven in messing. ± 1958. 49 × 46.
2 Zittend naakt naar rechts. Gedreven in messing. ± 1958. 45 × 42.
3 Zittende Madonna met kind. Geslagen in zilver. ± 1960/2. Ø26.
4 Moeder en kind. Geslagen in lood. ± 1960/2. 24 × 22.
5 Kop en face. Geslagen in lood. ± 1960/2. Ø29.
6 Fluitspeler naar rechts. Geslagen in tin. ± 1960/2. Ø29.
7 Idem. Gegoten in brons. ± 1960/2. Ø88.
8 Gehurkt zittende naakte vrouw naar links. ± 1965. Ø79.
9 Centaur. ± 1965. Ø95.
10/23 De maanden van het jaar. Serie van 12 + 2 penningen. Gedreven in rood-koper. ± 1968. Ø150.
– 10. Januskop (voor de maand januari).
– 11/23. Figuren, bezig met seizoenarbeid (voor de andere maanden).
24 Erepenning Kamer van Koophandel Maastricht. Goud. 1969. Ø46. Vz. Hermes de boodschapper. Kz. rivier, letter M en driedubbel randschrift (kamer van koophandel voor Maastricht en omstreken wegens uitzonderlijke verdiensten voor handel en nijverheid – met naam en datum).
25 Tweeling te paard. ± 1969. 56 × 60. Afbn.omslag katalogus tent. Singermuseum Laren, 1969 en de Geuzenpenning 24 (1974), 1, 9.
26 Achteroverzittende ruiter te paard naar rechts. ± 1970/1. Ø40.
27 Ruiter te paard, op de rug gezien naar rechts. ± 1979/2. Ø40.
28 Ruiter te paard naar rechts. ± 1970/2. Ø43.
29 Ontmoeting. Staand naakt, op de rug gezien, bij een ruiter te paard naar rechts. ± 1970/2. 43 × 50.
30 De slager. 1971. Ø43.
31 Dode duif. ± 1971/4. Ø50.
32 Duif. ± 1971/4. Ø50.
33 Gekooid vogeltje. ± 1971/4. Ø50.
34 Worstelaars. Vlakke penning. 1972. Ø140. Ontwerp voor een relief in Utrecht.
35 Worstelaars. De benen uit het relief komend. 1972. Ø140.
36 Ontvoering. 1972. 67 × 70. Vz. Ontvoering van Europa. Kz. 3 figuren (fluitspelende centaur, fluitspelende Pan en naakt). Bekroond door de stad Krakow en aangekocht door het Brits Museum in Londen.
37 Achteroverzittende ruiter te paard naar rechts. ± 1972/5. 57 × 60.
38 Achteroverzittende ruiter te paard naar rechts. ± 1972/5. Ø58.
39 Achteroverzittende ruiter te paard naar rechts. ± 1972/5. Ø67.
40 Abstrakte kompositie. ± 1972. Ø50.
41 Idem. ± 1972. Ø133.
42 Leda en de zwaan. 1973. Ø49.
43 Prometheus. Brons met hoog relief. ± 1973. 100 × 108.
44 De 4 heemskinderen. ± 1972/4. 45 × 50.
45 Zittend vrouwelijk naakt naar rechts. ± 1972/4. 48 × 43.
46 Fluitspelende centaur en naakt. ± 1972/4. Ø53.
47 Ontvoering (centaur en naakt). ± 1972/4. 53 × 57.
48 Drie gratiën. ± 1974/4. Ø48.
49 Ontvoering van Europa. ± 1972/4. 53 × 49.
50 Staande vrouw met antilope naar links. ± 1972/4. Ø48.
51 Vrijend paar. 1974. 73 × 75.
52 Le couple. 1974. Ø75. Vz. vrijend paar. Kz. labyrinth met 2 figuren. Uitgegeven door de Ver. voor Penningkunst en afgebeeld in de Geuzenpenning 25 (1975), 2, 50.
53 Ontvoering (paard naar rechts). ± 1974. 50 × 55.
54 Idem. ± 1974. 63 × 67.
55 Leda en de zwaan. ± 1974/5. Ø110.
56 Embryo (in yang-yin-objekt). 1976. Ø50.
57 Labyrinth (met Theseus). 1976. Ø95.
58 Minotaurus. 1976. 78 × 67.
59 Idem. Tweezijdig. 1976. 77 × 60.
60 Stier. 1978. Ø100.
61 Albert Schweitzer 1. 1979. Ø78. Vz. kop naar rechts en randschrift (= titel). Kz. yang-yin-symbool.
62 Albert Schweitzer 2. 1979. 112 × 120. Vz. kop iets naar links en randschrift (= titel). Kz. als vorige.
63 Albert Schweitzer 3. 1979. Vierkant met afgeronde hoeken, 75 × 75, met cirkel in het midden (Ø31). Vz. arts met zieke (in de cirkel) en oerwoud, met randschrift (als vorige). Kz. als vorige.
64 Centaur naar rechts. 1979. 87 × 90.
65 Ruiter te paard naar links. 1979. Ø90.
66 Ontvoering van Europa. 1979. 92 × 85.
67 Uil. 1979. 98 × 103.
add A. Aantal studie-ontwerpen. ± 1958/62.
add B. Aantal sieraden met penningachtige oppervlakken. ± 1958/65.
add C. Aantal plaquettes. ± 1965.
add D. Aantal penningen waarvan de kunstenaar zelf geen exemplaren meer heeft (verkocht of verloren gegaan).
add E. Aantal beelden met penningachtige delen.

Signatuur

Het overgrote deel van zijn penningen heeft Bemelmans voorzien van het monogram . Het linkerdeel hiervan kan zowel als de A van Alfons als de F van Fons worden gelezen.

nieuwe uitgaven

Muntennieuws

door J. C. van der Wis

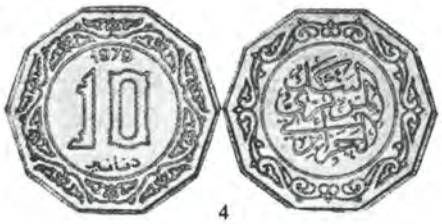
AFGHANISTAN:
25 Pul 1978; messing; ø 18,9 mm; 2,4 gram.
50 Pul 1979; messing; ø 20,8 mm; 3 gram.
5 Afghani 1979; koper-nikkel; ø 27 mm; 7,8 gram.
Nog vóór de Russische inval geslagen en in circulatie gebrachte nieuwe munten. (Afb. 1, 2, 3).

1

2

3

ALGERIJE:
10 Dinar 1979; aluminium-brons; ø 29,3 mm 10-zijdig; 11,4 gram.
Het betreft hier een nieuwe circulatiemunt.
(Afb. 4).

4

ARGENTINIË:
50 Pesos 1979; koper-nikkel; ø 26 mm; 7,5 gram.
100 Pesos 1979; koper-nikkel; ø 27 mm; 8 gram.

5

50 Pesos 1979; koper-nikkel; ø 26 mm; 7,5 gram.
100 Pesos 1979; koper-nikkel; ø 27 mm; 8 gram.
Nieuwe circulatiemunten ter herdenking van generaal José de San Martin en van de annexatie van Patagonië in 1879. Op de voorzijden resp. de beeltenis van de generaal en een cavaleriesoldaat te paard. (Afb. 5 t/m 8).

7

6

8

BANGLADESH:
10 Poisha 1977; aluminium; ø 23,8 mm; 1,98 gram.
25 Poisha 1977; koper-nikkel; ø 19 mm; 2,6 gram.
Aanvulling op de serie in omloop zijnde munten, waarvan het stuk van 10 Poisha een FAO-munt is.
(Afb. 9 en 10).

9

10

DOMINICAANSE REPUBLIEK:
1 Peso 1979; koper-nikkel; ø 38 mm; 26,7 gram.
Aanvulling op de in 'De Beeldenaar' nr. 7 van 1979 aangekondigde serie nieuwe circulatiemunten. Op dit stuk staat de nationale held Juan Pablo Duarte (1813-1876).
(Afb. 11).

11

FRANKRIJK:
2 Francs 1979; nikkel; ⌀26,5 mm; 7,5 gram.
Op 17 juli 1979 werd deze reeds lang tevoren aangekondigde nieuwe munt aan de circulatie toevertrouwd. (Afb. 12).

12

IRAN:
1, 2, 5, 10 en 20 Rial 1979; koper-nikkel; gewicht en afmetingen als voorheen.
Nieuwe circulatiemunten ter vervanging van die met de beeltenis van de afgezette shah Reza Pahlevi. (Afb. 13 t/m 17).

13 14 15 16 17

KIRIBATI (voormalige Gilbert-eilanden):
1 Cent 1979; brons; ⌀ 17,5 mm; 2,55 gram.
2 Cents 1979; brons; ⌀22,0 mm; 5,15 gram.
5 Cents 1979; koper-nikkel; ⌀19,5 mm; 2,80 gram.
10 Cents 1979; koper-nikkel; ⌀24,0 mm; 5,70 gram.
20 Cents1979; koper-nikkel; ⌀28,5 mm; 11,25 gram.
50 Cents 1979; koper-nikkel; ⌀32,0 mm; 15,70 gram.
1 Dollar1979; koper-nikkel; ⌀30,0 mm 12-zijdig; 11,90 gram.
Eerste muntenserie van de op 12 juli 1979 onafhankelijk geworden Gilbert-eilanden in de Stille Zuidzee, die als nieuwe landsnaam 'Kiribati' voeren. Een deel van de oplage wordt aan verzamelaars verkocht, een ander deel komt in circulatie naast het Australische geld, dat vóór de onafhankelijkheid op de eilanden gangbaar was. (Afb. 18 t/m 24).

18 19 20 21 22 23 24

LUXEMBURG:
20 Francs 1980; koper-nikkel-aluminium; ⌀ 25,6 mm; 8,5 gram.
Aanvulling op de huidige reeks circulatiemunten met op de voorzijde de beeltenis van groothertog Jan.

MALEISIË:
1 Ringgit 1977; koper-nikkel; ⌀ 33 mm; 17 gram.
In 1979 uitgegeven herdenkingsmunt op het 100-jarige exploiteren van de rubberboom in Maleisië. (Afb. 25).

25

MEXICO:
1 Peso diverse jaren; zilver; Ø35 mm; 16,18 gram.
In 1979 geklopt ter gelegenheid van het bezoek van paus Johannes Paulus II aan Mexico. (Afb. 26).

26

NEDERLAND:
In circulatie treft men thans de bestaande munttypen aan met het jaartal 1980. Op deze munten is onder de staart van de haan, het muntmeesterteken van Dr. Ir. M. van den Brandhof, een ster geplaatst. De heer van den Brandhof is op 1 januari 1980 met pensioen gegaan. In de overgangsperiode tussen 1 januari 1980 en de benoeming van een opvolger zal zijn teken nog gebruikt worden, voorzien van een bijteken, een ster.
De ster als bijteken is tijdens het Koninkrijk der Nederlanden reeds twee keer eerder gebruikt, nl. in de jaren 1887/88 en tussen april-september 1909. Ook zijn wel andere tekens gebruikt, zoals streepjes tussen kroon en wapen, een parel op de band van het muntmeesterteken lelie of een klaverbladvormig uiteinde van een zwaard.

NEDERLANDSE ANTILLEN:
1 Cent 1979; aluminium; ø 18 mm; 0,80 gram.
2½ Cent 1979; aluminium; ø 22 mm; 1,20 gram.
Nieuwe circulatiemunten volgens de typen Schulman 1535 en 1520, die t/m 1978 van brons werden vervaardigd.

Boekbespreking

Catalogue des monnaies grecques antiques de l'ancienne collection Pozzi; Monnaies frappées en Europe, par Serge Boutin, 2 delen, Maastricht, 1979.

Omstreeks 1918 werd door Adolphe Dieudonné een begin gemaakt met het inventariseren en publiceren van de zeer omvangrijke en belangrijke collectie Griekse munten van Samuel Pozzi. De tragische dood van de eigenaar, die in 1918 door een krankzinnige patiënt werd vermoord, maakte echter dat deze onderneming nooit verder is gekomen dan de voorbereidingsfase. In 1921 werd de collectie voor een deel verkocht in Luzern. Van het totaal van omstreeks 8500 zilveren en koperen Griekse munten kwamen er 3334 onder de hamer. De door Jacob Hirsch samengestelde catalogus van deze veiling werd in 1968 herdrukt door Banque Leu te Zürich en Jacques Schulman te Amsterdam.
Serge Boutin heeft na ruim 50 jaar een gedeelte van het werk van Dieudonné teruggevonden. Van de in Europa geslagen munten – Italië, Sicilië, het Griekse vasteland en de eilanden – bleken de nummers 1-2800 reeds beschreven en bovendien was de rangschikking van al deze munten (totaal 4630 exemplaren) op de platen al vastgelegd door Dieudonné. Aan de hand van deze gegevens heeft Boutin dit gedeelte van de collectie Pozzi gereconstrueerd en gepubliceerd. De uitgave van deze catalogus in twee delen werd verzorgd door de firma Van der Dussen in Maastricht. Deze uitgave ziet er zeer verzorgd uit, het plaatwerk is van goede kwaliteit en verschillende registers zijn een goede hulp bij het opzoeken van bepaalde munten. Door de hoge kwaliteit van de stukken en door de grote volledigheid van de collectie Pozzi is deze publicatie van groot belang, zowel voor de beginnende verzamelaar van Griekse munten, die er veel vergelijkingsmateriaal in zal aantreffen, als voor de gevorderde verzamelaar en de wetenschapper, die in dit boek een schat aan zeldzaamheden en interessante stukken kan ontdekken.

vdV.

agenda

19-22 mei: Veiling Kurpfälzische Münzhandlung, Mannheim.
28-30 mei: Veiling Schenk-Behrens, Essen.
31 mei: Muntenbeurs De Verzamelaar, Bergen op Zoom, tel. 01640-37804.
31 mei t/m 1 juni: 25e N.W. Deutsches Münzsammlertreffen te Minden met o.m. Muntenbeurs op zondag van 9-17.30 uur in de grote Raadhuiszaal.

HOLLEMAN–MUNTEN

postbus 32 7586ZG Overdinkel tel. 05423-1221

Op aanvraag wordt onze lijst U gratis toegezonden.

Onze specialiteiten: Griekse-, Romeinse-, Byzantijnse-, Middeleeuwse-, Provinciale- en Koninkrijksmunten.

AR tetradrachme van Israël, van het 3e jaar van de 2e opstand tegen Rome (132-135) P+ 3600,-

AV stamenon nomisma Michaël VII 1071-1087 ZF/P 625,--

AR. Antoninianus van Elagabalus (218-222) Zeer Fraai 300,--

Ruiterschelling van Nijmegen 1686 F/ZF 95,-

JEAN ELSEN

Numismat

Antieke en Moderne Munten
Moslims, Kruisvaarders en
Zuidelijke Nederlanden
Numismatische literatuur
Gratis prijslijst op aanvraag

Ahornbomenstraat 1/3 **1040 BRUSSEL** **telefoon 02/640.24.78)**

Stichting Numismatica 1977

zaterdag 27 september 1980
zondag 28 september 1980
Internationale munten- en penningenbeurs te Den Haag in het congresgebouw, Expo-zaal Churchillplein 10
van 10.00 - 17.00 uur
Er zijn besprekingen gaande aan deze beurs een tentoonstelling te verbinden onder het thema 'Verschillende numismatische verzamelvormen' alsmede van de uitvinding van de stoommachine en de mechanisatie van de muntslag.

Het ontzet van Leijden.

In 1574 werd Leiden ontzet. Tijdens het beleg was er aan alles gebrek en hebben de inwoners van Leiden veel geleden.

Ook aan muntgeld was gebrek. Er zijn toen een aantal noodmunten geslagen. Deze zijn aan één zijde bedrukt, van vorm vierkant of ruitvormig en zelfs van papier. Van Lanschot heeft die munten.

Wilt u meer weten over noodmunten? Of over munten uit de middeleeuwen of van het Koninkrijk?

Als u even schrijft of belt, sturen wij u gratis onze uitgebreide prijslijst toe.

Van Lanschot heeft nog tijd voor u.

F van Lanschot Bankiers

SINDS 1737

Hoge Steenweg 29, 5211 JN 's-Hertogenbosch,
telefoon (073) 153359 en 153460.

PENNINGEN VAN DE KONINKLIJKE BEGEER

BIJZONDERE PENNINGEN

nr.101 Zilveren huwelijk Kon. Juliana / Pr. Bernhard, modelé A. Termote, tekst G. v. d. Graft, 21,6 krt goud, 18,5 en 25 mm, 1e geh. zilver 25 mm.

nr. 106 30-jr. huwelijk Kon. Juliana / Pr. Bernhard, modelé j. Hekman, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 25 en 50 mm, brons 50 mm.

nr. 111 40-jr.huwelijk Kon. Juliana / Pr. Bernhard, modelé J. v. Goor, 14 krt. goud, 22,5 mm, 1e geh. zilver 22,5 mm.

nr. 110 65e verjaardag Pr. Bernhard, modelé J. Sloos, 14 krt. goud, 22,5 mm, 1e geh. zilver 50 mm, brons 50 mm.

nr. 640 25-jr. regeringsjubileum Kon. Juliana, enkel portret, modelé J. Sloos, 21,6 krt. goud, 22,5 mm, 1e geh. zilver 50 mm, brons 50 mm, of dubbelportret, modelé J. Hekman.

nr. 103 Huwelijk Pr. Beatrix/Pr. Claus, modelé vz. J. Hekman, kz. W. Vis, 21,6 krt goud, 18,5 mm, 1e geh. zilver 25 en 50 mm, brons 50 mm.

nr. 105 Huwelijk Pr. Margriet / P. v. Vollenhoven, modelé J. Hekman, 21,6 krt. goud, 22,5 mm, 1e geh. zilver 22,5 mm, brons 55 mm.

nr. 109 Huwelijk Pr. Christina / J. Guillermo, modelé W. Vis, 21,6 krt. goud, 22,5 mm, 1e geh. zilver 22,5 mm, brons 22,5 mm.

nr. 305 Geboorte Pr. Willem Alexander, modelé W. Vis, 21,6 krt goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 25 mm, brons 50 mm.

nr. 306 Geboorte Pr. Maurits, modelé W. Vis, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 25 mm, brons 50 mm.

nr. 309 Geboorte Johan Friso, modelé W. Hekman, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 22,5 en 50 mm, brons 50 mm.

nr. 311 Geboorte Pr. Constantijn, modelé W. Vis, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 50 mm, brons 50 mm.

nr. 501 2e Vaticaanse Concilie I modelé Niel Steenbergen, 21,6 krt. goud, 18,5 en 25 mm, 1e geh. zilver 25 mm, gepatineerd brons 65 mm.

nr. 502 2e Vaticaans Concilie II, modelé Jan Snoeck, 21,6 krt. goud, 18,5 en 25 mm, 1e geh. zilver 25 mm, gepatineerd brons 65 mm.

nr. 503 Paus Paulus VI, modelé Pol Dom, 21,6 krt. goud, 18,5 en 25 mm, 1e geh. zilver 25 mm, gepatineerd brons 65 mm.

nr. 504 Paus Johannes XXIII, modelé Pol Dom, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 25 mm, gepatineerd brons, 65 mm.

nr. 505 Mgr. Bekkers, modelé Willem Vis, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22 mm, 1e geh. zilver 25 mm, gepatineerd brons 50 mm.

nr. 506 Driekoningen, modelé Niel Steenbergen, gietpenning gepatineerd brons, genummerde uitgave.

nr. 601 Eeuwfeest Opheffing Slavernij Suriname, modelé Pol Dom, 21,6 krt. goud, 25 mm, 1e geh. zilver 25 mm.

nr. 602 Nederland 150 jaar onafhankelijk, modelé Louise Metz, 21,6 krt. goud, 18,5 en 25 mm, 1e geh. zilver 25 mm, gepatineerd brons 70 mm.

nr. 603 Eeuwfeest Int. Rode Kruis, Henri Dunant, modelé Pol Dom, 21,6 krt. goud, 18,5 en 25 mm, 1e geh. zilver 25 en 50 mm, gepatineerd brons 50 mm.

nr. 607 300 jaar Vrede van Breda, modelé Niel Steenbergen, 21,6 krt. goud, 18,5 mm, 1e geh. zilver 30 mm, gepatineerd brons, gietpenning, 75 mm.

nr. 608 450 jaar Kerkhervorming Martin Luther, modelé J. J. Van Goor/D. Scholtus, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 30 en 50 mm, gepatineerd brons 50 mm.

nr. 709 3 grote Amerikanen: John, Robert Kennedy en Martin Luther King, modelé Willem Vis, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 22,5 en 50 mm, gepatineerd brons 50 mm.

nr. 621 1e maanlanding, nr. 629 2e maanlanding (Apollo XII), nr. 630 Apollo XIII en nr. 632 Apollo XIV, 21,6 krt. goud, 18,5 en 22,5 mm, 1e geh. zilver 50 mm, gepatineerd brons 50 mm.

nr. 633 Apollo XV, nr. 634 Apollo VII, nr. 635 Apollo XVII, 1e geh. zilver 50 mm, gepatineerd brons 50 mm.

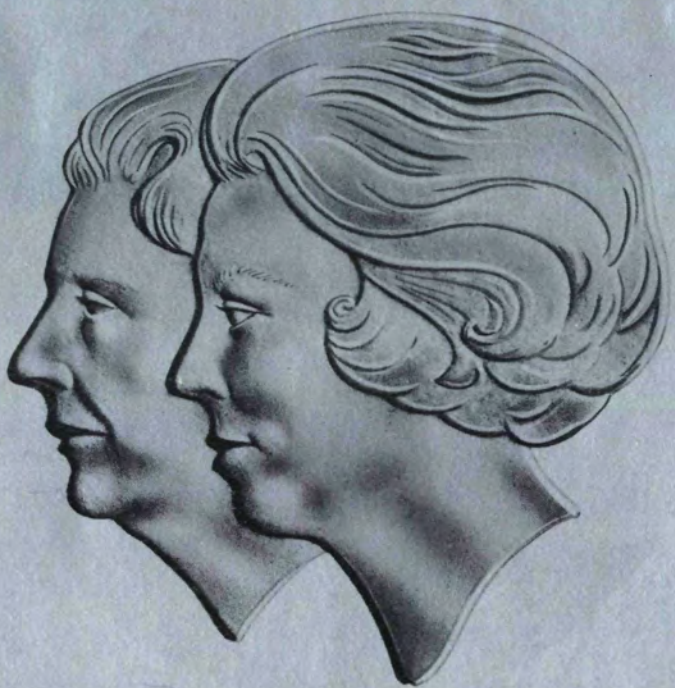
Wijze van bestellen:
Telefonisch of schriftelijk bij de Koninklijke Begeer B.V., Leidseweg 219, postbus 5, Voorschoten, Tel. 01717-4500, tst. 30.

Prijzen op aanvraag, aangezien i.v.m. de hoge goud- en zilverkoersen wij ons genoodzaakt zien een goud- en/of zilvertoeslag te berekenen, gebaseerd op de dagkoers van het fijngoud- en/of fijnzilver.

Koninklijke Begeer B.V.
Postbus 5, 2250 AA Voorschoten
Tel. 01717-4500, tst. 30
Telex nr. 34184 DCWKB

munt- en penningkundig nieuws

juli/aug. 1980
4e jaargang no. 4

de beeldenaar

NUMISMAAT

SEDERT 1880

MONNAIES - MEDAILLES - LIVRES NUMISMATIQUES - VENTES PUBLIQUES - ARCHEOLOGIE

✽

MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKEN - VEILINGEN - OUDHEDEN

Jacques Schulman B.V.

Keizersgracht 448
Telefoon (020) 23 33 80 - 24 77 21

Amsterdam
Postgiro 9922

A.G. van der DUSSEN b.v.

Beëdigd taxateur/Sworn valuer/Vereidet Wertsachverständiger

Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht, Nederland
Telefoon (043) 15119
Postrekening 15.38.597
Bank: Rabobank Maastricht, rekening nr. 13.13.01.780
Telegramadres: Munten Maastricht

ENIGE BOEKEN OVER PENNINGEN

De prijzen zijn exclusief verzendkosten en 4% BTW

BAX, W. F.: Ridderorden, Eretekenen, Draagtekens en Penningen betreffende de Weermacht van Nederland en Koloniën, 1813-heden. (Jaarboek van Munt- en Penningkunde 1932, 33, 34, 36 en 40. Integrale herdruk 1973, met toestemming van het Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde). 248 pag. Gebonden ..... f 36,—

BRAMSEN, L.: Médaillier Napoléon le Grand ou description des médailles, clichés, repoussés et médailles-décorations relatives aux affaires de la France pendant le Consulat et l'Empire. Een herdruk, gebonden in één band. 516 pag., geen ill. 2330 nummers ..... f 145,—

DE COSTER, L. (Collection): Catalogue du Précieux Cabinet de Jetons d'Or et d'Argent formé par feu M. L. De Coster. Een veilingcatalogus van 1236 rekenpenningen tussen 1468 en 1880. 308 pag. Gebonden ..... f 35,—

DIRKS, J.: De Noord-Nederlandsche Gildepenningen. Kompleet in 2 delen tekst en 1 atlas met platen. Haarlem 1878-1879. Gekartoneerd. Standaardwerk (Originele uitgave) ..... f 550,—

DIRKS, J.: Beschrijving der Nederlandsche of op Nederland en Nederlanders betrekking hebbende Penningen, geslagen tusschen November 1813 en November 1863. Kompleet in 3 delen tekst en 5 delen (folio) platen. Haarlem 1889-1894. Gekartoneerd. Standaardwerk (Originele uitgave) ..... f 775,—

FORRER, L.: Biographical Dictionary of Medallists, Coin-, Gem- and Seal-Engravers, Mint-Masters, & c., Ancient and Modern, with reference to their works B.C. 500-A.D. 1900. (Zie onze uitgebreide advertentie in De Beeldenaar van November 1979).
— Inschrijfprijs, 8 delen ..... f 1080,—
— Prijs per deel ..... f 180,—

HAWKINS, E.: Medallic Illustrations of the History of Great Britain and Ireland (ook interessant voor de geschiedenis van de Nederlanden). Een integrale herdruk van alle platen met bijbehorende (korte) texst. 183 platen, gebonden in één band ..... f 450,—
— Een reeds langer bestaande herdruk van het uitgebreide separate texstgedeelte. Twee banden, 724 en 866 pag. Gebonden ..... f 81,—

HENNIN, M.: Histoire numismatique de la Révolution Française. Zeer verzorgde herdruk (door Van der Dussen) van dit standaardwerk over de Franse revolutie. 705 pag., 195 pl. ..... f 200,—

VAN HOYDONCK, E.: Jacques Wiener (1815-1899) — Medailles, Jetons. Beschrijving van 233 penningen en 62 rekenpenningen. Ill. Gebr. ..... f 34,—

WEBER, I.: Deutsche, Niederländische und Französische Renaissance Plaketten 1500-1650. 443 pag., 302 pl. 1067 nummers. Een prachtboek. 2 banden. Gebonden ..... f 545,—

WEILLER, R.: Les Médailles dans l'Histoire du Pays de Luxembourg. Médailles, Jetons et Insignes. Beschrijft 2000 op Luxemburg betrekking hebbende penningen. 392 pag., 160 pl. Gebonden .... f 250,—

WITTOP KONING, D. A.: De Penningen der Noord-Nederlandsche Ambachtsgilden. 182 pag., 98 pl. Gebonden ..... f 175,—

Een complete lijst wordt u op verzoek gaarne toegezonden

Bestellingen gaarne aan: **A. G. VAN DER DUSSEN B.V.**
Hondstraat 5 – 6211 HW Maastricht – tel. 043-15119)

muntenhandel Groningana

A. NAP
Oude Kijk in 't Jatstraat 60
Groningen
Tel. 050-135858

Munten, bankbiljetten, antieke prenten en kaarten, boeken op elk gebied met een speciale afdeling numismatische literatuur.

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 7671 AT VRIEZENVEEN TELEFOON 05499-1322

Uw adres voor:

MUNTEN, BANKBILJETTEN, OPBERGSYSTEMEN, NUMISM. LITERATUUR, ABONNEMENTS-SYSTEEM, NIEUWE BUITENLANDSE MUNTEN MET 10% KORTING, DIVERSE PRIJSLIJSTEN OP AANVRAAG.

GROOTHANDEL — KLEINHANDEL — UITGEVERS

's Zaterdags gesloten.

Association Internationale Des Numismates Professionels (A.I.N.P.)

opgericht in Genève in 1951 is een groep van meer dan honderd van 's werelds belangrijkste handelaren, gevestigd in een twintigtal landen.
Het doel van het A.I.N.P. is het coördineren van de inspanningen en ideeën voor de ontwikkeling van de numismatische handel, het aanmoedigen van wetenschappelijk onderzoek en het propageren van de numismatiek.
De leden staan in voor de echtheid van alles wat ze verkopen.
Het A.I.N.P. is oprichter en sponsor van het International Bureau for the Suppression of Conterfeit Coins (I.B.S.C.C.).
Informatie over de doelstellingen, de aktiviteiten en het lidmaatschap van het A.I.N.P. is samengevat in een boekje dat men op verzoek kan verkrijgen bij

SECRETARIAT • A.I.N.P. • 11 ADELPHI TERRACE LONDON WC2N 6BJ, ENGLAND

de beeldenaar

Munt- en penningkundig nieuws, Numismatisch maandblad voor Nederland en België.
Publikatie van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt-en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

Eindredaktie:
W. K. de Bruijn
J. P. A. van der Vin

Redaktieraad:
J. Fortuyn Droogleever
A. Hettema
J. C. van der Wis

Uitgave:
Vonk Uitgevers b.v.

Redaktie-, administratie en advertentieadres:
Postbus 420, Zeist, tel. 030-791496

Advertentietarieven op aanvraag. Insturen laatste materiaal: uiterlijk de 1e van de maand voor de maand van verschijning!

Abonnementsprijs: f 25,— per jaar (Benelux), f 50,— per jaar (andere landen).

Losse nummers: f 4,25 + portokosten.

Voor leden van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt-en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnementsgeld in de contributie inbegrepen.

Een jaargang van De Beeldenaar loopt van 1 januari t/m 31 december.

Abonnementen opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.

Gironummer: 3808080.
Slavenburg's Bank Zeist 64.48.23.143. Gironr. van de bank 81168.

Voor België:
Slavenburg's Bank Antwerpen 2000
Rek.no. 655-8097099-43
t.n.v. Vonk Uitgevers b.v.

Druk: Vonk Zeist.

De uitgever behoudt zich het recht voor zonder opgave van redenen advertenties niet te plaatsen.

Gehele- of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright
Vonk Uitgevers b.v.

ISSN 0165-8654

inhoud

Nederlandse makers van penningen II - Frederik Hoevenagel 137
Kopergeld van de 4e eeuw 141
Bijzondere penning 100 jaar V.U. 150
Centen en noodcenten 157
Rembrandt's penning van het St. Lucasgilde 159
Enige geklopte munten van Eire 160
Ere wien ere toekomt! 166
Nieuwe uitgaven 167
Mededelingen 168
Verenigingsnieuws 173
Agenda 173

Nederlandse makers van penningen 11

Frederik Hoevenagel

door W. F. van Eekelen

Inleiding

De laatste jaren hebben wij niet veel meer vernomen omtrent Frederik Hoevenagel. Als penningkunstenaar is hij wat uit de belangstelling verdwenen. In de jaren voor de tweede wereldoorlog genoot hij meer bekendheid. Hij werd toen tot de veelbelovendste jongeren gerekend. In 1935 won hij twee belangrijke prijzen en in de daaropvolgende jaren ontwierp hij meer dan 20 penningen. O.a. maakte hij, zuiver voor zijn genoegen, een serie van acht specimina op het middeleeuwse gedicht: Het daget in het oosten.

Deze penningen sneed hij negatief in gips, maar liet hij niet afgieten. Hij had genoeg aan het ontwerp. Eigenlijk vond hij de 'uitstraling' van het gips beter dan die van het brons. Hij meende dat, mede als gevolg van het krimpen, bij het gieten de fijnere nuances verloren zouden gaan.

In 1945 moest hij echter toch betreuren dat hij geen afgietsels had laten maken. Toen hij na zijn evakuatie in zijn huis in Oosterbeek terugkeerde, konstateerde hij namelijk dat bij de slag om Arnhem al zijn ontwerpen verloren waren gegaan. Zijn huis was geplunderd en zijn atelier gesloopt. Van zijn gipsmodellen waren nog slechts brokken en scherven over.

Twee bekroonde ontwerpen

Zijn eerste bekroning kreeg hij voor een geboortepenning die hij ontwierp naar aanleiding van een door de Rijksmunt uitgeschreven prijsvraag. Op de voorkant van deze penning beeldde hij een man en een vrouw af met tussen hen in een fakkel waaruit het vuur als een herboren phoenix oplaait. Hoevenagel was er vooral op uit het mysterie van de schepping, waarin volgens hem het mannelijk en het vrouwelijk principe twee helften zijn van één totaliteit, te laten uitkomen. Hij wilde het aksent leggen 'op het grote wonder dat het een mensenpaar gegeven is nieuw menselijk leven voort te brengen'. Het op elkaar aangewezen zijn van man en vrouw, en de noodzaak van de bevruchting van de eicel door het zaad, waren de uitgangspunten van de door hem ontworpen voorstelling.

Geboortepenning, 1935. (Vz. + Kz.)

Hoevenagel vindt dit de beste penning die hij heeft gemaakt. Hoewel hij een bescheiden mens is die zich niet graag op de voorgrond stelt,[1] is hij er toch een beetje trots op dat hij deze penning heeft ontworpen. Hij acht zich gelukkig dat hij dit ontwerp heeft aangedurfd en dat het hem ook is gelukt.

Overigens ging het niet zonder moeite. Gevraagd was een slagpenning te ontwerpen. Hoevenagel had hiervoor bijzonder diep in het fond gegraven, zodat een voor die tijd ongebruikelijk hoog relief moest ontstaan. Het gevolg was dat het slaan van de penning moeilijkheden opleverde. Diverse malen scheurde de vorm. De Munt haalde toen Hoevenagel's leermeester Bronner er bij. Die gaf het advies vol te houden en het nog maar eens te proberen. Ten slotte lukte het.

*Herdenkingspenning **Edelmetaalnijverheid**, 1935. (Vz. + Kz.)*

Niet lang daarna deed Hoevenagel mee aan een prijsvraag voor een penning ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de Kon. Ned. Edel-

1 Aanvankelijk wilde hij ook niet geïnterviewd worden. 'U moet mij maar vergeten.'

metaalbedrijven Van Kempen, Begeer en Vos. Op zijn ontwerp plaatste hij een zilversmid met een aambeeld en een blaasbalg. Waar het hem vooral om ging, was een zodanige kompositie te bereiken dat er een aardige, levende vorm ontstond, niet alleen wat betreft de aangebrachte voorstelling, maar ook wat betreft 'het uitgespaarde deel' (de achtergrond dus). De jury vond zijn ontwerp het beste van de 21 inzendingen en roemde de brede plastische behandeling.[2] Het werd bekroond met de eerste prijs en in zilver gegoten.

Twee voor-oorlogse opdrachtpenningen

In 1935 ontwierp Hoevenagel nog een derde penning. Opdrachtgever was het rijkscollege voor de lichamelijke opvoeding. Op deze penning beeldde hij niet een sportfiguur of sportattributen af, maar de Nederlandse maagd, omgeven door een kroon, een leeuw en bloemen. Hiermee wil hij aangeven dat de overheid, die zich verantwoordelijk voelt voor de opvoeding van het volk, degenen die zich voor deze opvoeding hebben ingespannen, wenst te eren.

Nog meer symboliek legde Hoevenagel in een penning die hij in 1939 maakte voor de Vereniging voor Penningkunst en die geïnspireerd was op een in dat jaar gehouden radiorede van koningin Wilhelmina. Onderwerp was de geestelijke herbewapening. Hiermee werd een beweging aangeduid die vóór de oorlog in ons land een groot aantal entousiaste aanhangers had. De kombinatie van geestelijk met bewapening komt misschien in 1980 wat merkwaardig op ons over, maar in de tijd van de Duitse militaire herbewapening deed deze het erg goed. Veel mensen wilden toen een krachtig 'geestelijk' antwoord geven op de dreiging van militair geweld.
De voorkant van de penning beeldde de eenheid van het volk uit en toonde o.a. een weegschaal, een bijbel, een vredesduif, bouwstenen (als uitdrukking van krachtsinspanning en opbouw) en een mand fruit (als teken van de oogst). De achterkant bevatte o.a. een aambeeld als symbool van de kracht, vlammen en vis (Christus), een weegschaal en een aantal koninklijke attributen als scepter, rijksappel, standaard en kroon. Daartussen stonden de woorden Christ avant tout.

Twee na-oorlogse opdrachtpenningen

Na de oorlog ontwierp Hoevenagel niet veel penningen meer. In 1954 maakte hij een erepenning voor de gemeente waar hij thans 42 jaar woont. Op de voorkant van deze penning beeldde hij een triomfator af die een korenschoof draagt. Met de korenaren wilde hij aangeven dat de sterkte van een held niet is gelegen in krachtpatserij, maar in het uitdragen van de vruchten van de geest. Het

Kinderzorg, 1962. (Vz. + Kz.)

eerste eksemplaar van deze penning werd in zilver[3] uitgereikt aan generaal Urquhart, kommandant van de eerste luchtlandingsdivisie tijdens de slag om Arnhem.
Nadat hij enkele van zijn penningen tentoongesteld had in het Arnhems museum, kreeg hij in 1962 een opdracht van de Van Verschuerstichting voor kinderzorg. Hierop plaatste hij om te laten uitkomen dat kinderen die het thuis slecht hebben, in de tehuizen van de stichting liefdevol worden opgevangen, een vrouw die een kind verzorgt.

Zijn intenties

Hoevenagel is geen monumentaal kunstenaar. Hij zoekt het niet in grote formaten. Bij Bronner heeft hij geleerd dat het bij het scheppen van een kunstwerk niet in de afmetingen zit. Ook kleine voorwerpen kunnen verrassend mooi zijn. Bij een penning is volgens Bronner en Hoevenagel de cirkel het uitgangspunt. Hoevenagel probeert deze zodanig op te vullen met materiaal dat er een zinvolle gedachte in wordt gebracht en dat er een struktuur ontstaat die energie heeft. Zoals het leven in de natuur gekenmerkt wordt door span-

2 10e jaarverslag van de Ver. voor Penningkunst, 1935, blz. 26.

3 Hoevenagel houdt meer van zilver en brons dan van goud.

ning, zo heeft ook een penning spanning nodig. Hoevenagel heeft een afkeer van het slappe en levenloze. Waar hij naar streeft, is rhytme, beweging en eenheid. Daarbij kunnen ook letters, mits ze niet saai geplaatst worden, dienst doen.

Enkele biografische gegevens

Frederik Hubregt Hoevenagel werd op 22 april 1902 geboren in Middelburg en woonde later in Apeldoorn, waar zijn vader een graanhandel had. Enkele jaren werkte hij, omdat het in de bedoeling lag dat hij zijn vader zou opvolgen, in diens zaak. Hij deed het niet slecht en bracht, vooral omdat de klanten hem wel een aardige jongen vonden, ook bestellingen mee naar huis. Maar hij lag ook wel eens een middag in het gras naar de lucht te kijken, iets wat niet gebruikelijk was in de branche. Omdat hij graag mooie dingen wilde maken, meldde hij zich bij de rijksakademie te Amsterdam. Na een toelatingsexamen kwam hij in de beeldhouwklas, die toen slechts zes leerlingen telde. Geleidelijk ontstond er tussen hem en zijn leermeester Bronner een vriendschap. Vaak mocht hij 's middags na de sluiting van de akademie door blijven werken, waarna Bronner hem meenam naar een of andere gelegenheid in de stad, zoals het café Formosa op het Spui, waar toen veel dames en gearriveerde kunstenaars kwamen. Bronner bood hem ook aan in zijn atelier in Frankrijk te werken en liet hem, na eerst voor een mooi afscheid op de akademie te hebben gezorgd, gedurende drie weken de Italiaanse musea zien. De verhouding, die iets had van die van meester en gezel uit vroeger eeuwen, was te mooi om duurzaam te kunnen zijn. Na een zo intensieve omgang met de fijnzinnige en hoogstaande, maar ook dominerende en kwetsbare Bronner moest haast wel een verkoeling optreden.

Hoevenagel ging terug naar Gelderland. In 1938 vestigde hij zich met zijn vrouw (die hij had leren kennen op de akademie, waar hij de zilveren Prix de Rome won) in de villa Lovenhage, fraai gelegen in een rustige omgeving aan het spoorwegtalud tussen het station Oosterbeek-Hoog en het tegenwoordige airborne-kerkhof. De naam van zijn huis is meer dan een anagram. Hoevenagel looft de heg waarachter hij zich terug kan trekken. Het liefst wil hij onopvallend zijn gang gaan. Dat neemt niet weg dat hij veel belangstelling heeft voor andere mensen en hun denkbeelden. Zo was hij dertig jaar lid van een plaatselijke filosofische kring van twaalf mannen. Daarbij ging het hem er vooral om hoe zijn gesprekspartners een onderwerp benaderen. Maar de filosofie zelf had eveneens zijn belangstelling. Ook zijn beeldhouwwerk heeft hij nooit beschouwd als een bezig zijn met de materie alleen. Uitgangspunt voor zijn kreaties is steeds de geestelijke achtergrond geweest.

Beredeneerde katalogus van zijn penningen

1. Geboortepenning. Brons. 1935. Ø 59. Vz. staande man en vrouw met tussen zich in een fakkel met oplaaiend vuur, en randschrift (geboren uit ons huwelyk). Kz. kindje in een wieg met daaronder ruimte voor een inskriptie. Geslagen bij de Rijksmunt. Afb. Muntverslag over het jaar 1935.
2. Herdenkingspenning 100-jarig bestaan Kon. Ned. Edelmetaalnijverheid. Zilver en brons. 1935. Ø 61. Vz. edelsmid met aambeeld, blaasbalg en gereedschappen, en randschrift (n v kon ned edelmetaalbedrijven). Kz. tekst in breedschrift (100 jaren Nederlandsche edelmetaal nijverheid 1835 1935). Gegoten bij Begeer, Voorschoten. vW 879. Afbn. met juryoordeel in het 10e jaarverslag van de Ver. v. Penningkunst.
3. Erepenning Rijkscollege voor de lichamelijke opvoeding. Zilver en brons. 1935. Ø 65. Staande Ned. maagd, kroon en leeuw, met rondschrift (Nederland). Kz. tekst in breedschrift (van het rijkscollege voor de lichamelijke opvoeding) en 3 bladertakjes. Geslagen bij de Rijksmunt in Utrecht. Afbn. in het muntverslag over het jaar 1935.
4. Geestelijke herbewapening. Zilver (enkele ex.) en brons. 1939. Ø 60. Vz. symbolen van de eenheid van het volk met tekst op vliegend lint (= titel) en aan de rand (draagt elkanders lasten). Kz. diverse symbolen van kracht, gezag, vruchtbaarheid en Christendom, met tekst in breed- en rondschrift (Christ avant tout). Uitgegeven door de Ver. voor Penningkunst en geslagen bij Begeer, Voorschoten. vW 1385. BLS 251. Afbn. met toelichting in het 14e jaarverslag van de Ver. v. Penningkunst.
5. Erepenning van de gemeente Renkum. Zilver en brons. 1954. Ø 75. Vz. mannelijke naaktfiguur met korenaren en gemeentewapen, met randschrift (bene meritus de civitate). Kz. randschrift (= titel) en plaats voor inskriptie. Geslagen bij Begeer. vW 2164 (met afb.).
6. Erepenning Van Verschuerstichting voor kinderzorg in het gebied Arnhem-Nijmegen. Zilver en brons. 1962. Ø 70. Vz. zittende vrouw met bos bloemen en kind, met randschrift (penning van Verschuer). Kz. vuurtoren en randschrift (kinderzorg Arnhem Nijmegen). Gegoten bij Begeer. vW 2761. Afbn. cat. tent. beeldhouwkunst 1813 1963 in Nederland, gemeentemuseum Arnhem, tijdschr. architectuur beeld.k. 30 (1963), 18, 429-31, en cat. intern. exhib. of medallic art, Minotaur Gallery Toronto, 1963.

add A. Meer dan 20 in de oorlog verloren gegane ontwerpen in gips, waaronder een serie van 8 bij Het daget in het oosten. 1935-1944.

add B. Enkele na de oorlog gemaakte ontwerpen, waaronder een inzending voor een prijsvraag van de Ver. v. Penningkunst in 1963.

Signatuur

Hoevenagel heeft enkele van zijn penningen gesigneerd:

Kopergeld van de 4de eeuw

door W. K. de Bruijn

23. De Series met Victoria

A. Algemeen

Victoria, de verpersoonlijking van de overwinning, is, als hoofd- of bijfiguur, een zeer bekende verschijning op de munten van de Romeinse keizers en het is dan ook niet verwonderlijk dat ook in het begin van de, aan strijd zo rijke 4e eeuw regelmatig munten geslagen worden die Victoria op de keerzijde hebben staan.

Als bijfiguur, de keizer met een lauwerkrans kronend, met Roma in een tempel staand dan wel geplaatst in de hand van een godheid of een keizer is in deze artikelenreeks al herhaaldelijk melding gemaakt van de Victoriafiguur, die traditioneel wordt afgebeeld als een gevleugelde vrouw, vaak staand op een globe en gewoonlijk met een lauwerkrans en een palmtak in de handen. Hieronder worden een aantal Follesreeksen besproken die op de keerzijde één of twee Victoria's als hoofdafbeelding dragen.

In de meeste gevallen zijn er voor de betrokken emissies geen speciale aanleidingen aan te wijzen. De vroege stukken vallen ten dele (b.v. die van Maxentius) in de sfeer van de reeds eerder vermelde oorlogspropaganda van de diverse strijdende partijen. De keizer wordt als een succesrijk krijgsman gepresenteerd. Dit wordt ondersteund door het woord Victoria gevolgd door zijn naam of titel in het omschrift. De deelstukken van groep 3 behoren tot de na 313 uitgegeven overwinningsreeksen. Ook de grote 4e groep kan nog als gedeeltelijke propaganda worden gezien. Opvallend bij veel Victoriaseries is ook dat door de veelvuldige gehelmde portretten nadruk wordt gelegd op de militaire functies van de betrokken vorsten. Een kleine groep (5) heeft speciaal betrekking op de overwinningen behaald op de Sarmaten en de Alemannen.

Groep 1. Maxentius, Ostia, VICTORIA AETERNA AUG N

Gebaseerd op de keerzijdevoorstellingen kan een achttal groepen Victoria-munten onderscheiden worden. De eerste twee daarvan hebben geen onderlinge samenhang maar bestaan elk uit een aantal losse uitgiften met min of meer gelijke voorstellingen. De andere zes kunnen als gesloten series worden gezien hoewel 3 daarvan (3, 6 en 7) zo klein zijn dat beter van individuele uitgiften gesproken kan worden.

2 van de 8 groepen (2 en 4) hebben als onderdeel van de afbeelding VOTA-teksten maar kunnen

Groep 1. Constantinus II als caesar, ½ follis, Roma, VICTORIA CAESS

toch niet uitsluitend als VOTA-series worden beschouwd. Dit verschijnsel zal verderop in deze artikelenreeks opnieuw worden gesignaleerd.

De 8 groepen (tussen haakjes het aantal typen gevolgd door hetzelfde aantal met inbegrip van atelieraanduidingen) zijn de volgende:

1. Stukken met de klassieke afbeelding van een gaande, dan wel staande Victoria, die in de handen een lauwerkrans en een palmtak draagt. Deze groep omvat een aantal, van elkaar onafhankelijke uitgiften uit de periode van 308-322. Zij zijn afkomstig van een zestal muntplaatsen, staan op naam van 7 verschillende vorsten en tonen opmerkelijke verschillen in de keerzijdeteksten. Afhankelijk van de data van uitgifte loopt het gewicht der stukken terug van bijna 7 tot ca. 3 gram. In deze groep vallen ook enkele deelstukken van ca. 2 gram. (26-39)
2. Stukken met de afbeelding van een Victoria die op een schild een VOTA-tekst schrijft. Ook hier is, zoals gezegd, geen sprake van een gesloten serie. De uitgiften lopen van 309-316 in een viertal muntplaatsen. Zij staan op naam van 2 vorsten en wegen aflopend van ca. 7 tot ca. 3½ gram. Ook hier komen deelstukken van 2 à 3 gram voor. (19-48)

Groep 1. Licinius I, Thessalonica (3e at.), VICTORIA AUGG NN

3. Deelstukken van ca. 2 gram met twee gaande Victoria's met lauwerkrans en palmtak, die een standaard tussen zich dragen, de stukken staan op naam van 2 vorsten en zijn tussen 313 en 315 in 2 muntplaatsen geslagen. (4-8)
4. Stukken met twee Victoria's die tussen zich in een schild met een VOTA-tekst houden. Deze grote serie is geslagen van 318-320 in 6 muntplaatsen op naam van 5 vorsten. Het gewicht der stukken is gemiddeld 3¼ gram. (173-322)
5. Een kleine serie in 5 muntplaatsen, op naam van 3 vorsten, geslagen van 323-325 ter gelegenheid van de succesvolle campagnes tegen resp. de Sarmaten, een Aziatisch volk dat toen in het Noorden van de Balkan was gevestigd, en de Alemannen, een Germaanse volksstam die toen gevestigd was in het grensgebied van Duitsland, Zwitserland en Frankrijk). Zij tonen Victoria met een trofee en een palmtak, de voet op een overwonnen vijand, naar rechts geplaatst. De stukken wegen ca. 3 gram en zijn geslagen op naam van 3 vorsten in 5 muntplaatsen. Die betreffende de Alemannen zijn alleen in Sirmium geslagen. (19-22)

Groep 2. Maxentius, Roma (4e at.), VICTORIA AETERNA AUG N *(½ follis)*

6. Enkele in 327-328 te Constantinopel geslagen stukken op naam van Constantinus I met Victoria staande op een gallei, gewicht ca. 3 gram. (2-3)
7. Idem maar in 328-329 in dezelfde muntplaats en op naam van dezelfde vorst met Victoria staand op een cippus met trofee en palmtak, zelfde gewicht. (8-27)
8. Een anonieme serie met Victoria staand op de boeg van een schip en op de voorzijde een gehelmd portret en de tekst CONSTANTINOPOLI(S). Deze serie heeft een parallel-serie met de tekst URBS ROMA, die in een volgend artikel behandeld zal worden. De beide series samen be-

Groep 3. Constantinus I, Roma (4e at.), GLORIA PERPET, *(½ follis)*

nadrukken de betekenis **van de** oude en de nieuwe hoofdstad van **het Rijk.** Zij dateren uit de jaren 330-337, de **periode waar**in Constantinus I het centrum van **het Rijk** verplaatste naar Constantinopel.
Deze groep munten van 1½-2¼ gram is in 13 muntplaatsen geslagen. (67-138)

In totaal omvatten de Victoria-series derhalve 318 (607) typen, geslagen op naam van 8 vorsten (+ de anonieme). Zij zijn tussen 308 en 337 in 18 verschillende muntplaatsen geslagen.

B. De Muntplaatsen

Groep 1

Stukken van deze groep zijn geslagen in Carthago (308-311), Cyzikus (312-313), Ostia (309-312), Roma (308-318), Thessalonica (319) en Treveri (321-322). Die van Carthago zijn PK gemerkt in de afsnede (1 periode), ook in Cyzikus was maar 1 slagperiode, de stukken zijn in de afsnede gemerkt SMK, links in het veld staat de atelierletter. Alleen van het 6e atelier (S) zijn stukken bekend. In Ostia zijn 2 slagperioden te onderscheiden. De atelierletters, A, B, Γ, Δ in de eerste resp. P, S, T, Q in de tweede periode staan in de afsnede na MOST. In Roma is sprake van 2 emissies. De eerste (308-313) loopt in 4 ateliers (P t/m Q) over 3 perioden met (steeds gevolgd door de atelierletter) resp. RB, RE en R in de afsnede. De tweede bestaat uit ½ Folles en heeft geen muntplaats of atelieraanduiding (318). Ook Thessalonica en Treveri kennen slechts 1 slagperiode. De eerste, is gemerkt .TS. gevolgd door de atelierletter (A t/m E) in de afsnede. De laatste met PTR (atelier P) in de afsnede betreft deelstukken.
De verdeling over vorsten en muntplaatsen is als volgt:

		Totaal	*Car.*	*Cyz.*	*Ost.*	*Rom.*	*Thes.*	*Tre.*
Constantinus I	A.	7– 9	–	–	–	3– 3	2– 4	2–2
Licinius I	A.	2– 2	–	1–1	–	–	1– 1	–
Maxentius	A.	9–19	–	–	4–8	5–11	–	–
Alexander	A.	2– 2	2–2	–	–	–	–	–
Crispus	C.	2– 3	–	–	–	1– 1	1– 2	–
Constantinus II	C.	2– 2	–	–	–	1– 1	1– 1	–
Licinius II	C.	2– 2	–	–	–	–	2– 2	–
		26–39	2–2	1–1	4–8	10–16	7–10	2–2

Groep 2

Dit type is geslagen in Arelate (315-316), Lugdunum (314-315), Ostia (309-313) en Roma (310). Het stuk van Arelate heeft QARL (atelier Q) in de afsnede en S F in het veld, dat van Lugdunum PLG in de afsnede en T F in het veld (atelier P). In Ostia zijn hele Folles geslagen in 309-312 met MOSTQ (atelier Q) resp. in 312-313 met MOSTP (atelier P) in de afsnede. De andere stukken met MOST gevolgd door de atelierletter (P t/m Q) in de afsnede zijn ½ Folles. De emissie van Roma met R gevolgd door de atelierletter (P t/m Q) betreft eveneens ½ Folles.
De verdeling over vorsten en muntplaatsen is als volgt:

Groep 4. Constantinus I, Lugdunum (2 gevangenen tussen P en L), VICTORIAE LAET PRINC PERP (let op de helm)

Groep 4. Constantinus I, Londinium, VICTORIAE LAETAE PRINC PERP (helm met lauwerkrans)

		Totaal	*Arelate*	*Lugdunum*	*Ostia*	*Roma*
Constantinus I	A.	3– 3	1–1	1–1	1– 1	–
Maxentius	A.	16–45	–	–	6–17[1]	10–28
		19–48	1–1	1–1	7–18	10–28

1 = op één na ½ Folles.

Van dit type zijn bovendien een aantal, in Roma geslagen, medaillons bekend.

Groep 3

In Roma (313) en Treveri (313-315) zijn deelstukken van dit type geslagen, resp. in de afsnede gemerkt met R + atelierletter (P t/m Q) en PTR. Een stuk van Roma (4 ateliers bekend) en de beide van Treveri (at. P) staan op naam van Constantinus I. Het andere stuk van Roma (alleen ateliers P en T bekend) op naam van Licinius I.

Groep 4

Deze serie is geslagen in Arelate, Londinium, Lugdunum, Siscia, Ticinum en Treveri.
In Arelate (at. P t/m Q) kunnen via bijtekens 4 slagperioden onderscheiden worden. De atelier letters gevolgd door ARL staan in de afsnede, daartussen dan wel in het veld of beide staan de bijtekens. In Londinium (1 atelier) staat PLN in de afsnede. Via 3 verschillende, in het veld geplaatste

Groep 4. Constantinus I, Siscia (at. 2), VICT. LAETAE PRINC PERP (let op de helm)

bijtekens kunnen de 3 slagperioden onderkend worden. Lugdunum (1 atelier) heeft 2 zittende ruggelings geplaatste figuurtjes in de afsnede. Eén periode zonder en één met toevoeging van de letters P en L. In Siscia (5 ateliers A t/m E) met de atelierletter gevolgd door SIS in de afsnede, kunnen door toegevoegde punten, sterren of andere tekens in veld of afsnede 7 slagperioden worden onderscheiden. In Ticinum zijn dat er 6. Hier staat de atelierletter (P, S, T) voor een T in de afsnede. Tenslotte zijn er in Treveri 5 perioden met TR in de afsnede voorafgegaan door P of S (2 ateliers).
De verdeling over vorsten en muntplaatsen is als volgt:

		Totaal	*Arelate*	*Londin.*	*Lugdun.*	*Siscia*	*Ticinum*	*Treveri*
Constantinus I	A.	91–175	11–23	18–18	10–10	25– 78	8–23	19–23[1]
Licinius I	A.	14– 28	1– 1	–	4– 4	6– 18	1– 3	2– 2
Crispus	C.	35– 57	2– 2	8– 8	8– 8	13– 33	1– 3	3– 3
Constantinus II	C.	23– 36	1– 1	3– 3	6– 6	10– 22	1– 2	2– 2
Licinius II	C.	10– 26	–	–	–	8– 22	1– 3	1– 1
		173–322	15–27	29–29	28–28	62–173	12–34	27–31

1 = waarbij één medaillon.

Groep 5
De stukken inzake de overwinning op de Sarmaten zijn geslagen in Arelate (2-3) in 2 ateliers P en S, Londinium (2-2) in 1 atelier, Lugdunum (5-5) eveneens 1 atelier, Sirmium (1-1) 1 atelier en

Groep 4. Constantinus I, Treveri (2e at.), VICTORIAE LAETAE PRINC PERP

Treveri (5-7) ateliers P en S. Londinium (PLON met ½ maan), Arelate (atelierletter, ster en AR) en Sirmium (SIRM) kennen maar 1 slagperiode. Treveri (atelierletter gevolgd door TR met of zonder ½ maan) twee en Lugdunum 5 met PLG en voorts letters of bijtekens in veld en/of afsnede. Alleen in Treveri komen stukken voor op naam van Crispus (2-2) en Constantinus II (1-1). Alle andere stukken (12-15) staan op naam van Constantinus I. In Sirmium zijn ook stukken geslagen ter gelegenheid van de overwinning op de Alemannen (4-4) (de volksstam waaraan de naam Allemagne is ontleend). In de eerste periode (.SIRM.) op naam van Crispus (1-1) en Constantinus II (2-2) en in de tweede (SIRM) alleen voor de laatstgenoemde (1-1).

Groep 4. Licinius II, Ticinum (3e at.), VICTORIAE LAETAE PRINC PERP

Groep 6
In Constantinopel werd op naam van Constantinus I in 327 een stuk geslagen in atelier B (letter in het veld) en in 327/8 (ateliers B en E) een ander met afwijkend portret. Beide hebben CONS in de afsnede.

Groep 7
Eveneens in Constantinopel en ook op naam van Constantinus I werden gedurende 2 perioden (CONS zonder of met ster in de afsnede) stukken van dit type geslagen in 7 ateliers (A t/m Z).

Groep 5. Crispus, Sirmium, ALAMANNIA DEVICTA

Groep 8
Het Constantinopolis-type (de laatste letter ontbreekt bij de muntplaatsen Constantinopel, Cyzikus, Heraclea en Nicomedia) werd in 13 muntplaatsen geslagen. Indien meer slagperioden bekend zijn, zijn die primair via punten, letters en/of bijtekens van elkaar te onderscheiden. Meermalen echter komen dezelfde markeringen tweemaal voor. In die gevallen kan via het gewicht bepaald worden of het stuk tot de vroegere (voor 335- 2¼ gram) of tot de latere (vanaf 335- 1½ gram) periode behoort.
De volgende tabel geeft de nodige details.

Muntplaats	*Slagperioden*	*Basismarkering*	*Ateliers*	*Typen*
Alexandria	2	SMAL	4 (A t/m Δ)	2– 6
Antiochia	2	SMAN	1 (I)	2– 2
Aquilea	3	AQ	2 (P en S)	3– 6
Arelate	12	CONST[1]	2 (P en S)	12– 20
Constantinopel	3	CONS	3 (Γ, Z, IA)	4– 7
Cyzikus	4	SMK	6 (A t/m S)	8– 40
Heraclea	6	SMH	3 (A, Γ, Δ)	6– 11
Lugdunum	8	LG	2 (P en S)	8– 12
Nicomedia	1	SMN	4 (A, B, Δ, E)	1– 4
Roma	9	R	1 (E)[2]	9– 9
Siscia	2	SIS	3 (A, B, Δ)	2– 4
Thessalonica	2	SMTS	2 (Δ en E)	2– 3
Treveri	7	TR	2 (P en S)	7– 13
				66–137

1 Arelate kreeg in 328 de naam CONSTANTINA ter ere van Constantinus II, vandaar deze muntplaatsaanduiding, die door niet ingewijden meestal voor Constantinopel wordt aangezien.
2 Het 5e atelier van Roma voerde de letter E; aangezien de Latijnse woorden voor 4 en 5 beide met de letter Q beginnen werd deze ogenschijnlijk weinig logische vorm gekozen.

Tenslotte valt er nog een stuk van Lugdunum (atelier P) te melden dat bij de Victoria-keerzijde URBS ROMA voorzijde heeft in plaats van die met Constantinopolis.
De Constantinopolis-serie is ook na de dood van Constantinus I (337) voortgezet. Slechts aan de markeringen en de gewichten kan nagegaan worden of de stukken van voor of na 337 zijn.

C. De Voorzijde

Groep 1
De stukken van Carthago en Ostia en de meeste van Roma tonen het basisportret 'Hoofd met lauwerkrans' naar rechts. De andere stukken tonen, op één uitzondering na, naar rechts geplaatste borstbeelden met kuras of drapering. De uitzondering is een naar links geplaatst, geharnast borstbeeld met een speer over de schouder, op naam van Constantinus I.
De teksten zijn van het gangbare type, waarbij alleen het stuk op naam van Licinius I uit Cyzikus opvalt met VAL LICINNIANUS LICINNIUS P F AUG.

Groep 5. Constantinus I, Lugdunum, (PLG ½ maan), SARMATIA DEVICTA

Groep 2
De meeste stukken uit Ostia en een deel van die van Roma hebben het eerder genoemde basisportret. Eén der deelstukken van Ostia (1-4) heeft merkwaardiger wijze een gesluierd portret, dat gewoonlijk alleen op herdenkingsmunten voorkomt. Het laatste stuk van deze muntplaats heeft een geharnast borstbeeld. Alle andere stukken tonen borstbeelden, waarbij enkele aparte te noemen zijn, nl. Lugdunum een gehelmd en geharnast borstbeeld naar links met een speer over de schouder, een schild op de arm en een paard aan de teugel (1-1), voorts kent Roma nog een aantal naar links geplaatste borstbeelden met speer en schild, deels van achteren gezien, dan wel gehelmd met een speer over de schouder. Bijzondere teksten vallen hier niet te melden.

Groep 3
De deelstukken van deze groep tonen de keizer blootshoofds naar rechts. De teksten bieden geen bijzonderheden.

Groep 4
De portretten in deze groep zijn alle borstbeelden, waaronder vrij veel naar links zijn geplaatst. Veel der portretten zijn gehelmd en geharnast, waarbij naast het tot nu toe gangbare helmtype een nieuw type verschijnt, dat zeer sober van vorm is en opvalt door de hoog geplaatste helmkam.
Veel dezer borstbeelden tonen speren (hetzij over de schouder hetzij naar voren gestoken) en schilden. Gewoonlijk wordt op het hoofd of op de helm een lauwerkrans gedragen, maar in enkele uitzonderingsgevallen (Londinium, Ticinum, Treveri) een stralenkrans. Eén der Londense stukken van deze variant toont ook een geheven hand met globe.

Groep 5. Constantinus I, Lugdunum, (.PLG ½ maan), SARMATIA DEVICTA

Tenslotte vallen nog 3 stukken van Lugdunum te noemen met resp. een Victoria op globe in de hand, de rechterhand geheven en een globe in de linker alsmede één gehuld in de imperiale mantel met een globe in de hand. Al met al een opmerkelijke reeks portretvarianten.
Ten aanzien van de teksten vallen als bijzonderheden enkele stukken van Lugdunum te noemen met resp. DN CRISPO NOB CAES of DN CONSTANTINO IUN NOB C(AES), een weinig gangbare wijze om namen te schrijven.

Groep 5
Hier tonen de meeste portretten het basistype, alleen Arelate met éénmaal een geharnast en Treveri met éénmaal een in imperiale mantel gehuld borstbeeld met arendscepter in de hand, kennen hierop een uitzondering. De teksten bieden geen bijzonderheden.

Groep 6 en 7
Alleen het eerste stuk van groep 6 heeft nog het basisportret, alle andere stukken van deze groepen tonen, met een diadeem versierde borstbeelden. Daarbij kunnen 3 vormen worden onderscheiden nl. een gewone diadeem (7), een rosetten-diadeem (6 en 7) en een parel-diadeem (7). In enkele gevallen (7) is het portret omhoogziend geplaatst, gelijk ook veel vroeger op de munten van Alexander de Grote het geval was. Alle teksten zijn gelijk nl. CONSTANTINUS MAX AUG. Deze vorm waarbij de opperheerschappij van Constantinus I nadrukke-

lijk wordt onderstreept, komt ook al veelvuldig voor op stukken van groep 4.

Groep 8
De stukken van deze groep zijn alle gelijk. Het portret is steeds een naar links geplaatst, gehelmd en in imperiale mantel gehuld borstbeeld met een omgekeerde speer.
Het omschrift luidt CONSTANTINOPOLIS, behoudens bij enkele muntplaatsen waar de laatste letter ontbreekt.

Groep 6. Constantinus I, Constantinopolis, (2e at.), LIBERTAS PUBLICA

D. De Keerzijde

Groep 1
De meest gangbare keerzijde-afbeelding hier is Victoria gaand naar links met lauwerkrans en palmtak in de handen. Op de deelstukken van Roma en Treveri en één stuk van Roma duwt zij een gevangene voort. Op een ander stuk van Roma is de gevangene links geplaatst, zo ook op één van Ostia, waarop Victoria van voren is afgebeeld, staande, met het hoofd naar rechts. Het stuk van Cyzikus toont Victoria eveneens staand maar met het hoofd naar links. Twee stukken van Roma en één van Ostia hebben de eerstgenoemde beeldenaar maar dan naar rechts geplaatst. Tenslotte kent Roma nog 2 afwijkende typen nl. één waar Victoria op een globe staat en één met een staande gehelmde Victoria.
Er is een opmerkelijke tekstvariatie. De stukken van Ostia dragen de tekst VICTORIA AETERNA AUG N (Onze keizer voor eeuwig overwinnaar). Roma kent deze tekst zonder AETERNA en daarnaast de op 3 keizers slaande meervoudsvorm VICTORIA AUGGG en de op 2 caesars betrekking hebbende VICTORIA CAESS. Ook Thessalonica heeft deze vorm met dubbele G of S doch met de toevoeging NN. Merkwaardig is daarbij een stuk van Roma dat de tekst met CAESS voert doch op de voorzijde het portret van de Augustus Constantinus I draagt. Hier is waarschijnlijk sprake van een foute stempelcombinatie, een soort fout die in de hier behandelde periode overigens maar sporadisch voorkomt. Zulke stukken zijn meestal uiterst zeldzaam of zelfs uniek.
De deelstukken van Treveri hebben de tekst VICTORIAE LIBERAE (ongeveer: vrijheid door de overwinning), hetgeen slaat op de al vaker vermelde overwinning op Maxentius. In Carthago komen 2 teksten voor nl. VICTORIA AUGUSTO NOSTRO (een volledige variant van de eerder genoemde vorm met AUG N) alsmede VICTORIA ALEXANDER AUG N. Beide betreffen de propaganda van de usurpator Alexander. Tenslotte heeft het stuk van Cyzikus VICTORIAE MAXIMINI AUG, dat slaat op Licinius' overwinning op Maximinus II.

Groep 2
De stukken van deze groep tonen een naar rechts staande Victoria, die een VOTA-tekst schrijft op een schild. De varianten hebben betrekking op drie elementen van de afbeelding nl.
a. Victoria heeft de voet op een helm (Lugdunum en Ostia) dan wel op een cippus.
   Victoria staat op een cippus of op een kuras met schild (Arelate).
   De typen met een cippus, een vierhoekige, spitse zuil, vaak ook een grenssteen zijn alle van Ostia.
b. Het schild staat tegen een boom (Lugdunum en Ostia) of tegen een pilaar (Roma).
c. De VOTA-tekst in 2 of 3 regels op het schild luidt:
   VOT X (Lugdunum, Ostia, Roma)
   VOT XX (Roma)
   VOT XX FEL (Ostia, Roma)
   VOT IS XX (Arelate).

Groep 7. Constantinus I, Constantinopolis, (2e at.), CONSTANTINIANA DAFNE (let op rosetten diadeem)

In Roma zijn ook een aantal medaillons van dit type geslagen met nog andere varianten.
De meest gangbare tekst luidt: VICTORIA AETERNA AUG. N. Deze staat op alle deelstukken van Ostia en Roma en op het stuk van Arelate. Het stuk van Lugdunum heeft VICTORIA AUGG NN en de hele Folles van Ostia resp. VICTORIA AET AUGGG NNN en de geheel afwijkende tekst VOT OPTATA ROMAE FEL (ongeveer betekenend 'aangename beloften voor een gelukkig Rijk).

Groep 3
Zowel de stukken van Roma als die van Treveri tonen 2 Victoria's, gaand naar rechts met palmtak en lauwerkrans en tussen hen in een standaard. De tekst luidt: GLORIA PERPET (voortdurende roem).

Groep 4
De stukken van deze serie tonen 2 Victoria's naar elkaar toe staand, die tussen zich in een schild houden met daarop de tekst VOT PR (in 2 regels). Er is maar weinig variatie. Gewoonlijk staat het schild op een altaar, maar op de eerste 3 stukken van Londinium en op alle van Arelate staat het op een kolom. Op de stukken van de 3e slagperiode van Londinium staat een krans voorop het altaar afgebeeld.
De volledige tekst komt alleen voor op een te Treveri geslagen medaillon nl. VICTORIAE LAETAE PRINCIPIS PERPETUI dat is 'Op de gelukkige overwinning van de eeuwige vorst'.
Op de Folles is deze tekst wegens ruimtegebrek altijd ingekort. De meest voorkomende verkorting is VICTORIAE LAETAE PRINC PERP. Deze tekst komt bij alle muntplaatsen voor. Verkortingen op deze tekst komen voor bij 3 muntplaatsen. Dit betreft altijd later geslagen stukken, hoe korter de tekst, hoe later het stuk. Arelate kort het 2e woord in tot LAET en Siscia het 1e tot VICT. Alleen in Treveri worden achtereenvolgens 4 verkortingen toegepast, steeds met behoud van de al eerder toegepaste inkortingen. Eerst worden de beide laatste woorden verkort tot PRIN P, vervolgens wordt het 2e woord ingekort tot LAET, daarna het derde verder verkort tot P en tenslotte wordt ook de laatste letter van het 1e woord weggelaten, zodat alleen nog maar VICTORIA LAET P P overblijft.

Groep 8. Type Constantinopolis, Roma (RBE = 5e at.)

Groep 5
Deze stukken tonen Victoria, gaand naar rechts, met een trofee over de rechter arm en een palmtak in de linkerhand. Rechts op de grond een gevangene, die hetzij getrapt wordt (Lugdunum, Arelate, Sirmium), hetzij onder de voet van Victoria is (Londinium) dan wel wordt voortgeduwd (Treveri). De enige andere afwijking is dat op de stukken van Treveri de palmtak ontbreekt.
De teksten luiden resp. SARMATIA DEVICTA en ALAMANNIA DEVICTA d.i. De Sarmaten resp. de Alemannen overwonnen of verslagen.

Groep 6
Deze stukken tonen Victoria staand naar links op een gallei met een krans in beide handen. De tekst luidt: LIBERTAS PUBLICA (de vrijheid van de staat ofwel de vrijheid voor iedereen).

Groep 7
Hier staat Victoria op een cippus naar links met een palmtak in iedere hand. Links voor haar staat een trofee waaronder een gevangene zit.
De tekst luidt: CONSTANTINIANA DAFNE. Dafne was de naam van een der pas gebouwde forten langs de Donau. De tekst legt derhalve een verbinding tussen de waarde van de Donauverdediging en de man die deze heeft doen aanleggen nl. Constantinus I, of ook de relatie tussen keizer en de bescherming van het Rijk.

E. Zeldzaamheid en Slotopmerkingen

Hoewel het vrij gemakkelijk is om stukken met Victoria te verwerven, zijn toch veel van deze stukken individueel schaars tot zeer zeldzaam en het kost zeker moeite om een basisverzameling met alle belangrijke varianten bijeen te krijgen. Met name de stukken van de groepen 3, 6 en 7 worden maar weinig aangeboden, terwijl de Alemannia Devicta-munten van groep 5 ook vrij moeilijk te verwerven zijn. Dat laatste wordt

Groep 8. Type Constantinopolis, Antiochia (SMANI = 10e at.)

overigens minder veroorzaakt door hun zeldzaamheid als door het feit dat het woord Alemannia vrijwel niet voorkomt op Romeinse munten waardoor deze stukken (ondanks het devicta) in Duitsland zeer gezocht zijn.
De zeldzaamheid volgens de R.I.C. blijkt uit de onderstaande tabellen, daarbij moet in aanmerking worden genomen dat de meeste stukken dateren uit de periode na 313 en in deel 7 van dat werk behandeld worden. In tegenstelling tot deel 6, waar zeldzaamheid alleen per type wordt aangegeven, wordt in deel 7 deze gradering per atelier gegeven. Dit houdt een gemiddeld hogere zeldzaamheidsgraad in voor stukken na 313. Een en ander kan het best toegelicht worden aan de hand van een voorbeeld. Eén van de typen van groep 7 is bekend van alle zeven de ateliers die toen in Constantinopel werkzaam waren. Drie daarvan zijn aangegeven als R3, drie andere als R2 en de zevende als R. Bij de betekenis die in deel 7 aan deze graderingen wordt gegeven betekent dit, dat van de eerste drie 4 à 6 exemplaren bekend zijn, van de volgende drie 7 à 10 en van de laatste 11 à 15. Gemiddeld derhalve 3 maal 5 + 3 maal 8 à 9 + 1 maal 13 = 53. De waardering voor het

type volgens deel 6 komt dan neer op S. Met andere woorden lager dan de laagste waardering van deel 7. De schijnbaar hogere waardering van stukken in deel 7 dient daarom in aanmerkelijke mate te worden gerelativeerd. Dit dient ook bij alle nog volgende artikelen in deze reeks die series behandelen, waarvoor hetzelfde geldt, in aanmerking te worden genomen. Om aan dit bezwaar enigszins tegemoet te komen is in de tabellen steeds een totaal-kolom met 2 cijfers toegevoegd. Het eerste daarvan geeft het aantal typen. Is er nu een aanmerkelijk verschil tussen de beide cijfers in die kolom dan gaat het voorgaande op en wel te meer naarmate het verschil groter wordt.

Groep 1

		C2	S	R	R2	R3	R4	R5	Totaal
Constantinus I	A	–	–	2	1	2	2	2	7– 9
Maxentius	A	4	4	4	2	2	2	1	9–19
Licinius I	A	–	–	–	1	1	–	–	2– 2
Alexander	A	–	–	–	–	–	1	1	2– 2
Crispus	C	–	–	1	–	–	1	1	2– 3
Constantinus II	C	–	–	1	–	–	–	1	2– 2
Licinius II	C	–	–	–	1	–	–	1	2– 2
		4	4	8	5	5	6	7	26–39

Groep 2

		C	S	R	R2	R4	Totaal
Constantinus I	A	–	–	–	–	3	3– 3
Maxentius	A	4	29	7	4	1	16–45
		4	29	7	4	4	19–48

Groep 3

		R2	R3	R4	R5	Totaal
Constantinus I	A	1	2	2	1	3–6
Licinius I	A	–	–	1	1	1–2
		1	2	3	2	4–8

Groep 4

		C2	C	S	R	R2	R3	R4	R5	Totaal
Constantinus I	A	1	1	2	18	19	36	32	66	91–175
Licinius I	A	–	–	–	1	1	7	8	11	14– 28
Crispus	C	–	–	–	1	3	10	21	22	35– 57
Constantinus II	C	–	–	–	–	4	2	12	18	23– 36
Licinius II	C	–	–	–	–	–	5	10	11	10– 26
		1	1	2	20	27	60	83	128	173–322

Groep 5

		C3	C2	C	S	R	R2	R4	R5	Totaal	
Constantinus I	A	5	–	1	1	1	3	2	2	12–15	Sarm. Dev.
Crispus	C	–	–	–	–	–	–	–	2	2– 2	Sarm. Dev.
Crispus	C	–	1	–	–	–	–	–	–	1– 1	Alem. Dev.
Constantinus II	C	–	–	–	–	–	1	–		1– 1	Sarm. Dev.
Constantinus II	C	–	–	–	–	2	–	–	1	3– 3	Alem. Dev.
		5	–	1	1	1	3	3	4	15–18	Sarm. Dev.
			1			2			1	4– 4	Alem. Dev.
		5	1	1	1	3	3	3	5	19–22	Totaal

Groep 6 en 7

		S	R	R2	R3	R4	R5	Totaal6	
Constantinus I	A	1	1	–	1	–	–	2– 3	groep 6
Constantinus I	A	1	4	5	6	7	4	8–27	groep7
		2	5	5	7	7	4	10–30	

Groep 8

	C3	C2	C	S	R	R2	R3	R4	R5	Totaal
Alexandria	–	–	–	–	2	2	1	1	–	2– 6
Antiochia	1	–	–	1	–	–	–	–	–	2– 2
Aquilea	–	–	–	–	–	–	1	5	–	3– 6
Arelate	–	–	–	–	–	2	5	12	1	12– 20
Constantinopel	–	1	1	–	1	–	1	2	1	4– 7[1]
Cyzikus	–	–	–	–	–	–	7	14	19	8– 40[1,2]
Heraclea	–	–	–	1	–	1	4	4	1	6– 11[1]
Lugdunum	–	–	–	–	2	1	3	3	3	8– 12
Nicomedia	–	–	1	1	1	–	–	1	–	1– 4[1]
Roma	–	–	–	3	–	3	2	1	–	9– 9
Siscia	2	–	–	–	–	–	–	–	2	2– 4
Thessalonica	1	–	–	1	–	1	–	–	–	2– 3
Treveri	8	2	–	–	–	–	2	–	1	7– 13
Type URBS ROMA										
Lugdunum	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1– 1
	12	3	2	7	6	10	26	43	29	67–138

1 Type met CONSTANTINOPOLI (zonder S).

2 De aan het begin van deze paragraaf gemaakte opmerking over de relativiteit van de zeldzaamheidsgraden en het onderscheid daarbij tussen de beide delen van de R.I.C. is bv. hier zeer duidelijk van toepassing. 6 van de 8 typen in Cyzikus zijn van alle 6 ateliers bekend. In plaats van 7 × R3 + 14 × R4 + 19 × R5 wordt de gradering per type op basis van R.I.C. 6 dan 4 × R2 + 1 × R3 + 3 × R5.

Als we voorts geen rekening houden met de onderscheiding naar slagperioden zou zelfs gesteld kunnen worden dat het Constantinopolis-type van Cyzikus een vrij algemeen voorkomend munttype is.

Stichting Numismatica 1977

Zaterdag 27 september 1980
Zondag 28 september 1980
Internationale munten- en penningenbeurs
te Den Haag
in het Ned. Congresgebouw Expozaal
Churchillplein 10
van 10.00 - 17.00 uur

Zaterdag 4 oktober 1980
Internationale munten- en penningenbeurs
te Hengelo (O.)
in Ontmoetingscentrum "Circel"
Pastoriestraat 33
van 11.00 - 17.00 uur

Zondag 5 oktober 1980
Internationale munten en penningenbeurs
te Bergen op Zoom
in het van der Valk motel, "De Wauwse Tol", Bergse Baan 85
van 10.00 - 17.00 uur

Zaterdag 11 oktober 1980
Internationale munten- en penningenbeurs
te Hilversum
in het hotel "Het Hof van Holland"
Weverszaal, Kerkbrink 1
van 10.00 - 17.00 uur

Zaterdag 25 oktober 1980
Internationale munten- en penningenbeurs
te Rotterdam
in de Tollenszaal van het Groothandelsgebouw, Stationsplein
van 10.00 - 17.00 uur

Inlichtingen:
Secr. Accountantskantoor G. Teders
Noordsingel 112, 3032 BH Rotterdam
Tel. 010 - 65 52 44

voorzijde penning 100 jaar V.U.

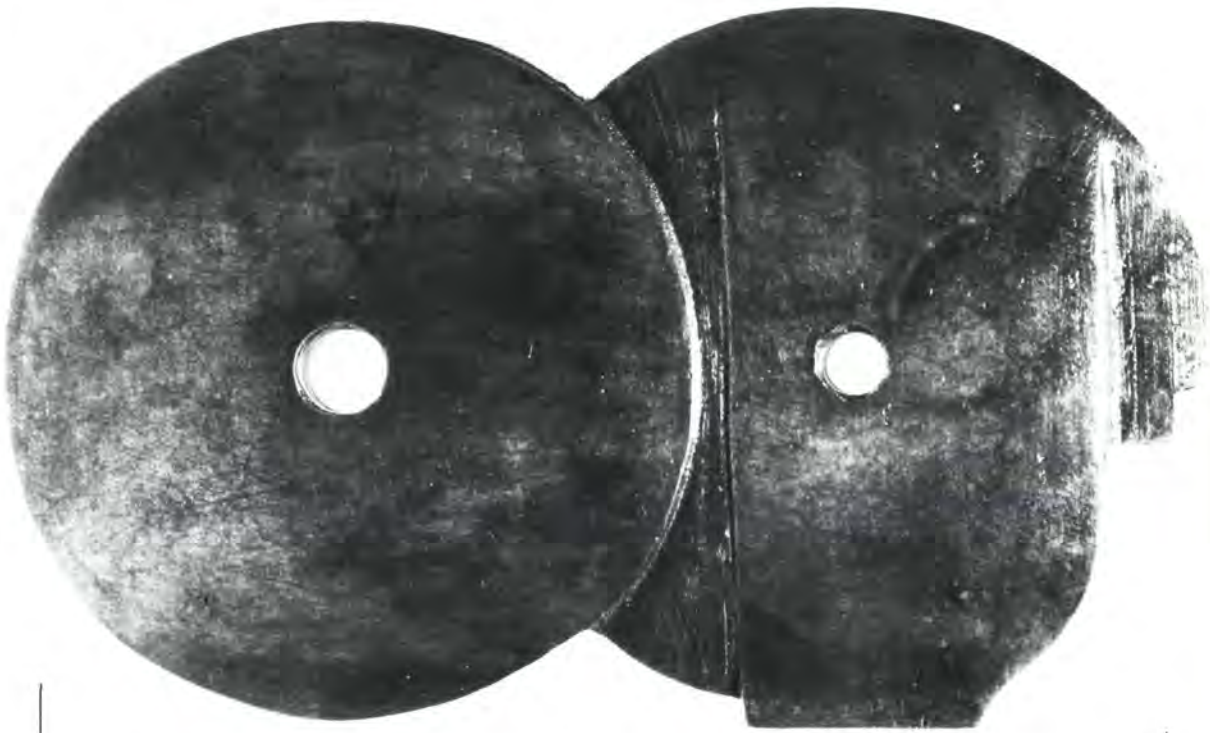
Bijzondere penning naar aanleiding van 100 jaar Vrije Universiteit

door A. J. de Koning

Dit jaar bestaat de Vrije Universiteit te Amsterdam honderd jaar. De V.U. viert haar eeuwfeest met zeventig projekten: symposia, lezingen, congressen, sportevenementen en exposities.
Als blijvende herinnering is er een penning uitgegeven. Ter gelegenheid van het verschijnen van deze penning vond de reizende N.K.S. tentoonstelling over Penningkunst een aantal weken onderdak in de entreehal van het hoofdgebouw van de V.U. te Amsterdam. Daarmee werd een bijdrage geleverd aan het geven van meer bekendheid aan de huidige ontwikkeling van de penningkunst.
Het verschijnen van een penning ter gelegenheid van een bijzondere gebeurtenis is een vrij algemeen gebruik, daar zijn vele voorbeelden van te noemen. De penningen zijn of waren dan meestal van het bekende – traditionele – type: een in brons geslagen plak met vaak een portret en vrij veel tekst. Ook de stichter van de Vrije Universi-

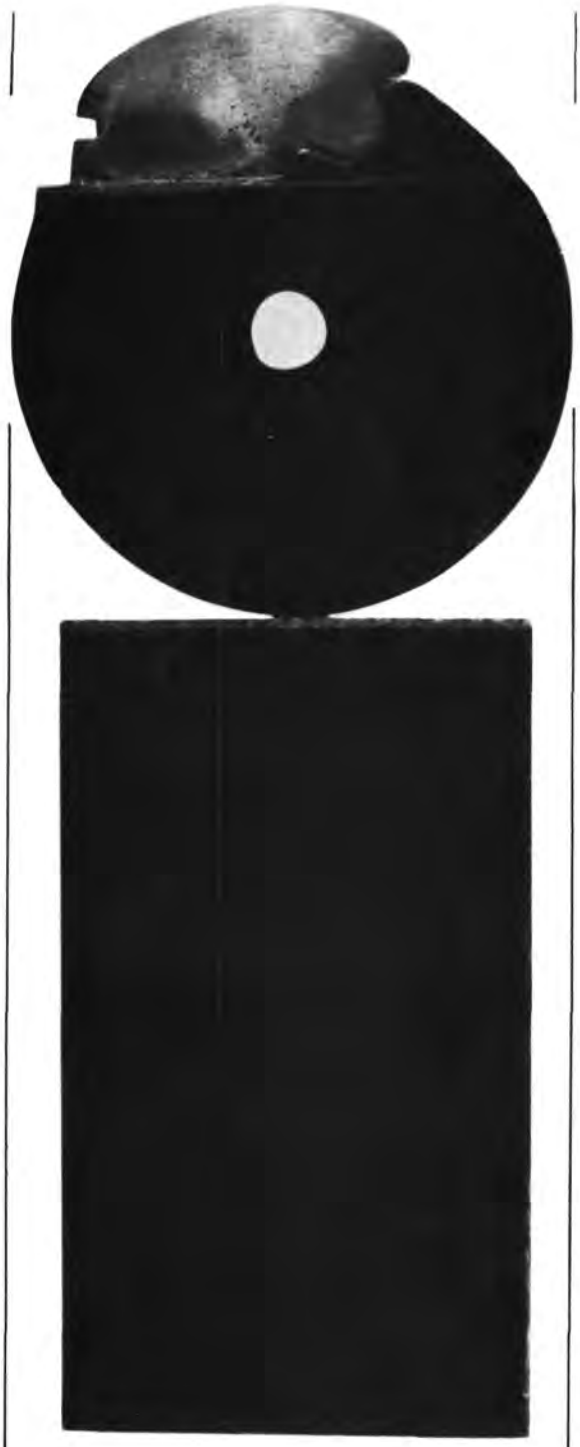

portretpenning van Dr. A. Kuyper door J. J. van Goor. 1907

keerzijde penning 100 jaar V.U.

teit, Dr. Abraham Kuyper, werd in het verleden op deze wijze geëerd en wel ter gelegenheid van zijn 70e verjaardag in 1907. De medailleur Jac. J. van Goor, die maar liefst 350 portretpenningen van verschillend artistiek niveau op zijn naam heeft staan, vervaardigde een thans zeer conventioneel aandoende portretpenning (zie afbeelding). Frederiks omschreef deze penning destijds in zijn boekje 'Penningen' (Heemschutserie 1947) als 'een voortreffelijk portret van Kuyper, wiens krachtig uitgevoerd borstbeeld zonder enig omschrift uitmuntend past in het penningrond.'
Van de uitgifte van een dergelijke traditionele, conservatieve herdenkingspenning heeft de V.U. bewust afgezien, hoewel aanvankelijk sprake was van het uitgeven van een portretpenning. De opdracht werd verstrekt aan de beeldhouwer-medailleur Ger Zijlstra, nadat men had kennisgenomen van diens bijzondere werk op het gebied van beeldhouw- en penningkunst. Zijlstra's vroegere penningwerk, dat in kritieken n.a.v. exposities hoogst origineel wordt genoemd, is eerder besproken in de Beeldenaar ter gelegenheid van het verschijnen van zijn penning voor de Vereniging voor Penningkunst. Toen die penning – in 1977 – verscheen, was hij reeds volop bezig met zijn nieuwere werk: in brons (en ook ander materiaal) uitgevoerde schijven, deels glanzend, deels mat gehouden en meestal met middenin een rond gat.
Evenals er in zijn werk uit een eerdere periode overeenkomst is te vinden in zijn beelden en penningen, zoals het oerbeginsel in zijn beeld 'Amphibie' en zijn penning 'Brak', komt ook in zijn nieuwste werk deze relatie, nu nog sterker, tot uiting: Schijfvormige beelden en penningen.
Zijn schijfvormige beelden, zoals o.a. het monument voor de slachtoffers van de brand in Hotel Polen te Amsterdam, en zijn penningen, als ingezonden voor de Fidem-expositie te Lissabon in 1979, doen misschien denken aan Oosterse symbolen, maar zijn dan wel 'Hollands vertaald'. Zo zou men de V.U.-penning ook kunnen beschouwen: voorstellingloos volgens conventionele begrippen, maar blijvend boeiend. De penning bestaat uit de herhaling van een doorboorde schijf, waarvan bij eerste beschouwing de ene schijf de andere lijkt te overlappen. Bij het kiezen van de keerzijde (in samenhang met de voorzijde) blijkt de ene schijf uit de andere voort te komen. Daarmee wordt de continuïteit van de honderdjarige V.U. weergegeven, terwijl anderzijds de verbondenheid van de schijven de samenhang van de diverse studierichtingen aan de universiteit symboliseren. De geheel ronde schijf geeft het afgeronde, voltooide verleden weer, de andere – niet ge-

ontwerp voor het monument van de slachtoffers van de brand in Hotel Polen te Amsterdam. Ontworpen door beeldhouwer G. Zijlstra.

heel ronde – geeft de nieuwe, nog onvoltooide periode aan. De doorgetrokken vertikaal op de voorzijde van de penning vormt een kontrast met de keerzijde en verbeeldt met de onderbreking van de cirkelvormige rand, de progressiviteit van de V.U. De beide gaten openen, of richten zich naar de keerzijde van de penning, waarop de tekst ingesneden is aangebracht: Honderd jaar Vrije Universiteit, langs de bovenrand en aan de onderzijde op de volle cirkel: 20 X 1980.
De eerder genoemde buiten de cirkelrand doorgevoerde vertikaal, biedt de mogelijkheid de penning op een sokkel te plaatsen. Daarmee – maar niet alleen daarmee – is aangetoond dat Zijlstra zijn penningen bewust ziet als een vorm van kleinplastiek. Zijn penningen en grotere objekten ademen dezelfde sfeer.
Nadere uitleg kan, als vaak, ook hier verwarrend werken; samengevat is Zijlstra's V.U.-penning een poging – een geslaagde poging – in het zoeken naar nieuwe vormgeving en in het symbolisch weergeven van de continuïteit, het mathematische en de opbouw van de Vrije Universiteit. Het is een werkstuk waar pro en contra niet omheen kunnen en waarvan de kracht ligt in de soberheid.
De penning (formaat 130 × 76mm) is uitgevoerd in gepatineerd brons en gegoten door de Rijnlandse Kunstgieterij te Leiden.
Verkrijgbaar bij de Vrije Universiteit te Amsterdam. (De prijs bedraagt, dankzij subsidie, *f* 40,—)

MUNTWISSELBANK
inkoop·verkoop·taxatie
munten
penningen
goud
zilver
platina
vraag
prijslijst
Kerklaan 22
7311 AE Apeldoorn
Tel. 055-217913

Zoekt u dit soort munten?

Nederlands Indië (VOC)
Javasche Ropij
1783
Scholten 462

Nederlands Indië
(Bataafse Republiek)
½ Gulden
1802
Scholten 490

Nederlands Indië
(Bataafse Republiek)
bonk 2 Stuiver
1802
Scholten 539

Nederlands Indië
(Brits Bestuur)
Ropij
AH 1668 (fout voor 1228) =
1813 AD
Scholten 592b

Muntenhandel **Dr. R. van Slageren**

Arke Noachstraat 3a
Arnhem
Tel. 085-452713

Op aanvraag sturen wij u gaarne onze lijsten.

MUNTGALERIE LIMBURG B.V.
(voorheen Munthandel Habets)

Munten
Penningen
Medailles

Mauritslaan 61-63
Postbus 252 - 6160 AG Geleen
Tel. 04494-47810

Boeken
Catalogi
Albums

Aanbiedingslijsten sturen wij op verzoek gratis
Nederlands Leverancier Coinholders en accessoires
Tevens verzorgen wij alle opdrachten voor veilingen binnen Europa

„DE SNEEKER VLIEGER"

JILLE B. WESTERHOF
NUMISMAAT

gespecialiseerd in
provinciale munten,
historie- en moderne penningen
van alle landen

Nauwe Noorderhorne 18, Sneek - Telefoon 05150-17198, b.g.g. 16866
Maandags gesloten

ANCIENNE MAISON SERRURE FONDEE en 1880

MAISON PLATT s.a.

Michel KAMPMANN
Expert près les Tribunaux
et les Douanes

49 rue de Richelieu
75001 — PARIS
Tél.: 296-50-48
R. C. 70 1341

MONNAIES, MÉDAILLES, JETONS, DÉCORATIONS

ACHAT • VENTE • EXPERTISE • ORGANISATION DE VENTES PUBLIQUES • LISTES A PRIX MARQUES

Catalogues de librairie et de fournitures numismatiques sur demande

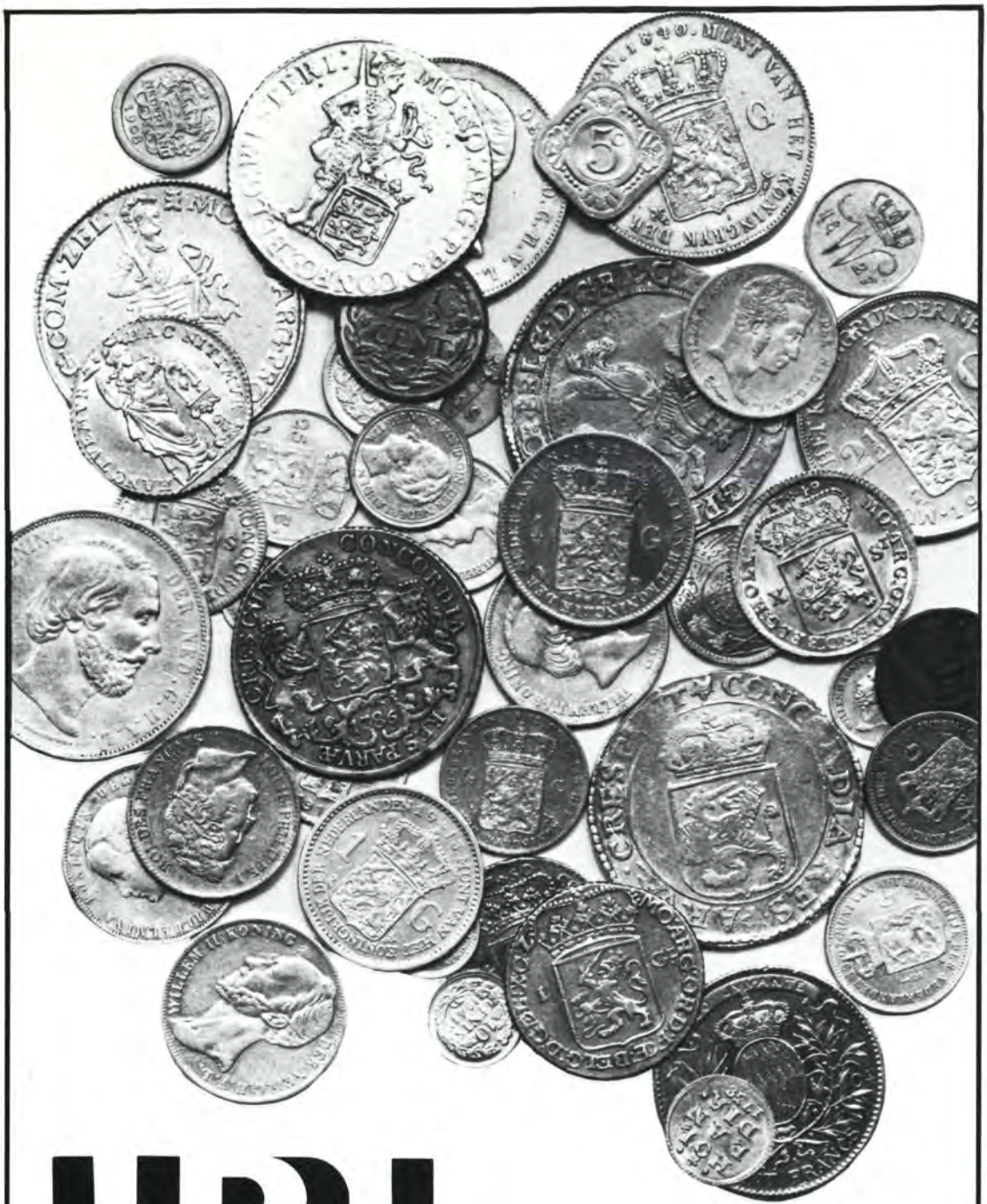
B. A. SEABY LTD. • MUNTEN EN PENNINGEN

Audley House, 11 Margaret Street, LONDON W1N 8 AT
Tel. 01-580 3677 - Telex 261068

Uitgevers van:

"SEABY's Coin and Medal Bulletin" - Numismatische artikelen en prijslijsten, £6.00 per jaar.

A list of Seaby's other publications sent on request.

HBU

HOLLANDSCHE BANK-UNIE N.V.,
Herengracht 434-440
1017 BZ AMSTERDAM

Voor inlichtingen, prijzen, bestellingen en aanvraag prijslijst kunt u zich wenden tot de
Afd. NUMISMATIEK en EDELE METALEN van de HBU:
(020) - 292255 - 292286 - 292287 - 292288.

HOLLEMAN – MUNTEN

postbus 32 7586ZG Overdinkel tel. 05423 - 1221

Op aanvraag wordt onze lijst U gratis toegezonden.

Onze specialiteiten: Griekse-, Romeinse-, Byzantijnse-, Middeleeuwse-, Provinciale- en Koninkrijksmunten.

Beurzen waar wij aan deel hopen te nemen:

27 en 28 sept. te den Haag in 't Congresgebouw aanvang 10 u. 4 oktober te Hengelo in de Cirkel Pastoriestr. 33 aanvang 11 uur. 11 okt. Hilversum, Hotel Hof van Holland Kerkbrink 1, 10 uur.

PAPIERGELD

A.A. de Boer

Dit boek schetst de oorsprong van het geld, munten en later papieren betaalmiddelen, en geeft een duidelijk beeld van de geschiedenis van het papiergeld als spiegel der historie. Speciale aandacht wordt besteed aan de vele bijzonderheden verbonden aan de ontwikkeling van bankbiljetten, aan de mogelijkheden tot verzamelen, aan vervalsingen en aan papiergeld als grafisch produkt.
Een boeiende inleiding tot een onderwerp waarvoor de belangstelling van verzamelaars stijgt en waarover nog geen publikaties in de Nederlandse taal bestaan.

f 22,50 DE HAAN • Haarlem

paperback, 114 blz., volop geillustreerd

Verkrijgbaar in de boekhandel of door overmaking van het verschuldigde bedrag met vermelding van de titel op postgironummer 551 955 t.n.v. Unieboek te Bussum. Na ontvangst van uw betaling wordt het boek u terstond toegezonden.

Centen en noodcenten

door H.W. Jacobi

De laatste jaren zijn centen in toenemende mate schaars. Theoretisch zou er aan centen geen gebrek moeten zijn gezien het grote aantal dat geslagen is van 1948 tot 1979: 1.778.000.000 stuks, dat is 5 centen per Nederlander per jaar. Indien we deze getallen met die van de vorige cent vergelijken, geslagen van 1877 tot 1941: 602.000.000, dat is 1 cent per Nederlander per jaar, dan valt extra op hoeveel er van het huidige type vervaardigd zijn. Het gebrek aan centen kan dan ook niet alleen door de normale verliezen veroorzaakt zijn. Twee mogelijke oorzaken die veel genoemd worden, zijn: oppotten en omsmelten. Uit het grote succes van akties van banken en winkels waarbij voor centen meer geld dan nominaal gegeven wordt blijkt dat er grote hoeveelheden centen door de mensen bewaard worden. Bijvoorbeeld een aktie in januari 1980 van een Voorburgse groenteman, waarbij deze 10 sinaasappelen met een winkelprijs van *f* 3,75 aanbood voor 75 losse centen, liep uitstekend. Opvallend was dat vooral ouden van dagen van deze aktie gebruik maakten. Naast dit bewaren zonder doel moet aangenomen worden dat ook grote hoeveelheden centen gebruikt worden in kaartpotjes etc. in plaats van fiches.

De andere veelgenoemde mogelijke oorzaak is omsmelten. Hiertoe dient de metaalwaarde van de cent hoger te zijn dan de nominale waarde. Aan deze voorwaarde wordt vanaf 1964 voldaan. Vanaf die tijd is het dus mogelijk geweest om met voordeel centen als grondstof te gebruiken. Voor industriële verwerking op grote schaal zijn er wel enige problemen. Muntbrons heeft namelijk een laag tingehalte, 3 à 4%, waardoor bij verwerking tot industriebrons met een tingehalte van ca. 10% tin toegevoegd moet worden met de daarbij komende extra kosten. Tevens zouden er zeer grote hoeveelheden centen bijeengebracht moeten worden. Dit brengt zeer hoge verwervingskosten met zich mee, waardoor het financiële voordeel voor een deel verloren gaat. Op basis van deze argumenten lijkt grootscheepse industriële verwerking van onze centen niet erg waarschijnlijk. Verwerking op kleinere schaal, bijvoorbeeld voor het gieten van kleine bronzen door een beeldhouwer, biedt waarschijnlijk wel voordeel.

Naast deze twee mogelijke oorzaken moeten we aannemen dat ook het natuurlijk verlies bij de cent, waarvan door de inflatie de koopkracht vanaf 1950 sterk verminderd is, in de loop der jaren zeer groot is geweest. Pas de laatste jaren is ook het vasthouden van centen met het oog op speculatie erg toegenomen, waardoor de cent vrijwel uit het verkeer verdwenen is.

Op basis van het voorafgaande veronderstel ik dat het gebrek aan centen te wijten is aan het publiek, dat de centen is gaan vasthouden toen de waarde steeg, dus vanaf ca. 1964. De grote aanmuntingen van 1965-1971 (gemiddeld 100 miljoen per jaar) waarmee de overheid aan de vraag naar centen heeft geprobeerd te voldoen, hebben niet mogen

noodgeld
door ge-
brek aan
-centen-
noodgeld

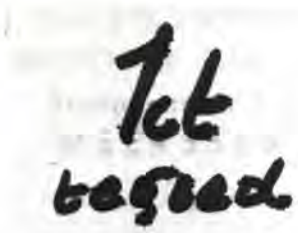
baten. Sinds 1976 slaat 's Rijks Munt nog slechts 15 miljoen centen per jaar. Omdat de kosten voor het Rijk van één cent ongeveer 3 cent bedragen, ruwweg 1 cent voor het materiaal, 1 cent voor de fabricage en 1 cent voor de uitgiftekosten, is het voor de overheid onaantrekkelijk om te blijven proberen deze bodemloze put te dempen.

De muntcommissie 1968 veronderstelt in haar rapport van 1971 dat het vanwege de inflatie na 1980 niet meer nodig zal zijn centen aan te maken en dat de cent na 1985 geen rol meer in het betalingsverkeer zal spelen. De commissie adviseert om centen te blijven maken zolang het geldverkeer daar behoefte aan heeft, maar van een goedkoper metaal, aluminium, om de kosten te drukken. Het is jammer dat de regering dit advies niet heeft nagevolgd. Uit het eerder vermelde blijkt dat het kostenaspekt niet voldoende verbetering zou geven, een cent zou toch ruim 2 cent kosten, maar voor omsmelting zou geen reden meer zijn. Nog belangrijker is dat waarschijnlijk ook de behoefte om centen op te potten aanzienlijk minder zou

zijn. Aluminium centen zouden namelijk bijzonder onaantrekkelijke munten geworden zijn door hun minder fraaie uiterlijk en hun onplezierige lage gewicht.
Ondanks dat het belang van de cent bij dagelijkse betaling sterk is teruggelopen, blijken de meeste mensen het nog steeds zeer op prijs te stellen op de cent nauwkeurig te kunnen betalen. Het feit dat de staat, die voor een goed geordend muntwezen dient te zorgen, het probleem met de centen op z'n beloop heeft gelaten, heeft meerdere middenstanders er toe doen besluiten zelf 'noodcenten' uit te geven.
Hier volgen twee soorten uitgaven, waarvan exemplaren aanwezig zijn in de verzameling van het Koninklijk Penningkabinet.

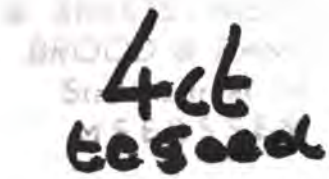
De uitgaven van Klein Offset Service B.V. te Nieuw-Vennep.
De firma KOS is een sneldrukkerij met tamelijk veel kassawerk, waarbij de prijzen zelden uitkomen op ronde bedragen, omdat de tarieven exclusief BTW zijn. Om het nadeel op te vangen van het altijd naar beneden afronden van deze bedragen besloot de firma midden december 1979 eigen wisselgeld te vervaardigen. De KOS-centen die een klant op deze manier krijgt, kan hij ook weer gebruiken om er bij de drukkerij mee te betalen. Buiten het bedrijf wordt van deze uitgaven geen gebruik gemaakt.
Vervaardigd zijn: de waarden 1, 2, 3 en 4 cent. Zij zijn gedrukt op groen karton en vervolgens uitgestanst. Van iedere waarde zijn ongeveer 325 stuks gemaakt. Bij de aanmaak hebben ook reklame-overwegingen een rol gespeeld.

De uitgaven van bakker H. Smeets te Meerssen.
De winkel van de heer Smeets ligt op een zodanige plaats dat de mensen bij hun dagelijkse boodschappen hem als laatste winkel bezoeken. De irritatie die opgebouwd wordt door verschillende malen op het wisselgeld in te schieten is dan bij de heer Smeets rijp om uit te barsten. De heer Smeets had hierop een systeem bedacht waarbij de betalingen naar boven werden afgerond en de klanten de kassabon bewaarden. Bij de volgende

keer werd op vertoon van de kassabon het door de klant teveel betaalde verrekend.
Deze methode gaf echter praktische problemen omdat de klanten vaak het kassabonnetje weggooiden. Deze werden dan door kinderen verzameld om snoep voor te kopen. De volgende dag kwam de klant zonder bon, maar wilde toch het teveel betaalde in mindering hebben, waardoor de heer Smeets het bedrag dubbel moest uitbetalen. Om aan deze onbevredigende gang van zaken een eind te maken besloot hij eigen wisselgeld te maken. Ook bij hem heeft het reklame aspekt van dit soort uitgaven meegespeeld.
De eerste aanmaak van zijn noodcenten heeft plaatsgevonden op 24 januari 1980: waarden van 1, 2, 3 en 4 cent. Ze zijn met de hand gemaakt van wit karton met rood firmastempel, waarop de waarde met zwarte viltstift is aangegeven. Van alle waarden tesamen zijn tot nu toe ongeveer 2400 gemaakt. Door de landelijke pers is zeer grote bekendheid aan de uitgaven van de heer Smeets besteed. Deze reclame heeft voor een zeer ruime omzetstijging geleid, die ook nu nog voortduurt.

Rembrandt's penning van het St. Lucasgilde*

door D. A. Wittop Koning

Het bestaan van deze penning was eigenlijk reeds lang bekend. Immers schreef W. K. F. Zwierzina reeds in 1913, onder de weinig zeggende titel 'Een belangrijke ontdekking' een kort bericht hierover in het tijdschrift Architectura (*21*, 1913, 339-340). De beschrijving van de penning kan als volgt luiden:

Voorzijde: gegraveerd Lucasschild met daarboven het jaartal.
Keerzijde: Rembrandt Hermans, S.
Messing, gegraveerd, 28 mm.
Het stuk bevindt zich thans in het Rembrandthuis te Amsterdam. Zwierzina aarzelde niet de penning terstond aan Amsterdam toe te schrijven daar hij, naar zijn mening, geheel overeenkwam met de beide, toen bekende gegoten penningen van het Amsterdamse St. Lucasgilde (Wittop Koning: Amsterdam 12.2 en 3). Hij had daarmede, naar zijn zeggen, de nog onbekende oudere gildepenning van het Amsterdamse St. Lucasgilde in handen.
Aangezien deze gelijkenis helemaal niet zo groot is, immers ieder St. Lucasgilde gebruikte het wapen met de drie schilden, rees later twijfel aan deze toeschrijving aan Amsterdam en zelfs aan de echtheid van de penning van Rembrandt.
Bij mijn onderzoekingen voor mijn boek over de penningen van de Noord-Nederlandse Ambachtsgilden, bleken er nog een viertal soortgelijke penningen bewaard gebleven te zijn (Wittop Koning, p. 51: Amsterdam 12.1), waarvan één op naam van Abraham Wolfgangh B(oekdrukker) uit 1658. De boekdrukkers waren tot 1662 lid van het St. Lucasgilde en scheidden zich daarvan af tot een zelfstandig gilde met eigen gildepenningen. De op het moment van de afscheiding aanwezige leden kregen de nieuwe penning met hun naam en de oude datum, namelijk die van de intreding in het St. Lucasgilde. Het toeval wilde dat ook deze penning van Abraham Wolfgangh bewaard gebleven is (Wittop Koning: Amsterdam 22.1) en daarmede was het bewijs geleverd voor de veronderstelling van Zwierzina dat de penning op naam van Rembrandt van het Amsterdamse St. Lucasgilde is.
Ook wat de echtheid betreft waren er nu minder problemen; Zwierzina wees er reeds op dat de spelling van de naam geen kriterium was om aan de echtheid te twijfelen. Vergelijking met de andere exemplaren neemt nu ook iedere twijfel weg, het type hoorde aan het Amsterdamse St. Lucasgilde en dit exemplaar was nauwelijks afwijkend.
Belangrijk voor de Rembrandt-vorsers is wel dat hij dus eerst drie jaren na zijn komst in Amsterdam gildebroeder werd. Dit feit was namelijk niet meer te achterhalen in het gildearchief, daar de leggers vóór 1750 niet meer aanwezig zijn. Men heeft geprobeerd deze uit andere bronnen, bijv. de poorterboeken, voor de schilders te rekonstrueren, terwijl voorts voor 1688 een volledige ledenlijst bekend was en voor 1700 een lijst der beeldhouwers. Mej. I. H. van Eeghen schrijft in haar artikel 'Het Amsterdamse St. Lucasgilde in de 17e eeuw' (Jaarboek Amstelodanum 1969, 65-102) hierover en oppert de mogelijkheid de gildepenningen hiervoor in te schakelen. Aangezien ik voor mijn bovengenoemde boek alle penningen bijeenbracht die ik kon achterhalen, is het mij thans mogelijk een bescheiden lijst te geven van de namen, jaartallen van toetreding en beroepen, voorkomende op de beide eerste penningen (Wittop Koning: Amsterdam 12.1 en 2) waarbij S schilder, G glazenmaker, BV boekverkoper en B beeldhouwer is.

1634	Rembrandt Hermans	S
1644	Paulus Hinncke	S
1650	Jacob Alberts	G
1650	Jan Jansz Hoen	BV
1658	Abraham Wolfgangh	B
1683	Kornelis Blauw	
1695		S
1705	Frederik Nigelits	S
1715	Thomas Rijswijck	S
1718	Johannes Gouderaay	
1720	Gerrit Backer	B
1720	Jacobus Uljé	GS
1721	Dominus van Rijswijk	SG
1723	Daniel de Beer	B
1723	Jan Blankvoort	GS 1751 Overman
1723	J. Knoop	B
1723	Jacobus van Raalt	G

* Overgenomen uit het Bulletin van het Rembrandthuis, februari 1980.

1724	Jan Ekels	GS
1726	Jacobus Steenbergen	S
1729	Conradus de Boekhorst	S
1729	Noach Seuntges	B
1733	Abraham ten Osselaar	GS
1737	Christian Brockhuysen	B
1737	Claes van Outhuysen	S
1738	Hendrik Croon	
1738	Jan van Logheren	B
1739	Adolf Welmeer	B
1746	Johannes Timman	S
1747	Hendrik Raadgever	SG
1748	Jan van Doorneveld	
1748	Anthony Lavienjes	GS

Ook kan een nog bescheidener bijdrage geleverd worden aan de lijst van overlieden, door de zilveren penning met 1723 op naam van Jan Blankvoort GS. Overman in 1751.
De penningen van het St. Lucasgilde zijn stellig niet slechts begrafenispenningen, maar eerder het bewijs van lidmaatschap, dat tevens dienst gedaan zal hebben om de verplichte opkomst van de leden bij de begrafenis van een gildebroeder te kontroleren.

Enige geklopte munten van Eire

Voorwoord

door Peter Kraneveld

Een goede manier om iets te begrijpen van de geschiedenis van Ierland* is het bestuderen van de munten van dat land, al zijn er geen munten bekend uit de derde eeuw, toen Ierse koningen stukken Engeland koloniseerden. Het verkeer in omgekeerde richting is echter goed waarneembaar: *in 1185 wordt kroonprins Jan van Engeland heer* van Ierland genoemd op Ierse munten, terwijl de Normandische edelman John de Courcy daarnaast eigen geld uitgeeft. In de volgende eeuw wordt het muntwezen geleidelijk naar Engels voorbeeld gecentraliseerd en daarna verdwijnt het Ierse geld in omloop vanwege de eerste onlusten, als gevolg van de verzwakte koninklijke macht in de tijd na de toekenning van de Magna Charta.
Pas tijdens Hendrik VIII keert de Engelse macht en munt terug op het hele eiland. De koning maakt daar onmiddellijk gebruik van door de Engelse muntverslechteringen ook in Ierland door te voeren, in een nog sneller tempo. Elisabeth I weet de muntvoet te herstellen op kosten van haar onderdanen, maar op het einde van haar regering moest het zilvergehalte van de munten alweer omlaag, ditmaal vanwege de opstand van O'Neill tegen het Anglicanisme.
Onder de Katholieke Stuarts werd de macht van de Ierse adel gebroken en een nieuwe stand van Schotse – voornamelijk protestantse – immigranten geschapen. Deze Schotten knapten de zaken op van de nogal eens afwezige Engelse grote heren. Onder Cromwell werden de zaken er niet beter op. Zijn revolutie sloeg over naar Ierland, waar de Ieren onmiddellijk weer een opstand begonnen. De belegerde cavaliers gaven zich liever over aan de roundheads dan aan hun Ierse geloofsgenoten, zodat het Britse bewind voortduurde. Het noodgeld uit deze tijd getuigt van de oorlog.
Na de restauratie namen Ierse kooplieden de zaken in eigen hand, door uitgebreide series tokens te laten slaan. Deze waren nauwelijks vervangen door wettig betaalmiddel van redelijk gewicht toen Ierland het middelpunt werd van een poging van de Stuarts om hun in 1688 aan Willem III van Oranje verloren troon te herwinnen. James II gaf een complete serie fiduciair noodgeld uit, waarop ook de maand van uitgifte stond, waarschijnlijk om het noodgeld te kunnen afbetalen. Willem versloeg James in 1690 aan de Boyne en verklaarde *zijn noodgeld geldig voor de metaalwaarde.*
James' aanhangers waren geruïneerd en de macht van de protestanten was gevestigd. Afgezien van een schandaal rond de te lichte munten van George I is de muntslag verder monotoon en duidelijk onderworpen aan het Engelse geld, ondanks een vrijwel voortdurend verzet tegen de toestand.
In 1800 werd Ierland bij Groot-Brittannië ingelijfd, maar deze maatregel riep een zodanig groeiende tegenstand op, dat in 1912 zelfbestuur werd gegeven. De invoering hiervan stuitte op verzet in het Noorden, waar Protestantse meerderheden waren ontstaan. Daardoor escaleerde de strijd tot een opstand in 1916 (waar Eire later een herdenkingsmunt voor uitgaf) en daarop volgend een guerilla-oorlog. In 1920 ontstond de Ierse Vrijstaat, maar zes van de negen graafschappen van Ulster verkozen binnen het Verenigd Koninkrijk te blijven als Noord-Ierland.
Hoewel de koers van het Punt (het Ierse Pond) tot voor kort gekoppeld was aan de Pound, wat ook aan de munten te zien is, dreven Ierland en het Verenigd Koninkrijk politiek steeds verder uit elkaar. Daarnaast werd het protest van de katho-

* In dit artikeltje zal ik de Ierse Vrijstaat en de Republiek Ierland aanduiden met Eire, het Britse gedeelte van het eiland – vaak ten onrechte Ulster genoemd – met Noord-Ierland en het hele eiland zal ik Ierland noemen.

lieke minderheid in Noord-Ierland (± 35% van de bevolking) tegen hun politieke, economische en sociale discriminatie steeds luider. In 1969 braken rellen uit. Even leek er nog een kans op een regeling toen in 1972 de Britse minister van Ulster, William Whitelaw, kans zag zelfbestuur te herstellen, maar in 1974 bleek alle moeite vergeefs te zijn geweest. De kracht van de katholieke terroristen was gegroeid en de wederzijdse bomaanslagen hernamen hun dodelijke ritme.
Gebleken is, dat ook dit laatste hoofdstuk uit de ellendige Ierse geschiedenis numismatisch gedocumenteerd kan worden: Protestantse groeperingen brachten op munten van Eire kloppen aan. Deze munten circuleerden vrijelijk in Noord-Ierland gezien de koppeling in waarde tussen pound en punt. Intussen is afgelopen zomer Ierland toegetreden tot het Europese Monetaire Stelsel en het Verenigd Koninkrijk niet. Aangezien de koersen van beide geldsoorten daarna uit elkaar gingen lopen worden munten van Eire nu niet meer in Noord-Ierland aangenomen. Ik werd op deze munten attent gemaakt door het hierop volgende artikel, dat verscheen in Numismatics International Bulletin van november 1977, pagina 355 tot 359, onder de titel 'Some Countermarked Eire Coins'. Dit blad is het orgaan van Numismatics International, P.O.B. 30013, Dallas, Texas 75230, USA. Deze vereniging, met leden over de hele wereld, biedt onderdak aan verzamelaars van buitenlandse munten. Het lidmaatschap bedraagt $10.00 per jaar.

Het artikel is vrij vertaald en het is bijgewerkt met de geklopte munten, die de auteur sindsdien in de omloop heeft gevonden, waarvan het grootste gedeelte in mijn bezit is. De voetnoten zijn van mijn hand.
Ik ben dank verschuldigd aan Numismatics International en de auteur voor hun toestemming voor de overneming en vertaling van dit artikel.

Enige geklopte munten van Eire

door O. D. Creswell, Belfast, Noord-Ierland

Tien jaar geleden werden de vredige, niets inhoudende gebeurtenissen, die in Noord-Ierland voor nieuws doorgingen verstoord door opwinding over stemrechten in verkiezingen voor de plaatselijke overheid. In korte tijd was dit geëscaleerd in stadsguerilla-oorlogvoering met de nu normaal geworden brandstichting in winkels in het stadscentrum of bommen in auto's die zonder aanzien des persoons dood en verminking verspreiden. De escalatie kan achteraf als bijna onvermijdelijk gezien worden maar gelukkig verslaat het geweld zichzelf op de lange termijn en hopelijk kunnen we vooruitzien naar een terugkeer tot de niets inhoudende nieuwsbulletins. Numismatisch gezien zullen deze 'troubles' zoals ze hier ter plaatse genoemd worden weinig sporen achterlaten aangezien geen van de semi-militaire partijen, die in het geweld zijn verwikkeld, getracht heeft munten uit te geven, maar het verschijnen van kloppen op enige munten van Eire in de omloop moet opgetekend worden en van een verklaring worden voorzien voordat zij verdwijnen.
Ik denk dat het beter is te verklaren hoe het komt dat munten van Eire in de omloop worden gevonden voordat ik de kloppen er op beschrijf. Eigenlijk is het wettig betaalmiddel in Noord-Ierland Brits, omdat Noord-Ierland een deel is van het Verenigd Koninkrijk. De lange grens betekent echter dat munten van Eire wel met de Britse munten gemengd moeten zijn en een steekproef onder de munten in de kassa van een winkel toont inderdaad aan, dat munten van Eire meer dan een derde van het totaal kunnen zijn. Met bankbiljetten is er sprake van een vergelijkbare situatie, maar het deel van biljetten van Eire zal veel kleiner zijn, meestal niet boven de 10 procent. Toen de politieke opwinding gevolgd werd door IRA-geweld leek het sommige mensen, dat er stilzwijgend steun aan dat geweld werd verleend in Eire en meer dan stilzwijgende steun onder bepaalde groepen. De verhalen en redevoeringen van de politici uit die tijd lijken nu steriel en doelloos maar toen was het een andere zaak en zij werden toen eerder geloofd dan waarschijnlijk nu het geval zou zijn. Het resultaat was de wens om twee dingen te doen – iets tegen de propaganda van de IRA en iets tegen Eire. Een methode die beide doelen leek te combineren was het verminken van munten van Eire met een of andere leuze. Dit zou niet alleen een protest weergeven, maar als de munten aan een bank werden aangeboden zouden ze ingetrokken worden en Eire zou de kosten en moeite van een vervanging hebben. Met bankbiljetten kan dit heel eenvoudig gedaan worden. Neem een schaar, knip het biljet in twee stukken, plak die weer aan elkaar en ga er mee naar de bank. Wissel hem in voor een nieuw biljet en de autoriteiten van Eire moeten een nieuwe uitgeven. Het resultaat was, dat enige jaren lang een bankbiljet van Eire nauwelijks in de omloop voorkwam.
Een munt verminken is moeilijker. Er is op zijn minst een hamer en beitel voor nodig maar voor meer artistieke resultaten is een serie stempels nodig. Als men die eenmaal heeft kan elke mededeling of leuze gemaakt worden zolang daar ruimte voor is. Wat kan er zo al geschreven worden? Wel, op de 57 munten die ik uit mijn wisselgeld

heb gehaald staan niet minder dan 19 verschillende leuzen. Voor ik met de individuele leuzen begin, moet ik nog opmerken, dat het nodig was niemand te vragen geklopte munten te helpen verzamelen, anders zouden ze heel snel speciaal voor mij gemaakt zijn. Om een goede steekproef te krijgen was het essentieel geen belangstelling er voor te laten blijken en af te gaan op wat in het wisselgeld voorkwam. Overigens had ik toegang tot de kassa van een winkel zodat ik een veel groter aantal kon verzamelen dan anders het geval zou zijn geweest. Waarschijnlijk zou de kassier van een bank het nog beter hebben gedaan.
De meest voorkomende leuze was UVF, wat Ulster Volunteer Force betekent. In de jaren vóór het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werd de UVF opgericht om zo nodig met geweld elke poging van de Britse overheid te weerstaan om zelfbestuur in Noord-Ierland, ongeveer de provincie Ulster, in te voeren. De UVF, die bekend stond onder de naam 'Carson's Army' meldde zich vrijwillig voor dienst in augustus 1914 en vormde de Ulster divisie, de beste eenheid van het leger. Na het uitbreken van met de IRA verbonden geweld werd een nieuwe UVF gesticht, volgens zeggen door veteranen, om terug te slaan en zij werden op hun beurt verboden of 'proscribed'[1] zoals dat tegenwoordig heet. Het verbod werd later opgeheven en nog later weer ingesteld.

Daarna komen UDA (8 maal) en 1690 (6 maal) het meeste voor op de beschouwde munten. Het jaartal 1690 maakt deel uit van de volksmythologie van de protestanten in Noord-Ierland omdat op 1 juli 1690 Willem van Oranje James II versloeg in de slag aan de Boyne en daarmee de hoop op terugwinnen van de Engelse troon van laatstgenoemde de bodem insloeg. De slag wordt ieder jaar herdacht door Oranje-marsen op de 12e juli. Het verschil van elf dagen kan verklaard worden door hervormingen van de kalender in de tussentijd. De letters UDA betekenen Ulster Defense Association, een grote vereniging, afgeleid van een losse overkoepelende organisatie van burgerwachtgroepen die gesticht zijn om de Protestantse gebieden te beschermen waar men geloofde dat de veiligheidstroepen[2] tekort schoten. Zij zijn nooit verboden en hun verschillende hoofdkwartieren en sociale verenigingen zijn van duidelijke aanduidingen voorzien.

1 Vogelvrij verklaard.
2 Het Britse leger en de Noordierse politie.

YCV, KAI, LAW en V kwamen driemaal voor.

YCV: Dit kan worden gezien als een variant van UVF. De vroegere UVF had een bataljon 'Young Citizen's Volunteers' en sommige bataljons van de Ulster Divisie hadden vergelijkbare namen.

KAI: Ik kan deze afkorting niet verklaren, maar ik betwijfel dat het een afkorting is. Ik heb gehoord, dat een groep in Newtonabbey iets ten noorden van Belfast zich 'the KAI' noemt, maar omdat ze nooit verboden zijn en niet voorkomen bij rechtszaken of murenbekladdering kan ik geen mening geven.

LAW: (Zie UWC in de lijst van leuzes die maar eenmaal voorkomen).

V: De letter V zou 'Victory' kunnen betekenen, maar ik betwijfel dat. De Vanguard partij heeft een eigen vlag met een V erop zodat naar mijn mening de V 'Vanguard' (voorhoede) betekent (zie hieronder).

Vanguard en VUPP heb ik tweemaal gevonden:

Vanguard: Dit is een politieke partij, gesticht door Graig, die begon als splintergroep van de Unionist Partij[3] en waarschijnlijk weer tot deze partij zal terugkeren.

VUPP: Lijkt te betekenen Vanguard Unionist People's Party, een wat langere vorm van Vanguard.

Tien leuzes komen maar een keer voor en zijn gemakkelijk te verklaren:

V ULSTER: Is alleen maar Ulster Vanguard Party.

V U: Heeft dezelfde betekenis.

VAN: Is een afkorting van Vanguard.

UWC: Betekent Ulster Workers Council, een coördinerend orgaan voor vele protestantse groepen en anderen. Min of meer synoniem met UWC is LAW, de Loyalist Association of Workers, die driemaal voorkwam maar waarvan de beschrijving is weggelaten.

(Brede pijl): De weergave van een brede pijl is heel interessant omdat het het teken was voor winkels van de Britse overheid en omdat het nog bekend kan zijn van oude foto's van gevangenen in gevangeniskleding.

Ban Bog Money: Betekent boycott het geld van Eire. 'Bog' is een scheldwoord voor Eire, dat letterlijk moeras betekent.

Ban Eire Butter: Letterlijk: boycott boter uit Eire; lijkt de vraag naar economische sancties te steunen. Ik vermoed dat de verkoop van boter van zuidelijke melkfabrieken inderdaad is teruggelopen en zich nog niet hersteld heeft. Op dezelfde manier is het aantal vakanties in Eire verminderd en ook daar buiten is het herstel erg langzaam.

Keep Lynch Out: Letterlijk: houdt Lynch buiten. Lynch was de toenmalige Eerste Minister van Eire.

No Surrender: Letterlijk: geen overgave. Het verschrikkelijk beleg in 1689 van Londonderry door troepen van James II werd zo succesvol weerstaan, dat Derry[4] de naam 'Maiden City' (maagdelijke stad) verwierf, maar ook een zittend skelet in het stadswapen. De strijdkreet van de verdedigers was 'No surrender'.

Taigs Out: Slaat op het plaatselijk woordgebruik, waarin 'Taigs', soms gespeld 'Taigues' Rooms-Katholieken aanduidt.

Lijst van geklopte munten

Niet decimale munten:

Yeoman nummer	*omschrijving munt*	*omschrijving klop*	*hoogte letters*
10	½ penny 1942	voorz. en keerz. 1690	6 mm

(Hoewel deze munt uit de tijd van het IRA-geweld in de '40-er jaren kan zijn, is het ook mogelijk dat de klop in de vroege '70-er jaren is aangebracht omdat de ½ penny bijna even groot is als de decimale 2 pence (Yeoman 20) en het kan in omloop zijn voor dat stuk)

3 De grootste protestantse politieke partij in Noord-Ierland.

4 De oorspronkelijke naam van de stad is Derry. James I schonk de stad in 1613 aan de gilden van Londen, die de naam in Londonderry veranderden en het wapen van Londen in het bovenste derde gedeelte van het stadswapen plaatsten.

14a	1 shilling 1962	keerzijde UVF	4 mm
	1963	keerzijde LAW	4 mm
	1 63	keerzijde LAW + [5]	3½ mm
	1963	keerzijde KAI	K en I 4 mm A 3 mm
	1964	keerzijde UVF	5 mm
	1968	keerzijde UVF	5 mm (letters niet op één lijn)
15a	2 shillings 1951	keerzijde UDA	4 mm
	1951	keerzijde UVF	7 mm
	1959	keerzijde UVF	7 mm
	1961	keerzijde UVF	3 mm
	1961	keerzijde UVF	10 mm letters met punten samengesteld
	1961	keerzijde VUPP (2 ex. waarvan één +)	4 mm
	1961	keerzijde BAN BOG MONEYin drie regels	4 mm
	1962	keerzijde UDA	4 mm
	1962	keerzijde 1690	7 mm
	1963	voorzijde UVF	4 mm
	1963	keerzijde UVF	7 mm
	1963	YCV	4 mm
	1963	keerzijde 1690 +	5 mm
	1963	voorzijde EIRE doorgekrast en VAN ingekrast	geen stempels gebruikt
	1964	voorzijde UVF	10 mm
	1964	keerzijde VANGUARD	3 mm

(N.B.: Ik heb geen leuze gevonden die was gestempeld op een half crown (Y 16a) en dat is niet verwonderlijk want deze kloppen zijn na 1971 aangebracht, toen de half crown al niet meer geldig was.

Decimale munten:

Yeoman nummer	*omschrijving munten*	*omschrijving klop*	*hoogte letters*
19	1 penny 1971	voorzijde UVF	4 mm
20	2 pence 1971	voorzijde KAI	4 mm
	1971	voorzijde UDA	4 mm
	1971	voorzijde UV	5 mm
	1971	voorzijde UVF	4 mm
	1971	voorzijde UVF	5 mm
	1971	voorzijde YCV	4 mm
21	5 pence 1969	voorzijde UDA	4 mm
	1970	keerzijde UDA. +	3½ mm
	1970	keerzijde UVF +	3½ mm
	1971	keerzijde UWC	4 mm
	1971	keerzijde YCV	4 mm
22	10 pence 1969	keerzijde LAW.	4 mm
	1969	voorzijde UDA +	2½ mm
		keerzijde 1690	4 mm
		keerzijde UVF	2½ mm
	1969	keerzijde UVF	2 mm
	1969	keerzijde UVF (2 ex., één gekrast)	4 mm

5 De met + gemerkte munten zijn na het schrijven van het oorspronkelijke artikel door de auteur gevonden.

		1969	keerzijde UVF (verticaal)	4 mm
		1969	keerzijde UVF	5 mm
		1969	voorzijde V	17 mm
		1969	keerzijde VV	8 en 5 mm
		1969	keerzijde V ULSTER	4 mm
		1969	keerzijde BAN EIRE BUTTER	3 mm
		1969	NO SURRENDER (NO horizontaal, SURRENDER in het rond)	4 mm
		1969	keerzijde TAIGS OUT	2 mm
		1969	keerzijde VANGUARD	3 mm
		1969	voorzijde EIRE gedeeltelijk doorgekrast met lijntjes, een stippellijn verticaal door de harp en een aantal horizontale lijnen rechts; keerzijde brede pijl van stippellijnen die naar beneden wijst	20 mm
		1971	keerzijde KEEP LYNCH OUT	4 mm
		1975	keerzijde KAI +	4 mm
		1975	keerzijde UDA +	4 mm
23	50 pence	1970	voorzijde UVF	3 mm
			keerzijde UVF	3 mm
		1970	voorzijde harp, omringd door de scherpe punt van V's aan drie zijden, EIRE doorgekrast met X- en keerzijde UDA +	4 mm
		1970	keerzijde 1690	3 mm
		1970	keerzijde 1690	4 mm

Conclusie: Naar mijn mening is het duidelijk, gezien de afwezigheid van Half Crowns in de lijst en gezien de jaartallen op de munten met kloppen, dat deze leuzen en dergelijke voornamelijk in de jaren 1971 en 1972 werden aangebracht.[6]

Lijst van geklopte munten

Yeoman nr.	*munt*	*aantal*
10	½ penny 1942	1
14a	1 shilling 1962-1968	6
15a	2 shillings 1951-1964	17
19	1 penny 1971	1
20	2 pence 1971	6
21	5 pence 1969-1971	5
22	10 pence 1969-1975	18
23	50 pence 1970	4

Een eerder artikel over Ierse geklopte munten verscheen in 1974: Michael Dolley, Odium Numismaticum, some more recent Ulidian manifestations, *The Numismatic Circular*, 1974, p. 58-60.

6 Deze conclusie wordt m.i. geen afbreuk gedaan door de twee munten uit 1975 die inmiddels zijn gevonden. Hoogstens kan gezegd worden dat tenminste één verminker zijn werk voortzet. Opvallend is, dat er maar een beperkt aantal lettertypes gebruikt schijnt te zijn.

Ere wien ere toekomt!

door W. F. van Zegveld

In het bekende boekje Penningen van Mr. J. W. Frederiks (Heemschutserie nr. 52, 1947) wordt op bladzijde 71 Dirk van Werkhoven genoemd als de maker van de penning, gemaakt op de opening van het jaagpad van Leiden naar Utrecht in 1664 (Van Loon II, 524).
Zoals normaal is, zal hij zich gebaseerd hebben op voorgangers, die deze penning ook toegeschreven hebben aan Dirk van Werkhoven. (afkomstig uit Utrecht)
Dat die toeschrijving zo lang stand heeft kunnen houden is wel verklaarbaar. Maar waar is het niet. Als we kijken naar de ordonnantie in het ordonnantieboek X nr. 3773 bladzijde 58 verso lezen we:

Januarij 1667. Ord. Verleent op den E. Herman Schuijl, thesaurier ordinaris deser Stede, te betaelen aan Dirck van Werkhoven, goutsmith, een somme van 332-15-0 in betalinge van het gout, fatsoen en snijden van 3 goude gedenckpenningen bij hem door onse ordre gemaeckt om volgens onse resolutie in date den 9e van de loopende maent vereert te werden aende Heeren Paets, Swanenburch en Groenendijck geweest sijnde Burgemeesters van den Jaere begont martinij 1660 tijde als het eerste contract aengaende het maecken van den treckwech met de stadt Utrecht is geslooten, en dat in vergelijckinge van gelijcke gedenckpenningen volgens resolutie van de geregte in date den 4-9-1664 vereert aen Burgemeesteren van den Jaere begont Martinij 1663,
Ende mits etc.: hier gelevert – 332-15-0.

Daar kan men niets anders van maken, dan dat Dirk van Werkhoven inderdaad ook de maker is van het betreffende stempel.
Dat is echter niet waar.
Als men de rekening zelf leest komt de werkelijk-

heid boven trekwegwater.

X 58 verso (boek 3773) 10-11-1666
Reekeninck van Dirk van Werkhoven gelevert aan de
E.E. Heeren Burgemeesteren en de Regeerders der Stadt Leijden.

Drie goude penningen daer het wapen van Leijden ende de treckvaert van Leijden op Utrecht opgesneden is wegen aen gout ses oncen sestien engels twintich asen, d'ons tegen drie en veertich guldens 293-15-0
Fatsoen van de drie penningen 9-0-0
Noch comt Arent Smelsingh over het snijden van de voornoemde penningen 30-0-0
332-15-0

Arent Smeltzingh blijkt dus de maker te zijn van het stempel en dat is toch waar het om gaat.
Arent Smeltzingh is in 1662 benoemd als stadswapensnijder en het is dus niet meer dan logisch, dat alleen hij een stempel waar het wapen van Leiden op voorkomt mag snijden.
De normale gewoonte is, dat ieder die werk verricht heeft apart afrekent met de stad.
Ongewoon is de situatie, dat de een afrekent voor de ander. Van Werkhoven en Smeltzingh hebben echter op het gebied van geld veel samengewerkt en vertrouwden elkaar kennelijk.
In nog een rekening komt de figuur voor, dat Van Werkhoven afrekent voor iets dat Smeltzingh gemaakt heeft, nl. in de rekening van de penningen op het Haardsteden geld 1667.
(Ordonnantieboek X 3773 bladzijde 146, 21-7-1668).
Daarin worden door Van Werkhoven 120 gouden penningen gemaakt.
Arent Smeltzingh krijgt voor het maken van de stempels 98 gulden.
Wel ongewoon, dat afrekenen voor een ander, maar niet abnormaal.
Daarom voortaan ere wien ere toekomt en Arent Smeltzingh genoemd als de maker van de penning op de trekweg (jaagpad) van Leiden naar Utrecht.

nieuwe uitgaven

Muntennieuws

door J. C. van der Wis

NEPAL:
10 Paise 1979; aluminium; ø 23 mm; 5 gram.
20 Paise 1978; messing; ø 20 mm; 4 gram.
FAO-munten, die eerst voor kort in circulatie zijn gebracht. (Afb. 27 en 28).

NIEUW-ZEELAND:
1 Dollar 1979; koper-nikkel; ø 38,7 mm; 27 gram.
Circulatiemunt met een door James Berry uit Wellington gemodelleerd nieuw portret van koningin Elizabeth II. (Afb. 29).

OOSTENRIJK:
100 Schilling 1979; zilver 640/1000; ø 36 mm; 24 gram; oplage 1,7 miljoen stuks.
Herdenkingsmunt op het herbouwde 'Festspiel- und Kongresshaus' in Bregenz aan het Bodenmeer.
Aangezien de zilverprijs zo gestegen is, dat de intrinsieke waarde aan zilver in de 100-Schillingstukken de nominale waarde te boven gaat, zal dit voorlopig het laatste 100-Schillingstuk zijn, dat geslagen wordt. De gedachten gaan uit naar munten met een nominale waarde van 200, 250 of 300 Schillinge, waarbij de denominatie van 250 Schillinge favoriet is.
Midden 1980 zal Oostenrijk een munt van 20 Schillinge in omloop brengen ter vervanging van de bankbiljetten van gelijke waarde, die voorlopig nog wel in circulatie zullen blijven. (Afb. 30).

PERU:
1 Sol 1978; messing; ø 17 mm; 2 gram.
Nieuwe circulatiemunt als aanvulling op de bestaande muntenreeks. (Afb. 31).

RUSLAND:
1 Roebel 1979; koper-nikkel; ø 31 mm; 12,5 gram.
1 Roebel 1979; koper-nikkel; ø 31 mm; 12,5 gram.
1 Roebel 1980; koper-nikkel; ø 31 mm; 12,5 gram.
1 Roebel 1980; koper-nikkel; ø 31 mm; 12,5 gram.
Herdenkingsmunten op de Olympische Spelen in

Moskou. Op de voorzijden staan resp. afgebeeld de Lomonossow-universiteit, het Weltall-monument, het ruiterstandbeeld van Juri Dolguruki (stichter van Moskou) en de Olympische vlam tegen een achtergrond van bekende bouwwerken in Moskou. (Afb. 32 t/m 35).

ZAIRE:
5 Makuta 1977; koper-nikkel; ø25 mm; 6,7 gram. Nieuwe ciculatiemunt met de beeltenis van de president. (Afb. 36).

ZUID-AFRIKA:
Op de reeks circulatiemunten van 1979 is het staatswapen vervangen door de beeltenis van de in 1978 overleden president Dr. Nicolaas Diedericks. Afgebeeld is het 5-Centsstuk. (Afb. 37).

ZWITSERLAND:
Hier zijn twee munten uitgegeven van 5 Francs 1979; koper-nikkel; ø31 mm; 1,2 gram; oplage 935.000 stuks van elk.
Het zijn herdenkingsmunten op het feit, dat 100 jaar geleden de grote natuurkundige Albert Einstein (1879-1955) werd geboren. Op de voorzijde van het ene stuk, dat ontworpen werd door de beeldhouwer Jurg Zeller uit Bazel, staan Einsteins gestyleerde portret en diens naam, op de voorzijde van het andere stuk, dat van de hand van de graficus Kurth Wirth is, staan mathematische formules en Einsteins naam. De oplage van 935.000 stuks per munt (waarvan 35.000 met gepolijste stempels op gepolijste muntplaatjes geslagen) lijkt klein, maar van de herdenkingsmunten van 1977 (0,8 miljoen) en 1978 (0,9 miljoen) zijn er nog vele bij de Zwitserse Bank voorradig. (Afb. 38 en 39).

mededelingen

Tentoonstelling van moderne Skandinavische penningen in het Koninklijk Penningkabinet

De firma Anders Nyborg in Hørsholm, Denemarken,* stelt zich ten doel om artistiek verantwoorde moderne penningen op commerciële basis uit te geven. De firma richt zich in de eerste plaats tot verzamelaars in de Skandinavische landen. De opdrachten voor het maken van hun penningen worden ook meestal aan Skandinavische kunstenaars

* Het adres van de firma is: Rungstedvej 13, DK-2970 Hørsholm. De abonnementsprijs van het tijdschrift is DKr. 10.—

gegeven, met uitzondering van een serie Tivolipenningen. Hiervoor zijn tot nu toe buitenlandse kunstenaars aangetrokken, waaronder een Nederlandse, Inka Klinckhard. Alle penningen worden technisch perfect in een Finse penningfabriek geslagen.

1a

1b

Gotland (Oostzeeserie), 1976, door Nils Aas

In 1974 begon Anders Nyborg met een serie Skandinavische Kunstpenningen (Nordisk Kunstmedaljeserie). Deze bestond uit een Faeröer-, Groenland-, IJsland- en Denemarkenpenning. Het volgend jaar kwam Noorwegen erbij, in 1976 Finland en in 1977 tenslotte Zweden. Nu worden ieder jaar 7 penningen in deze serie uitgegeven. Zij worden alle per serie door dezelfde kunstenaar ontworpen, telkens uit een ander Skandinavisch land. Alleen in 1977 werd de opdracht aan 7 verschillende Finse kunstenaars gegeven.

Verder heeft Anders Nyborg een Oostzeeserie in verkoop, met de 4 Oostzee-eilanden Gotland, Öland, Åland en Bornholm. De Deense medailleur Harald Salomon ontwierp een serie dierenriempenningen, versierd met de bij ieder teken passende (half)edelsteen, en een serie Deense geleerden, waarvan de keerzijden, in de juiste volgorde naast

2a

2b

Mikrokosmos, 1979, door Jørn Rønnau

elkaar gelegd, de Universiteit van Kopenhagen uitbeelden. Zo nu en dan wordt een niet tot een serie behorende kunstpenning uitgegeven.
Blijkbaar zijn zoveel verzamelaars in deze penningen geïnteresseerd, dat het de firma bijzonder goed gaat. Tweemaal per jaar geeft Anders Nyborg een rijk met kleurenfoto's geïllustreerd tijdschriftje uit, en ook de verkoopfolders zien er prachtig uit. Zeer te prijzen is het initiatief van de firma om vrijwel de gehele penningproduktie aan verschillende buitenlandse muntenkabinetten aan te bieden, o.a. aan het Koninklijk Penningkabinet. Omdat de penningen het, artistiek gezien, alleszins waard zijn om onder de aandacht gebracht te worden, is dit geschenk tot het eind van het jaar daar tentoongesteld.

G.v.d.M.

Prijs van het Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek

De prijs zal toegekend worden aan de auteur van een wetenschappelijke, oorspronkelijke en onuitgegeven verhandeling behorende tot het gebied van de Munt- en Penningkunde of van de Zegelkunde.
Deze verhandeling, van tenminste 100 getypte bladzijden, de illustratie en de kopie van bewijsstukken niet inbegrepen, kan gesteld zijn in het Nederlands, Frans, Duits of Engels.
In 1981 zal de prijs 30.000 Belgische Frank beragen.
De handschriften moeten gericht worden aan de Voorzitter van het Genootschap vóór 15 december 1980.
Het Reglement kan verkregen worden bij de Penningmeester van het Genootschap:
de Heer Maurice Colaert,
Winston Churchilllaan 58, bus 17,
B 1180 Brussel, België.

Een nieuwe koningin, een nieuwe munt

door G. W. M. de Valk

Op 1-1-1807 werden op basis van het Koninklijk Besluit (KB) van 17-9-1806 no. 18, onder de regering van Koning Lodewijk Napoleon, de provinciale munthuizen opgeheven en bleef slechts de munt van Utrecht bestaan. De oorsprong van dit munthuis gaat terug tot ongeveer 1375. In 1807 werd tevens het decimale stelsel ingevoerd en de gulden van de Republiek werd de munteenheid.
Toen het Koninkrijk Holland (1806-1810) bij Frankrijk werd ingelijfd heeft de munt van Utrecht volgens decreet van 4-11-1811 munten van het Franse type geslagen.
Bij de bevrijding in 1813 kwam de munt weer onder Nederlands beheer.
In de overgangsjaren 1814-1816 werden weer gouden en zilveren dukaten van het oude type aangemaakt.
Op 2-12-1813 aanvaardde de erfprins de souvereiniteit der Verenigde Nederlanden onder 'waarborg eener wijze constitutie welke vrijheid van de onderdanen tegen mogelijke misbruiken moest verzekeren.'
De 'souvereine vorst' vertrouwde deze werkzaamheden toe aan een commissie van 15 leden waarven Van Hogendorp voorzitter was. Zijn 'Schets eener grondwet' diende als de grondslag voor deze bespreking.
Van Hogendorp had in deze schets aanvankelijk geschreven, dat de munt zou staan onder het opzicht der Staten Generaal. Willem I merkte naar aanleiding hiervan op, dat de munt een regaal was en slechts de vorst zou aangaan. (Regaal = recht toebehorend aan de koning)
De Grondwetscommissie drong echter sterk aan op de instelling van een 'College van Raden en Generaal Meesteren van de munt' onder toezicht van de Staten Generaal, zoals men dit kende in de tijd van de Republiek.
Het lid Van Lijnden achtte zo'n college nodig ten einde het publiek te beschermen tegen kwade praktijken inzake de munt. De leden van dit college zouden door de vorst uit een nominatie van 3 personen, op te maken door de Staten Generaal, worden benoemd.
Van Hogendorp vroeg zich af, of men dan niet in strijd kwam met de 'jus majestaticum' (het recht van de vorst) inzake de munt.
Van Repelaer vond, dat het instellen van een college op geen enkele wijze het hoogheidsrecht van de vorst zou aantasten, en dat aan het 'jus majestaticum' voldaan werd met het plaatsen van 's Vorsten beeltenis op de muntstukken.
Uiteindelijk kwam in de grondwet van 1814 het recht van de munt in het hoofdstuk 'Van den souvereinen vorst' te staan, waardoor de gehele regeling van het muntwezen in handen van de vorst kwam te liggen.
Alleen het toezicht werd opgedragen aan een college, op de samenstelling waarvan de Staten Generaal invloed kon uitoefenen.
Na de vereniging met de zuidelijke Nederlanden, het huidige België, en de verheffing tot Koninkrijk der Nederlanden in 1815 moest er een geheel nieuwe regeling van het muntwezen voor de een-

heidsstaat komen.
De grondwet van 1815 gaat dan een stap verder dan die van 1814. De Staten Generaal werd bij deze grondwetwijziging in twee kamers verdeeld. Het 'College van Raden en Generaal Meesteren van de munt' werd behouden, de benoemingsvoordracht werd aan de tweede kamer overgelaten.
Daarnaast kwam er in de grondwet het voorschrift, dat het gewicht, het gehalte en de waarde der munten bij de wet moest worden geregeld. Laatstgenoemde bepaling is, behoudens enige redactionele wijzigingen, tot op de huidige dag in de grondwet gehandhaafd.
De grondwet van 1815 is, na veel problemen hoofdzakelijk van de kant van de zuidelijke Nederlanden, tot stand gekomen. De muntwet van 28-9-1816 werkte de voorschriften inzake het gewicht, het gehalte en de waarde der munten nader uit. In de zuidelijke Nederlanden was men sinds 1795 aan de frank gewend. Ondanks tegenstand van dit deel van Nederland werd de gulden als munteenheid door het parlement aanvaard.
De nieuwe munten waren in gewicht en gehalte vrijwel gelijk aan die van de Republiek.
Ook de coupures van 3, 1 en 0,5 gulden werden behouden.
De Nederlandse maagd moest echter plaats maken voor de beeldenaar van Willem I.
Het Uniewapen op de keerzijde werd vervangen door het wapen van het koninkrijk.
De regelingen inzake de munt zijn thans vervat in de 'muntwet van 1948', wet van 15-4-1948 Stb I 156, houdende nieuwe regelingen inzake het Nederlandse muntwezen (met wijzigingen in 1954, 1958, 1967, 1969 en 1972) resp. de 'wet toezicht muntwezen van 1955' wet van 22-12-1955 Stb 618, houdende bepalingen omtrent het toezicht op en de zorg voor de zaken van de munt.
De huidige artikelen van de grondwet inzake de munt luiden als volgt:

Hfdstk. 2, afd. 6, artikel 73 'Van de macht des Konings'. 'De koning heeft het recht van munt, Hij vermag zijn beeltenis op de muntspeciën te doen stellen.'

Hfdst. 9 'Van de financiën'
artikel 191
'Het gewicht, het gehalte en de waarde der muntspeciën worden door de wet geregeld.'

artikel 192
'Het toezicht en de zorg over de zaken van de munt en de beslissing der geschillen over het allooi, essaai en wat dies meer zij, worden door de wet geregeld.'

Sedert 1814 is van 's konings recht, het 'jus majestaticum' niet zoveel meer overgebleven. Al datgene waar het in de materie van het muntstelsel op aankomt heeft de grondwet aan de wetgever ter regeling opgedragen.
Gebleven is alleen het recht vermeld in artikel 73: 'Hij vermag zijn beeltenis op de muntspeciën te doen stellen.'
De constitutie van 1806 was in dit opzicht stringenter. Deze schreef namelijk in artikel 73 dat munten met 's konings beeltenis zouden worden geslagen.
Ons artikel 73 laat deze beslissing aan de koning. Vreemd genoeg is deze beslissing van het begin af niet door de koning maar door de wetgever genomen.

Artikel 4 lid 5 van de muntwet 1948 bepaalt: 'De overige in artikel 2 onder I genoemde munten (dit zijn alle munten die wettig betaalmiddel zijn) dragen op de voorzijde Ons borstbeeld, tot omschrift voerende Onze naam, met de woorden: Koning (Koningin) der Nederlanden; de keerzijde draagt de waardeaanduiding. De overige bestanddelen van de beeldenaars dezer munten worden door ons bepaald.' (Het 'God zij met Ons' zou hieronder begrepen kunnen worden).

Strikt genomen is dus door deze wet het recht van vrije beschikking over de beeldenaar van alle munten aan de Koning ontnomen.
Geheel overeenkomstig met de grondwet is dit niet.

Nu Juliana afgetreden is en Beatrix haar heeft opgevolgd dienen munten met de beeltenis van laatstgenoemde in omloop te worden gebracht krachtens artikel 73 van de grondwet en artikel 4 van de muntwet van 1948, anders gezegd: 'Een nieuwe koningin, een nieuwe munt.'

Congres van muntdirecteuren in Nederland

Op 19, 20 en 21 mei zijn in het Jaarbeursgebouw te Utrecht de directeuren en vertegenwoordigers van Staatsmuntbedijven uit 34 landen bijeengekomen voor hun 11e congres. Deze muntdirecteurenconferentie is voortgekomen uit een in 1961 in Nederland genomen initiatief. Sinds 1962 zijn om de twee jaar bijeenkomsten gehouden tijdens welke voornamelijk ervaringen worden uitgewisseld en in de vorm van voordrachten technische ontwikkelingen worden besproken. Hoewel oor-

spronkelijk als Europese club opgezet is de muntdirecteurenconferentie steeds meer uitgegroeid tot een technisch muntforum op wereldschaal.
Tijdens het congres dit jaar in Utrecht dat door de Duitse voorzitter Greger werd gepresideerd, was een kleine expositie ingericht van apparatuur voor de muntproduktie.
Staatssecretaris Van Amelsvoort van Financiën heeft op maandag 19 mei het congres toegesproken, waarna de waarnemend 's Rijks Muntmeester een lezing hield over de integratie van het muntwezen in Nederland.
De drie dagen zijn voorts gevuld met ervaringen door leden en enkele deelnemers uit de industriële sector en een besloten vergadering van de leden van de muntdirecteurenconferentie.

Deutscher Numismatikertag 1981 in Munchen

Ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de Bayerische Numismatische Gesellschaft zal een reeks feestelijke bijeenkomsten georganiseerd worden op 16 t/m 18 oktober 1981, met o.a. lezingencycli en een Münzsammler-treffen.

Dubbelportret voor de inhuldigingsmunten

Het dubbelportret dat geplaatst zal worden op de inhuldigingsguldens en rijksdaalders, ontworpen door Mevrouw C. E. Bruyn-van Rood, is bekendgemaakt. Bijgaand een afbeelding. Op de voorzijde van de munten komt de tekst BEATRIX KONINGIN DER NEDERLANDEN 30 APRIL 1980. De keerzijde vertoont het Rijkswapen met onderschrift NEDERLAND, het jaartal 1980, munt- en muntmeestersteken en waardeaanduidingen. De munten zullen van zuiver nikkel vervaardigd zijn en de normale afmetingen van de nu koersende guldens en rijksdaalders hebben.

3e serie zoo-geld van de Antwerpse diergaarde

Voor het derde opeenvolgende jaar brengt de Antwerpse dierentuin een viertal toegangsmunten (-penningen) uit, die resp. de waarde van 1, 2, 3 en 4 entreebiljetten hebben. Ditmaal met afbeelding van resp. een Komodo waraan (roodkoper), een Livingstone Toerako (semilor), een Kuifstekelvarken (nieuw zilver of melchior) en een Nevelpanter (zilver). De prijs is gelijk aan die van de serie van vorig jaar B.frs 1670 per serie.
In 1978 werden 2193 series geslagen en in 1979 2006.

Open brief over het advertentieprobleem

door A. G. van der Dussen

Aan de redactie van de Beeldenaar
Aan de lezeressen en lezers van de Beeldenaar
Aan de uitgever van de Beeldenaar

Geachte Dames en Heren,

Het is niet ongewoon dat lezers van periodieken, zoals nu weer leden van de Vereniging van Penningkunst, mopperen over de veelheid van advertenties.
Enige tijd geleden vroeg een firma die precisiebalansen verkoopt, mij om een tijdschrift om deze in te adverteren. In mijn onschuld verwees ik naar de Beeldenaar. Dit moet de leden van de Vereniging van Penningkunst ook geërgerd hebben. Dit is nog erger dan muntenreclame. Bij moderne gietpenningen komt het niet op een tiende grammetje aan. Mea culpa – ik zal het nooit meer doen!
Ik herinner me ook nog dat, tijdens een vergadering van Kringbestuurders met het Bestuur van het Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde, door een bestuurslid het idee werd geopperd om de advertenties in het midden te plaatsen. Dan konden deze er uitgescheurd worden en in de vuilnisbak (drekbak zegt onze poetsvrouw) geworpen worden. Dat maakt het inbinden ook goedkoper.
Een andere mogelijkheid was naamadvertenties in het midden om uit te scheuren. Vroeger, in de tijd van de Geuzenpenning, smeerde een bekende firma uit Amsterdam zijn buitenlandse confrères dergelijke advertenties aan. Op zijn buitenlandse reizen was hij zelf het slachtoffer bij de buitenlandse bladen. Een verkapte subsidie door de handel. C'était le méthode de papa.

De uitgevers kunnen natuurlijk ook in de andere richting overdrijven. De advertentie voor de glimmende schijven ter financiering van de olympische spelen in Moskou, in het midden van het oktobernummer 1979, is een schandaal. Een blank vel in het midden en een advertentie van een nette Nederlandse muntenhandelaar door het midden gehakt. De uitgever moest een draai om zijn oren hebben!
Periodieken, zoals de Beeldenaar, worden betaald door contributies en advertenties. Adverteerders wensen te verkopen. Zij zullen dus dienen aan te bieden wat de lezers wensen. Aangezien dit een advertentie is, mag ik commercieel zijn. Wat wilt u dat wij adverteren? Schrijft u ons en we zullen ons best doen.

Met vriendelijke groeten.

verenigings nieuws

Numismatische kringen

UTRECHT. Secretaris is thans: A. L. Zwart, Tolakkerweg 177, 3738 JL Maartensdijk (Utr.). Tel. 03461-1890.

Voorjaarsvergadering Kon. Ned. Genootschap v. Munt- en Penningkunde te Middelburg

Op zaterdag 26 april jl. was het Genootschap de gast van het Koninklijk Zeeuws Genootschap der Wetenschappen. Bij de ontvangst in de burgerzaal van het stadhuis bleek al direct dat voor vele leden de grote afstand en het vroege uur minder zwaar wogen dan de charme van Middelburg en de geboden activiteiten van deze dag. Op het ochtendprogramma stonden twee voordrachten waarin Middelburg en Zeeland een centrale plaats innamen: Drs. R. L. Koops, chartermeester bij het Rijksarchief in Zeeland over de 'Zelandia Illustrata' en Dr. D. A. Wittop Koning over de Middelburgse gildepenningen.
De historisch-topografische atlas van het Zeeuws Genootschap, de 'Zelandia Illustrata', bevat kaarten, prenten, tekeningen, pamfletten ed. betreffende de provincie. Deze atlas is vanaf de achttiende eeuw door Zeeuwse verzamelaars opgebouwd en in 1863 door het Zeeuws Genootschap verworven. Aan de hand van een groot aantal dia's gaf de heer Koops een indruk van deze belangrijke verzameling, waarbij het door de aanwezigen bijzonder gewaardeerd werd dat hij ruime aandacht besteedde aan een verzameling tekeningen over het gereedschap van de Middelburgse munt (over deze tekeningen zal in de Beeldenaar binnenkort een artikel verschijnen).

De heer Wittop Koning besprak aan de hand van dia's na de pauze de belangrijkste Middelburgse gildepenningen, waarbij hij in feite een uitvoerige toelichting gaf op zijn boek 'De penningen der Noord-Nederlandse ambachtsgilden'. De heer Wittop Koning wist zich op bewonderenswaardige wijze aan een veel krapper tijdschema aan te passen: vanwege een grootscheepse demonstratie o.a. tegen de kerncentrale Borsele moest het stadhuis eerder ontruimd worden. Na de lunch in de Abdij vond de huishoudelijke vergadering plaats in een van de zalen van het Zeeuws Museum.

Er werden drie nieuwe bestuursleden gekozen. Het huidige bestuur omvat:
P. W. Meijer, voorzitter
J. Koning, vice-voorzitter
E. J. A. van Beek, assessor
W. Roodenburg, penningmeester
H. W. Jacobi, secretaris
Het secretariaat is nu gevestigd:
Zeestraat 71b
2518 AA DenHaag
Tel. 070-46 97 02

Hierna nam Mej. A. A. v. d. Poel van het museum de leiding over. Na een klankbeeld ging zij iets dieper in op de museumcollectie en op de betekenis voor het museum van het in 1769 opgerichte Zeeuws Genootschap, waarvan de leden een zeer groot deel van de collectie bijeengebracht hebben. Bij het bezichtigen van het museum viel op dat de vitrines met munten en penningen veel aandacht trokken, maar dat veel leden ook belangstelling hadden voor grotere zaken.
In het restaurant in de abdij werd tenslotte bij een glaasje nog wat nagepraat. Deze zeer geslaagde dag werd besloten met het diner.

BvB

agenda

12-13 sept.: Veiling Müller, Solingen.
13-14 sept.: Süddeutsches Münzsammlertreffen, Darmstadt, tel. 06151-52203.
13 sept.: De Verzamelaar, Muntenbeurs, Harmelen, tel. 03484-3577.
21 sept.: Int. Münzsammlertreffen, Trier, Saar Mosel Halle Konz., tel. 0651-73611.
22-24 sept.: Veiling Hirsch, München.
25-27 sept.: Veiling Winter, Düsseldorf.
27-28 sept.: St. Numismatica, beurs, Den Haag, Congresgebouw, Churchillpl. 10, 10-17 uur.
2-3 okt.: Veiling Schulten & Co., FrankfurtA/M.
4 okt.: St. Numismatica, beurs, Hengelo, O. Ontmoetingscentrum Cirkel, Pastoriestr. 33, 11-17 uur.
5 okt.: St. Numismatica, beurs, Bergen op Zoom, Van der Valk Motel De Wouwse Tol, Bergse Baan 85, 10-17 uur.
11 okt.: St. Numismatica, beurs, Hilversum, Hotel Hof van Holland, Kerkbrink 1, 10-17 uur.

11 okt.: 11th London Coin Fair, London, Cumberland Hotel, Marble Arch, London W 1, Engeland, 10-17 uur.
13-15 okt.: Veiling Münzkabinett, Keulen.
19 okt.: De Verzamelaar, Int. Muntenbeurs, Amsterdam, Hotel Krasnapolsky, Dam 10, 10-17 uur, tel. 020-423519.
22-23 okt.: Veiling Bank Leu, Zürich.
25 okt.: St. Numismatica, beurs, Rotterdam, Groothandelscentrum, Tollenszaal, Stationsplein, 10-17 uur.
26 okt.: St. Numismatica, beurs, Sint Niklaas.
28-30 okt.: Veiling Dr. B. Peuss Nachf., Frankfurt a/M.
1 nov.: St. Numismatica, beurs, Leiden, Holyday Inn, Haagse Schouwweg 10, 10-17 uur.
5-7 nov.: Veiling Giessener Münzhandlung, München.
11-13 nov.: Veiling Münzzentrum, Keulen.
16 Nov.: De Verzamelaar, Muntenbeurs, Rotterdam, tel. 010-858414.
17-21 nov.: Jubileumveiling J. Schulman B.V., Amsterdam, Carltonhotel, Vijzelstraat, ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de firma.

400 Jaar Zeeuwse Munt

Op 17 september om 14.00 uur zal in het Zeeuws Museum te Middelburg een tentoonstelling geopend worden ter gelegenheid van het feit dat 400 jaar geleden de munt van Zeeland werd opgericht. Op die dag zal aan bezoekers als numismatische attractie een zilveren rijksdaalder 1966 met Zeeuwse klop ten verkoop worden aangeboden.

*** AAN-EN VERKOOP MUNTEN**

op verzoek zenden wij u onze prijslijsten

SPAAR- EN VOORSCHOTBANK, TORENPLEIN 7, SURHUISTERVEEN, TEL. 05124-1925

JEAN ELSEN
Numismat

Antieke en Moderne Munten
Moslims, Kruisvaarders en
Zuidelijke Nederlanden
Numismatische literatuur
Gratis prijslijst op aanvraag

Tervurenlaan 65, Bus 1 **1040 BRUSSEL** **Telefoon 02/734.63.56**

Openingsuren: maandag t/m zaterdag 9.00-13.00 uur en 13.30-17.30 uur

DE BEELDENAAR - munt- en penningkundig nieuws

Voor alle abonnees voor wie De Beeldenaar een blijvende waarde vertegenwoordigt, beperkt leverbaar:

VERZAMELBANDEN voor DE BEELDENAAR

In de kunststof pennenband die is uitgevoerd in 'Beeldenaar'-blauw met zilver opdruk, kunt u de nummers van de jaargangen veilig en overzichtelijk bijeenhouden.

Te bestellen door overmaking van f 17,50 op gironummer 3808080 t.n.v. De Beeldenaar, Postbus 420, Zeist, onder vermelding van 'Verzamelband Beeldenaar'.

Koning Willem I bij Van Lanschot.

Tijdens de regering van Koning Willem I zijn schitterende gouden- en zilveren munten geslagen. Zoals in zoveel perioden uit de vaderlandse geschiedenis. Van Lanschot heeft die munten.

Wilt u meer weten over munten uit de regeringsperiode van Koning Willem I, de tijd van Lodewijk Napoleon of het Provinciale Tijdperk?

Als u even schrijft of belt, sturen wij u gratis onze uitgebreide prijslijst toe.

Van Lanschot heeft nog tijd voor u.

F van Lanschot Bankiers

SINDS 1737

Hoge Steenweg 29, 5211 JN 's-Hertogenbosch,
telefoon (073) 153359 en 153460.

PENNINGEN VAN DE KONINKLIJKE BEGEER

HERDENKINGSPENNING KONINGIN BEATRIX PRINSES JULIANA

Herdenkingspenning met aan de voorzijde het dubbelportret en de randtekst 'Koningin Beatrix Prinses Juliana'. Modelleur Eduard Baron Speyart van Woerden. Aan de keerzijde is afgebeeld het Rijkswapen met daaromheen de tekst: Abdicatie en inhuldiging 30 april 1980. Modelleur Henk van Bommel.

Bestelcode	Beschrijving	Afmeting	Gewicht	Prijs
AG2	muntgoud (21,6 krt)	22,5 mm	ca 6,5 gram	f 770,–
AZD	sterling zilver (1e gehalte)	22,5 mm	ca 6 gram	f 75,–
AZH	sterling zilver (1e gehalte)	50 mm	ca 50 gram	f 388,–
ABA	gepatineerd brons	50 mm	ca 50 gram	f 43,–

INHULDIGINGSPENNING KONINGIN BEATRIX

Aan de voorzijde de beeldenaar met als randtekst 'BEATRIX KONINGIN DER NEDERLANDEN'. Modelleur Willem Vis. De keerzijde toont de regalia met als randschrift 'NEDERLAND BEGROET ZIJN NIEUWE KONINGIN, 30 APRIL 1980'. Modelleur Aad Oosterlee. De 50 mm zilveren en bronzen penningen zijn versierd met een oranje carneool (een halfedelsteen) als symbool van het huis van Oranje.

Bestelcode	Beschrijving	Afmeting	Gewicht	Prijs
AG1	muntgoud (21,6 krt)	22,5 mm	ca 6,5 gram	f 770,–
AZE	sterling zilver (1e gehalte)	22,5 mm	ca 6 gram	f 75,–
AZ2	sterling zilver (1e gehalte) met oranje carneool	50 mm	ca 50 gram	f 388,–
ABC	gepatineerd brons met oranje carneool	50 mm	ca 50 gram	f 43,–

EVENEENS VERKRIJGBAAR:

Bestelcode	Beschrijving	Afmeting	Gewicht	Prijs
AGH	14 krt gouden randje	22,5 mm	ca 2,5 gram	f 166,–
AZR	2e gehalte zilveren randje	22,5 mm	ca 2,5 gram	f 36,–
AGA	14 krt gouden colier	55 cm	ca 1,5 gram	f 108,–
AZF	2e gehalte zilveren collier	55 cm	ca 1,5 gram	f 25,–

Wijze van bestellen:
Door storting of overschrijving van het verschuldigde bedrag op gironummer 44.38.400 t.n.v. de Koninklijke Begeer BV inzake Confederatie Oranjeverenigingen te Voorschoten onder vermelding van bestelcode(s) gewenst aantal en afleveringsadres.
Bestellingen worden in volgorde van binnenkomst verzonden: dit kan, afhankelijk van de aantallen, een periode van 6-10 weken in beslag nemen.
N.B. Zonder duidelijke vermelding van naam, adres, bestelcode(s) en aantal(len), alsmede het juiste bedrag worden geen opdrachten aanvaard.

Prijzen voor: 50 mm 21,6 krt, 50 gram gouden penningen op aanvraag

ALLE PRIJZEN zijn inclusief f BTW, porti, verpakkings- en verzendkosten.

PRIJSWIJZIGINGEN voorbehouden, in verband met de goud- en zilverkoersen.

De opbrengst van deze penningen zal voor een deel worden bestemd voor het Koningin Juliana Fonds.

HERDENKINGSPENNING BEVRIJDING 1945-1980

voorzijde

keerzijde

Op de voorzijde staat de afbeelding van een fakkel met rondom de tekst – Nederland bevrijd 1945 – 5 mei – 1980.

Op de keerzijde staat de klok van de Waalsdorpervlakte met de tekst – Hun geest heeft overwonnen.

Een groot aantal Nederlanders wil aan de herdenking van een bepaalde belangrijke gebeurtenis ook in materiële zin in de vorm van een herdenkingspenning een herinnering bewaren.
Ter gelegenheid van de herdenking van onze bevrijding 5 mei, zal onder auspiciën van het **Comité Nationale Viering Bevrijding 1980** een penning worden geslagen in de vorm van een ouderwetse, **vierkante stuiver**, vervaardigd van zilver, eerste gehalte.
Een gedeelte van de opbrengst is bestemd voor de oorlogsslachtoffers.

De stuivers worden geslagen bij de Koninklijke Begeer BV te Voorschoten.

code	gewicht	prijs
BZA stuiver 1e gehalte zilver	ca 5 gram	f 60,–
BZR muntrand 2e gehalte zilver	ca 1,3 gram	f 36,–

De penningen worden geleverd in een kunststofdoosje.
PRIJSWIJZIGINGEN VOORBEHOUDEN.
De prijzen zijn inclusief BTW, verpakkings- en verzendkosten.
De prijzen van gouden stuivers 21,6 krt en gouden muntranden 14 krt zijn op aanvraag verkrijgbaar. Tel.: 01717-4500.

WIJZE VAN BESTELLEN:
Door overschrijving of storting op **AMRObank nummer 41.40.04.701, gironummer 650065 t.n.v. Comité Nationale Viering Bevrijding 1980**, postbus 5 te Voorschoten, onder vermelding van de **codenummers**, het gewenste **aantal** en het **afleveradres**. De bestellingen worden in volgorde van binnenkomst verzonden. Dit kan afhankelijk van de aantallen een periode van 4-8 weken in beslag nemen.
N.B. Zonder duidelijke vermelding van naam, adres en aantal(en) van de gewenste artikelen, alsmede het juiste bedrag worden geen opdrachten aanvaard.

Koninklijke Begeer B.V.
Postbus 5, 2250 AA Voorschoten
Tel. 01717-4500, tst. 30
Telex nr. 34184 DCWKB

munt- en penningkundig nieuws

september/oktober 1980
4e jaargang nr. 5

de beeldenaar

NUMISMAAT

SEDERT 1880

MONNAIES - MEDAILLES - LIVRES NUMISMATIQUES - VENTES PUBLIQUES - ARCHEOLOGIE

✤

✤

MUNTEN - PENNINGEN - NUMISMATISCHE BOEKEN - VEILINGEN - OUDHEDEN

Jacques Schulman B.V.

Keizersgracht 448
Telefoon (020) 23 33 80 - 24 77 21

—

Amsterdam
Postgiro 9922

A.G. van der DUSSEN b.v.

Beëdigd taxateur/Sworn valuer/Vereidet Wertsachverständiger

Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht, Nederland
Telefoon (043) 15119
Postrekening 15.38.597
Bank: Rabobank Maastricht, rekening nr. 13.13.01.780
Telegramadres: Munten Maastricht

ENIGE BOEKEN OVER PENNINGEN

De prijzen zijn exclusief verzendkosten en 4% BTW

BAX, W. F.: Ridderorden, Eretekenen, Draagtekens en Penningen betreffende de Weermacht van Nederland en Koloniën, 1813-heden. (Jaarboek van Munt- en Penningkunde 1932, 33, 34, 36 en 40. Integrale herdruk 1973, met toestemming van het Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde). 248 pag. Gebonden ..... f 36,—

BRAMSEN, L.: Médaillier Napoléon le Grand ou description des médailles, clichés, repoussés et médailles-décorations relatives aux affaires de la France pendant le Consulat et l'Empire. Een herdruk, gebonden in één band. 516 pag., geen ill. 2330 nummers ..... f 145,—

DE COSTER, L. (Collection): Catalogue du Précieux Cabinet de Jetons d'Or et d'Argent formé par feu M. L. De Coster. Een veilingcatalogus van 1236 rekenpenningen tussen 1468 en 1880. 308 pag. Gebonden ..... f 35,—

DIRKS, J.: De Noord-Nederlandsche Gildepenningen. Kompleet in 2 delen tekst en 1 atlas met platen. Haarlem 1878-1879. Gekartoneerd. Standaardwerk (Originele uitgave) ..... f 550,—

DIRKS, J.: Beschrijving der Nederlandsche of op Nederland en Nederlanders betrekking hebbende Penningen, geslagen tusschen November 1813 en November 1863. Kompleet in 3 delen tekst en 5 delen (folio) platen. Haarlem 1889-1894. Gekartoneerd. Standaardwerk (Originele uitgave) ..... f 775,—

FORRER, L.: Biographical Dictionary of Medallists, Coin-, Gem- and Seal-Engravers, Mint-Masters, & c., Ancient and Modern, with reference to their works B.C. 500-A.D. 1900. (Zie onze uitgebreide advertentie in De Beeldenaar van November 1979).
— Inschrijfprijs, 8 delen ..... f 1080,—
— Prijs per deel ..... f 180,—

HAWKINS, E.: Medallic Illustrations of the History of Great Britain and Ireland (ook interessant voor de geschiedenis van de Nederlanden). Een integrale herdruk van alle platen met bijbehorende (korte) texst. 183 platen, gebonden in één band ..... f 450,—
— Een reeds langer bestaande herdruk van het uitgebreide separate texstgedeelte. Twee banden, 724 en 866 pag. Gebonden ..... f 81,—

HENNIN, M.: Histoire numismatique de la Révolution Française. Zeer verzorgde herdruk (door Van der Dussen) van dit standaardwerk over de Franse revolutie. 705 pag., 195 pl. ..... f 200,—

VAN HOYDONCK, E.: Jacques Wiener (1815-1899) — Medailles, Jetons. Beschrijving van 233 penningen en 62 rekenpenningen. Ill. Gebr. ..... f 34,—

WEBER, I.: Deutsche, Niederländische und Französische Renaissance Plaketten 1500-1650. 443 pag., 302 pl. 1067 nummers. Een prachtboek. 2 banden. Gebonden ..... f 545,—

WEILLER, R.: Les Médailles dans l'Histoire du Pays de Luxembourg. Médailles, Jetons et Insignes. Beschrijft 2000 op Luxemburg betrekking hebbende penningen. 392 pag., 160 pl. Gebonden ..... f 250,—

WITTOP KONING, D. A.: De Penningen der Noord-Nederlandsche Ambachtsgilden. 182 pag., 98 pl. Gebonden ..... f 175,—

Een complete lijst wordt u op verzoek gaarne toegezonden

Bestellingen gaarne aan: **A. G. VAN DER DUSSEN B.V.**
Hondstraat 5 – 6211 HW Maastricht – tel. 043-15119)

muntenhandel Groningana

A. NAP
Oude Kijk in 't Jatstraat 60
Groningen
Tel. 050-135858

Munten, bankbiljetten, antieke prenten en kaarten, boeken op elk gebied met een speciale afdeling numismatische literatuur.

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 7671 AT VRIEZENVEEN TELEFOON 05499-1322

Uw adres voor:

MUNTEN, BANKBILJETTEN, OPBERGSYSTEMEN, NUMISM. LITERATUUR, ABONNEMENTS-SYSTEEM, NIEUWE BUITENLANDSE MUNTEN MET 10% KORTING, DIVERSE PRIJSLIJSTEN OP AANVRAAG.

GROOTHANDEL — KLEINHANDEL — UITGEVERS

's Zaterdags gesloten.

UTRECHT
Gouden dukaat 1788.

Vz. staande geharnaste ridder met zwaard en pijlenbundel. Kz. tekst in vierkant, omgeven door 4 versieringen.
Dukaten zijn ingevoerd in 1586 en kunnen ook tegenwoordig nog geslagen worden; de laatste dateert uit 1978.

NMB
NEDERLANDSCHE MIDDENSTANDSBANK

Nieuwe katalogus provinciale munten.

In deze katalogus - met ruim 2250 munten - vindt u o.a. een uitgebreid aanbod van duiten, terwijl ook leeuwendaalders en guldens rijk vertegenwoordigd zijn. In de aparte fotobijlage zijn 327 munten afgebeeld.
Geïnteresseerden kunnen deze fraaie katalogus bestellen bij de NMB, Afdeling Numismatiek, Postbus 1800, 1000 BV Amsterdam.

De NMB denkt met u mee.

7040-6132

de beeldenaar

Munt- en penningkundig nieuws, Numismatisch maandblad voor Nederland en België.
Publikatie van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt-en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

Eindredaktie:
W. K. de Bruijn
J. P. A. van der Vin

Redaktieraad:
J. Fortuyn Droogleever
A. Hettema
J. C. van der Wis

Uitgave:
Vonk Uitgevers b.v.

Redaktie-, administratie en advertentieadres:
Postbus 420, Zeist, tel. 030-791496

Advertentietarieven op aanvraag. Insturen laatste materiaal: uiterlijk de 1e van de maand voor de maand van verschijning!

Abonnementsprijs: f 25,— per jaar (Benelux), f 50,— per jaar (andere landen).

Losse nummers: f 4,25 + portokosten.

Voor leden van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt-en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnementsgeld in de contributie inbegrepen.

Een jaargang van De Beeldenaar loopt van 1 januari t/m 31 december.

Abonnementen opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.

Gironummer: 3808080.
Slavenburg's Bank Zeist
64.48.23.143. Gironr. van de bank 81168.

Voor België:
Slavenburg's Bank
Antwerpen 2000
Rek.no. 655-8097099-43
t.n.v. Vonk Uitgevers b.v.

Druk: Vonk Zeist.

De uitgever behoudt zich het recht voor zonder opgave van redenen advertenties niet te plaatsen.

Gehele- of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright
Vonk Uitgevers b.v.

ISSN 0165-8654

inhoud

Een uniek muntsieraad van Caracalla 181
Munten en penningen van Heren van Cuyk 183
Kopergeld van de 4de eeuw (24) 189
Kopergeld van de 4de eeuw (25) 190
De Benedictusmédailles 193
Nederlandse makers van penningen (12) Hans Petri ... 201
Michelangelo Buonarotti 207
Muntennieuws 209
Boekbespreking 211
Herdrukken 213
Jaarboeken 213
Mededeling 214
Verenigingsnieuws 215
Agenda 216

Een uniek muntsieraad van Caracalla

door J. P. A. van der Vin

In de loop van 1979 kwam het hierbij afgebeelde gouden muntsieraad in de bekendheid. De juiste vondstdatum is niet bekend en ook over de exacte vindplaats bestaan geen zekere gegevens. Er zijn echter aanwijzingen dat het stuk in het oosten van ons land is gevonden. De mogelijkheid dat het is aangetroffen in uit de grote rivieren gebaggerd grint is zeker aanwezig, maar een bevestiging hiervan valt niet te verkrijgen.
Het centrale gedeelte van dit bijzonder gaaf bewaarde sieraad wordt gevormd door een schitterende aureus van keizer Caracalla (198-217). De munt is geslagen in de muntplaats Rome in het laatste regeringsjaar van deze keizer, toen hij voor de 20e maal de titel volkstribuun voerde (TR P XX).
De voorzijde toont de keizerlijke buste naar rechts, met kuras en over de schouders gedrapeerde mantel. Het opschrift luidt: ANTONINUS PIUS AUG(ustus) GERM(anicus). De naam Marcus Aurelius Antoninus was de officiële naam van deze keizer; de meer bekende naam Caracalla was zijn bijnaam. Het woord Caracalla betekent soldatenmantel en hij had deze naam als prinsje gekregen van de soldaten, die hem met een Keltische mantel om door het kamp zagen stappen.

De keerzijde toont een naar links staande keizer in militaire kledij, met een globe in de rechter-, een scepter in de linkerhand. Hij wordt bekranst door een achter hem staande victoria, die een palmtak draagt. Links voor de voeten van de keizer zit een kleine gevangene, die door het opschrift VICT(oria) PART(hica) P(ontifex) M(aximus) TR(ibunicia) P(otestate) XX CO(n)S(ul) IIII P(ater) P(atriae) als een overwonnen Parth wordt aangeduid. Het opschrift betekent immers: Overwinnaar van de Parthen, opperpriester, voor de 20e maal bekleder van het ambt van volkstribuun, voor de 4e maal consul, vader des vaderlands.

Dit goudstuk (RIC. 299b) met een grote zeldzaamheid (R^2) is een van de laatste op naam van Caracalla geslagen munten; de keizer werd op 8 april 217 op een veldtocht in het nabije oosten tussen Edessa en Carrhae in Mesopotamië vermoord. Het goudstuk zit ingeklemd in een gouden omlijsting, die aan de achterzijde onbewerkt is gebleven. Het totale gewicht van het sieraad bedraagt 16,10 gram; het gewicht van de aureus zal ruim 7 gram zijn. De voorzijde vertoont de griekse tekst KΩNCTANTIA ZHCOMEN gevolgd door een afsluitingsteken. Letterlijk betekenen deze woorden: wij zullen leven, o Constantia; wat vrijer vertaald: Lang zullen we leven, Constantia. Deze korte tekst geeft ons enige informatie, genoeg om er de functie van dit sieraad en een vage tijdsaanduiding aan te kunnen ontlenen. Voor het overige blijven we met talloze vragen zitten. Want een dergelijk sieraad is hoogst ongewoon. In de serie bekende antieke muntsieraden heb ik geen parallel ervan kunnen ontdekken. Dat gouden munten in een sierlijst werden gezet, kwam wel meer voor, maar een tekst op een dergelijk sieraad is mij verder niet bekend. Dat dit sieraad als een verlovings- of huwelijksgeschenk is gebruikt, mag op grond van de tekst wel als waarschijnlijk worden aangenomen. Zeker is ook dat munt en omlijsting niet uit dezelfde periode stammen. De naam Constantia komt in de oudheid niet voor. In papyrus oorkonden ontbreekt deze naam geheel, in teksten vanaf de vierde eeuw na Chr. komt de naam echter wel eens voor. Een datering in de periode voor Constantijn is derhalve onwaarschijnlijk. De lettervormen op het sieraad doen echter denken aan een latere tijd dan de vierde eeuw; ze zouden heel goed passen in de 6e of zelfs 7e eeuw.
De tekst is in het Grieks gesteld en dat behoeft niemand te verbazen. Hoewel het Latijn in de late oudheid en de vroege Middeleeuwen in het westelijk deel van Europa de gewone omgangstaal was, hebben er steeds aanzienlijke aantallen Griekstaligen in onze streken gewoond. Zij leefden veelal in de steden, waar ze functies in het bestuur, het leger of de handel vervulden. Door inscripties en literaire teksten vinden we regelmatig sporen van hun aanwezigheid.
Ik zou als interpretatie van dit hoogst uitzonderlijke en fraaie sieraad dan ook willen suggereren, dat het een geschenk is geweest dat in de griekstalige bevolkingsgroep in west-Europa bij gelegenheid van een huwelijk of verloving aan een vrouw met de naam Constantia is gegeven in de periode na de regering van Constantijn. Dat het ook in die tijd al een opvallend stuk moet zijn geweest, is niet aan twijfel onderhevig. Een aureus van Caracalla was ook toen al een uitzonderlijke gouden munt, al één of meer eeuwen oud.
Meestal koos men in de 4e en 5e eeuw voor sieraden goudstukken die recent geslagen waren. In dit geval werd echter een munt gebruikt die toen al opmerkelijk was door ouderdom en kwaliteit. Het is jammer dat we over een dergelijk stuk uit de oudheid zo weinig met zekerheid weten; want waarom juist deze munt werd gekozen voor dit sieraad, wie de bezitters waren en waar ze woonden, hoe het stuk verloren is gegaan, het zijn allemaal vragen waarop we het antwoord slechts kunnen raden.

Hartelijk wil ik Dr. P. J. Sijpesteijn te Amsterdam danken voor zijn waardevolle informatie op het gebied van naam, spelling en lettervorm. Het sieraad zal in de komende najaarsveiling van de firma Schulman in veiling worden gebracht.

MUNTWISSELBANK
inkoop·verkoop·taxatie
munten
penningen
goud
zilver
platina
vraag
prijslijst
Kerklaan 22
7311 AE Apeldoorn
Tel. 055 217913

Munten en penningen van Heren van Cuyk

R. H. J. Egeter van Kuyk

Van de feodale, oeradellijke geslachten die in de middeleeuwen de loop van de geschiedenis hebben beïnvloed is dat van de Heren van Cuyk wel een van de minst onderzochte. Het weinige materiaal dat men vindt, dateert goeddeels uit de 16e, 19e en vroege 20e eeuw, en is nog niet door verdere studie geverifieerd; er is daar recentelijk verandering in gekomen dankzij de onderzoekingen van Drs. J. A. Coldeweij te Deventer, die belangrijke gegevens aan dit artikel heeft bijgedragen. Met een artikel over de munten die te Grave en elders zijn geslagen door leden van het geslacht van Cuyk hoop ik althans dit aspect volledig te behandelen.
Volgens de nu beschikbare gegevens komt het geslacht van Cuyk in 1096 in de gedocumenteerde geschiedenis door vermelding van Hendrik van Cuyk in een oorkonde van de moeder van Godfried van Bouillon. Men spreekt dan en later meestal van de *heren* van Cuyk. Burggraaf De Jonghe spreekt in 'Monnaies de Thierry de Hornes' in de *Revue belge de numismatique* 75 (1923) over 'graven' van Cuyk, welke titel ze inderdaad enige tijd hebben gevoerd, maar dan als stadsgraven van Utrecht, *vidames*, die de bisschop in wereldlijke zaken vertegenwoordigden. Het is zeker dat de heren, die het Land van Cuyk in leen hielden van de Duitse Keizer en later in achterleen via de hertog van Brabant, maar hun hoofdstad Grave doorgaans als allodiaal goed bezaten, muntrecht hebben gehad. In *De Beeldenaar* 1 (1977) merkt A. T. Puister op, dat er door twee muntheren te Grave gemunt is; juister is het te zeggen dat ons munten van twee muntheren bekend zijn.

Een enkele opmerking over het geslacht van Cuyk. De eerder genoemde Hendrik is de eerste die wij kennen van de familie die in 1394 met Jan VI in de hoofdlijn is uitgestorven, maar in mannelijke (zij)lijn eerst in 1562 met graaf Jan van Rietberg – zie *Hefte für Geschichte, Kunst und Volkskunde* 36 (1958). In de drie eeuwen van zijn bestaan heeft het geslacht zich door verwerving van heerlijkheden steeds verrijkt, hoewel er tenslotte het nodige verkocht moest worden. Zo werd de kleinzoon van Jan I en Jutta van Nassau, welke laatste naam niet onbekend zal zijn, dankzij zijn moeder behalve heer van Cuyk ook heer van Hoogstraten. Dat gebeurde tussen 1303 en 1312. Toen de zoon van deze Jan I in 1363 stierf was diens eigen zoon Jan III van Hoogstraten nog minderjarig. Cuyk werd geplaatst onder de voogdij van Dirk van Hoorne, heer van Perweys, Duffel, Kranenburg en Waelhem (1343-1380). De Jonghe meent dat Hoorne zelf nooit muntrecht heeft gehad, zodat de munten die hij tijdens zijn regentschap liet slaan te Grave als Cuykse munten moeten worden beschouwd.

Dirk van Hoorne

Afb. 1

Plak

Vz. Zittende naar links gewende leeuw, de staart tussen de achterpoten omhoog krullend. De leeuw draagt een pothelm gekroond met een band met drie fleurons, waaruit een pauwestaart als helmteken rijst. De leeuw is gezeten binnen een cirkel met gelubde rand, waaromheen binnen twee parelranden het omschrift loopt.
Omschrift: THEODERICVS:DEI:GRA:DNS:DE:PERVIEI.[1]

Kz. In het midden een Grieks kruis met de armen aan het einde V-vormig gespleten (op sommige munten lijken ze uit te lopen in gestyleerde bloemen). Binnen drie parelranden loopt een dubbel omschrift.
Binnenste omschrift: + MONETA✠DE✠GRAVE.[2]
Buitenste omschrift: + BNDICTVS:QVI:VENIT:IN:NOMINE:DOMINI.[3]

1 Variant: ... DNS:DE:PERVIS
2 Variant: ... GRAVEN ...; ... GRAVENS ...
3 Variant: + BENEDICTVS...

Hoorne slaagde erin geruime tijd het voordelige regentschap van Cuyk in handen te houden, terwijl de eigenlijke heer veelal te Brussel verbleef. Jan V van Cuyk vinden wij in 1364 bijvoorbeeld vermeld als page van de hertog van Brabant bij de kroning van Karel V van Frankrijk. Er bestaat enige verwarring over deze jonge Cuyk, de enige van wie wij een munt kennen. Deze munt wordt door het Penningkabinet toegeschreven aan Jan IV van Cuyk, op basis van de tot heden bekende genealogie, maar het is gebleken dat in deze lijst een regerend heer van Cuyk is overgeslagen en wel tussen Jan I en Jan II. Jan IV moet dus zijn: Jan V, cnape, heer van Cuyk en Grave en als Jan III

heer van Hoogstraten, Halfasten, Nieuwkuijk, Waalre, Valkenswaard en Aalst (1363-1382).

Jan V en III

Halve Groot

Afb. 2

Vz. Naar links gewende klimmende leeuw in parelrand.
Omschrift: + MONETA : GRANIENS.
Kz. Gevoet (?) Grieks kruis waarvan de armen tot de buitenste rand reiken.
Omschrift: IOHA | NNE | S : DE | KVIC.

Van Jan V is weinig bekend. Hij schijnt een der onbelangrijkste leden van zijn geslacht te zijn geweest, en wij weten van hem alleen dat hij zich veelvuldig bezig hield met de (ver)koop van bezittingen, zodat wij mogen aannemen dat hij boven zijn stand leefde.

Tweehonderd jaar eerder heeft Cuyk een opmerkelijke zoon voortgebracht in de persoon van Andreas, de broer van de eerder genoemde Hendrik. Ook in die dagen was het niet ongebruikelijk dat jongere zoons geestelijke werden, en zo vinden wij Andreas in 1121 als proost van St. Lambertus te Luik na de dood van prins-bisschop Frederik met het bestuur belast, tot in 1123 Albert van Leuven als nieuwe bisschop wordt gewijd. Baron J. de Chestret de Haneffe beschrijft in zijn *Numismatique de la Principauté de Liège*, Brussel 1890, de munten die proost Andreas tijdens zijn regentschap heeft doen slaan.

Andreas, proost van Luik

Afb. 3

Vz. Naar rechts gewend borstbeeld met tonsuur.
Omschrift: AN. DREA.
Kz. Binnen een parelrand staan twee lage en twee hoge gebouwen gegroepeerd om een kruisstaf met links daarvan een ster.

Afb. 4

Vz. Naar rechts gewend borstbeeld met opgeheven, geopende linkerhand. Achter het borstbeeld een [palmtak].
Kz. Dubbel kerkgebouw met toren aan de rechterkant. De dakpunten dragen lelies. Boven het dak rijst een kruis met rechts daarboven een kleine (bisschops?) ring.

Andreas van Cuyk wordt in 1128 gekozen tot bisschop van Utrecht. In zijn elfjarige regering heeft hij kennelijk niet veel blijk gegeven van de 'ernstige rust' die hem volgens zeggen als proost kenmerkte. Hoewel wij van hem weten dat hij betrokken was bij een aantal (her)stichtingen als het klooster Mariënweerd, de abdijen van Egmond en Berne en het klooster te Staveren, nam hij ook deel aan de oorlog die tussen Cuyk en Holland uitbrak wegens de moord op de broer van de graaf. Na een waarschijnlijk korte verbanning kreeg hij in 1137 bij de troonsbestijging van keizer Koenraad III zijn bisdom en de daarvan afhankelijke graafschappen terug. Merkwaardig genoeg is ons echter geen enkele munt van bisschop Andreas bekend. Van der Chijs vermeldt er wel een die in J. F. Wap, *Geschiedenis van het Land en der Heeren van Cuyk*, Utrecht 1858, op de vz. de naam Andreas draagt, maar dit stuk past qua grootte en uitvoering in het geheel niet in de reeks 12e eeuwse bisschoppelijke Utrechtse munten. In *Das Münzwesen im niederlothringischen und friesischen Raum vom 10. bis zum beginnenden 12. Jahrhundert,* Hamburg 1959, vermeldt G. Albrecht deze en nog enkele andere munten die men ooit aan Andreas heeft toegeschreven, maar concludeert – en wij concluderen met hem – dat geen ervan met zekerheid of zelfs waarschijnlijkheid van Andreas is.

Andreas, bisschop van Utrecht

Afb. 5

Voor de goede orde wordt de munt, die ten onrechte aan Andreas is toegeschreven, hier vermeld.
Vz. Binnen parelrand borstbeeld en face met tonsuur. De linkerhand is opgeheven en

geopend en een kruisstaf is in de rechter.
Omschrift: grotendeels versleten. Nog te lezen is EPS AD.

Kz. Grieks kruis met vier parels tussen de armen. Daaromheen het omschrift tussen twee parelranden.
Omschrift: + DVANTRIA.

Twee generaties later herhaalt de geschiedenis zich. Albert, tweede zoon van Herman, vinden wij in 1193 als aartsdiaken van Luik betrokken in een controverse over de dan nieuw benoemde prins-bisschop Simon van Limburg. In zijn *Histoire du diocèse et de la principauté de Liège depuis leur origine jusqu'en XIIIe siècle,* Luik 1890, doet J. Daris uitvoerig verslag van de verwikkelingen. Simons verheffing wordt in 1194 door Rome nietig verklaard, waarop de aartsdiakens Albert kiezen, die zich evenals Simon naar Rome begeeft. Simon overlijdt. Dat horende kiezen de kanunniken van Luik Otto van Valkenburg tot bisschop, maar Albert is hun voor en maakt door zijn wijding in januari 1196 een einde aan alle controversen.
Albert van Cuyk, prins-bisschop van Luik 1194-1200, is in zekere zin de geschiedenis ingegaan als 'der keerlen bisschop'. Na jaren van onrust en misoogsten, die het Luikse teisterden besloot hij zijn onderdanen een reeks privilegiën toe te staan ter regeling van rechtspositie, warencontrole, handelspositie en onroerend bezit, die zeker voor de 12e eeuw bijzonder modern klinken. De geestelijke en wereldlijke heren van Luik namen Albert dit initiatief niet in dank af en beschuldigden hem van corruptie, simonie en dergelijke. Hun kleine wraak kregen zij, schrijft Wap, door op de sarcofaag van Albert na diens dood in 1200 te laten beitelen

Hoc in sarcophago cunctorum dira vertigo
Clauditur Albertus Giezi, dum vixit, apertus

In 't alverslindend graf rust onder dit gesteente
Een andere Gehazi: Alberts kil gebeente.

(Gehazi was volgens 2 Kon. 5 de inhalige knecht van Elisa). Hoe een en ander was, is na bijna 800 jaar moeilijk na te gaan; wij kunnen slechts opmerken dat wij enerzijds de privilegiën hebben, anderzijds slechts beschuldigingen.

Albert, prins-bisschop van Luik

Afb. 6

Vz. Binnen parelrand een gemijterd borstbeeld en face. In de linkerhand een kromstaf, rechts de [versierde knop van een troon].
Opschrift: ALB EPS

Kz. Binnen parel- en gladde rand een kerk met twee torens aan de rechterzijde en boven het dak de letters LE
OD

Afb. 7

Vz. Binnen parelrand aanziend, gemijterd borstbeeld. In de rechterhand een kromstaf, de linkerhand is geheven in het gebaar van 'spreken'.
Opschrift: ALB EPS

Kz. Binnen parelrand twee torens en middenkoepel van een [kerk]. In het midden daalt de H. Geest als een duif neer. Aan weerszijden van de duif, rechts en links van de twee torens, zes kleine ringen.

Afb. 8

Vz. Binnen parelrand aanziend, gemijterd borstbeeld. In de linkerhand een kromstaf, in de rechter een geopend boek.
Opschrift: ALB EPS

Kz. Drie torens, de binnenste met een kruis, de buitenste met lelies getopt.
Opschrift: M RI
A A

Afb. 9

Vz. Binnen parelrand naar rechts gewende, gemijterde kop met kromstaf in de linkerhand.
Opschrift: ALB E PS

Kz. Binnen parelrand een gebouw met drie gekanteelde torens ter weerszijden van een portaal, waarbinnen twee ringen ☉ binnen een parelrand.
Opschrift: H OI

Hiervan bezit ook het Penningkabinet een exemplaar, maar in niet zo goede staat.

Afb. 10

Vz. Binnen parelrand aanziend, gemijterd borstbeeld met kromstaf in rechter- en een geopend boek in linkerhand.
Opschrift: ALB E PS

Kz. Binnen parelrand een gebouw met rechts een ronde en links een gekanteelde vierkante toren.
Opschrift: HOI

Via de nodige bastaarderingen heeft het geslacht van Cuyk zich voortgezet tot heden. Eén van deze geslachten was Van Cuyk van Mierop, dat mogelijk herleid kan worden tot Jan II van Cuyk, alhoewel deze lijn nog niet voldoende is onderzocht. Voor dit artikel is van belang de zoon van Vincent Cornelisz van Cuyk van Mierop (1469-1550), ridder, schatbewaarder van Holland, Cornelis (1497-1572). Deze Cornelis bekleedde een aantal kerkelijke waardigheden in Utrecht en meende ook recht te hebben op die van Domproost en aartsdiaken, welke hem eerst geweigerd werden. Na vele moeilijkheden verwierf hij toch de positie die hij wenste en schonk in dank daarvoor een fraai venster aan de Goudse St. Jan, dat men nog kan zien. Ook liet hij een penning gieten, die hier bij wijze van curiositeit wordt vermeld.

Van Cuyk van Mierop

Afb. 11

Afb. 11

Vz. Naar links gewend borstbeeld binnen parelrand.
Omschrift: .COR.A.MIIEROP.:D.G.PPTS.ET.APHI.TRA.AET.S.48
(Cornelis van Mierop, van Gods genade proost en aartsdiaken van Utrecht 48 jaar oud)

Kz. Binnen een parelrand het wapen van Cuyk gedekt door een pelgrimshoed met de 12 kwasten van een bisschop.
Omschrift: .DVRVM.PATIETIA.FRANGO.A.1558.
.STE.H.FEC.
(Het moeilijke overwin ik door geduld in het jaar 1558. Steven uit Herwijck heeft dit gemaakt)

Dit geslacht heeft meer zonen aan de kerk geleverd, zij het niet aan dezelfde, want een andere hier bekende penning is vervaardigd bij het overlijden van ds Cornelis [van] Kuijk van Mierop in 1718. Cornelis is op 11 juli 1678 te Jaffna (Sri Lanka) geboren en heeft als predikant te Houten, Nijmegen en tenslotte Den Haag gestaan, waar hij op zijn verjaardag in 1718 stierf.

Vz. Op een graftombe staat een bewerkte kandelaar met een brandende kaars, die uitgeblazen wordt door een genius wiens hoofd uit een wolkenbank rechts boven komt. Links en rechts van de tombe zit een putto op het voetstuk. Zij vegen hun tranen af met een doek. In een medaillon met een koordrand aan de voorkant van de tombe staat het volgende opschrift: KUIK VAN – MIEROP geb. 11.7b.1678. in – den Heere gerust – 11.7b.1718

Afb. 12

Kz. Het volgende opschrift: GRAFSCHRIFT – KUYK rust hier die door ijvergloedt – Voor 's Heeren kerk – Zijn teere lijf hier heeft verslonden – int 't beste werk. – Zijn Ziel geniet nu 't hoogste goedt – Haar Jesus soet, – Zoo lang gesogt nu best gevonden. – Terwijl de Faam – zijn brave naam – De wereld door steeds sal verkonden. – Daaronder de signatuur van de dichter: H. A. Sluijter.

Omschrift: + Kuijk die als Herder hier gewijdt heeft en geleert, Heeft zig voor d'Haagse Kerk in trouwe dienst verteert.

Er bestaat van deze penning ook een exemplaar met omschriften vertaald in het Latijn. Deze beide penningen zijn gepubliceerd in het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde,* 62-64, 1975-1977.

M. Th. C. F. N. Nahuys beschrijft in *Histoire numismatique de la Hollande pendant la réunion à l'Empire français,* Utrecht, 1863, voorts een zilveren penning die is geslagen ter gelegenheid van het vijftigjarig jubileum als rekenmeester (kashouder) dat Jacob Cuyk van Mierop op 1 januari 1813 te Amsterdam vierde.

Afb. 13

Vz. Onder het motto UTILITAS TEMPORIS staat rechts een korte obelisk waarop het getal 50 wordt geschreven door de gevleugelde Tijd, voorgesteld als een oudere man. Op zijn hoofd draagt hij een eveneens gevleugelde zandloper; om zijn rechterarm hangt een slang die zichzelf in de staart bijt (als symbool van de eeuwigheid) en in zijn linkerhand houdt hij een zeis vast. Aan zijn voeten liggen een hoorn des overvloeds, kisten en balen. Rechts van het monument staan een

schaap en een ploegende boer. Onder de Tijd staat de naam van de graveur,
J. M. Lageman.

Kz. De tekst
DE VLUGGE TYT DIE ONS VERTOONT
HOE ZORG EN VLYT DEN ARBYT LOONT
HOE OVERVLOET EN S'HEMELS ZEGEN
DOOR DEUGT EN YVER WERT VERKREGEN
TERWYL AAN DE VERLEEDEN TYT
DE HERDENKENIS WERT TOEGEWYT
$18\frac{1}{1}13$
Hieronder een guirlande.

Randschrift:
Van JACOB CUYK van MIEROP ter Gedachtenis van zyne *50JARIGE* BEROEPSBEZIGHEID

De laatste penning die ons bekend is van een Cuyk is de zilveren Huwelijkspenning van J. C. Cuyk van Mierop en Sara Cloek, gedateerd 15 december 1764. Deze penning, een produkt van Martinus Holtzhey, is veel gebruikt voor zulke huwelijksfeesten. Er zijn verscheidene varianten van bekend.

Vz. Een gevleugelde man met een lendendoek om en een gevleugelde zandloper op zijn hoofd wijst met zijn linkerhand naar een monument waarop de cijfers XXV in een cartouche. Bovenop voedt een pelikaan haar jongen met het eigen bloed, ervoor staat een rond altaar, wederom met een pelikaan versierd, waarop twee brandende, door een lint met elkaar verbonden harten. De man wordt aan zijn rechterhand voortgetrokken door een jongetje met een zeis in de hand, in de richting van een ander monument waarop het cijfer L staat. De achtergrond wordt gevormd door een vijver waaromheen een balustrade loopt en waarin twee eendjes zwemmen terwijl een fontein in het midden spuit. Rechts van het monument met het cijfer L staat een palmboom (cf 'palma sub pondere crescit'). Boven dit tafereel staat het Alziend Oog boven wolken die licht uitstralen. Het randschrift luidt DUS BLOEIT DE TROU VAN MAN EN VROU.

Kz. Hier Torst de Min
door Trou en Vlyt
De Zeyse van den Grysen tyt

Afb. 14

En leyd hem met een blyden geest
De Suyl voorby van 't Zilv're feest:
Terwyl dit wel vereenigt Paar,
Hun Herten op het Dank = altaar
Op Offeren tot Dankbaarheyt:
En smeeken d'Opper Maiesteyt
Dat zy die 't Zilv're feest beleven
Het Goude feest ook mogen geven.

Hieronder twee rechterhanden die elkaar drukken binnen een cirkel gevormd door een slang die in zijn eigen staart bijt en van waaruit twee gekruiste palmetten en twee rozetakken ontspruiten. Boven de tekst staat een vijfbladig rozet.

*** AAN-EN VERKOOP MUNTEN**

op verzoek zenden wij u onze prijslijsten

SPAAR- EN VOORSCHOTBANK, TORENPLEIN 7, SURHUISTERVEEN, TEL. 05124-1925

Kopergeld van de 4de eeuw

door W. K. de Bruijn

24. Series met de Wolvin met Romulus en Remus

A. Algemene gegevens

De wolvin, die de tweeling Romulus en Remus, de legendarische stichters van Rome, voedt, is een bekende verschijning op Romeinse munten en het is eigenlijk opvallend dat deze afbeelding in de periode tussen 294 en 337 zo weinig voorkomt. Als bijbeeld, geplaatst in het pediment van een tempel dan wel tussen de Dioscuren is dit symbool in deze artikelenreeks al eerder vermeld, als hoofdbeeld komt het slechts op 2 series voor. Allereerst in een kleine reeks uitgegeven tussen 309 en 312 te Ostia. Deze stukken met een gewicht variërend van 5½ tot 6¾ gram staan alle op naam van Maxentius en behoren tot de serie propagandamunten waarmee deze vorst zijn claim op het keizerschap en zijn relatie met de stad Roma tot uitdrukking bracht.
De tweede serie is veel groter. Het is de tegenhanger van de in artikel 23 gemelde Constantinopolisserie. Ook deze aan de stad Roma gewijde serie is anoniem. Zij is in de jaren 330-337 in een 12-tal muntplaatsen uitgegeven. Het gewicht der stukken loopt terug van ca. 2¼ tot ca. 1½ gram en evenals bij de genoemde parallelserie kunnen een aantal stukken alleen op grond van hun gewicht aan een vroegere of latere (maar identiek gemerkte) slagperiode worden toegewezen. Zoals reeds in art. 23 werd vermeld, dienden de beide series om de betekenis van de oude en de nieuwe hoofdstad van het Rijk te onderstrepen. Welk symbool is dan voor Roma meer op zijn plaats dan juist dat van de wolvin die de tweeling zoogt.
In totaal vallen dus 72 (154) typen met deze beeldenaar te melden.

B De Muntplaatsen

De stukken van de eerste serie zijn te Ostia geslagen gedurende 2 slagperioden. Beide hebben in de afsnede MOST gevolgd door de atelieraanduiding. De 4 ateliers werden eerst A t/m Δ en daarna P t/m Q gemerkt.
Het verloop van de slag van de stukken der tweede serie is in onderstaande tabel weergegeven:

Muntplaats	*Stuks*	*Duur*	*Periode*	*Ateliers* *Aantal*	*Markering*	*Markering muntplaats*
Alexandria	2– 6	333–333	2	2 of 4	A t/m Δ	SMAL
Antiochia	2– 9	330–337	2	8 of 1	A t/m I[1]	SMAN
Aquilea	3– 6	334–336	3	2	P, S	AQ
Arelate	12– 21	330–337	12	2	P, S	CONST
Constantinopel	3– 6	330–335	3	2	E en IA	CONS
Cyzikus	8– 41	330–336	4	6	A t/m S	SMK
Heraclea	6– 7	330–336	6	2	B en E	SMH
Lugdunum	8– 12	330–335	8	2	P, S	LG
Nicomedia	1– 5	330–335	1	6	A t/m S	SMN
Roma	10– 10	330–337	10	1	Q	R
Siscia	3– 6	330–335	2	4	A t/m Δ	SID
Treveri	7– 13	330–334	7	2	P, S	TR
	65–142					

1 Er waren 10 ateliers.

C. De Voorzijde

De stukken van de eerste serie hebben meestal het basisportret (4 typen). De andere (3) tonen naar links geplaatste borstbeelden. Twee daarvan gehuld in imperiale mantel met een arendscepter, de derde gehelmd, geharnast met speer en schild. De tekst is gangbaar.

De stukken van de 2e serie hebben een naar links geplaatst borstbeeld gehuld in imperiale mantel en gehelmd. Alleen in Cyzikus is de helm soms van een pluim voorzien.

De tekst luidt URBS ROMA (de stad Roma). Beide woorden kunnen zowel de stad als het gehele volk betekenen. Een enkel exemplaar in Roma geslagen heeft een afwijkende tekst nl. URBS ROMA BEATA (de gelukzalige stad Roma).

URBS ROMA, Constantinopel, 5e atelier

D. De Keerzijde

De beeldenaar is op beide series een omziende staande wolvin met onder haar de tweeling in verschillende standen maar vaak drinkend. In de eerste serie is dit beeld naar rechts en in de tweede naar links geplaatst. Dit laatste met één uitzondering van Siscia waar het beeld naar rechts staat. Vijf van deze typen van de eerste serie voeren als tekst AETERNITAS AUG N (voor eeuwig onze keizer) de beide andere SAECULI FELICITAS (resp. FELIC) AUG N (gelukkige regeringstijd van onze keizer). De stukken van de 2e serie hebben geen tekst op de keerzijde. Boven de wolvin zijn steeds 2 sterren geplaatst.

URBS ROMA, Alexandria

E. Zeldzaamheid en Slotopmerkingen

Stukken van de eerste serie worden maar weinig aangeboden, die van de tweede echter komen algemeen voor.
De zeldzaamheidsgraad volgens de R.I.C. (1e serie deel 6, 2e deel 7) is als volgt:

Serie 1	*R*	*R2*	*R3*	*R4*	*Totaal*
Maxentius Aug.	3	4	2	3	7–12

Serie 2	*C3*	*C*	*S*	*R*	*R2*	*R3*	*R4*	*R5*	*Totaal*
Alexandria	–	–	1	1	2	–	1	1	2– 6
Antiochia	–	1	–	1	–	1	2	4	2– 9
Aquilea	–	–	–	–	1	2	2	1	3– 6
Arelate	–	–	–	–	2	4	11	4	12– 21
Constantinopel	–	1	–	2	–	2	1	–	3– 6
Cyzikus	–	–	–	–	1	11	12	17	8– 41
Heraclea	–	–	–	3	2	1	1	–	6– 7
Lugdunum	–	–	–	1	3	4	2	2	8– 12
Nicomedia	–	–	–	4	–	–	1	–	1– 5
Roma	–	1	2	–	1	–	2	4	10– 10
Siscia	2	–	–	–	1	–	2	1	3– 6
Treveri	10	–	–	–	–	–	2	1	7– 13
	12	3	3	12	13	25	39	35	65–142

Kopergeld van de 4de eeuw

door W. K. de Bruijn

25. De series met trofee of standaard

A. Algemene gegevens
In de jaren 319-321 worden in een achttal muntplaatsen Folles geslagen die op de keerzijde mili-

Licinius II met stralenkrans.
Treveri, 2de atelier, Trofee.

taire symbolen tonen met daarbij passende tekst. Ook hier is sprake van een serie die enerzijds de

Crispus (DN CRISPO NOB CAES) gehelmd.
Lugdunum, 1e atelier, Trofee.

betekenis van het leger onderstreept, terwijl anderzijds het merendeel der stukken VOTA-teksten draagt. Al eerder is dit verschijnsel in deze artikelenserie gesignaleerd nl. bij de behandeling (art. 22) van de serie waar 2 Victoria's een schild met VOTA-tekst tussen zich in houden. Die serie gaat direct vooraf aan de hier te bespreken emissie. In het volgende artikel zal een derde soortgelijke reeks behandeld worden die weer direct op deze serie volgt.
Alleen de eerste uitgiften missen de VOTA-tekst. Gezien de datum van uitgifte van die stukken en de keerzijde-tekst valt mogelijk een relatie te leg-

gen met de in art. 20 gemelde kleine emissie van Thessalonica, waarop een legerkamp staat afgebeeld met daarboven een Sol-figuur.
Een specifieke reden voor de uitgiften van de hier te bespreken series is niet bekend.

Constantinus II met stralenkrans.
Londinium, Standaard.

Naast deze emissie, die in 3 groepen gesplitst kan worden, wordt hier ook nog een kleine incidentele uitgifte van Constantinopel uit 327/8 vermeld, omdat ook daar een standaard het hoofdmotief van de keerzijde beeldenaar is. Deze stukken symboliseren de ondergang van Licinius I (afgebeeld als een slang) overwonnen door de Christenkeizer Constantinus I (gesymboliseerd door een standaard met Christussymbool). Deze zeer kleine uitgifte valt samen met enkele andere splinternieuwe typen die behoren tot de vroege emissies van de nieuwe muntplaats (tevens nieuwe hoofdstad) Constantinopel nl. de al eerder besproken GLORIA EXERCITUS. Al deze 4 typen zijn maar zeer kort aangemunt. Zij geven tezamen het beeld van de overwinning op de tyran en de daardoor gerealiseerde vrijheid, hoop en glorie.
In totaal gaat het om 188 typen (inclusief atelieraanduidingen 294) als volgt te verdelen:

1. De stukken zonder VOTA-tekst met een Trofee als hoofdbeeld. Deze zijn het eerst aangemunt. Zij wegen ca. 3½ gram. (32-47)
2. De stukken met VOTA XX op een standaard geschreven. Het gewicht loopt terug van 3¼ tot 2¾ gram. (131-198)
3. Identieke stukken maar met VOTA X. (23-47)
4. De bovengenoemde stukken van Constantinopel. (2-2)

B. De Muntplaatsen

De stukken van de 1e groep zijn geslagen in Londinium, Lugdunum en Treveri. In de beide eerstgenoemde plaatsen gedurende een periode resp. gemerkt PLON in de afsnede en PLG in de afsnede met A S in het veld. In beide gevallen 1e atelier.
In Treveri zijn 3 slagperioden te onderscheiden met steeds 2 ateliers (P en S). In de afsnede staat de atelierletter gevolgd door TR en in de 2 laatste perioden voorafgegaan door een punt. Voorts heeft de eerste periode een ster links in het veld en de derde T F in het veld.
De stukken van groep 2 zijn geslagen in Aquilea, Arelate, Londinium, Lugdunum, Siscia, Thessalonica, Ticinum en Treveri.
In Londinium en Lugdunum gelijk aan groep een maar beide met een 2e periode resp. met PLN in de afsnede en PLG in de afsnede en C R in het veld. In Treveri geheel gelijk aan groep 1. In Arelate een periode met 4 ateliers (P t/m Q) met atelierletter gevolgd door ARL in de afsnede.
Thessalonica heeft 3 perioden en 5 ateliers (A t/m E), in de afsnede steeds .TS. gevolgd door de atelierletter, in het veld resp. niets, S F en het Christussymbool ☧! Dit zijn de Griekse letters X en P staande voor Christus Rex. (De Griekse P is onze R). Aquilea heeft 4 perioden en 3 ateliers (P, S, T), in de afsnede AQ gevolgd door de atelierletter en eenmaal (2e per.) punten ervoor en erachter, voorts 2 perioden met S F in het veld dan het Christussymbool en daarna niets.
Siscia en Ticinum hebben 6 perioden en resp. 5 (A t/m E) en 3 (P//) ateliers, in de afsnede resp. SIS en T voorafgegaan door de atelierletters, verder letters, symbolen en punten in het veld en/of afsnede als onderscheiding. In beide plaatsen komt hierbij ook het Christussymbool voor.
Stukken van groep 3 zijn afkomstig van Aquilea en Siscia (zelfde ateliers als bij groep 2). In Aquilea alleen in de eerste en in Siscia in 3 van de 6 bovengenoemde perioden.
De stukken van groep 4 tenslotte zijn te Constantinopel geslagen gedurende 2 perioden, beide gelijk gemarkeerd met CONS in de afsnede en de atelierletter (alleen A bekend) links in het veld. Het verschil wordt gevormd door de uitvoering van de portretten nl. eerst met lauwerkrans en later met diadeem.
De verdeling over typen en muntplaatsen is als volgt:

	Totaal	*Groep1*	*Groep 2*	*Groep 3*	*Groep 4*
Aquilea	26– 29	–	18– 21	8– 8	–
Arelate	6– 8	–	6– 8	–	–
Constantinopel	2– 2	–	–	–	2–2
Londinium	16– 16	2– 2	14– 14	–	–
Lugdunum	24– 24	5– 5	19– 19	–	–
Siscia	31– 74	–	16– 35	15–39	–
Thessalonica	12– 17	–	12– 17	–	–
Ticinum	16– 37	–	16– 37	–	–
Treveri	55– 87	25–40	30– 47	–	–
	188–294	32–47	131–198	23–47	2–2

C. De Voorzijde

De portretten van de eerste drie groepen tonen een gelijke variatie, waarbij uiteraard de grote 2e groep wat meer varianten kent dan de beide andere (voor groep 4 zie de vorige paragraaf). Alle portretten zijn borstbeelden, waarvan zeer vele gehelmd. Ruim 40% is naar links geplaatst en 23 van de typen tonen een stralenkrans in plaats van de gebruikelijke lauwerkrans. Voorts zijn er stukken met speer (over de schouder of naar voren gericht) en schild, met een Victoria op

Crispus gehelmd met speer en schild.
Ticinum, 1e atelier, Standaard.

Licinius I gehelmd.
Ticinum, 2e atelier, Standaard.

globe en een mappa in de handen, met consulaire mantel en arendscepter dan wel met het borstbeeld van achteren gezien t.o.v. het hoofd. De minste variatie komt voor bij de stukken van Londinium en Lugdunum. De teksten zijn van de gangbare typen, waarbij alleen enkele stukken van Londinium met CRIPUS NOBIL C en enkele van Lugdunum met DN CONSTANTINO IUN N C iets afwijken. De stukken van groep 4 hebben MAX toegevoegd aan de titulatuur.

De verdeling over groepen en vorsten is als volgt:

		Totaal	*Groep 1*	*Groep 2*	*Groep 3*	*Groep 4*
Constantinus I	A	40– 68	7–11	31– 55	–	2–2
Licinius I	A	27– 43	4– 6	21– 35	2– 2	–
Crispus	C	55– 82	10–15	36– 47	9–20	–
Licinius II	C	25– 42	5– 9	15– 23	5–10	–
Constantinus II	C	41– 59	6– 6	28– 38	7–15	–
		188–294	32–47	131–198	23–47	2–2

D. De Keerzijde

De stukken van groep 1 tonen een Trofee met aan weerszijden een op de grond zittende gevangene. De trofee, die veelvuldig op Romeinse munten te zien is, is een soort stokkenkruis waarop schilden, speren en bovenop gewoonlijk een helm zijn bevestigd, voorstellend de veroverde wapenrustingen en wapens van de verslagen vijanden (waaronder in het midden ook vaak een borstkuras). De verslagen vijand wordt dan gesymboliseerd door de beide ruggelings naar elkaar toe, op de grond zittende gevangenen, die soms via hun kleding herkenbaar zijn als behorend tot een bepaald volk. De stukken van de groepen 2 en 3 tonen eenzelfde

Licinius II gehelmd met Victoria op globe.
Siscia, 5e atelier, Standaard.

beeld, alleen is hier de trofee vervangen door een standaard waarop in 2 regels resp. VOT XX of VOT X is geschreven.

De tekst bij alle 3 groepen luidt VIRTUS EXERCIT (de dapperheid van het leger), gewoonlijk zijn de beide woorden gescheiden door de top van trofee of standaard. Alleen in Arelate ligt de scheiding tussen de letters E en X.

De beide stukken van groep 4 tonen een standaard (labarum), met daarop 3 medaillons, die als een speer een op de grond liggende slang doorboort. Daarboven het Christusmonogram. In het veld de tekst SPES PUBLIC hetgeen wil zeggen dat de hoop van het volk weer kan opleven nu de slang (Licinius I) is verslagen door de Christenkeizer (Constantinus I). De laatste vergeet daarbij dat hij nog maar kort geleden tot het Christendom bekeerd was.

E. Zeldzaamheid en Slotopmerkingen

Alleen de stukken van groep 4 zijn zeer zeldzaam, de andere typen komen nog steeds regelmatig voor, waarbij alleen die van Arelate schaars zijn. De zeldzaamheidsgraad volgens de R.I.C. (deel 7)

is als volgt:

	Totaal	*Groep 1*	*Groep 2*	*Groep 3*	*Groep 4*
C3	1	–	1	–	–
C	2	–	2	–	–
S	10	1	8	1	–
R	16	–	13	3	–
R2	23	2	15	6	–
R3	45	4	32	9	–
R4	102	25	61	15	1
R5	95	15	66	13	1
	294	47	198	47	2

Hetgeen reeds eerder gezegd werd ten aanzien van de relatieve zeldzaamheid per type kan hier gedemonstreerd worden aan de hand van enkele typen van Siscia, die alle van 5 ateliers bekend zijn.

Constantinus I gehelmd.
Lugdunum, Standaard.

RIC 109 Constantinus I 1 × R2, , 3 × 3, 1 × R4 dus ± 26 stukken volgens RIC 6 R
RIC 109 Constantinus I 1 × R2, 4 × R3, dus ± 28 stukken volgens RIC 6 R

Constantinus I gehelmd.
Siscia, 1e atelier, Standaard.

RIC 123 Crispus 2 × R2, 3 × R3, dus ± 32 stukken volgens R6 R
RIC 126 Constantinus II 2 × R2, 1 × elk R3, R4, R5, dus 26 stukken volgens RIC (R

Van al deze en ook andere typen zou dus volgens de RIC deel 6 maatstaven steeds R worden aangegeven, een graad die bij splitsing naar ateliers in het geheel niet voorkomt.

De Benedictusmédailles

door H. Tijssen

Het jaar 1980 werd onlangs door Paus Johannes Paulus II uitgeroepen tot het Benedictusjaar in verband met de herdenking van de geboorte van de H. Benedictus in het jaar 480.
Benedictus werd in ca. 480 geboren uit een aanzienlijke familie te Norcia (nu Nursia) met als tweelingzuster Scholastica, die al vanaf haar jeugd aan God werd toegewijd. Benedictus werd naar Rome gezonden ter voltooiing van zijn studie. Rome was in die dagen al in verval, mede als gevolg van de invallen der barbaren en moest zich in die tijd onderwerpen aan Theodorik de Grote. In de christenkerk was de toestand ook al ver van rooskleurig: o.a. moest Theodorik, die zelf tot de afgescheiden Kerk der Arianen behoorde, ingrijpen om een eind te maken aan het optreden van de tegenpaus Laurentius. Een en ander deed Benedictus besluiten de stad en het leven in de wereld te verlaten. Hij trok zich terug in een spelonk bij Subiaco, een stadje ten oosten van Rome aan de Anio (of Aniene) en leefde hier drie jaar als kluizenaar. Hierna werd hij verkozen tot overste van het nabijgelegen klooster van Vicovaro, op de plaats waar nu het klooster Sacro Speco (= H. Grot) of San Benedetto ligt. Na ernstige moeilijkheden wegens zijn gestrengheid trok hij zich terug en stichtte in de omgeving 12 kloostertjes voor ieder twaalf monniken. In 529 vertrok hij naar Montecassino, waar hij op de plaats van een Apollo-tempel en een heilig bos een nieuw klooster bouwde, dat de bakermat werd van de Benedictijnerorde. Het beroemde, hieruit gegroeide klooster werd in de tweede wereldoorlog totaal verwoest, maar is nu weer herbouwd.
Benedictus overleed daar in 547. Zijn relieken werden in 653 overgebracht naar St. Benoît-sur-Loire in Frankrijk.
Benedictus wordt gewoonlijk afgebeeld als abt met mijter en staf, met een orderegelboek, met een roede van doorntakken en met een kruis. De doorntakken duiden op zijn boetvaardigheid; hij zou zich naakt in doornstruiken hebben geworpen om verleidingen te overwinnen. Zijn attributen zijn verder een gebroken kelk, waaruit een slang kruipt. Dit wijst op een vergiftigingspoging, die door de monniken van Vicovaro is gepleegd en waarbij de kelk met vergiftigde wijn na een zegening door Benedictus in stukken uit elkaar sprong. Verder nog met een raaf, die een brood in zijn bek of zijn poot heeft, omdat een raaf hem gespijzigd zou hebben in zijn eenzaamheid na het verlaten van dit klooster.

De oudste Benedictusmédaille in mijn verzameling is een XVIIe eeuwse bronzen médaille, waarvan het oog is verwijderd (afb. 1). De voorzijde toont de Heilige, staande met het kruis in de opgeheven rechterhand, in de linkerhand houdt hij het boek

Afb. 1

met de regels van de orde. Links liggen zijn mijter en staf, rechts zit de raaf met een brood in zijn bek. Het omschrift luidt: CRUX S·P· BENEDICT; wat daarachter staat, kan ik niet verklaren.
De keerzijde geeft de z.g. Benedictuszegen, waarvan de verklaring luidt:
Een kruis met in de vier hoeken de eerste letters van de woorden:
C(rux) S(ancti) P(atris) B(enedicti) = Kruis van de H. Vader Benedictus.
Op het kruis van boven naar beneden:
C(rux) S(ancta) S(it) M(ihi) L(ux) = Het H. Kruis zij mij een licht.
Op het kruis van links naar rechts:
N(on) D(raco) S(it) M(ihi) D(ux) = De duivel zij mij niet tot leider.
Het omschrift om een parelrand luidt:
V(ade) R(etro) S(atana) N(on) S(uade) M(ihi) V(ana) S(unt) M(ala) Q(uae) L(ibas) I(pse) V(enenum) B(ibas) = Wijk terug Satan, fluister mij geen ijdele dingen in, het is boosheid wat gij schenkt, drink zelf uw vergift.
Op de gewone médailles, zoals deze, staat bovenaan IHS = een afkorting van de middeleeuwse schrijfwijze van de naam Jezus: Ihesus. N.B. de uitleg der letters IHS als Iesus Hominum Salvator is een vrome vondst van later tijd (= Jezus, Verlosser der mensen). Hetzelfde geldt voor de verklaring In Hoc Signo: In dit teken (zult gij overwinnen).
Doorsnee van de penning 34 mm, het deel van de penning binnen de parelrand is bol.
Er zijn in de loop der jaren een groot aantal médailles van Benedictus gemaakt met verschillende voorzijden, doch voor zover mij bekend, alle met het Benedictuskruis op de keerzijde. Alleen op twee jubileum-médailles en een penning wil ik hier de aandacht vestigen.

Afbeelding 2 is de Jubileum-médaille van 1880. Op de voorzijde de staande H. Benedictus met het kruis zegenend in de rechterhand en in de linkerhand het opengeslagen orderegelboek met daarop de woorden AVSCVLTA – OFILI PRAE – CEPTA MAGRI (= Aanhoor o zoon de voorschriften van de meester). Om het hoofd heeft hij een nimbus, waarvan stralen uitgaan. Hij staat onder een boog die rust op twee pilaren, staande op een bouwwerk. Op dit laatste staat links een gebroken kelk waar een slang uit komt en rechts een raaf met een brood in zijn poot. Naast de pilaren links het opschrift: CRVX – S·PA – TRIS en rechts BEN – EDIC – TI (= Kruis van de H. Vader Benedictus). Onder zijn voeten in een afsnede: EX·S·M·CASINO

Afb. 2

– MDCCCLXXX. Dit geheel in hooggerekte vierpas, waaromheen het omschrift:
·EIVS·IN·OBITV·NRO·PRAE·SENTIA·MUNIAMVR·
(= Wij worden gesterkt door zijn tegenwoordigheid in onze dood). De keerzijde heeft eveneens de Benedictus-zegen, doch bovenaan het woord PAX (= Vrede), dat alleen op jubileummédailles voorkomt. De jubileummédailles komen in allerlei maten voor, deze heeft een doorsnee van 47 mm, de kleinste die ik heb, meet 8 mm.

In 1947 werd een penning geslagen ter herdenking van de dood van Benedictus in 547 (afb. 3). Op de voorzijde wordt Benedictus door twee monniken staande gehouden, terwijl hij zijn laatste

zegen geeft. Hij heeft de ogen ten hemel opgeslagen en heeft een nimbus om het hoofd. Op de voorgrond knielt een monnik, die zijn abts-ring of zijn hand kust. Het omschrift luidt: XIV·CENTENARIO· DELLA·MORTE·DI·S BENEDETTO (= 14e eeuwfeest van de dood van de H. Benedictus). Aan de linkerkant de naam van de medailleur, Aurelio Mistruzzi. In de afsnede staat ter weerszijden van een opengeslagen orderegelboek: MCM – XLVII. Op de bladzijde links: S – P.B en rechts RE – GV – LA (= de regel van de H. Vader Benedictus). De

Afb. 3

keerzijde heeft weer de Benedictus-zegen; op het kruis zoals bij de andere, doch het omschrift is gesplitst in twee delen, ieder van zeven letters. Deze zijn gescheiden bovenaan door het woord PAX tussen twee lauwertakjes en onder door EX S SPECV (uit de H. Grot) eveneens tussen twee lauwertakjes. De doorsnee van deze bronzen penning is 50 mm.

In het jubileumjaar 1980 zullen, voor zover bekend, geen Pax-médailles worden geslagen, doch heeft de Orde van de Benedictijnen zich bepaald tot het laten vervaardigen van een penning door de Nederlandse médailleur Niel Steenbergen te Oosterhout, waar ook de Benedictijnse St. Paulusabdij gevestigd is. Het is een gietpenning in hoog reliëf, en met de hand gepatineerd in oud brons (afb. 4).

Op de voorzijde zit Benedictus op een zetel met zijn staf in de linkerhand. In de uitgestoken rechterhand houdt hij het opengeslagen regelboek, waarop: ORA – ET – LABORA. Tussen zijn voeten staat het monogram van de médailleur. Het omschrift luidt: + OMNES IN CHRISTO VNVM SVMVS (= wij zijn allen een in Christus).

Op de keerzijde in het midden weer de zittende Benedictus, doch nu de staf in de rechterhand en het regelboek in de linkerhand. Om hem heen, tegen een verhoogde rand, de twaalf door hem gestichte kloostertjes, daaromheen vijf cirkels, waarin voorstellingen van zijn levensweg. Op de achtergrond, in reliëf, de kaart van Europa. Het omschrift luidt: SCVS BENEDICTVS PATER EVROPAE 480*1980. Rechts in het veld weer het monogram van de médailleur. Doorsnee 65 mm. Ook zijn er overeenkomstige médailles geslagen met een doorsnee van 30 mm.

Agenda munten- en penningenbeurzen

Stichting Numismatica 1977

Zaterdag 27 september 1980
Zondag 28 september 1980
Internationale munten- en penningenbeurs
te Den Haag
in het Ned. Congresgebouw Expozaal
Churchillplein 10
van 10.00 - 17.00 uur

Zaterdag 4 oktober 1980
Internationale munten- en penningenbeurs
te Hengelo (O.)
in het ontmoetingscentrum "Circel"
Pastoristraat 33
van 11.00 - 17.00 uur

Zondag 5 oktober 1980
Internationale munten- en penningenbeurs
te Bergen op Zoom
in het Van der Valk Motel
"De Wouse Tol", Bergse Baan 85
van 10.00 - 17.00 uur

Zaterdag 11 oktober 1980
Internationale munten- en penningenbeurs
te Hilversum
in Hotel "Het Hof van Holland"
Weverszaal, Kerkbrink 1
van 10.00 - 17.00 uur

Zaterdag 25 oktober 1980
Internationale munten- en penningenbeurs
te Rotterdam
in de Beatrixzaal van het Café-Rest. Engels
in het Groothandelsgebouw,
Stationsplein
van 10.00 - 17.00 uur

Zaterdag 1 november 1980
Internationale munten- en penningenbeurs
te Leiden
in Motel Holiday Inn
Utrecht- en Wassenaarzaal
Haagsche Schouwweg 10
van 10.00 - 17.00 uur

Zondag 8 november 1980
Internationale munten- en penningenbeurs
te Weert
in Cultureel Centrum "De Munt"
Muntpassage 9
van 10.00 - 17.00 uur

Zondag 16 november 1980
Internationale munten- en penningenbeurs
te Den Bosch
in de Bruggezaal (zaal één) van het Café-Rest.
van de Brabanthallen (vlak bij de ingang)
van 10.00 - 17.00 uur

Zondag 23 november 1980
Internationale munten- en penningenbeurs
te Arnhem
in het Postiljon Motel, Europaweg
van 10.00 - 17.00 uur

Inlichtingen:
Secr. Accountantskantoor G. Teders,
Noordsingel 112, 3032 BH Rotterdam.
Tel. 010 - 65 52 44

Zoekt u dit soort munten?

Nederlands Indië (VOC)
Javasche Ropij
1783
Scholten 462

Nederlands Indië
(Bataafse Republiek)
½ Gulden
1802
Scholten 490

Nederlands Indië
(Bataafse Republiek)
bonk 2 Stuiver
1802
Scholten 539

Nederlands Indië
(Brits Bestuur)
Ropij
AH 1668 (fout voor 1228) =
1813 AD
Scholten 592b

Muntenhandel **Dr. R. van Slageren**

Arke Noachstraat 3a
Arnhem
Tel. 085-452713

Op aanvraag sturen wij u gaarne onze lijsten.

MUNTGALERIE LIMBURG B.V.
(voorheen Munthandel Habets)

Munten
Penningen
Medailles

Mauritslaan 61-63
Postbus 252 - 6160 AG Geleen
Tel. 04494-47810

Boeken
Catalogi
Albums

Aanbiedingslijsten sturen wij op verzoek gratis
Nederlands Leverancier Coinholders en accessoires
Tevens verzorgen wij alle opdrachten voor veilingen binnen Europa

JEAN ELSEN
Numismat

Antieke en Moderne Munten
Moslims, Kruisvaarders en
Zuidelijke Nederlanden
Numismatische literatuur
Gratis prijslijst op aanvraag

Tervurenlaan 65, Bus 1 **1040 BRUSSEL** **Telefoon 02/734.63.56**

Openingsuren: maandag t/m zaterdag 9.00-13.00 uur en 13.30-17.30 uur

ANCIENNE MAISON SERRURE FONDEE en 1880

MAISON PLATT s.a.

Michel KAMPMANN
Expert près les Tribunaux
et les Douanes

49 rue de Richelieu
75001 — PARIS
Tél.: 296-50-48
R. C. 70 1341

MONNAIES, MÉDAILLES, JETONS, DÉCORATIONS

ACHAT • VENTE • EXPERTISE • ORGANISATION DE VENTES PUBLIQUES • LISTES A PRIX MARQUES

Catalogues de librairie et de fournitures numismatiques sur demande

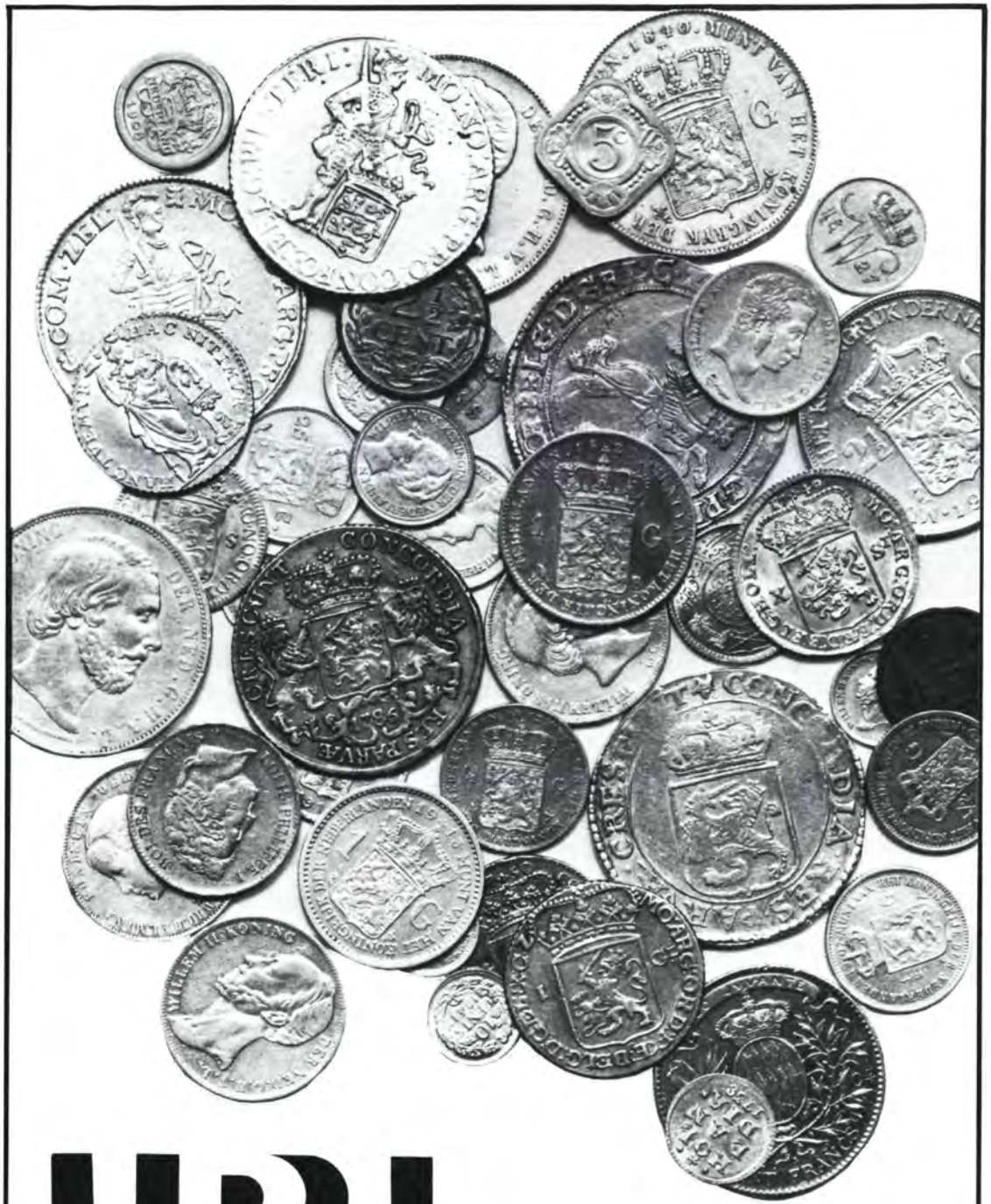
B. A. SEABY LTD. • MUNTEN EN PENNINGEN

Audley House, 11 Margaret Street, LONDON W1N 8 AT
Tel. 01-580 3677 - Telex 261068

Uitgevers van:

"SEABY's Coin and Medal Bulletin" – Numismatische artikelen en prijslijsten, £6.00 per jaar.

A list of Seaby's other publications sent on request.

HBU

HOLLANDSCHE BANK-UNIE N.V.,
Herengracht 434-440
1017 BZ AMSTERDAM

Voor inlichtingen, prijzen, bestellingen en aanvraag prijslijst kunt u zich wenden tot de
Afd. NUMISMATIEK en EDELE METALEN van de HBU:
(020) - 292255 - 292286 - 292287 - 292288.

HOLLEMAN–MUNTEN

postbus 32 7586ZG Overdinkel tel. 05423 - 1221

Op aanvraag wordt onze lijst U gratis toegezonden.

Onze specialiteiten: Griekse-, Romeinse-, Byzantijnse-, Middeleeuwse-, Provinciale- en Koninkrijksmunten.

Beurzen waar wij aan deel hopen te nemen:

27 en 28 sept. te den Haag in 't Congresgebouw aanvang 10 u. 4 oktober te Hengelo in de Cirkel Pastoriestr. 33 aanvang 11 uur. 11 okt. Hilversum, Hotel Hof van Holland Kerkbrink 1, 10 uur.

2½ Cent 1898

De bronzen 2½ cent is voor het eerst geslagen in 1877, de laatste slag dateert uit 1941. In de jaren 1913 tot 1929 werd hij donker gekleurd om geen verwarring te geven met het gouden tientje uit die tijd, dat slechts 1 mm kleiner was.

NMB
NEDERLANDSCHE MIDDENSTANDSBANK

Nieuwe katalogus munten van het Koninkrijk.

Wij hebben een nieuwe katalogus Munten van het Koninkrijk samengesteld. Hierin bieden wij o.a. vele stukken van bijzonder mooie kwaliteit en van grote zeldzaamheid aan. Ook is een klein aantal gouden buitenlandse munten, benevens een aantal zilveren - veelal Duitse Talers - opgenomen.

Geïnteresseerden kunnen deze katalogus bestellen bij de NMB, afdeling Numismatiek, Postbus 1800, Amsterdam.

De NMB denkt met u mee.

7040-6196

Nederlandse makers van penningen 12

HANS PETRI

door W. F. van Eekelen

Inleiding

Tussen 1950 en 1962 heeft de beeldhouwer HANS PETRI 15 penningen gemaakt. In deze twaalf jaar heeft hij zich intens en met animo op het ontwerpen van penningen toegelegd. Toen merkte hij dat hij in dit werk niet verder meer kon groeien. Het werd moeilijk voor hem op de kleine schaal die

Hans Petri als student aan de Rotterdamse akademie. Naar een litho uit 1943 door zijn leermeester A. Ph. Derkzen van Angeren.

een penning heeft, steeds weer nieuwe vormen en ideeën te vinden. De expressiemogelijkheden van de penning werden hem te beperkt en hij wilde geen routinier worden. Nieuwe penningopdrachten accepteerde hij daarom niet meer. Het gevolg was dat zijn penningactiviteiten vanzelf afstierven.

De 15 penningen die hij heeft gemaakt, behoren tot de beste die in de genoemde periode in Nederland zijn ontstaan. PETRI heeft er ook veel waardering voor gekregen. Van uiteenlopende zijde ontving hij opdrachten voor penningen. Ook werd hem gevraagd nieuwe munten voor Suriname te ontwerpen. Dit laatste kwam vermoedelijk mede omdat zijn penningen iets platter en minder 'bonkig' waren dan die van diverse van zijn collega-penningmakers en derhalve meer van munten weg hadden.

Het betreffende verzoek werd door hem niet gehonoreerd, zoals hij ook zijn plannen *uit eigen initiatief* penningen te maken, nooit heeft verwezenlijkt. O.a. heeft hij lang met het idee rondgelopen een penning te ontwerpen met de beeltenissen van zijn vader en diens drie totaal van elkaar verschillende broers. Het is er echter niet van gekomen. Alleen wanneer hij een opdracht voor een penning kreeg, is hij aan de slag gegaan. Dan probeerde hij om, door zich te verdiepen in de eigen aard van het hem opgegeven onderwerp en door aan één of ander aspekt hiervan op originele wijze vorm te geven, van iedere penning iets aparts te maken.

Penningen voor Rotterdam

Zijn eerste penningopdracht kreeg PETRI van de Rotterdamse Kunststichting. De voorzitter van deze stichting, mr. F. J. BREVET, wilde een drietal geschenkpenningen uitreiken aan deelnemers en begunstigers van het Rotterdamse kunstleven. Voor deze penningen had hij deftige namen bedacht: penning van de Maze, penning van de Rotte en penning van de Leuve. De uitgenodigde kunstenaars waren HANK HANS, HAN RICHTERS en HANS PETRI. In korte tijd werden zij het eens over de verdeling van de opdracht. PETRI maakte een maecenaspenning met aan de voorzijde een figuur die vier vogels voert. De figuur stelde de maecenas voor, de vier vogels de vier takken van de kunst. Op de achterzijde herhaalde hij de vogelfiguur, die reeds lang dienst deed als embleem van de kunststichting.

Vier jaar later ontwierp hij voor dezelfde stichting een geschenkpenning voor herscheppende kunstenaars. Op de voorkant hiervan plaatste hij een ventje met een toeter en diens spiegelbeeld. De compositie was zodanig dat beide figuren in één rhytme bewogen en dat de blazer enerzijds 'creëerde', anderzijds 'terugbracht'. Op de achterkant plaatste hij een hem opgegeven lange tekst met tussen de woorden de attributen van de drie soorten herscheppende kunstenaars voor wie de penning bestemd was (toneelspelers, vertalers en uitvoerende musici).

Een derde penning die PETRI voor de Rotterdamse

Kunststichting ontwierp, werd niet geaccepteerd.[1] Deze was bedoeld voor mensen die meegewerkt hadden aan de herbouw van de stad. De voorzijde toonde in een komvorm een bouwput met palen, de achterzijde een stadsplattegrond.
Wel tot uitvoering kwamen een prijspenning voor het Erasmiaans gymnasium en een penning die verkocht werd ten bate van de restauratie van de Laurenskerk. De laatste werd in goud geslagen en kreeg de naam Laurensdukaat. Het eerste exemplaar hiervan werd bij de heropening van de kerk (waarvoor PETRI ook een doopvont maakte) in 1959 uitgereikt aan de koningin.

Geschenkpenning voor herscheppende kunstenaars. Cat. 2.

Portretpenningen
Evenals de meeste andere penningkunstenaars heeft PETRI diverse portretpenningen gemaakt. Sommige hiervan betroffen bekende persoonlijkheden uit het verleden. Op de penning van het Erasmiaans gymnasium beeldde hij de geleerde af aan wie de school zijn naam te danken had. Daarbij ging hij uit van het portret van HOLBEIN, z.i. het mooiste Erasmus-portret. Op een gedenkpenning van de Leidse universiteit plaatste hij de stichter van deze vermaarde instelling, WILLEM VAN ORANJE.
Driemaal maakte PETRI penningen van levende personen. De eerste was een erepenning voor mr. K.P. VAN DER MANDELE, voorzitter van de Rotterdamse kamer van koophandel en kamerheer van de koningin. De betrokkene mocht er aanvankelijk zelf geen weet van hebben en kon dus niet poseren. Wel mocht PETRI hem tijdens vergaderingen en andere bijeenkomsten van ter zijde bekijken. Het resultaat was een goedgelijkende kop, waaruit duidelijk sprak dat de afgebeelde een belangrijk man was, ook zonder dat er 'attributen van belangrijkheid' aan het portret waren toegevoegd. Op de keerzijde zou eerst de niet erg spirituele tekst 'weldoen en blij zijn' moeten komen, maar later werd deze vervangen door een beter, hoewel lang, Italiaans citaat bij een uitstralende zon.
Ook de tweede portretpenning was bestemd voor een Rotterdammer, namelijk voor de reder PHILIPPUS VAN OMMEREN. Deze kon wèl poseren en werd evenals Van der Mandele zonder attributen afgebeeld. De keerzijde bevatte ook hier een lange tekst, nu met een scheepsanker.
De derde portretpenning werd gemaakt in opdracht van de Kon. Ned. Academie van Wetenschappen en beeldde prof. GILLES HOLST af, directeur van het PHILIPS-laboratorium. Voor Holst kreeg PETRI tijdens het portretteren een grote bewondering. Niet alleen bleek de geleerde een bijzonder innemend mens, maar ook sprak zijn levensfilosofie, die er o.a. toe leidde dat hij zijn medewerkers stimuleerde naar eigen keuze te werken, de vrijheidslievende penningkunstenaar erg aan.

Vondsten
In vrijwel al zijn penningen heeft PETRI geprobeerd het eigene van het onderwerp op een bijzondere manier naar voren te laten komen. Genoemd werd reeds zijn vondst om de herscheppende kunstenaar uit te beelden als een speler en diens spiegelbeeld. In de Gilles-Holstpenning plaatste hij

1 Mogelijk betrof het een meervoudige opdracht en werd de voorkeur gegeven aan een ontwerp van COR VAN KRALINGEN (vW 320).

op de achterkant een apparaat dat door de natuurkundige was ontworpen en waaruit allerlei elektrische draden kwamen. Deze draden liepen uit in het omschrift (Koninklijke Academie van Wetenschappen).
In een penning voor het DE-MAEREFONDS, een Twentse stichting ten behoeve van de textielindustrie, behandelde hij het thema weven op speelse wijze. Op de voorkant plaatste hij handen die het bekende oversteekspel van kinderen met draden uitvoeren, op de achterkant een weefsel van mannetjes die volgens een schering-en-inslagpatroon een matje vormen.

Letters
Ook het samenspel tussen tekst en afbeelding probeerde PETRI meestal op een bijzondere, zinvolle wijze vorm te geven. Vaak plaatste hij ter verlevendiging kleine figuurtjes tussen de tekst. Dit deed hij o.a. op een erepenning voor begunstigers van het culturele leven in Drente en op een bevrijdingspenning. De laatste ontwierp hij in 1955 voor de Vereniging voor Penningkunst. Hier stemde hij tekst en afbeelding zodanig op elkaar af, dat er telkens tussen twee figuren plaats was voor één letter van het door hem gekozen randschrift. Weer anders ging hij te werk bij de genoemde Erasmuspenning. Op de achterzijde hiervan zette hij een feestelijke, vruchtdragende appelboom. In ieder appeltje bracht hij een letter aan. Samen vormden de letters het begin van een Latijnse heilbede.

Symboliek
In diverse penningen beeldde PETRI een gegeven symbolisch uit. Genoemd werd reeds de penning waarop een maecenasfiguur vogels voert. Een ander voorbeeld is de Laurensdukaat, waarop aan de voorzijde de overwinning op het kwaad werd gesymboliseerd door een afbeelding van SIMSON die de leeuw verslaat. Simson is een figuur die PETRI sterk heeft aangesproken. Het verhaal van Simson is voor hem meer dan een wildwestgeschiedenis uit vroeger tijden. Voor PETRI heeft het een diepere betekenis. Hij memoreert dat Simson met zijn lange haren wel gezien wordt als de verbeelding van de levenbrengende zon, die zij kracht verliest als hij zijn stralen (haren) kwijtraakt.

Overdrachtelijk ging PETRI ook te werk in een penning die hij maakte voor een verzekeringskantoor. Op de voorzijde hiervan plaatste hij een labyrinth, op de achterzijde de grot waarin THESEUS de MINOTAURUS doodt. Het labyrinth symboliseert de doolhof van ingewikkelde zakelijke problemen waarmee de mens in deze tijd te maken krijgt. Het verzekeringsbedrijf leidt hem daardoorheen dankzij de draad van ARIADNE, die kronkelend door de gangen letterlijk de naam van de firma beschrijft. De draak verbeeldt het risico dat de

T.b.v. het Leidse universiteitsfonds. Cat. 3.

cliënt loopt en dat dankzij de assuradeur wordt vernietigd. Een uiltje (de wijsheid) kijkt welwillend toe.

Op de voorzijde van een jubileumpenning van een hypotheekbank plaatste PETRI de steigers van een gebouw, op de keerzijde een beer, een haan en een uil. De beer verwijst naar de schuld, de haan naar de waakzaamheid en de uil weer naar de wijsheid.

Het samenspel van twee kanten
Veel aandacht heeft PETRI steeds besteed aan het samenspel van de voor- en achterkanten van zijn penningen. Volgens hem moeten voor- en achter-

Kultuurprijs Drente. Cat. 5.

kant naar elkaar verwijzen en moeten zij elkaar aanvullen. Daarbij acht hij de voorkant beeldend en plastisch het belangrijkste.

Enkele malen *herhaalde* hij aan de achterzijde een bepaald aspekt van de voorstelling aan de voorkant. Reeds opgemerkt werd dat de door de maecenas gevoerde vogels op zijn eerste penning, aan de achterkant terugkwamen in de vorm van het vogelvignet van de kunststichting. Een ander voorbeeld is de penning die PETRI maakte voor het Medisch Dispuut Gezelschap Dordrecht. Op de voorzijde hiervan staat een patiënt tussen twee artsen. Op de achterzijde bevindt de patiënt zich tussen twee handen die dezelfde beschermende vorm hebben als de dokters aan de voorkant.

Vaak probeert hij op de één of andere wijze de voor- en de achterkant van de penning met elkaar te laten *afwisselen*. Zo bracht hij, wanneer hij aan de ene kant een (rond) randschrift gezet had, gewoonlijk aan de achterzijde de tekst in breedschrift aan.
Soms koos PETRI voor een *tegenstelling* tussen voor- en achterkant. Een voorbeeld hiervan is de bevrijdingspenning. Op de voorkant bevindt zich een patroon van in elkaar gestrengelde gestrekte figuren, die naar alle kanten uitwaaieren. Ze zijn nog wat naoorlogs-mager en strak, maar hun bewegingen getuigen toch van blijheid en bevrijding. De keerzijde, die het doorgestane leed van de oorlog uitbeeldt, is geheel anders. In het midden van een groot vlak zit, gecentreerd en vastgeklonken, eenzaam een klein, gebogen figuurtje. Merkwaardig is de wijze waarop PETRI tot de figuren op de voorzijde kwam. Hij volgde een werkwijze die hij vroeger had toegepast toen hij kerstkaarten van vouwknipsels maakte.
Ingenieus ging hij ook te werk bij de genoemde verzekeringspenning. Hier *verbond* hij voor- en achterkant door de draad van Ariadne. Theseus, die aan de keerzijde de Minotaurus verslaat, zit namelijk vast aan een draad die over de rand van de penning heenloopt en terechtkomt in het labyrinth aan de voorkant, waar hij ervoor zorgt dat de held uit het doolhof kan ontsnappen.

Ontwikkeling
Bij een kunstenaar die er zo zeer op uit is van iedere opdracht iets speciaals te maken, is uiteraard iedere penning anders en is er steeds sprake van vernieuwing. Sloot PETRI in zijn eerste penningen aan bij de traditie, in zijn latere ging hij meer experimenteren en 'plastischer' werken.
In het begin sneed hij meestal de figuren negatief en spiegelbeeldig uit een plat vlak. Later werkte hij in één penning zowel in het negatief als in het positieve afgietsel, waarin hij dan bijvoorbeeld de achtergrond verlaagde, zodat er vloeiende overgangen ontstonden.

Werkwijze
Als penningkunstenaar is PETRI autodidact. Alle onderdelen van het penningvak heeft hij zichzelf bijgebracht. Rauwig is hij daar niet om. Weliswaar meent hij, dat men in het algemeen een

Laurensdukaat. Cat. 8.

bezigheid gerichter en sneller kan leren wanneer men er les in krijgt, maar daartegenover staat het gevaar dat men dan minder zichzelf wordt.

Zijn voorkeur ging uit naar gegoten penningen. Het liefst maakte hij deze op ware grootte. Enkele malen echter, bijvoorbeeld wanneer er veel exemplaren van een penning moesten worden vervaardigd, maakte hij slagpenningen. Meestal sneed hij dan modellen in gips op een groot formaat, bijvoorbeeld op 2 × de uiteindelijke grootte.

Medisch dispuut. Cat. 11.

Bij de vergrotingen werd door hem bij uitzondering, zoals in het portret van Willem van Oranje, de figuratie geboetseerd. Het negatief afgietsel in gips, alsook het latere positief afgietsel hiervan, sneed hij dan weer bij. De letters bleef hij echter altijd regelrecht in het negatief snijden. Hiervoor gebruikte hij schrappertjes die hij van een tandarts had gekregen.

Een nooit gerealiseerd ideaal van hem was om, evenals WENCKEBACH en STARREVELD[2] deden, nog eens direkt in ongehard staal te steken. Wel sneed hij eenmaal één van zijn slagpenningen (de maecenaspenning) op ware grootte in het gips. Daarna vergrootte de Koninklijke Begeer het model 2× door de reduceermachine omgekeerd te laten werken. De aldus ontstane vorm werd vervolgens door PETRI bijgewerkt, waarna deze weer door BEGEER (tot slagstempel) werd verkleind.

Met de Koninklijke Begeer had PETRI goede ervaringen. Vrijwel al zijn penningen werden er gegoten of geslagen. Vooral het gietwerk was vaak van prima kwaliteit. Alleen de Laurensdukaat werd geslagen bij de Rijksmunt, die met dit soort muntachtige penningen een nog grotere ervaring had.

Het patineren heeft PETRI vaak zelf gedaan. Daarbij heeft hij veel gehad aan een receptenboekje dat hij vond in een leeszaal in Dordrecht. Mooie effekten wist hij vooral te bereiken met het (weliswaar erg dure) seleenzuur. Om gele of grijsblauwe nuances te krijgen, voegde hij hier soms enkele druppeltjes zoutzuur c.q. salpeterzuur aan toe.

Enkele biografische gegevens

Hans (Johannes Philip Laurens) PETRI werd op 1 december 1919 geboren in Weerselo, waar zijn vader predikant was. Na acht middelbare scholen te hebben bezocht en vervolgens een jaar biologie te hebben gestudeerd, liet hij zich in 1941 inschrijven aan de akademie van beeldende kunsten in Rotterdam. Daar beperkte hij zich in hoofdzaak tot de lessen in beeldhouwen en grafische technieken. Vooral aan de omgang met de etser DERKZEN VAN ANGEREN bewaart hij goede herinneringen. Na de oorlog probeerde hij als beeldhouwer aan de kost te komen. Aanvankelijk werd de vrees van zijn ouders, dat er in de kunst geen droge boterham te verdienen zou zijn, bewaarheid. Mogelijk heeft geen hedendaags beeldhouwer het in zijn begintijd financieel moeilijker gehad dan PETRI. Een regeling voor beeldende kunstenaars ontbrak toen nog. Om een bestaansminimum te hebben

2 Zie De Beeldenaar 3 (1979), 54.

maakte hij iedere week voor [illegible] tekening voor de topografische atlas van zijn woonplaats Dordrecht. Met het stoken van de kachel begon hij pas op 1 december. Verder zorgde de zuinigheid van zijn vrouw en de vrijgevigheid van marktvrouwen en bakkers, die o.a. viskoppen en 'oud brood voor de hond' leverden, ervoor dat hij voldoende te eten had. Toch heeft hij deze tijd niet als onaangenaam ervaren. Hij is er mentaal ook nooit onderdoor gegaan.
Gelukkig duurde deze periode niet al te lang. Na 1949, toen hij een verzetsmonument voor Dordrecht mocht maken, kreeg hij steeds meer en interessanter werk. Aan opdrachten ontbrak het hem niet. Hun omvang nam voortdurend toe, niet alleen financieel, maar ook ruimtelijk. Maakte hij in zijn begintijd veel werken die geplaatst werden in een bestemde omgeving van architektuur en landschap, later ging hij er toe over deze omgeving zelf mee te beïnvloeden en vorm te geven. Thans worden de projekten waar hij mee bezig is, soms in hektaren gemeten. Daarbij zinken zijn penningen, althans wat hun omvang betreft, bijna in het niet. Geruchtmakend was vooral de opdracht die hij, samen met de architekt FRANS VAN DILLEN, van de regering kreeg om in Den Haag een monument ter nagedachtenis aan Koningin WILHELMINA te ontwerpen en dat bekend werd als 'keienlint'. Na vier jaar ontwerpen en nog eens vier jaar diskussie in allerlei instanties, werd het op een zijspoor geplaatst.
PETRI heeft het grootste deel van zijn leven gewoond in Dordrecht. In 1978 verhuisde hij naar Amsterdam. Zijn meeste werken kwamen echter tot stand in Echteld in de Betuwe. Hier kocht hij in 1961 een vervallen boerderij. Na deze te hebben opgeknapt, kreeg hij de beschikking over een ruim 'buitenverblijf' met een prachtige tuin en enkele grote ateliers.

Verzekeringspenning. Cat. 12.

Beredeneerde catalogus van zijn penningen

1. Penning van de Leuve. Bestemd voor burgers die zich verdienstelijk hebben gemaakt voor de kunst. 1950. Brons. Ø 65. Vz. staande figuur (maecenas) die 4 vogels voert en randschrift (studium et cura). Kz. vogel, letters (R K S) en randschrift (aangeboden door de Rotterdamse kunststichting). Gegoten bij Begeer, Voorschoten. vW 1910.
2. Geschenkpenning voor herscheppende kunstenaars. 1954. Brons. Ø 71. Vz. 2 fluitspelende figuren en randschrift (herscheppend schep ik). Kz. tekst in breedschrift (aangeboden door de Rotterdamse kunststichting aan hen die door hun kunst een kunstwerk deden leven) en 3 attributen (masker, boek met ganzeveer en viool). Gegoten bij Begeer. vW 2179.
3. Penning t.b.v. het Leidse universiteitsfonds. 1955. Brons. Ø 65. Vz. Willem van Oranje ¾ naar links en randschrift (academia Lugduno Batava 1575 8 febr 1955). Kz. zinsnede uit de stichtingsakte van de universiteit in breedschrift (tot een vast stuensel ende onderhoudt der vrijheyt ende goede wettelicke regieringe des lants). Gegoten bij Begeer. vW 2184.
4. 10 jaar bevrijding. 1955. Zilver en brons. Ø 83. Vz. ineengestrengelde figuren en randschrift (vrijheid en vrede). Kz. ineengedoken figuurtje in het midden van het veld en randschrift (Nederland herdenkt zijn bevrijding 1945 5 mei 1955). Uitgegeven door de Vereniging voor Penningkunst en geslagen bij Begeer. vW 2210. Afbn met toelichting in de Geuzenpenning 5 (1955), 37 en de Muntkoerier 9, 5 (mei 1980), 5.
5. Cultuurprijs Drente. Bekroond ontwerp n.a.v. een meervoudige opdracht. 1956. Brons. Ø 71. Vz. naar rechts dravend paard met 3 figuren die naar achter, voor en opzij (resp. verleden, toekomst en heden) kijken, en randschrift (nieuwe eenheid nieuwe kracht). Kz. Madonna uit het Drentse wapen en dubbelrandschrift (aan hen die door hun kunst het vernieuwde Drenthe dienden) met leeuwtjes. Gegoten bij Begeer. vW 2276.
6. Prijspenning Erasmiaans gymnasium. 1957. Brons. Ø 50. Vz. Erasmus naar links en tekst in breedschrift (in adolescentes bonae spei). Kz. boom in een Hollandse tuin met appels waarin letters

(q f f f q s i t) als afkorting van quod felix faustum fortunatumque sit en dubbelrandschrift (curatores gymnasii erasmiani patroni ipsius verbis haec insignia distribuerunt). Gegoten bij Begeer. vW 2325. Afbn met beschrijving in De Geuzenpenning 23 (1973), 4 (waarbij ten onrechte vermeld dat de letters op de appels de beginletters van de leervakken zouden zijn).

7. Erepenning dr. mr. K. P. van der Mandele, voorzitter van de Rotterdamse kamer van koophandel. 1959. Brons. ø 74. Vz. kop naar rechts en randschrift (K P van der Mandele). Kz. stralende zon en Italiaans randschrift (significatione dell' altissimo porta). Gegoten bij Begeer. vW 2453.
8. Laurensdukaat. 1959. Goud. ø 21. Vz. Simson verslaat de leeuw. Kz. uitgebrande kerk en tekst in breedschrift (Laurens Rotterdam 1940 1959). Geslagen bij 's Rijks Munt, Utrecht.
9. Philippus van Ommeren P. J.Zn. 1959. Brons. ø 79. Vz. kop naar rechts en randschrift (= titel). Kz. tekst in breed- en dubbelrandschrift (bekwaamheid toewijding en moed in samenwerking en vriendschap doen het Van Ommeren bedrijf welvaren) met anker. Gegoten bij Begeer. vW 2498.
10. Penning van verdienste van het De Maerefonds van de Twents-Gelderse textielindustrie. 1960. Brons. ø 80. Vz. oversteekspel van handen met draden. Kz. weefsel van menselijke figuren en randschrift (de rebus textilibus vir bene meritus) met ster uit het familiewapen De Maere. Gegoten bij Begeer. vW 2555 (*met toelichting en afbn*). *Afb. kat. tent.* beeldhouwkunst 1813-1963 in Nederland, Gemeentemuseum Arnhem.
11. Medisch Dispuutgezelschap Dordrecht. 1960. Brons. ø 80. Vz. patient tussen 2 artsen met attributen en randschrift (= titel). Kz. patient tussen 2 handen en tekst in breedschrift (est medicina triplex servare cavere medici). Gegoten bij Begeer. vW 2566 (met toelichting).
12. Firma A.O. Beuth van Wickevoort Crommelin. 1961. Brons. ø 60. Vz. labyrinth waarin een draad die de naam van de verzekeringsfirma (= *titel*) vormt en randschrift (filo duce labyrintho evadit). Kz. Theseus verslaat de Minotaurus, met randschrift (labore sagax beneficiens). Gegoten bij Begeer. vW 2637.
13. Jubileumpenning Utrechtse hypotheekbank. 1961. Brons. ø 82. Vz. bouwwerk in de steigers en tekst die ten dele door de steigerpalen wordt gevormd (nationale hypotheekbank 1861 1961). Kz. tekst in breedschrift (jubileum stichting der Utrechtsche hypotheek bank fundatie bachiene) met beer, haan en uil. Gegoten bij Begeer. vW 2671 (met hond i.p.v. beer).
14. Gilles Holst. 1962. Brons. ø 65. Vz. kop naar links en randschrift (= titel). Kz. toestel met tekst in schrijfletters, gevormd door een bedrading (koninklijke nederlandsche akademie van wetenschappen). Gegoten bij Begeer. vW 2728.
15. Herbouw Rotterdam. ± 1963. Gekleurd gips. Nog niet afgegoten. ø 85 (niet geheel rond). Onuitgevoerd ontwerp voor de Rotterdamse kunststichting. Vz. bouwput met palen en driedubbelrandschrift (de Rotterdamse raad grondvest de herbouw van de binnenstad 28 mei 1946). Kz. stadsplattegrond en randschrift (wijsheid in wijziging).

Signatuur

PETRI heeft zijn penningen, evenals zijn meeste andere werk, niet gesigneerd.

Michelangelo Buonarotti

door Jadwiga Pol-Tyszkiewicz

In 1975 herdachten we de 500e geboortedag van één der grootste kunstenaars die de wereld gekend heeft: Michelangelo Buonarotti of Buonarroti (1475-1564). Voor het Museum voor Penningkunst in Wroclaw (Polen) was dit aanleiding een penning uit te geven.

De opdracht voor het ontwerp werd gegeven aan Ewa Olszewska-Borys te Warszawa. Deze jonge en talentvolle kunstenares had toen al verschillende geslaagde penningen gemaakt, die zich onderscheiden door hun vloeiende lijnen en grote reliëfverschillen – alsof het beeldhouwwerkjes zijn.

Haar opleiding tot beeldhouwer kreeg Olszewska-Borys in de jaren 1960-1966 aan de Akademie voor Schone Kunsten in Warszawa. Al tijdens de studie vond zij het leuk om behalve beeldhouwwerk ook penningen te maken. Het resultaat van die belangstelling was een jaar na het einde van de opleiding voor het eerst te zien op de Jongeren-Biennale te Parijs. Sindsdien neemt zij als beeldhouwer en medailleur aktief deel aan het artistieke leven in Polen.

De Michelangelo-penning maakte zij 'voor hem, die ons allemaal overtrof, die een orakel en een ideaal is', zoals ze het zelf in een brief uitdrukte. Zij probeerde – de eigen kunstenaarsambities wegcijferend – in het jubileumjaar Michelangelo voor ons dichterbij te brengen en te verlevendigen. Op de voorzijde staat een portret van hem naar een schilderij uit 1544 van de Florentijn Jacopo del Conte. Ewa Olszewska-Borys koos het welbewust, omdat juist dit portret naar haar ge-

voel het dichtst bij de waarheid staat. De sfeer van het oorspronkelijke portret heeft zij zoveel mogelijk getracht te bewaren, ook al ging zij op haar eigen wijze te werk. Door uithollingen aan te brengen bereikte ze de bedoelde gezichtsuitdrukking. Rechts van het portret leest men: MICHAL ANIOL BUONARROTI met daaronder zijn levensjaren: 1475-1564; links de signatuur: EO. De keerzijde vertoont een naakte vrouwenfiguur, halfliggend op een console. Het is de zgn. 'Dageraad' van het grafmonument dat Michelangelo voor Lorenzo de Medici maakte en dat zich in de kerk San Lorenzo te Florence bevindt. Op de graftombe plaatste Michelangelo naast de 'Dageraad' een mannelijke figuur die de 'Avonschemering' voorstelt. Zij symboliseren de voorbijgaande momenten van het etmaal – de vergankelijke aardse wereld. In de nis boven de graftombe de zittende Lorenzo de Medici, die door Michelangelo is weergegeven als de eeuwige held. Voor Ewa Olszewska-Borys is Michelangelo zèlf die held. Zij heeft de 'Dageraad' gekozen om aan te geven dat de geboorte aan het begin staat van de vergankelijkheidscyclus.

De voorstelling op de keerzijde is vergezeld van de tekst: W 500 / ROCZNICE / URODZIN / 1475-1975 (In het 500e geboortejaar 1475-1975) en: MUZEUM / SZTUKI / MEDALIERSKIEJ / WE WROCŁAWIU (Museum voor Penningkunst te Wroclaw).
Deze bronzen gietpenning is 150 × 141 mm groot.

MICHELANGELO. *Tomb of Lorenzo de' Medici.* 1519-34. Marble. Medici Chapel. S. Lorenzo, Florence

BELANGRIJKE MUNTEN- EN PENNINGENVEILING

3 november 1980, aanvang 14.00 u.

Geveild zullen worden *munten uit diverse landen* w.o. Amerika, België, Denemarken, Engeland, Frankrijk, Italië, Nederland, Oostenrijk/Hongarije, Rusland, Spanje, Tunesië, Zwitserland, Z. Afrika en voorts een collectie *gouden penningen*
Kijkdagen 25 t/m 28 oktober 1980 van 10.00 tot 16.00 u

B.V. VENDU NOTARISHUIS
Haringvliet 96 - 3011 TH Rotterdam - tel. 010-122440/127744

nieuwe uitgaven

Muntennieuws

door J. C. van der Wis

BELGIË:
20 Francs 1980; koper-nikkel; ⌀ 25,7 mm; 8,5 gram; Vlaamse tekst.
20 Francs 1980; koper-nikkel; ⌀ 25,7 mm; 8,5 gram; Franse tekst.
Nieuwe circulatiemunten, die sinds 8 januari jl. in omloop zijn. Afb. 1 en 2.

Afb. 1 en 2

BIRMA:
50 Pyas 1975; brons; ⌀ 24,7 mm; 5,7 gram.
FAO-munt met het jaartal 1975, die eerst onlangs in circulatie is gebracht. Afb. 3.

Afb. 3

COLOMBIA:
20 Centavos 1979; koper-nikkel; ⌀ 23 mm; 4,5 gram.
25 Centavos 1979; nikkel-messing; ⌀ 23 mm; 4,5 gram.
5 Pesos 1980; nikkel-aluminium; ⌀ 26,5 mm; 9 gram.
Nieuwe circulatiemunten, waarvan het stuk van 20 Centavos gelijk is aan het in 1971 uitgegeven munttype met dit verschil, dat het opschrift op de voorzijde een kleiner lettertype heeft en op de keerzijde de waardeaanduiding en de korenaren groter zijn. Afb. 4, 5 en 6.

Afb. 4, 5, 6

CYPRUS:
500 Mills 1980; koper-nikkel; ⌀ 32,3 mm; 14,14 gram.
Het betreft hier eveneens een FAO-munt, die, speciaal voor verzamelaars, ook nog in zilver is geslagen. Afb. 7.

Afb. 7

GHANA:
50 Pesewas 1979; koper-zink; ⌀ 32 mm; 12,45 gram.
1 Cedi 1979; koper-zink; ⌀ 30 mm; 12,10 gram.
Nieuwe circulatiemunten. Afb. 8 en 9.

Afb. 8 en 9

INDONESIË:
5 Rupiah 1979; aluminium; ⌀ 23 mm; 1,38 gram.
10 Rupiah 1979; aluminium; ⌀ 25 mm; 1,87 gram.
Twee nieuwe FAO-munten, waarvan de ene gewijd is aan de gezinsplanning en de andere aan de nationale ontwikkeling. Afb. 10 en 11.

Afb. 10 en 11

ISRAËL:
1 Nieuwe Agorot 1980; aluminium; ⌀ 15,0 mm; 0,6 gram.
5 Nieuwe Agorot 1980; aluminium; ⌀ 18,5 mm; 0,9 gram.
10 Nieuwe Agorot 1980; brons; ⌀ 16,0 mm; 2,1 gram.
½ Nieuwe Sjekel 1980; koper-nikkel; ⌀ 20,0 mm; 3,0 gram.
Nieuwe circulatiemunten, die sinds de munthervorming van 24 februari jl. in omloop werden gebracht. Afb. 12 t/m 15.

Afb. 12 t/m 15

ITALIË:
200 Lire 1980; bronzital; ⌀ 24 mm; 5,5 gram.
FAO-munt met op de voorzijde het portret van de Italiaanse arts-pedagoge Maria Montessori (1870-1952), wier naam lange tijd verbonden is geweest aan het zgn. Montessori-onderwijs. Afb. 16.

Afb. 16

LESOTHO:
1 Sente 1979; nikkel-messing; ⌀ 16,5 mm; 1,50 gram.
2 Lisente 1979; nikkel-messing; ⌀ 19,5 mm; 2,50 gram.
5 Lisente 1979; nikkel-messing; ⌀ 23,0 mm; 4,05 gram.
10 Lisente 1979; koper-nikkel; ⌀ 18,5 mm; 2,05 gram.
25 Lisente 1979; koper-nikkel; ⌀ 21, 5mm; 3,60 gram.
50 Lisente 1979; koper-nikkel; ⌀ 25,5 mm; 5,50 gram.
1 Loti 1979; koper-nikkel; ⌀ 28,5 mm; 11,30 gram.
Dit is de serie munten, die sinds 19 januari jl. in omloop is ter vervanging van de Zuidafrikaanse Rand. De munten zijn geslagen in de Britse Koninklijke Munt te Llantrisant. Op de uniforme voorzijde staat het portret van koning Moshoeshoe II. Afb. 17 t/m 23.

Afb. 17 t/m 23

'nWaardevol bezit,'n leuk geschenk
Originele
BEVRIJDINGSPENNING
t.g.v. 35 jaar bevrijding.
Specificatie: Ø 60 mm
gepatineerd brons
gemodelleerd door H.J. van Bommel
max. oplage 500 exemplaren.
Bestelling uitsluitend door overmaking van
f 69,75 (inkl. verzendkosten)
op giro 1935823, t.n.v.
numismaat 'de Sneeker Vlieger'
Jille B. Westerhof
Nauwe Noorderhorne 18 - 8601 CZ Sneek
Telefoon 05150-17198

Boekbespreking

L. Forrer: BIOGRAFICAL DICTIONARY OF MEDALLISTS, ongewijzigde tweede druk (geïllustreerd), Londen/Maastricht, 1979.

Onder medallists worden verstaan niet alleen de medailleurs zoals ontwerpers en/of (stempel)snijders van munten, penningen, cachets en gemmen, maar ook personen, die (mede) signeerden, zoals muntmeesters.
In deze tijd is bij iedere discipline de stroom van informaties zo overstelpend, dat elk gebied waar vakmensen zich in gaan specialiseren steeds beperkter moet worden van omvang. Thans kunnen werken van encyclopedische omvang alleen nog in werkgroepverband tot stand komen.
Aan het begin van de 19e eeuw kon het echter nog voorkomen, dat een enkeling werd geacht universeel-geleerde te zijn. Alexander von Humbold (1769-1859) is wel de laatste persoon geweest die het gehele gebied van de – toenmalige – wetenschap beheerste. De latere corypheeën moesten zich al tot een enkel vakgebied beperken.
Leonard Forrer (de vader van L.S. Forrer, wiens beminnelijkheid zich velen van ons nog goed herinneren) was zo'n specialist. Alle aanwezige gegevens omtrent de bij het tot stand komen van munt- en penningstempels e.d. betrokken personen werden door hem verwerkt om een uitputtende medailleurs-encyclopedie samen te stellen.
Uiteraard kon Forrer hierbij gebruik maken van de vele gegevens van Spink & Zoon, bij welke oude Britse firma hij lange jaren in dienstbetrekking was.
Deze encyclopedie bestaat uit een hoofdwerk van zes banden en het supplement, dat in twee banden verscheen. Van het begin der numismatiek, in Klein-Azië ca. 600 v.Chr. tot aan 1900 n.Chr., het jaar van afsluiting, worden naast de biografische data, bij elke persoon met een opsomming van zijn oeuvre, de vermelding van zijn signaturen alsmede de betr. literatuur opgenomen.
Om een medailleur te kunnen identificeren, die signeert met initialen, zijn deze initialen, zowel op de eerste als op de laatste letter ook nog expliciet opgenomen in het alfabetische systeem.
De eerste druk van het werk van Forrer werd uitgegeven bij zijn werkgever Fa. Spink & Son Ltd. in Londen. De eerste band verscheen 1902 in slechts 100 exemplaren. De herziene herdruk ervan kwam uit in 1904. De volgende banden werden gedrukt in 1904, 1907, 1909, 1912 en 1916; het supplement kwam uit in twee banden: 1923 en 1930.

Van het hele werk waren tot dusverre in Nederland hooguit een paar exemplaren aanwezig. Door de thans verschenen herdruk zullen de gegevens omtrent medailleurs en hun oeuvre eindelijk in ruime verspreiding (bibliotheken) beschikbaar kunnen komen aan de verzamelaars, die hun numismatische kleinoden op wetenschappelijke wijze willen verwerken.

F. A. Nelemans

PAPIERGELD door Dr. A. A. de Boer, Bussum, 1980, *f* 22,50.

Enige maanden geleden verscheen het boek Historische Bankbiljetten en Aandelen van Narbeth, Hendy en Stocker, een uitgave van Moussault in Baarn. Als verzamelaar van bankbiljetten en oude aandelen heb ik daaraan mijn hart kunnen ophalen. En nu weer een nieuw boek over papiergeld van Dr. A. A. de Boer, een uitgave van De Haan in Haarlem. (ISBN 90 228 4270 3/585 1980 Unieboek b.v. Bussum).
Een boek van 115 bladzijden. Uitsluitend over papiergeld, maar wel met een historische inleiding over het ontstaan van munten en hoe via het bankwezen het papiergeld is ontstaan. Er ontbreekt niet de geschiedenis van John Law in de 18e eeuw. Zelfs zijn tot mijn verrassing 2 afdrukken aanwezig van de Leidse Courant met insidestories hierover uit Frankrijk. Maar tot mijn teleurstelling wordt het papiergeld van Leiden uit de 80-jarige oorlog niet vermeld. De Franse assignaten en het Duitse noodgeld van deze eeuw krijgen ruime aandacht. Hoofdstuk 7 handelt in zijn geheel over het Nederlandse (en overzeese) papiergeld kompleet met ontwerpers en drukker Enschede en Zonen. Hoofdstukken over curiosa onder de bankbiljetten, over het verzamelen ervan en de kwaliteit van de biljetten sluiten het boekje. Zonder meer een uitgave bestemd voor beginnende verzamelaars en voor muntverzamelaars, die wel eens meer willen weten over 'dat' papiergeld. De 47 bladzijden met zwart-wit afbeeldingen en de 8 bladzijden in kleur zijn prachtig (of moeten we zelfs zeggen F.D.C.?).
Als jarenlang verzamelaar twijfelde ik aan het nut voor mij van dit boekje. Maar toch staan er dingen in, die ik niet wist. Bijvoorbeeld het Duitse biljet van 10.000 Mark d.d. 19-1-1922 (Pick nr. 71 en 72). Daar wist ik niet van, dat de afbeelding van de jonge man naar het schilderij van Albrecht Dürer een kwartslag gedraaid een vampier te zien gaf aan het werk in de nek van de betreffende jongeman.
Het is een vlot geschreven boekje. Ik heb mijn kennis van het papiergeld weer eens opgehaald en het in één ruk uitgelezen als een roman.

W. F. van Zegveld

R. Plant, Greek coin types and their identification. Ed. Seaby, London 1979. £ 10.00 geb.

Griekse munten worden tot de fraaiste der wereld gerekend en het is dan ook niet verwonderlijk dat zij sinds eeuwen met hartstocht worden verzameld. Het is echter vaak moeilijk deze munten te identificeren; niet alleen wordt vaak de staat, waar zij werden geslagen, nauwelijks of in 't geheel niet vermeld, maar ook hebben verscheidene staten eenzelfde type munt geslagen. Omdat de meeste catalogussen de Griekse munten geografisch indelen, is het, zeker voor beginners, niet steeds eenvoudig tot een juiste determinatie te komen. In het hier aangekondigde boek van Plant is van een geheel nieuwe, visuele, methode uitgegaan om Griekse munten te identificeren: de auteur heeft 3000 munten uit het Brits Museum gerangschikt volgens de afbeelding op voor- en keerzijde. Op deze wijze heeft hij een aantal groepen van munten samengesteld, die elk een bepaalde afbeelding gemeen hebben. Van elke munt afzonderlijk worden dan verdere bijzonderheden vermeld, waardoor determinatie mogelijk wordt. Bovendien is van elke munt een schematische tekening weergegeven.
Door deze opzet is het inderdaad mogelijk een Griekse munt visueel te determineren en voor beginnende verzamelaars zal de hier beschreven methode sneller resultaten geven dan door, zoals tot dusverre gebruikelijk was, eerst de plaats van herkomst te bepalen. Maar ook gevorderde verzamelaars zullen door deze visuele methode nog wel eens een munt kunnen determineren, die hen voorheen voor een raadsel stelde, indien deze munt althans tot de beschreven 3000 exemplaren behoort. Daar echter alleen al bijna 3400 in Europa geslagen Griekse munten bekend zijn, en zeker evenveel uit Klein-Azië en Afrika, zullen vele munten in dit boek niet worden vermeld, en voor determinering van deze stukken zal de in dit boek beschreven originele methode niet van nut kunnen zijn. Met deze beperking kan het werk, vooral aan beginnende verzamelaars van Griekse munten, worden aanbevolen.

J.F.D.

Michael Mitchiner: Oriental Coins and their values III – Non-Islamic States & Western Colonies A.D. 600-1979. London, 1979.
Distributie door B. A. Seaby LTD, 11 Margaret Street, London W1N8AT. Prijs £ 38,—.

Met dit boek wordt het driedelige werk over Oosterse munten en hun waarden gecompleteerd (eerder verschenen 'The world of the Islam' en 'The ancient and classical world'). De munten hierin beschreven, zijn geslagen of hebben gecirculeerd in het gebied, dat zich uitstrekt van India in het Westen tot Korea en Nieuw Guinea in het Oosten en van het Himalaya-gebergte en Mongelië in het Noorden tot Ceylon en Indonesië in het Zuiden.
De antieke munten uit dit gebied werden in het tweede deel reeds beschreven, de munten van de Islamitische sultanaten in India in het eerste.
Naast een aantal munten, waarvan de beschrijving voor de gemiddelde verzamelaar wat minder toegankelijk kunnen worden geacht, vinden we in dit werk ook zeer veel munten terug, die in diverse (veelal nog in de handel zijnde) standaardwerken beter en meer uitgebreid beschreven staan (Pridmore, Craig, Yeoman, Jaeger, Scholten, Mitchiner). De volledigheid en de consequente doorvoering van samenstelling laat te wensen over. Zo heb ik tevergeefs gezocht naar de in opdracht van Maleisische kooplieden in Engeland geslagen imitaties van dubbele stuivers van Holland en Utrecht. De 1/8 scheepjesgulden 1802 is afgebeeld en staat volledig beschreven onder vermelding 'Struck at Enkhuizen in denominations from 1 down to 1/16 guilder'. Waarom volgens de 1/16 gulden 1802 wel apart vermeld en afgebeeld moet worden en de overige waarden niet, blijft voor mij een open vraag.
De literatuurverwijzing bij de muntbeschrijvingen ontbreekt in een aantal gevallen of is ongelukkig gekozen. Zo verwijst Mitchener bij de Nederlands-Indische munten naar artikelen van Grogan in Spink's Numismatic Circular of naar eigen publikaties, waar een verwijzing naar C. Scholten (De munten van de Nederlandse gebiedsdelen overzee) voor de hand zou liggen.
Over de zin en het nut van een met haar 640 pagina's en 4750 beschreven en afgebeelde munten imposant lijkend werd zullen de meningen ongetwijfeld verschillen.

JCvdW

Jeff Short: County by county guide to treasure hunting sites. Brentwood, 1979.

Is in Engeland het zoeken naar munten met behulp van een metaaldetector reeds enkele jaren een rage, in Nederland is het in opkomst. Jeff Short heeft op deze schatzoekerij in zijn land ingehaakt met deze handleiding, die tal van wenken bevat hoe men te werk moet gaan. Voorts geeft hij een overzicht van meer dan 1000 plaatsen, gerangschikt naar graafschap, in Engeland, Schotland en Wales, waar men zijn geluk zou kunnen beproeven met de kans op sukses. 56 afbeeldingen van de 19de eeuwse kaarten moeten de schatzoekers de weg wijzen. Voor Nederlanders, die in Engeland ook hun geluk willen beproeven, kan dit boekje tot handleiding dienen.
Voor hen, die hier te lande hun geluk willen beproeven, kan het ideeën opleveren hoe te werk moet worden gegaan.

JCvdW

Heinz Dietzel: Münzenkatalog Japan an 1868. 1e druk. Brunswijk 1980.
Idem: Münzenkatalog Afrika. 1e druk. Brunswijk, 1980.
Voor een summiere beschrijving zie onder 'Herdrukken'.

Herdrukken

Heinz Dietzel: Münzenkatalog Europa ab 1945. 12de druk. Brunswijk, 1980.
Idem: Münzenkatalog Australien ab 1837 (mit Neuseeland, Neu-Guinea und Cook-Inslen). 5de druk. Brunswijk, 1980.
Idem: Münzenkatalog Deutschland ab 1871 (mit Münzzeichen und Prägejahren). 14de druk. Brunswijk, 1980.

Prijscatalogi in zakformaat met afbeeldingen op 2/3 grootte van alle munttypen, prijsindicaties voor de kwaliteitsklassen zeer fraai, prachtig en stempelglans, gegevens omtrent muntmetalen en perioden van muntslag, alsmede een verwijzing naar de catalogi van Yeoman en voor wat betreft de Duitse munten naar die van Kurt Jaeger.

R. S. Yeoman: A Guide Book of United States Coins 34e ed. 1981 Racine, Wisconsin 1980 $4.95.

Jaarboeken

Nordisk Numismatisk Arsskrift 1977-78. Scandinavian Numanistic Journal.

Inhoud: Georg Galster: Vikingetids møntfund fra Bornholm (een 246 pagina's tellende wetenschappelijke verhandeling over de muntvondsten uit de Vikingperiode op het eiland Bornholm).
Otto Mørkholm: Den kgl. Mønt- og Medaillesamling København 1976 + 1977 (jaarverslag).
Ulla Westermark: Kungl Myntkabinettet, Statens museum för mynt-, medalj-, och penninghistoria Stockholm 1967 + 1977 (jaarverslag).

mededelingen

Bij gelegenheid van de tachtigste verjaardag van de Engelse koningin-moeder is door de Royal Mint te Llantrisant, South Wales, een nieuwe munt van 25 pence geslagen. Op de foto zijn afgebeeld de ontwerper en de graveur, professor Richard Guyatt (rechts) en de heer Robert Elderton. Tussen hen in ziet men het model van de keerzijde, waarop in het centrum een portret van de koningin-moeder. Dit is omgeven door een krans van bogen en leeuwen, een toespeling op haar familienaam Bowes-Lyon. Op de voorzijde staat het gebruikelijke portret van koningin Elizabeth II, ontworpen door Arnold Machin.

In het SBK Penningenkabinet, Amstel 34, Amsterdam (tel. 224018) wordt van half september tot 1 november een verkooptentoonstelling gehouden van penningen, gemaakt door de Oostenrijkse, in Zwitserland wonende Christl Seth-Höfner. Zij heeft haar opleiding gehad aan de Amsterdamse Rijksacademie voor Beeldende Kunsten en heeft vaak penningen ingezonden naar de internationale FIDEM tentoonstellingen in het kader van de Nederlandse inzending.

aktualiteiten

Kamervragen over de Nederlandse munten

Vragen van het lid **Van Heel-Kasteel** (C.D.A.) over *invoering* van de *nieuwe beeldenaar*. (Ingezonden 20 mei 1980)

1
Is de Minister voornemens, in de beeldenaar van munten de beeltenis van onze huidige vorstin weer te geven?

2
Welke maatregelen zijn hiertoe genomen en op welke termijn zullen die zichtbaar worden?

3
Indien de beeltenis van de vorstin op de munt wordt gezet, is de Minister dan voornemens de traditie voort te zetten de huidige koningin de andere kant op te laten kijken dan haar voorgangster?

Toelichting
Zie H. W. Jacobi 'De Muntwet van 1948' in *De Beeldenaar* van mei/juni 1980 waaruit o.a. blijkt dat het bij de vorige troonwisseling 2 jaren duurde voor de nieuwe beeldenaar kon worden ingevoerd.

Antwoord
Antwoord van Staatssecretaris **Van Amelsvoort** (Financiën). (Ontvangen 11 juni 1980)

1
Ja. De Muntwet 1948, artikel 4, lid 5 schrijft voor dat de Nederlandse munten cent, stuiver, dubbeltje, kwartje, gulden, rijksdaalder en tiengulden voorzien zijn van 'Ons Borstbeeld'.

2
Een nieuwe beeldenaar voor beide zijden van deze munten zal moeten worden ontworpen door een kunstenaar die daarvoor opdracht zal krijgen van de Staatssecretaris van Financiën. Ik zal mij bij de

VERZAMELAARS VERENIGING TILBURG

INTERNATIONALE MUNTENBEURS

ZONDAG 27 SEPTEMBER
Strand-restaurant Beekse Bergen bij Tilburg

Zaal open: 9.00 tot 17.00 uur.

Inlichtingen: tel. 013-432392

selectie van een beeldenaar en uitvoerende kunstenaar laten bijstaan door een door mij in te stellen commissie. Momenteel ben ik met mijn collega van CRM in overleg over de samenstelling en de opdracht van deze commissie. Op welke termijn het resultaat van dit werk in de vorm van een nieuw uiterlijk van de munten zichtbaar zal zijn is niet met zekerheid te zeggen.

3

Op dit punt wacht ik het advies af van de commissie waarvan in het antwoord op vraag 2 sprake is.

---

verenigings nieuws

Vereniging voor Penningkunst

Resumé van de 55ste Algemene Ledenvergadering van de Vereniging voor Penningkunst, gehouden in het Koninklijke Penningkabinet te Den Haag op zaterdag 10 mei 1980.

Aanwezig: 24 leden, waarvan 9 bestuursleden en 1 introducée. Bericht van verhindering werd ontvangen van 7 leden.

De heer N. F. Hofstee opent als voorzitter de vergadering. Jammer vindt hij het dat de opkomst van de leden niet groot is, maar hij wijt dit aan het stralende weer buiten.

Mw. G. E. de Goeje-Jelgersma, lid van de kascommissie, verklaart samen met de heer K. F. Traanberg de rekening en verantwoording in uitstekende orde bevonden te hebben. De kascommissie is vol lof over de manier waarop de financiële zaken geregeld zijn en stelt voor de penningmeester te dechargeren voor het door hem gevoerde beleid, waarmee onder applaus wordt ingestemd.

Als nieuw lid van de kascommissie wordt de heer F. A. Nelemans verkozen, die de plaats inneemt van de aftredende mw. G. E. de Goeje-Jelgersma. De voorzitter bedankt haar voor de bewezen diensten.

Het voorstel tot contributieverhoging voor donateurs van *f* 100,— naar *f* 125,— wordt bij acclamatie aangenomen.

Van het Bestuur treden periodiek af mw. drs. G. van der Meer en de heer W. M. Seuren, die beiden herkozen worden.

Verder treden af de heer A. J. de Koning, die zich niet herkiesbaar stelt en voor wie nog geen kandidaat gesteld is, alsmede mw. E. L. S. Hendrikse voor wie als opvolgster door het Bestuur wordt voorgedragen mw. M. Kemper-Koel. Haar kandidatuur wordt door de vergadering bij acclamatie aangenomen.

De aftredende bestuursleden worden door de voorzitter bedankt voor hun inzet en ontvangen als blijk van erkentelijkheid enkele verenigingspenningen.

Nadat de voorzitter de vergadering sluit onder dankzegging aan het Penningkabinet, houdt de heer A. J. Bemolt van Loghum Slaterus een interessante causerie met als titel 'Amsterdam en Oranje van 1650-1967' en worden de leden in de gelegenheid gesteld een kleine, doch interessante tentoonstelling te bezichtigen van de Deense firma Anders Nyborg.

Namens het Bestuur, mw. M. Kemper-Koel,
secretaresse.

Koninklijk Ned. Genoodschap voor Munt- en Penningkunde

In Memoriam

Tot onze droefenis moeten wij melding maken van het overlijden van twee leden van ons genootschap.

Op 26 juni overleed de heer J. J. M. Hubregtse. Hij was lid sinds 1954 en een regelmatig bezoeker van onze vergaderingen. Jarenlang heeft hij zeer nauwgezet de registers voor de Geuzenpenning en later De Beeldenaar samengesteld.

Op 8 juli overleed de heer C. de Wijs, die sinds 1961 lid was van ons genootschap.

De Amsterdamse Kring verloor op 20 mei 1980 zijn zeer gewaardeerde lid Prof. Dr. K. W. Gerritsma.

Onze gevoelens van deelneming gaan uit naar de nabestaanden.

Najaarsvergadering van het Genootschap voor Munt- en Penningkunde in Museum Flehite te Amersfoort.

De najaarsvergadering van het Genootschap zal plaats vinden in Amersfoort op 4 oktober 1980.

's Morgens zal een bezoek gebracht worden aan Museum Flehite, 's middags zullen in 'de Flint' de jaarvergadering en lezingen gehouden worden.

Ter gelegenheid van dit bezoek willen wij hier een kort overzicht geven van de geschiedenis van Museum Flehite gedurende de periode 1878-1978.

Op 28 augustus 1878 trokken enkele Amersfoortse notabelen onder leiding van W. F. N. van Rootselaar naar de Leusderhei om daar grafheuvels te onderzoeken. Op 2 september besloten ze hun activiteiten voort te zetten en een commissie te vormen. Hun vondsten werden ondergebracht in het stadhuis, waar sedert 1880 een apart zaaltje voor het publiek opengesteld werd.

Naast archeologische zaken ging men ook al vlug allerlei andere oudheden verzamelen, die bij voorkeur afkomstig moesten zijn uit Amersfoort of Flehite (oude benaming van ruwweg gesproken Oost Utrecht in de tijd van Karel de Grote). De collectie groeide zo snel, dat men in 1890 het grote muurhuis aan de Breestraat 78 (Westsingel 50) kon betrekken.

De Vereniging Flehite (als zodanig sedert 1882 officieel erkend) hield zich echter niet alleen bezig met het museum. Ook het rijke monumentenbestand van Amersfoort ging haar ter harte. Zo zette zij in 1885 een landelijke actie op touw, die tot gevolg had dat de Koppelpoort gerestaureerd kon worden. Ook talrijke andere gebouwen werden door Flehite in deze tijd dat

de monumentenzorg nog in de kinderschoenen stond voor de ondergang behoed.
Ook mede dank zij een aantal zeer kapitaalkrachtige en vrijgevige bestuursleden kenden museum en vereniging tot kort na de eerste wereldoorlog een ware bloeiperiode. Een voorbeeld van dit maecenaat is het bestuurslid C. B. Kok, die na zijn dood zijn omvangrijke kunstcollectie aan het museum naliet.

In de periode tussen de wereldoorlogen leed Flehite een nogal kwijnend bestaan, mede door een totaal gebrek aan financiële middelen. Wel verwierf het museum in die periode de Atlas Coenen van 's-Gravesloot (1921) met z'n honderden originele topografische tekeningen, prenten e.d. van de provincie Utrecht. Hierdoor kwam het museum in het bezit van één van de belangrijkste verzamelingen op dit gebied.

Na de oorlog probeerde men weer nieuw leven in het geheel te krijgen. Men begon met het regelmatig organiseren van excursies en lezingen. Daarnaast betekende de aankoop van twee belendende percelen een belangrijke impuls om het gehele museum eens grondig op te knappen. De geringe financiën bleven echter een onoverkomelijke handicap voor een goed functioneren van het museum. Hierin is pas vrij recent een belangrijke verandering gekomen. Tijdens het voorzitterschap van de oud-burgemeester van Leusden A. F. H. Buining (1969-1976) werd een aantal ingrijpende beslissingen genomen. Het naast gelegen muurhuis (Breestraat 76) werd aangekocht en gerestaureerd als eerste fase van een restauratie van het totale complex (het nu gereedgekomen deel is de 2de fase). Bovendien werd naast de Oudheidkundige Vereniging de Stichting Museum Flehite opgericht, die in 't vervolg verantwoordelijk zou zijn voor het beheer en de exploitatie van het museum. Met de verschillende overheden (rijk, provincie en gemeente) werden ook nieuwe subsidie-afspraken gemaakt, die een normaal functioneren van het museum in de toekomst mogelijk zouden moeten maken. Een gevolg hiervan was onder meer dat voor het eerst in de geschiedenis een directeur aangetrokken kon worden. In dit verband mag overigens zeker niet onvermeld blijven, dat de Juniorkamer Eemland in een actie voor het museum ƒ 160.000,— bijeenbracht (1976).

De resultaten van een en ander beginnen zich nu verder af te tekenen. Een continu tentoonstellingsprogramma heeft er toe geleid dat het bezoekersaantal in korte tijd verdrievoudigd werd (momenteel ca. 20.000 bezoekers per jaar).
Als gevolg van de restauratie was het mogelijk tot een totale herziening van de museumopstelling te komen.

Uitgangspunt daarbij is geweest een chronologisch overzicht van de geschiedenis van Amersfoort en omstreken vanaf de vroegste prehistorie tot heden. Door een betere opstelling en soms ook restauratie komen de vele interessante en vaak belangwekkende voorwerpen beter tot hun recht. De 100 jaar geleden, uit particulier enthousiasme ontstane vereniging en museum zijn momenteel gelukkig weer springlevend en zullen dat hopelijk ook nog lang blijven.

agenda

Numismatische kringen

27-28 sept.: St. Numismatica, beurs, Den Haag, Congresgebouw, Churchillpl. 10, 10-17 uur.
2-3 okt.: Veiling Schulten & Co., FrankfurtA/M.
4 okt.: St. Numismatica, beurs, Hengelo, O. Ontmoetingscentrum Cirkel, Pastoriestr. 33, 11-17 uur.
5 okt.: St. Numismatica, beurs, Bergen op Zoom, Van der Valk Motel De Wouwse Tol, Bergse Baan 85, 10-17 uur.
11 okt.: St. Numismatica, beurs, Hilversum, Hotel Hof van Holland, Kerkbrink 1, 10-17 uur.
11 okt.: 11th London Coin Fair, London, Cumberland Hotel, Marble Arch, London W 1, Engeland, 10-17 uur.
12 okt.: Muntenbeurs Oss, de Lievekamp, Raadhuislaan 14, 13-17 uur, tel. 04120-24066.
13-15 okt.: Veiling Münzkabinett, Keulen.
19 okt.: De Verzamelaar, Int. Muntenbeurs, Amsterdam, Hotel Krasnapolsky, Dam 10, 10-17 uur, tel. 020-423519.
22-23 okt.: Veiling Bank Leu, Zürich.
25 okt.: St. Numismatica, beurs, Rotterdam, Groothandelscentrum, Tollenszaal, Stationsplein, 10-17 uur.
25 okt.: 9e Int. Muntenbeurs Zürich, Num. Verein Zürich, Hotel Int. Zürich-Oerlikon, 9-17 uur.
26 okt.: Idem, 10-16 uur.
26 okt.: St. Numismatica, beurs, Sint Niklaas.
28-30 okt.: Veiling Dr. B. Peuss Nachf., Frankfurt a/M.
1 nov.: St. Numismatica, beurs, Leiden, Holyday Inn, Haagse Schouwweg 10, 10-17 uur.
5-7 nov.: Veiling Giessener Münzhandlung, München.
11-13 nov.: Veiling Münzzentrum, Keulen.
16 Nov.: De Verzamelaar, Muntenbeurs, Rotterdam, tel. 010-858414.
17-21 nov.: Jubileumveiling J. Schulman B.V., Amsterdam, Carltonhotel, Vijzelstraat, ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de firma.
26-28 nov.: Veiling Schenk-Behrens, Essen.
28-29 nov.: Veiling Lanz, Graz.
30 nov.: Int. Münzenmarkt Hannover, Stadthalle, 10-17 uur.
2-3 dec.: Veiling Hess, Luzern.
4-6 dec.: Veiling Münzkabinett, Berlin.
8-11 dec.: Veiling Kurpfälzische Münzhandlung, Mannheim.
12-14 dec.: 9th Annual New York Numismatic Convention, Sheraton Centre, New York City, 7th Ave between 52th and 53th street.
14 dec.: Kleef Duitsland: Munten- en postzegelruildag, Stadthalle, 9.00-17.00 uur. Inl. H. van Oss, Hasselt, Kalkarer Str. 39, D-4194 Bedburg-Hau, tel. 02821-60435.
21 dec.: Muntenbeurs Oss, de Lievekamp, Raadhuislaan 14, 13-17 uur, tel. 04120-24066.

Canada geeft een nieuwe gouden 100% munt uit: de Eskimo in kayak

Een primeur: de schoonheid van het Canadese Hoge Noorden voor u geslagen in 22-karaats goud

1980 eeuwfeest van de overdracht van het grootste gedeelte van het Noordpoolgebied door Groot-Brittannië aan Canada.

Om deze gebeurtenis te herdenken slaat de Koninklijke Canadese Munt een uitzonderlijk gouden muntstuk.

Het ontwerp op de keerzijde is het werk van Arnaldo Marchetti, een in de Italiaanse school gevormde kunstenaar en genationaliseerd Canadees.

Voor het eerst in de geschiedenis van het Canadese Muntwezen, wordt een Eskimo in kayak afgebeeld, een symbool van de autochtone bevolking van de Noordpool.

De munt van 1980 zal zeer waarschijnlijk even zeldzaam worden als de vorige.

De Canadese gouden 100 $ munten zijn traditioneel zeer in trek.

Op dit ogenblik is de in 1977 uitgegeven munt reeds zeer moeilijk te vinden.

De inschrijvingsaanvragen voor de munten van 1978 en 1979 lagen ver boven de beperkte oplage.

De Eskimo in kayak

Bij beslissing van de Canadese Regering zullen er voor de hele wereld in geen geval meer dan 300 000 exemplaren worden geslagen. De uitgifte van 1980 zal beperkt blijven tot de bestellingen die vóór 30 november 1980 door de Koninklijke Canadese Munt zijn ontvangen.

Legering: uitsluitend edele metalen.

Voor de samenstelling van de legering worden alleen goud (916,6/1000) en zilver (83,4/1000) gebruikt: beide metalen in hun zuiverste vorm verwerkt (999,9/1000).

Deze legering, die zeldzaam is voor hedendaagse uitgiften, heeft een muntbaarheid waarmee de fijnste details van het ontwerp kunnen worden weergegeven. En het zuivere goud geeft het muntstuk de karakteristieke heldergele kleur.

Wettig betaalmiddel in Canada.

De nieuwe *gouden 100 $ munt* geldt als wettig betaalmiddel in Canada.

De voorzijde toont de beeldenaar van Hare Majesteit Koningin Elisabeth II, *het befaamde werk van Arnold Machin.*

Iedere munt gaat vergezeld van een genummerd certificaat van echtheid en ligt in een wegneembare houder in een leren luxe-cassette.

De traditie van een zeldzame en begeerde gouden munt.

Royal Canadian Mint

Monnaie royale canadienne

Officiële vertegenwoordiging:

Nederland

AMSTERDAM-ROTTERDAM BANK n.v.
r.b.s. particulierenaVosmaerlaan 39
Staalmeesterlaan 410 (13e Etage)
1000 EA AMSTERDAM

E. D. J. VAN ROEKEL b.v.
POB 27
1200 AA HILVERSUM

België

BANK BRUSSEL LAMBERT N.V.
Regentschapstraat 2
1000 BRUSSEL

KREDIETBANK N.V.
Arendbergstraat 7
1000 BRUSSEL

De laatste officiële gouden munt met portret van Koningin Juliana.

Ware grootte: 18 bij 18 mm. Goudgehalte: 900/1000.
Fijngoudgewicht: 4,536 gram. Totaalgewicht: 5,04 gram. Met gladde rand.

Voorzijde:
Hoofd van Hare Majesteit Koningin Juliana (ontwerp beeldenaar Mevr. C. E. Bruyn - Van Rood).
Omschrift: JULIANA REGINA 1948 - 1980.

Keerzijde:
Onder de koninklijke kroon tussen de waardeaanduiding (300 GLD) de wapenschilden van de Nederlandse Antillen en Nederland, waaronder een lint met de spreuk LIBERTATE UNANIMUS.
Omschrift: NEDERLANDSE ANTILLEN - 1980. Voorzien van munten muntmeesterteken.
Ontworpen door de heer D. J. Houtman, chefgraveur van 's Rijks Munt.

Gouden 300-guldenstuk, geslagen door de Nederlandse Antillen ter herdenking van de troonsafstand van H.M. Koningin Juliana, in een beperkte oplage van 50.000 stuks.

Dat Koningin Juliana op de Nederlandse Antillen evenzeer geliefd is als in Nederland blijkt wel uit het feit dat ter nagedachtenis aan Haar roemrijke regeringsperiode van bijna 32 jaar nu een zeer bijzondere en waardevolle gouden munt is geslagen: een vierkant gouden 300-guldenstuk.

Deze unieke munt heeft dezelfde grootte als onze vooroorlogse nikkelen stuiver en het huidige vierkante stuivertje van de Nederlandse Antillen.

Het is de enige officiële vierkante gouden munt uit de 19e en 20e eeuw tot nu toe. En in de geschiedenis van het Koninkrijk der Nederlanden is het de eerste herdenkingsmunt die ooit ter gelegenheid van het aftreden van een Staatshoofd is geslagen.

Van dit 300-guldenstuk worden niet meer dan 50.000 stuks geslagen in normale (z.g. mintstate) en prooflike kwaliteit. Prooflike munten worden met gepolijste stempels en met extra veel zorg geslagen. Ze zijn dan ook veel fraaier dan mintstate stukken.

Alle munten zijn voorzien van het muntteken 'mercuriusstaf' van de muntplaats Utrecht en het muntmeesterteken 'haan met ster' van de waarnemend 's-Rijks-Muntmeester, Ir. B.C.H.J. Smit.

Prijs per mintstate exemplaar f 330,- (inclusief 4% BTW f 343,20). Prijs per prooflike exemplaar in een speciaal doosje van 's Rijks Munt f 365,- (inclusief 4% BTW f 379,60).

De gouden 300 gulden herdenkingsmunt kunt u nu reeds bestellen bij de kantoren van de Nederlandsche Middenstandsbank, alle overige banken, de Grenswisselkantoren en de munthandel. Gezien de te verwachten grote belangstelling worden bestellingen in volgorde van binnenkomst uitgevoerd.

Wettig betaalmiddel.
Op de Nederlandse Antillen geldt deze unieke vierkante gouden herdenkingsmunt als officieel betaalmiddel. Er is hiervoor een officieel Landsbesluit afgegeven.

Koningin Emma bij Van Lanschot.

Koningin Emma, tot 6 september 1898 regentes voor Koningin Wilhelmina. U vindt haar afbeelding op oude bankbiljetten bij Van Lanschot, waarvan het verzamelen een nieuwe fascinerende hobby is, die door steeds meer mensen wordt ontdekt.

Al was het alleen al om aan de hand ervan meer inzicht te krijgen in de historie (kunst, politiek, economie) van de tijd en plaats waarin dat papiergeld circuleerde. Van Lanschot heeft een bijzonder groot assortiment van dit zo in de belangstelling staande papiergeld.

Als u ook geïnteresseerd bent in oude Nederlandse Bankbiljetten, is een bezoek aan Van Lanschot zeer de moeite waard.

Wenst u regelmatige toezending van onze uitgebreide prijslijst?

Als u even schrijft of belt sturen wij u deze gratis toe. Als attentie ontvangt u dan bovendien gratis het boekwerkje „Van papier tot betaalmiddel" met daarin een groot aantal schitterende reproduktics, in kleur, van zeer zeldzame biljetten.

Van Lanschot heeft nog tijd voor u.

F van Lanschot Bankiers

SINDS 1737

Hoge Steenweg 29, 5211 JN 's-Hertogenbosch, telefoon (073) 153359 en 153460.

PENNINGEN VAN DE KONINKLIJKE BEGEER

HERDENKINGSPENNING KONINGIN WILHELMINA 1880-1980

Voorzijde

Keerzijde

De voorzijde van de penning geeft de *beeldenaar* weer met als randschrift *'Wilhelmina Koningin der Nederlanden'*.

Op de keerzijde staat de tekst, die in hoge mate bij Haar paste:
'Ik zal handhaven'
31 augustus 1880-1980

codenummer	gewicht	prijs
PGW penning 1e gehalte	ca 6,5 gr.	f 770,–
FZA penning 1e gehalte zilver	ca 6 gr.	f 75,–

codenummer	gewicht	prijs
FRE Muntrand goud, 14 krt	ca 2,5 gr.	f 166,–
FMO Muntrand zilver, 2e geh	ca 2,5 gr.	f 36,–

WIJZE VAN BESTELLEN:
Door overschrijving of storting op: AMRO-bank nummer 41.40.04.582 of op gironummer 1540783 t.n.v. Koninklijke Begeer B.V., postbus 5 te Voorschoten, onder vermelding van de codenummer, het gewenste aantal en het afleveradres. De bestellingen worden in volgorde van binnenkomst verzonden. Dit kan afhankelijk van de aantallen een periode van 4-8 weken in beslag nemen.
N.B. Zonder duidelijke vermelding van naam, adres en aantal(len) van de gewenste artikelen, alsmede het juiste bedrag worden geen opdrachten aanvaard.

INHULDIGINGSPENNING KONINGIN BEATRIX

Bestelcode	Beschrijving	Afmeting	Gewicht	Prijs
AG1	muntgoud (21,6 krt)	22,5 mm	ca 6,5 gram	f 770,–
AZE	sterling zilver (1e gehalte)	22,5 mm	ca 6 gram	f 75,–
AZ2	sterling zilver (1e gehalte) met oranje carneool	50 mm	ca 50 gram	f 388,–
ABC	gepatineerd brons met oranje carneool	50 mm	ca 50 gram	f 43,–

EVENEENS VERKRIJGBAAR:

Bestelcode	Beschrijving	Afmeting	Gewicht	Prijs
AGH	14 krt gouden randje	22,5 mm	ca 2,5 gram	f 166,–
AZR	2e gehalte zilveren randje	22,5 mm	ca 2,5 gram	f 36,–
AGA	14 krt gouden colier	55 cm	ca 1,5 gram	f 108,–
AZF	2e gehalte zilveren collier	55 cm	ca 1,5 gram	f 25,–

Prijzen voor: 50 mm 21,6 krt, 50 gram gouden penningen op aanvraag

ALLE PRIJZEN zijn inclusief f BTW, porti, verpakkings- en verzendkosten.

Wijze van bestellen:
Door storting of overschrijving van het verschuldigde bedrag op gironummer 44.38.400 t.n.v. de Koninklijke Begeer BV inzake Confederatie Oranjeverenigingen te Voorschoten onder vermelding van bestelcode(s) gewenst aantal en afleveringsadres.
Bestellingen worden in volgorde van binnenkomst verzonden: dit kan, afhankelijk van de aantallen, een periode van 6-10 weken in beslag nemen.
N.B. Zonder duidelijke vermelding van naam, adres, bestelcode(s) en aantal(len), alsmede het juiste bedrag worden geen opdrachten aanvaard.

Aan de voorzijde de beeldenaar met als randtekst 'BEATRIX KONINGIN DER NEDERLANDEN'. Modelleur Willem Vis. De keerzijde toont de regalia met als randschrift 'NEDERLAND BEGROET ZIJN NIEUWE KONINGIN, 30 APRIL 1980'. Modelleur Aad Oosterlee. De 50 mm zilveren en bronzen penningen zijn versierd met een oranje carneool (een halfedelsteen) als symbool van het huis van Oranje.

PRIJSWIJZIGINGEN voorbehouden, in verband met de goud- en zilverkoersen.

De opbrengst van deze penningen zal voor een deel worden bestemd voor het Koningin Juliana Fonds.

HERDENKINGSPENNING BEVRIJDING 1945-1980

voorzijde

keerzijde

Op de voorzijde staat de afbeelding van een fakkel met rondom de tekst – Nederland bevrijd 1945 – 5 mei – 1980.

Op de keerzijde staat de klok van de Waalsdorpervlakte met de tekst – Hun geest heeft overwonnen.

Een groot aantal Nederlanders wil aan de herdenking van een bepaalde belangrijke gebeurtenis ook in materiële zin in de vorm van een herdenkingspenning een herinnering bewaren.
Ter gelegenheid van de herdenking van onze bevrijding 5 mei, zal onder auspiciën van het **Comité Nationale Viering Bevrijding 1980** een penning worden geslagen in de vorm van een ouderwetse, **vierkante stuiver**, vervaardigd van zilver, eerste gehalte.
Een gedeelte van de opbrengst is bestemd voor de oorlogsslachtoffers.

De stuivers worden geslagen bij de Koninklijke Begeer BV te Voorschoten.

code	gewicht	prijs
BZA stuiver 1e gehalte zilver	ca 5 gram	f 60,–
BZR muntrand 2e gehalte zilver	ca 1,3 gram	f 36,–

De penningen worden geleverd in een kunststofdoosje.
PRIJSWIJZIGINGEN VOORBEHOUDEN.
De prijzen zijn inclusief BTW, verpakkings- en verzendkosten.
De prijzen van gouden stuivers 21,6 krt en gouden muntranden 14 krt zijn op aanvraag verkrijgbaar. Tel.: 01717-4500.

WIJZE VAN BESTELLEN:
Door overschrijving of storting op **AMRObank nummer 41.40.04.701, gironummer 650065 t.n.v. Comité Nationale Viering Bevrijding 1980**, postbus 5 te Voorschoten, onder vermelding van de **codenummers**, het gewenste **aantal** en het **afleveradres**. De bestellingen worden in volgorde van binnenkomst verzonden. Dit kan afhankelijk van de aantallen een periode van 4-8 weken in beslag nemen.
N.B. Zonder duidelijke vermelding van naam, adres en aantal(en) van de gewenste artikelen, alsmede het juiste bedrag worden geen opdrachten aanvaard.

Koninklijke Begeer B.V.
Postbus 5, 2250 AA Voorschoten
Tel. 01717-4500, tst. 30
Telex nr. 34184 DCWKB

munt- en penningkundig nieuws

november/december 1980
4e jaargang no. 6

de beeldenaar

NUMISMAAT

SEDERT 1880

17 tot 21 november

JUBILEUM VEILING

in het Carlton Hotel te Amsterdam.

Noord- en Zuid Nederlandse munten
en vrijwel compleet Nederlands Koninkrijk.

Katalogus aan te vragen bij:

Jacques Schulman B.V.

Keizersgracht 448 — Amsterdam
Telefoon (020) 23 33 80 - 24 77 21 — Postgiro 9922

de beeldenaar

Munt- en penningkundig nieuws, Numismatisch maandblad voor Nederland en België.
Publikatie van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt-en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst.

Eindredaktie:
W. K. de Bruijn
J. P. A. van der Vin

Redaktieraad:
J. Fortuyn Droogleever
A. Hettema
J. C. van der Wis

Uitgave:
Vonk Uitgevers b.v.

Redaktie-, administratie en advertentieadres:
Postbus 420, Zeist, tel. 030-791496

Advertentietarieven op aanvraag. Insturen laatste materiaal: uiterlijk de 1e van de maand voor de maand van verschijning!

Abonnementsprijs: *f* 25,— per jaar (Benelux), *f* 50,— per jaar (andere landen).

Losse nummers: *f* 4,25 + portokosten.

Voor leden van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt-en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnementsgeld in de contributie inbegrepen.

Een jaargang van De Beeldenaar loopt van 1 januari t/m 31 december.

Abonnementen opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.

Gironummer: 3808080.
N.M.B. Zeist 69.07.60.558. Gironr. van de bank 275220.

Voor België:
Slavenburg's Bank
Antwerpen 2000
Rek.no. 655-8097099-43
t.n.v. Vonk Uitgevers b.v.

Druk: Vonk Zeist.

De uitgever behoudt zich het recht voor zonder opgave van redenen advertenties niet te plaatsen.

Gehele- of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de uitgever.

© Copyright
Vonk Uitgevers b.v.

ISSN 0165-8654

inhoud

Honderd jaar firma Schulman 1880-1980 225
Patriotten, penningen en prinsenduiten 2 228
Kopergeld van de 4de eeuw 231
Nieuwe directeur op het Koninklijk Penningkabinet 237
Een gulden vondst in de Leidse Universiteitsbibliotheek 238
Overijsselse vorsten-munten uit de X-de en XI-de eeuw 240
Ir. J. de Jong Rijksmuntmeester 245
Nederlandse makers van penningen 13 Hilde Krop 246
Problemen bij een Jubileum-uitgifte 252
La Nativité 252
Nieuwe uitgaven 254
Boekbespreking 256
Herdrukken 256
Rectificatie 257
Mededelingen 257
Verenigingsnieuws 258
Agenda 259

Honderd jaar firma Schulman 1880-1980

'Un Catalogue de Médailles aux prix fixés venant de la Hollande, c'est une nouveauté'. Met deze zin begon de in de Amersfoortse Langestraat gevestigde antiquair Jacques Schulman in november 1880 het voorwoord van zijn 'Catalogue périodique de monnaies des Pays-Bas avec indications de prix en vente chez J.Schulman, Antiquaire, Amersfoort'. Het is dit moment dat de firma Jacques Schulman B.V. te Amsterdam nu in november 1980 herdenkt als datum van ontstaan.

De antiquair Jacques Schulman had vanaf 1850 met een zekere regelmaat antiekveilingen georganiseerd. In samenwerking met de Amsterdamse veilinghuizen Theodoor Bom en Frederik Muller had hij eveneens voor 1880 al muntenveilingen gehouden. In 1880 gaf hij zelfstandig de bovengenoemde prijslijst met vaste prijzen uit en enkele jaren later, op 18 en 19 november 1889 hield hij zijn eerste muntenveiling op eigen naam. Bij die gelegenheid kwamen de collecties Muilkerk en Van der Chijs onder de hamer.

Tot het begin van deze eeuw bleef de firma Schulman in Amersfoort gevestigd, maar het pand werd daar te klein. Daarom werd een groter pand gezocht; vanaf 15 mei 1902 is het adres Keizersgracht 448 in Amsterdam voor munt- en penningliefhebbers een begrip.

Dat een bedrijf honderd jaar bestaat, is een weinig voorkomende gebeurtenis; nog uitzonderlijker is het dat iemand meer dan de helft van die periode aan één firma is verbonden. Jacques Schulman heeft deze prestatie geleverd: hij is er reeds 53 jaar. Hij ving zijn werkzaamheden aan op 5 september 1927 en nog steeds is hij aan de Keizersgracht te vinden om iedereen met raad en daad bij te staan. Zijn enorme kennis op numismatisch terrein is bekend in heel Nederland, maar ook ver over de grenzen bij zijn talloze collega's in het buitenland. Al weer sinds vele jaren wordt Jacques Schulman bijgestaan door twee zonen: Rob Schulman is steeds 15 in de firma werkzaam, zijn broer Laurens al 11 jaar.

De traditie van de firma Schulman om naast munten ook antiquiteiten te verkopen, is steeds bewaard gebleven. De tamelijk recente grote groei van de afdeling Griekse en Romeinse antiquiteiten is echter vooral het werk geweest van mevrouw H. Schulman -Smits. Zij is al 43 jaar bij de firma betrokken, hield zich oorspronkelijk bezig met antieke en middeleeuwse munten, maar heeft vanaf 1954 de afdeling archeologie tot bloei gebracht. Het vertrekpunt van de groei van deze afdeling is de veiling geweest van de collecties van koning Farouk van Egypte in 1954.

De prijslijst van 1880 is gevolgd door vele andere. Inmiddels zijn 218 prijslijsten met vaste prijzen verschenen. Ook de veiling van 1889 heeft geleid tot een traditie: in de afgelopen honderd jaar zijn door de firma Schulman 271 veilingen georganiseerd. De frekwentie van meerdere veilingen per jaar is de laatste jaren wat afgenomen; het aantal nummers per veiling is echter sterk gegroeid. De catalogus van de jubileumveiling van 1980 telt meer dan 3700 nummers. In de veiling van mei 1973 bereikte de verbazing in de zaal een hoogtepunt: een gouden Português, een stuk van 10 crusados van Joao III (1521-1537), getaxeerd op *f* 8.500,— en ingezet op *f* 12.000,—, werd opgeboden tot het bedrag van *f* 115.000,—, het hoogste bedrag ooit op een veiling in Nederland voor een munt betaald.

Behalve met verkoop van munten, penningen, papiergeld, decoraties en antiquiteiten houdt de firma Schulman zich ook bezig met de uitgave van numismatische publicaties. Een greep hieruit toont ons vele welbekende titels: het Handboek van de Nederlandse munten van 1795 tot 1975 door Jacques Schulman, Les monnaies des Pays-Bas Bourguignons et Espagnols, 1434-1713 door H. Enno van Gelder en M. Hoc, de Gouden Benelux en de Zilveren Benelux, beide samengesteld door A. Delmonte, De penningen der Noord-Nederlandse ambachtsgilden door D.A. Wittop Koning en herdrukken van veelgebruikte veilingcatalogi, zoals die van de collecties Ratto en Pozzi.

Nationaal en internationaal heeft Jacques Schulman zich ingezet voor de bevordering van de numismatiek. Hij was met Leonard Forrer en Erich Cahn in 1951 in Genève de mede-oprichter van de A.I.N.P., de Association Internationale des Numismates Professionels. Acht jaar was hij van deze vereniging voorzitter, 18 jaar penningmeester. Zijn bestuurstaak in deze organisatie is inmiddels overgenomen door zijn zoon Rob.

De Stichting 'Oude Kunst en Antiekbeurs Delft' werd 8 jaar geleid door Jacques Schulman en ook bij de 'Vereniging van handelaren in oude kunst in Nederland' zat hij jaren lang in het bestuur.

De activiteiten van Jacques Schulman voor het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde zijn erg groot: niet voor niets benoemde deze vereniging hem enkele jaren geleden tot erelid. Ook de Amsterdamse kring heeft

Zoekt u Romeinse munten?

Buitenlandse munten?

Nieuwtjes?

Nederlandse en buitenlandse penningen?

Nederlandse en buitenlandse eretekenen?

Gildepenningen?

Literatuur over bovenvermelde verzamelgebieden?

Dan heeft het zeker zin om contact op te nemen met:

A. G. van der Dussen b.v.

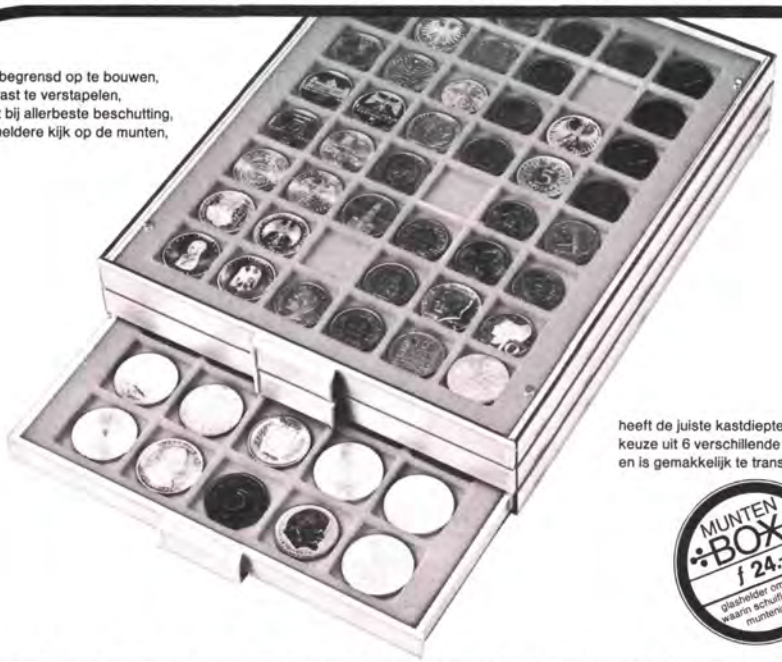
Hondstraat 5
6211 HW Maastricht
Telefoon 043-15119

LINDNER MUNTENBOX

voldoet aan al Uw wensen

AL MET ÉÉN MUNTENBOX VORMT U DE OPZET VAN UW VERZAMELING.

is onbegrensd op te bouwen,
rotsvast te verstapelen,
geeft bij allerbeste beschutting,
glasheldere kijk op de munten,

heeft de juiste kastdiepte,
keuze uit 6 verschillende vaksindelingen,
en is gemakkelijk te transporteren.

MUNTEN BOX f 24.-
glashelder omhulsel waarin schuiflade met muntenrieg

HET SYSTEEM DAT MET UW VERZAMELING MEEGROEIT.

Met koffer in "portable" uitvoering

De cassette waar groei in zit.

Vrijblijvende informatie

COUPON

- ○ svp. gaarne informatie over het LINDNER - programma met tevens uitvoerige prijslijst
- ○ svp. stuur mij lijst met handelaren
- ○ svp. stuur mij 14 dagen geheel gratis en vrijblijvend op zicht 1 LINDNER-muntenbox, nr. 2148 (voor 48 munten). Tevens graag opgave van een handelaar bij mij in de buurt.

Naam _____

adres _____

Plaats _____

LINDNER Falzlos-Gesellschaft KG
Depot Nederland
Postbus 457 - VENLO

veel aan hem te danken. Niet alleen was hij met A.O. van Kerkwijk in 1948 de oprichter van deze oudste numismatische kring, maar al sedert de oprichting geniet deze kring gastvrijheid in het pand aan de Keizergracht en in de loop der jaren zijn talloze interessante stukken daar aan de leden voorgezet.
Met mevrouw prof. dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta heeft Jacques Schulman in 1948 de Geuzenpenning opgericht, als een numismatisch mededelingenblad van het Genootschap en de Vereniging voor Penningkunst. De Geuzenpenning heeft veel aan de firma Schulman te danken gehad, niet alleen op het gebied van de advertentie-werving, maar tevens voor wat de administratie betreft.
Ook De Beeldenaar heeft steeds de belangstelling van de familie Schulman genoten. Toen kort voor de start van dit blad het project ineen dreigde te storten, doordat een uitgever op het laatste moment van medewerking afzag, hebben Rob Schulman, Piet Vonk en ondergetekende in zeer grote haast een oplossing gezocht en gevonden.
Het kleine eenmansbedrijfje van 1880 is in de afgelopen honderd jaar uitgegroeid tot een flink bedrijf met een aantal medewerkers, dat schommelt tussen de 12 en 15. Hoewel in principe ieder alle soorten munten kan behandelen, is er toch sprake van een zekere specialisatie. Jacques Schulman houdt zich vooral bezig met Europese munten met het accent op stukken van het Duitse Rijk, en met historiepenningen. Rob Schulman houdt zich het meest bezig met middeleeuwse munten en heeft zich gespecialiseerd in munten van Portugal, Brazilië, overige landen in Zuid-Amerika, en tevens het geld uit het Verre Oosten; Nederlandse munten, papiergeld en het onderzoek van vervalsingen is vooral het terrein waarop Laurens Schulman werkzaam is.
De afdeling archeologie en de antieke munten staan momenteel onder leiding van drs. Mieke Zilverberg en drs. Mechteld Ruitenberg.
Het 50-jarig jubileum schijnt niet te zijn gevierd; aan het 75-jarig jubileum herinnert nog een dikke catalogus van de jubileumveiling van 1955. Nu in 1980 wordt het jubileum herdacht met een receptie op zaterdag 15 november van 2-5 uur in het Carltonhotel, Vijzelstraat te Amsterdam en met een grote jubileumveiling van maandag 17 tot en met vrijdag 21 november, eveneens in het Carltonhotel.
Namens de redaktie wil ik graag de jubilerende firma van harte gelukwensen met het bereiken van deze mijlpaal. Ik hoop dat in de tweede eeuw de samenwerking en vriendschap zal blijven groeien.

JvdV.

De penning die door de numismatische kring Amsterdam aan de firma is aangeboden is een ontwerp van Johannes Petrus Maria Sloos. Deze ontwerper studeerde aan de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten in Den Haag en heeft in de loop der jaren al vele penningen ontworpen, zoals Mr. J.M.A.H. Luns, 100 jaar Urk, 100 jaar Gebr. Kingsma, de London-Sydney Marathon, het eeuwfeest van de Golden Spike Ceremony, Gronings ontzet en erepenningen voor vele gemeenten. Sinds 1970 is de heer Sloos als restaurateur bij het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden werkzaam; daarnaast is hij steeds actief als ontwerper en modelleur.

Patriotten, penningen en prinsenduiten 2

door Arent Pol

De reakties die ik van diverse kanten heb ontvangen op het artikel in het mei/juni-nummer[1], maken het mogelijk nu al enige verbeteringen en aanvullingen te geven. De driedeling *geschiedenis-penningen-munten* van het vorige artikel kan daarbij echter nu niet gehanteerd worden. De aanvullingen betreffen uitsluitend de middelste kategorie, hetgeen gezien de aard van het materiaal ook niet verwonderlijk is: alle veranderde duiten zijn met de hand bewerkt, uiteraard niet steeds door dezelfde persoon. Er zullen dan ook nog wel meer varianten van dit type draagtekens bestaan. Voor melding van deze en andere tot sier- of gebruiksvoorwerpen getransformeerde munten zal ik erkentelijk zijn.

Allereerst iets over de aanduiding 'schop', waarvan op pagina 115 sprake is. Via de aanvankelijk onvindbare 'Hist. Atlas Van Voorst', achter welke titel niet een boek maar een veilingkatalogus bleek schuil te gaan[2], kwam het bewijs voor die naamgeving voor een Oranje-klant. De daarin genoemde 'Afbeelding van een schop, phoef of antipatriot' ging vergezeld van een tweetal verzen, getiteld 'De Oranje kousseband in de Schoppe Druif' en 'Een nieuw schoppe- en spinsterslied'. De titel van de prent en de inhoud van de rijmpjes laten niets aan duidelijkheid te wensen over. In het tweede vers wordt o.a. een lofzang aangeheven op het graafwerktuig:

'Schoppen zyn van groote waarden
En van 't allergrootste nut,
Want zy spitten vuil uit d'aarde
Op een mesthoop of een put;
Schoppen trekt u dog niets aan
Zonder schop kan niets bestaan,
Schoppen zyn 't behoud van 't land
Waar men zaait en ploegt en pland'

Ook Adam bediende zich er al van, evenals later 'Heer en Boer en Werrikman'; daarom wordt er opgeroepen:

'Laat ons Schoppen dan niet vreezen
Dat wy Schoppen zyn gedoopt
Want een Schop word dog gepreezen
Daar het land op Schoppen hoopt!
Komt dan Schoppen met malkaar
Houd uw Schop en Spinrok klaar
Als de Weegluis maar begint
Strijd dan voor de Schoppen Vrind'

Men besluit met de wens:

'Vader Adam en zyn Vrouw
Bleeven aan den Schop getrouw
Zoo leef de Schop bevryd van kwaat
Voor de Prins en vrye Staat'

Blijft alleen de vraag wat de herkomst is van deze scheldnaam – want dat is het toch, blijkens de in het defensief gedrongen versjesmaker.
Voor de letterkombinatie P V V O werd een ingenieuze verklaring aangereikt[4] waarbij de twee V's maar liefst drie keer worden gebruikt: ViVat Prins VVillem V Van Oranje. Dat er op het desbetreffende draagteken (u) een dubbele aanduiding staat in de vorm van de letters Prins Van Oranje in het midden, doet niet zoveel terzake. Men was tenslotte dol op dit soort 'geheimschrift', getuige ook de vele afkortingen op het aardewerk dat op de Prins betrekking heeft.

Naar aanleiding van de gedateerde draagtekens met de plaatsnamen Middelburg en Veere (n) en (o), werd ik opmerkzaam gemaakt op een prent[5], die de gebeurtenissen rond het huis van Lucas van Steveninck weergeeft: 'Naauwkeurige afbeelding der Plundering van het huis, genaamt Leeuwenburg... binnen Middelburg in Zeeland'.

Historisch-topografische atlas 'Zelandia Illustrata', deel III, nr. 265, rijksarchief in Zeeland; eigendom van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, Middelburg.

Zo zijn er ook nog prenten van de beschieting van het huis, van de ruïne van het huis, van de tocht der burgemeesters en predikanten door de stad na de plundering en van het uitsteken der Oranjevlag en de toespraak vanaf het stadhuis[6]. Zoals reeds gezegd, bleef het in Veere iets rustiger. De 'Afbeelding van het Plegtig eedzweeren tot bevestiging der oude constitutie en maintain van zijne doorluchtigste hoogheid... binnen Veere, op den 2de Julij 1787...' laat zien hoe het daar afliep[7].

Historisch-topografische atlas 'Zelandia Illustrata', deel III nr 269, rijksarchief in Zeeland; eigendom van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, Middelburg.

Van de nieuw-bekendgeworden draagtekens is een deel zeer eenvoudig uitgevoerd, zoals dat ook bij de in het vorige artikel afgebeelde stukken het geval was. Exemplaar (w) is slechts uitgezaagd in de vorm van een anker en daarna verguld. Bij het volgende stuk (x) heeft men nog een rand laten staan. Dit exemplaar is evenals de drie volgende niet verguld. De draagtekens (y) en (z) hebben behalve een anker ook nog een hart in zich, de laatste daarbij nog de letters Prins van ORanje Semper. De letterkombinatie Prins van ORanje Semper treft men aan op (aa), waarvan één van de ankerbladen is afgebroken.

w

x

y

z

aa

Op (bb) en (cc) vindt men de letters Prins Van Oranje Semper; het tweede heeft boven de ankerstok een kroon en is zeer fraai uitgevoerd. Een tot dasspeld gemaakt exemplaar (dd) met de letters ORANGE is de laatste van de 'ankertjes'. Het draagteken (ee) heeft veel weg van (u): vergelijk de letters Prins Van Oranje in het midden en het op de keerzijde ingegraveerde jaartal 1766. Behalve vaandels en kanonslopen, staan hierop twee putti die de loftrompet steken. Van dit vergulde exemplaar is bovenaan het oogje afgebroken.

bb

cc

dd

ee

Het laatste voorwerp tenslotte (ff) is een koperen duit waaromheen een randje van messing is gezet; de rozetten naast het muntmeesterteken 'adelaar' bovenaan op de voorzijde zijn bijgesneden tot appeltjes van Oranje. De beeldenaar van de keerzijde is geheel verwijderd en draagt thans het vers: 'Soo lang de son sal rijse üijt ooste tot int west, sal ik oranie prijse: Hij is ons vorst eerst Best'.

ff

Noten

1 *De Beeldenaar* 4 (1980) 113-119
2 auctie Frederik Muller, Amsterdam 29 november 1858 (coll. Van Voorst) 41 no 87; met dank aan drs. J. C. Nix (Atlas van Stolk, Rotterdam) die mij op het goede spoor bracht
3 G. VAN RIJN *Atlas van Stolk*, VI (Amsterdam 1902) no 4588
4 door de heer W. A. Struyvenberg
5 door de heer H. P. Fölting
6 behalve in de 'Zelandia Illustrata' ook vermeld in G. VAN RIJN *Atlas van Stolk*, VI (Amsterdam 1902) no's 4757-4763
7 met dank aan drs. R. L. Koops (Rijksarchief in Zeeland, Middelburg) die mij de foto's bezorgde.

Verantwoording van de illustraties

jhr. mr. M. A. Beelaerts van Blokland: y bb
dr. A. J. Bemolt van Loghum Slaterus: o r ee
H. K. Berghuijs: d
L. S. Beuth: ff
G. A. Van Borssum Buisman: h
Fries Munt- en Penningkabinet, Franeker: w x z aa cc
Jacques Schulman BV, Amsterdam: f j
Koninklijk Penningkabinet, Den Haag: a b c g l p q s u v
Nederlandsche Middenstandsbank NV, Amsterdam: i m
Rijksmuseum Paleis Het Loo, Apeldoorn: dd

Hierbij zeg ik allen hartelijk dank die mij behulpzaam waren bij het bijeenzoeken van de hier gepresenteerde voorwerpen, in het bijzonder mevrouw A. M. L. E. Erkelens en de heer W. R. M. van der Vegt (beiden Rijksmuseum Paleis Het Loo, Apeldoorn) en de heer G. Elzinga (Fries Museum, Leeuwarden).

LANZ GRAZ

Veiling XV

op 28 en 29 november 1980

in Hotel Daniel, Graz
Medailles uit de Barok, Rooms-Duitse Rijk, Hamburgse Rijk.

Speciale kollektie van bijna 1000 Barokmedailles, legpenningen en misslagen in zilver, brons en tin van Ferdinand II tot Karel VII en ca. 500 munten van Maximilian I tot Franz Josef I.
Volledig geïllustreerde katalogus *f* 16,—.

Munthandel Lanz

Hauptplatz 14, Postfach 677
A-8010 GRAZ/ÖSTERREICH

Aanbiedingen voor onze volgende veiling zien wij gaarne tegemoet. Belt of schrijft u ons!

Kopergeld van de 4de eeuw

door W. K. de Bruijn

26. De serie met de globe op het altaar

A. Algemene gegevens

In de jaren 321-324 wordt in de drie Westelijke muntplaatsen een serie folles geslagen, die op de keerzijde een altaar toont waarop een globe geplaatst is. De betekenis van de serie en de reden van uitgifte is niet duidelijk. Op het altaar is een VOTA—tekst geplaatst waarmee deze serie de derde is die zulke teksten combineert met andere boodschappen. Hoewel keerzijdetekst en beeldenaar een sterk op vrede gericht karakter hebben, zijn de portretten op de voorzijden nadrukkelijk krijgshaftig. Bij elkaar een wat onduidelijke combinatie.

De serie staat geheel op naam van Constantinus I en diens beide oudste zonen met als enige uitzondering 2 exemplaren op naam van Licinius II. De uitgifte valt in de relatief rustige periode voor de beslissende strijd om de alleenheerschappij, maar duidelijk al wel op een moment dat men het in het Westen niet nodig acht om aan de heerser van de Oostelijke rijkshelft via de muntslag aandacht te schenken.

De serie is nogal homogeen en hoewel er enkele verschillen zijn, zijn die niet dusdanig dat splitsing in groepen zin heeft. In gewicht variëren de stukken van ca 2½ tot ca 3½ gram. In totaal zijn er 282 typen. Aangezien maar een der muntplaatsen een 2e atelier heeft is het aantal inclusief atelieraanduidingen maar weinig hoger namelijk 322. In de tabellen wordt daarom alleen van het laatste getal uitgegaan.

B. De muntplaatsen

De serie is geslagen in Londinium, Lugdunum en Treveri. In Londinium kunnen 4 slagperioden worden onderscheiden, steeds met PLON in de afsnede en voorts met resp. P A, niets, F B, en niets in het veld. De beide perioden zonder tekens in het veld zijn van elkaar te onderscheiden door al dan niet verkorte keerzijdetekst.

Lugdunum heeft 3 slagperioden steeds met PLG in de afsnede. De eerste twee met C R, de derde met niets in het veld. De eerste twee kunnen worden onderscheiden door verschillende onderbreking van het woord VOTIS op het altaar.

In Treveri zijn er 7 slagperioden steeds met de atelierletter (P of S) gevolgd door TR in de afsnede. Verder punten in het veld of in de afsnede (voor of achter de letters of allebei) en soms een liggende halve maan achter de letters in de afsnede.

De verdeling over muntplaatsen en vorsten is als volgt:

		Totaal	*Londinium*	*Lugdunum*	*Treveri*
Constantinus I	A.	100	39	21	40
Crispus	C.	119	32	25	62
Constantinus II	C.	101	19	38	44
Licinius II	C.	2	—	—	2
		322	90	84	148

1. Constantinus I met arendscepter Altaar, Londen 'VOT IS XX'

2. Constantinus II met Victoria Altaar, Trier, 'VO TIS XX'

C. De Voorzijde

Wat de portretten betreft is deze serie zeer interessant. Het aantal portretvariaties, dat in deel 7 van de R.I.C. vermeld wordt is 104. Daarvan komen er 17 uitsluitend voor bij gouden en/of zilveren munten dan wel op medaillons (dit zijn stukken die in elk geval zwaarder en vaak ook groter zijn dan de normale munten). Voor de koperen munten blijven dan 87 portretten over, die naar rechts of naar links geplaatst dan wel in beide richtingen voorkomen nl:

uitsluitend naar rechts	33 portrettypen
uitsluitend naar links	28 portrettypen
in beide richtingen bekend	26 portrettypen

Met in aanmerking nemen van de richting kan dan van 113 varianten worden gesproken. Ruim de helft daarvan nl. 59 worden alleen al bij deze serie aangetroffen, hetgeen in verhouding erg veel is. Als volgt te verdelen:

uitsluitend naar rechts geplaatst	8 portrettypen
uitsluitend naar links geplaatst	13 portrettypen
in beide richtingen voorkomend	19 portrettypen

Tezamen dus 40 typen maar daarvan 19 in 2 richtingen.

Van de 322 stukken hebben 164 het portret naar links en 158 naar rechts. Het komt niet vaak voor dat, zoals hier, in een serie het merendeel der portretten naar links staat, niet alleen in aantallen typen maar ook in absolute aantallen. Het zal duidelijk zijn dat door deze grote variatie veel bijzondere portretvormen voorkomen. De portretten zonder attributen zijn hier dan ook niet in de meerderheid zoals gewoonlijk nl. 127 daarvan

	n/links	n/rechts
met lauwerkrans	7	47
met stralenkrans	10	4
gehelmd	18	41
Voorts: met speer en/of schild, zonder helm	39	12
idem gehelmd	19	2
bij deze groep komen uitzonderlijke vormen voor als met globe in de hand (2×), met een paard aan de teugel (8×), en een ¾ naar voren geplaatst portret met hooggekamde helm;		
met Victoria op globe in de hand één daarvan met mappa in de andere hand en 2 met een stralenkrans;	29	7
gehuld in consulaire mantel daarvan 1 met globe en 3 met stralenkrans	29	37
met geheven hand (een keizerlijk symbool) de meesten ook met globe, 3 met stralenkrans	11	7
alleen met globe	2	1
Tezamen	164	158

Al met al een variatiebreedte die deze serie bijzonder attractief maakt.

Bij de teksten komen enkele wat minder gangbare varianten voor. De interessantste daarvan komen voor op stukken van Lugdunum die consulschappen in de titulatuur vermelden nl. CRISPUS N C COS II (5×) en CONSTANTINUS IUN COS II (6×), verder komt de tekst CRISPUS NOBIL C zowel in Londinium (18×) als in Treveri (2×) voor alsmede in de laatste plaats ook eenmaal voorafgegaan door IVL. Lugdunum (5×) en Treveri: (1×) kennen ook de tekst IUN NC en Lugdunum (3×) DN CRISPO NOB CAES. Alle overige teksten zijn van de gangbare vormen hoewel daarbij vrij wat afkortingsverschillen voorkomen.

D. De Keerzijde

Op de keerzijde staat een altaar, waarop een VOTA-tekst is geschreven. Op het altaar staat een

globe. Boven dat geheel zijn 3 sterren geplaatst. Er is wat variatie in de vormgeving van het altaar (vorm van de hoeken bv.) De VOTA-tekst staat steeds in 3 regels en wel of VOT/IS/XX of VO/TIS/XX. De eerste variant altijd in Londinium, 56 × in Lugdunum en 18 × in Treveri; alle anderen de tweede variant.
De tekst luidt BEATA TRANQUILLITAS ofwel gelukzalige rust, meestal onderbroken tussen N en Q door de beeldenaar, maar soms tussen A en N (1e periode Londinium) of ook ononderbroken (1e periode Lugdunum). In Londinium komt daarnaast veelvuldig de ingekorte tekst BEAT TRANQLITAS voor (54 ×) onderbroken tussen A en N.

E. Zeldzaamheid en slotopmerkingen
Het is bepaald niet moeilijk om stukken van deze serie te verwerven, zij komen nog steeds regelmatig voor. Niettegenstaande dat zijn vooral de uitzonderlijke portretten over het algemeen schaars of zeldzaam.
De verdeling naar zeldzaamheidsgraad volgens R.I.C. (deel 7) is als volgt.

Volledige tekst VOT/IS/XX	*Totaal*	*C3*	*C2*	*C*	*S*	*R*	*R2*	*R3*	*R4*	*R5*
Constantinus I	38	3	4	—	—	3	1	2	7	18
Crispus	37	2	1	1	2	—	2	3	10	16
Constantinus II	33	1	—	—	—	—	2	4	9	17
Licinius II	2	—	—	—	—	—	—	—	1	1
	110	6	5	1	2	3	5	9	27	52

Volledige tekst VO/TIS/XX	*Totaal*	*C3*	*C2*	*C*	*S*	*R*	*R2*	*R3*	*R4*	*R5*
Constantinus I	40	5	6	—	1	1	2	4	9	12
Crispus	66	2	2	1	—	1	2	8	19	31
Constantinus II	52	—	—	—	—	2	2	6	7	35
	158	7	8	1	1	4	6	18	35	78

Verkorte tekst VOT/IS/XX	*Totaal*	*C3*	*C2*	*C*	*S*	*R*	*R2*	*R3*	*R4*	*R5*
Constantinus I	22	1	—	—	1	1	4	3	5	7
Crispus	16	3	—	1	1	—	1	1	4	5
Constantinus II	16	4	—	1	1	2	1	2	2	3
	54	8	—	2	3	3	6	6	11	15
Totaal	322	21	13	4	6	10	17	33	73	145

Kopergeld van de 4de eeuw

door W. K. de Bruijn

27. De series met Salus, Securitas en Spes

A. Algemene gegevens
Van 324 tot 330 werden in 15 muntplaatsen enkele series Folles uitgegeven op naam van de vorstinnen Helena en Fausta, de moeder en de vrouw van Constantinus I. Het moment van uitgifte, kort na het vestigen van de alleenheerschappij, doet vermoeden dat Constantinus met deze en andere emissies, zoals die met alleen namen en titulatuur op de keerzijde (zie volgend artikel) de keizerlijke familie wilde presenteren aan het gehele volk via de muntslag. Tot voor kort immers werd het Oostelijk deel van het Rijk bestuurd door de beide Licinii en hun medestanders. Zowel in goud en zilver als in koper wordt de nieuwe alleenheersers-familie gepresenteerd, de keizer met zijn 3 zonen, zijn vrouw en zelfs zijn moeder. De hier besproken series vormen daarbij het leeuwendeel van de muntslag op naam der beide keizerinnen.
De serie op naam van Flavia Helena loopt door tot haar dood ca. 330. Zij was de echtgenote van Constantius I Chlorus en de moeder van Constantinus I. Zij was tot het Christendom bekeerd en

zij zal zeker een belangrijk aandeel in de bekering van haar zoon hebben gehad. Een legende schrijft haar het vinden van het kruis van Christus toe. Zij werd later heilig verklaard.
De series op naam van Flavia Maxima Fausta lopen door tot ca. 327. Zij was de dochter van Maximianus Herculius, trouwde in 307 met Constantinus I en was de moeder van Constantinus II, Constantius II en Constans. Ten einde haar eigen zoons voor de erfopvolging in aanmerking te doen komen, zette zij een complot op tegen haar stiefzoon Crispus. Ze slaagde daarin zo goed dat Crispus op last van zijn vader ter dood werd gebracht. Toen Constantinus later achter haar manipulaties kwam liet hij haar eveneens ter dood brengen ca. 326.
De series tonen geen grote variatie, de stukken wegen gemiddeld 3 gram. In totaal vermeldt de R.I.C. (2e cijfer inclusief atelieraanduidingen)

Securitas serie (Helena)	49 – 110
Salus serie (Fausta)	15 – 26
Spes serie (Fausta)	30 – 65
	94 – 201 typen.

B. De Muntplaatsen
In totaal zijn in 15 muntplaatsen Folles van een of meer dezer series geslagen. In de onderstaande tabel worden nadere gegevens hierover verstrekt.

Thessalonica en Ticinum) met diadeem en halssnoer.
De tekst luidt voor Helena FL HELENA AUGUSTA en voor Fausta FLAV MAX FAUSTA AUG. Bij die laatste tekst komen een paar variaties voor nl. AG i.p.v. AUG (Londinium), FL i.p.v. FLAV (Roma 2 ×), punten achter de 1e twee woorden (Lugdunum) en onderbreking tussen A en U i.p.v. tussen X en F hetgeen gangbaar is (Roma 2 ×). Eén stuk uit Treveri betreft vrijwel zeker een fout bij de produktie. Dit is een unicum dat het borstbeeld van Helena combineert met naam en titulatuur van Fausta (Securitasserie).

3. Fausta, Spes, Nicomedia 1e atelier

4. Fausta, Salus, Trier 2e atelier

	Helena	*Fausta*			*Slag-*	*Ateliers*	
Muntplaats	*Securitas*	*Salus*	*Spes*	*Muntplaats-markering*	*perio-den*	*Aan-tal*	*Markering*
Alexandria	5 – 9	1 – 2	1 – 2	SMAL	5	2	(A/B-I/II)
Antiochia	4 – 19	2 – 7	2 – 6	SMANT	4	9	(A/I ⁻/. Δ)
Arelate	6 – 7	2 – 2	4 – 4	AR-ARL-CONST	7	3	(P-S-Q)
Constantinopel	1 – 2	1 – 1	–	CONS	1	2	(A/B)
Cyzikus	4 – 17	–	3 – 10	SMK	4	6	(A/S)
Heraclea	6 – 10	–	2 – 4	SMH	1	5	(A/E)
Londinium	1 – 1	1 – 1	–	PLON	1	1	—
Lugdunum	1 – 1	1 – 1	–	PLG	1	1	—
Nicomedia	4 – 9	3 – 6	3 – 7	SMN-MN-N	4	6	(A/S)
Roma	2 – 4	–	4 – 6	R	2	4	(P/Q)
Sirmium	1 – 1	1 – 1	–	SIRM	1	1	—
Siscia	4 – 6	–	3 – 8	SIS	4	5	(A/E)
Thessalonica	1 – 5	1 – 3	2 – 6	SMTS	1	5	(A/E)
Ticinum	3 – 8	–	3 – 9	T	3	4	(P/Q)
Treveri	6 – 11	2 – 2	3 – 3	TR-TRE	5	2	(P/S)
	49 – 110	15 – 26	30 – 65				

C. De Voorzijde
De portretten, steeds naar rechts geplaatst, tonen weinig variatie. Helena wordt afgebeeld met een diadeem in het haar, een mantel en een halssnoer. Incidenteel (Antiochia en Nicomedia) komen er variaties voor in de vorm van de diadeem nl. terzake het aantal en de plaatsing van de parels.
Fausta wordt afgebeeld, blootshoofds met golvend haar en een mantel. Incidenteel (elk 1 × in Roma,

D. De Keerzijde
De Securitasserie toont Securitas staand naar links met in de linkerhand een naar beneden hangende palmtak, met de rechter wordt het kleed (Pallium) iets opgetild. De tekst luidt SECURITAS REIPUBLICE (de veiligheid van de staat).
De Salus- en Spesserie hebben hetzelfde keerzijdebeeld nl. een vrouwengestalte staand van voren met het hoofd naar links, gesluierd en met een

kind voor zich op elke arm. De tekst luidt resp. SALUS REIPUBLICAE (het heil van de staat) en SPES REIPUBLICAE (de hoop van de staat). Aangezien ongeacht de tekst de beeldenaar bij beide series dezelfde is wordt aangenomen dat hier Fausta zelf met twee van haar kinderen is afgebeeld.

E. Zeldzaamheid en slotopmerkingen

Hoewel de betrokken stukken niet bepaald zeldzaam zijn, – zij worden zeer regelmatig aangeboden, – zijn zij over het algemeen duurder dan stukken van vergelijkbare zeldzaamheid uit contemporaine series. Dit is evenals bij de Venusserie van Galeria te danken aan het feit dat het hier om stukken met vrouwenportretten gaat, die immers in de hier besproken periode maar weinig geproduceerd zijn. Aangezien de serie op naam van Helena enkele jaren langer in produktie is geweest, zijn die stukken wat gemakkelijker te verwerven dan die van Fausta.
De zeldzaamheidsgraad volgens de R.I.C. (deel 7) is als volgt:

Ook hier weer geldt dat in vergelijking tot de zeldzaamheidsgradering volgens deel 6, die in deel 7 duidelijk hoger is. Op basis van deel 6 zouden veel stukken die hier in de hoogste 3 graderingen vallen zijn geplaatst op een gradering R2. Dit geldt met name voor de stukken uit muntplaatsen met vier of meer ateliers.

5. Helena, Securitas, Nicomedis 4e atelier

6. Helena, Securitas, Trier 1e atelier

	Totaal	*C3*	*C2*	*C*	*S*	*R*	*R2*	*R3*	*R4*	*R5*
Securitas	110	4	2	3	3	8	18	22	30	20
Salus	26	–	1	1	–	2	2	3	13	4
Spes	65	–	–	2	1	2	6	12	28	14

Muntwet 1948 aanvulling door dr. ir. M. van den Brandhof

Van dr. ir. M. van den Brandhof ontvingen wij de volgende brief met aanvullingen op het artikel van drs. H. W. Jacobi over de Muntwet 1948 in het mei/juni nummer van De Beeldenaar.
De redactie dankt de heer Van den Brandhof hartelijk voor zijn gedetailleerde brief en acht het nuttig deze brief integraal te plaatsen.

Aan de redactie van
De Beeldenaar
Postbus 420
Zeist

Zeer geachte redaktie,
Met zeer veel interesse heb ik in het mei/juninummer van uw tijdschift het artikel, getiteld 'De Muntwet 1948' van de hand van drs. H. W. Jacobi gelezen. Het is ook voor het nageslacht van belang dat in chronologische volgorde de totstandkoming van de thans vigerende muntwet en de beeldenaars van Koningin Wilhelmina en Koningin Juliana alsmede van de keerzijden van de huidige circulatiemunten nog eens duidelijk en overzichtelijk is vastgelegd. Ik wil graag mijn waardering voor deze verslaggeving hierbij naar voren brengen. Het heeft vele herinneringen aan de tijd, die ik van zo nabij heb mogen meemaken (ik woonde als plaatsvervangend lid van beide in het artikel genoemde commissies verschillende besprekingen bij), bij mij opgeroepen. Zonder iets aan de hiervoren genoemde waardering af te doen wil ik enige correcties en aanvullingen in het navolgende naar voren brengen.

blz. 82, tweede kolom: Dr. J. W. A. van Hengel is per 7 mei 1945 benoemd tot 's Rijks Muntmeester, zodat hij op 26 juli 1945, toen de Muntcommissie 1945 werd ingesteld, niet meer als waarnemend-Muntmeester fungeerde.
blz. 83, eerste kolom: Ernstige bezwaren tegen het verdwijnen van de 2½-cent werden met name door de gasbedrijven hier te lande aangevoerd aangezien deze munt destijds als penning in de gasmeters op grote schaal werd toegepast.
blz. 83, tweede kolom: Met betrekking tot het afschaffen van de gouden 5- en 10 guldenstukken kan worden opgemerkt dat de overeenkomst van

Bretton Woods, die in 1944 ook door Nederland werd ondertekend, de nationale regeringen de verplichting oplegde het gebruik van goud voor monetaire doeleinden na te laten.
blz. 85, eerste kolom: Er heeft een diepgaand onderzoek plaatsgevonden naar het gebruik van het aantal munten dat nodig is voor alle betalingen tot 10,— in de reeks 1-5-10-25-50-100-250 t.o.v. de reeks 1-2-5-10-20-50-100-200-. Hieruit bleek dat laatstgenoemde reeks duidelijk voordelen had maar kostbaarder was in de aanmaak ervan (acht in plaats van zes coupures). Tenslotte heeft de traditie en de gewenning van het Nederlandse publiek aan de bestaande reeks de doorslag gegeven. Ten aanzien van de afschaffing van de vierkante stuiver is een door 's Rijks Munt gehouden enquête bij de Kamers van Koophandel bepalend geweest. De Kamers waren na raadpleging van een groot aantal middenstandsbedrijven nagenoeg unaniem van oordeel dat de vierkante stuiver onhandig was (vierkante stukken waren op de toen in gebruik zijnde geldtelmachines niet mechanisch te tellen) en vervangen diende te worden door een rond stuk.
blz. 85, tweede kolom: Het is interessant te weten dat een navraag bij de verschillende blindenorganisaties als resultaat heeft opgeleverd dat in de nieuw voorgestelde reeks, opklimmend met 2 mm. diameter verschil, erg veel waarde werd gehecht aan een gekarteld dubbeltje en kwartje. De blinden dragen het muntgeld los in hun zak en voelen zeer nauwkeurig welke munt ze in handen krijgen wanneer afwisselend een munt met een gladde en met een gekartelde rand in de reeks voorkomt. Hierdoor wordt bereikt dat zowel de hogere waarden in nikkel als de lagere waarden in brons in dit systeem onderling 4 mm. verschil in diameter bezitten en daardoor tastbaar terstond herkenbaar zijn. De vooroorlogse cent en het kwartje, die beiden 19 mm. diameter en een kartelrand bezaten, waren door blinden zeer moeilijk te onderscheiden. Deze opmerkingen zijn als waardevol in de nieuw voorgestelde reeks verwerkt.
blz. 86, tweede kolom: De vijf genoemde kunstenaars werden uitgenodigd aan een *prijsvraag* deel te nemen. Ze kregen allen een contractueel vastgelegde beloning voor hun werk. De prijswinnaar, prof. Wenckebach, kreeg in totaal driemaal een aanvullend honorarium voor het uitwerken van de ontwerpen tot gipsmodellen, die geschikt waren voor de vervaardiging van het benodigde muntstempelgereedschap, nl. eenmaal voor de beeldenaar van Wilhelmina en voor de bijbehorende keerzijde beeldenaars, voorts een bedrag voor de beeldenaar van Juliana en tenslotte in 1953 een honorarium voor de keerzijdebeeldenaars van de gulden en rijksdaalder.
blz. 87, eerste kolom: De ingezonden gipsmodellen van alle deelnemers aan de prijsvraag worden aan de Munt bewaard in de kluis van 's Rijks Muntmeester.
blz. 89, eerste kolom: Van de munten met de beeldenaar van Koningin Wilhelmina en van Koningin Juliana met het woord 'PROEF' onder de afsnede zijn vijftig series van ieder vervaardigd.
blz. 89, tweede kolom: Van de zilveren piedforts zijn vijftien series vervaardigd en uitgereikt aan de leden van de commissies.
blz. 90, eerste kolom: Het omdraaien van de portretbeeldenaar vond tijdens het Koninkrijk voor het eerst in 1840 plaats. In het archief van 's Rijks Munt zijn geen stukken aanwezig die de aanleiding hiertoe verklaren. Van Hengel was geporteerd voor omdraaiing omdat het een traditie was geworden. In ambtelijke kringen van Financiën zag men de noodzaak er niet van in, ondanks het pleidooi van de Muntmeester om aan de driemaal eerder toegepaste wisseling vast te houden en dit in Engeland reeds eeuwenlange gebruik onder het motto: 'De nieuwe vorst mag zijn voorganger niet in de nek zien!' na te volgen. Toen evenwel het stempelgereedschap en de dienststempels overeenkomstig de wensen van departementszijde gereed waren en men met de muntslag wilde beginnen, gaf Minister Lieftinck de opdracht het portret van Koningin Juliana alsnog om te keren. Deze verandering heeft inderdaad geen grote technische problemen opgeleverd maar wel is een ernstig tijdsverlies geleden omdat het standaardgereedschap voor vier muntcoupures opnieuw diende te worden vervaardigd.

Ik vertrouw met het bovenstaande enige relevante aanvullingen op het artikel van de heer Jacobi te hebben gegeven. Ik hoop dat u het een en ander in uw tijdschift wil vermelden.

Nieuwe directeur op het Koninklijk Penningkabinet

Door het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk is bekend gemaakt, dat drs. H. W. Jacobi met ingang van 3 november 1980 is benoemd tot directeur van het Koninklijk Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Stenen te 's-Gravenhage.

De heer Jacobi werd geboren op 29 april 1943. Hij doorliep in Amsterdam de middelbare school en behaalde het diploma gymnasium-b. Aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam studeerde hij kunstgeschiedenis. Na zijn kandidaatsexamen koos hij voor een studie in de archeologie. In 1976 behaalde hij het doctoraal examen met als hoofdvak prehistorie, als bijvakken provinciaal romeinse archeologie en middeleeuwse archeologie.

Zijn numismatische belangstelling kwam sterk tot leven omsteeks 1964-65. Hij begon toen het verzamelen van moderne munten, maar al snel kwamen daar twee romeinse muntjes bij. Bij het verzamelen stond bij hem voorop de vraag of hij een bepaalde munt leuk of mooi vond, en niet zozeer een behoefte om aan de hand van een catalogus een gebied systematisch te verzamelen. Geleidelijk werd zijn belangstelling getrokken door de antieke en middeleeuwse munten, vooral echter de romeinse munten van de 3e en 4e eeuw van onze jaartelling.

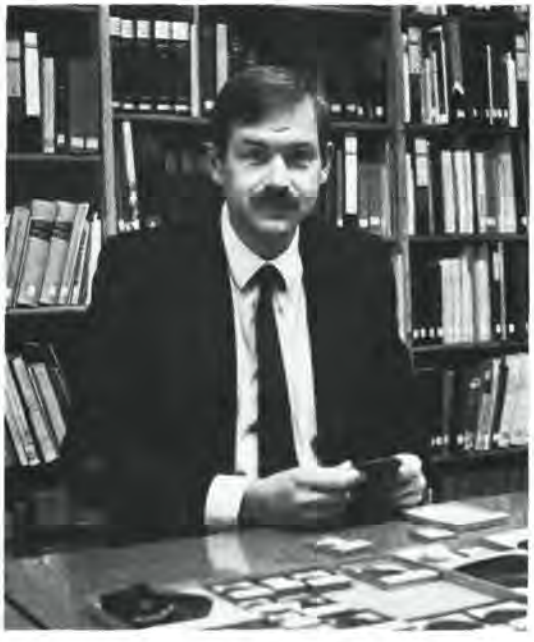
Een 'numismatische opleiding' kreeg hij in de periode, dat hij één dag per week bij de firma Schulman werkzaam was. Hij was overigens voor die firma eerder een klant dan medewerker, want alle verdiensten – en soms nog wel meer! – werd ogenblikkelijk weer in munten geïnvesteerd. Aan het feit dat hij tijdens een veiling achter de tafel zat, bewaart hij nog steeds een goede herinnering. Een assistentschap aan de Universiteit bleek moeilijk te kombineren met het werk bij de firma Schulman en met de studie, zodat de heer Jacobi na ¾ jaar moest besluiten uitsluitend als student en als student-assistent verder te gaan.

Kort voor zijn afstuderen in 1976 was er een vacature op het Koninklijk Penningkabinet. Er was een plaats bijgekomen in de personeelsformatie voor een wetenschappelijk ambtenaar op de afdeling munten van de Middeleeuwen en latere tijd. Op deze drukste afdeling van het KPK werd de heer Jacobi de directe medewerker van prof. dr. H. Enno van Gelder. Een belangrijk deel van zijn taak werd het bewerken van muntvondsten. Het toeval hielp hem een handje, want nadat enige tijd weinig vondsten gemeld waren, begon al snel na zijn entree op het KPK het aantal vondstmeldingen sterk toe te nemen. De grootste en meest bekende vondsten die de heer Jacobi in de afgelopen jaren heeft bewerkt zijn: Rijswijk (Z. H.) 1978, Huizinge 1979, Serooskerke 1979, Sint Maartensdijk 1980.

Verzamelen is er voor de heer Jacobi nu niet meer bij; evenals de andere medewerkers van het Penningkabinet heeft hij geen prive-collectie munten meer. Officieel is het verzamelen van munten aan medewerkers van het KPK niet toegestaan, maar voor iemand die de gehele dag met munten werkzaam is, is de behoefte om er ook 's avonds mee bezig te zijn niet zo sterk meer. Bovendien zou, als prive-collecties wel waren toegestaan, het toch uiterst frustrerend zijn te moeten concurreren met de collectie van het Penningkabinet.

Als zijn voornaamste taak voor de komende jaren ziet de heer Jacobi het zorgvuldig voorbereiden van de verhuizing van het KPK naar Leiden. Deze verhuizing staat al vele jaren op het programma van CRM. , maar tot nu toe kon het plan om velerlei redenen nog niet worden gerealiseerd. Naar het zich op het moment laat aanzien zal in 1984-1985 deze verhuizing gerealiseerd kunnen worden. Het is de hoop van de heer Jacobi en zijn medewerkers, dat dan in een nauwe vorm van samenwerking met het Rijksmuseum van Oudheden een goede expositie kan worden opgebouwd, dat de voorlichting aan het publiek sterk kan verbeteren, kortom dat het Koninklijk Penningkabinet zich eindelijk echt goed zal kunnen ontplooien.

vdV.

Een gulden vondst in de Leidse Universiteitsbibliotheek

door ds. A. de Haan

Toen ik onlangs in de Leidse Universiteitsbibliotheek naar publicaties van het predikantengeslacht Guldenarm zocht, trof ik ook de titel: een Gulden aan. Het bleek het hierna volgende anonieme gedicht uit april 1795 te zijn. Het leek mij niet ongedienstig – in alle bescheidenheid – enkele aantekeningen toe te voegen. Daarbij gevoelde ik als moeilijkheid dat de lezerskring van de Beeldenaar –gelukkig – zeer gevarieerd is. Dit kan wel tot gevolg hebben, dat de een geërgerd wordt door een uitleg over de zaken die iedereen, naar hij meent, weet, terwijl een ander meer zou willen lezen.

Een Gulden April 1795[1]

Eertijds was er twist gerezen
tusschen lieden van verstand,
Wat het voor een boek mogt wezen
waar op leunt de maagd van 't land;[2]
zo als op den zilv'ren stempel
van der Staaten Gulden staat,
Die met speer en hoed ter tempel
naar het eendrachts outer gaat?[3]

Hoort men Godgeleerden spreeken,
deezen houden voor gewis,
Dat dit boek het echte teken
van den Dordschen bijbel is[4]
Dog de Heeren Advocaaten
zagen 't geenszins daar voor aan
Maar voor 't boek van 's lands placaaten[5]
die bij een vergadert staan.

Roomsgezinden, naar de taale
van het Munniken latijn[6]
zeggen: het is ons Missale
net geschreeven op Francijn[7]
Arminianen en Mennisten[8]
laten 't boek gelijk het was
En elk om den inhoud twisten,
mits de gulden in heur kas.

Redenrijkers en Poëeten
zweeren weer bij cris en cras[9]
Dat het, naar hun beste weten,
Scheen het boek van Vader Cats[10]
IJder wilde telkens raaden
Naar hij dachte, bij de gis,
Wat toch d'inhoud van de bladen
in dat achtbaar boekdeel is.

Eindlijk, nu die eendrachts gulden[11]
is versleten tot den rand,
Wil men zulk een munt niet dulden,
denkt men op een and'ren trant.
Ja, nu bijbels, handvest, wetten,
zijn verschooven in den hoek,
Weet geen schrander brein te letten
op den inhoud van dit boek.

Want thans zijn er die beweeren,
naar hun vrije wil en wensch,
Dat dit boek behelst de leere,
van de rechten van den mensch.[12]
Dat de munt van zilv'ren plaatsen
in natuur heeft geen waardij
Maar papieren Assignoaten[13]
Geld zij in de maatschappij.

Wat de tijd nu zal beslissen
van die waarde op den duur
Blijven nog geheimenissen,
te verklaaren, op dat uur,
Als Jan Lau ons zal ontdekken[14]
(weer verrijzend hier op aard)
Dat hij loos gaat heenen trekken
met den schat door vlijt gespaard.

Dan zal mooglijk boek en blad'ren
hoe versleeten 't wezen mag,
Leeren, dat de deugd der vad'ren
weer verschijnt in klaaren dag.
Dat, hoe schoon het nieuw moog wezen
opgesmukt met schijn blanket
Het weer, als van ouds, zal weezen[15]
Eendracht, Godsdienst en 's Lands Wet.

Hac Nitimur[16]
Hanc tuemur.

U.B. Leiden
1103 F 46

1 In het laatste kwartaal van 1794 waren de Fransen Nederland binnengerukt. De strenge winter bood generaal Pichegru de gelegenheid de rivieren over te trekken. 18 januari 1795 scheepte Prins Willem V zich op het koude Noordzeestrand bij Scheveningen in. In mei 1795 werd de Bataafse republiek de officiële naam voor de 7 provinciën.

2 Maagd van het land.
Volgens de staatsman Abraham Kuyper die in zijn 'Ons

Program 1879' numismatische belangstelling aan de dag legt, is niet de Hollandse maagd maar de heidense godin Pallas – dit is Minerva de godin der wijsheid – afgebeeld.
Kuyper citeert de betreffende resolutie, waarin ook over Pallas gesproken wordt.
Ook is Kuyper van mening dat niet de bijbel is afgebeeld, maar in verband met het Minervabeeld eerder een boek van wetenschappen. Voor hem is de combinatie van een heidense godin die op de bijbel leunt ondenkbaar.
In de 17e eeuw was dit echter niet zo vreemd. Kuyper voert ook aan dat in de genoemde resolutie van een boek niet van de bijbel gesproken wordt. Ik vermoed dat nagenoeg iedereen aan de Nederlandse maagd en de bijbel gedacht heeft.

3 Outer is Zuidnederlands voor altaar.

4 De Dordschen Bijbel is de in 1637 klaar gekomen Statenbijbel, aldus genoemd, omdat deze bijbel zoals in elke editie is aangegeven (ik citeer uit de eerste uitgave): door last der Hoogm: Heeren Staten Generael van de Vereenighde Nederlanden en volgens het besluyt van de Synode Nationael gehouden tot Dordrecht in de jaeren 1618 en de 1619 uyt de oorspronckelycke talen in onze Nederlandtsche tale getrouwelyck overgeset.
Deze Statenbijbel wordt nog steeds herdrukt en in een deel van de hervormde kerk en in de gereformeerde gemeenten (niet te verwarren met de gereformeerde kerken) nog steeds gebruikt.
De eerste druk van deze Statenbijbel – waarbij op de titelpagina het jaartal ontbreekt – toont uit erkentelijkheid het profiel van de stad Leiden.

5 Placaaten waren van de overheid uitgaande open brieven gewaarmerkt met een opgedrukt zegel.

6 Het gebruik van het woord Munniken duidt ongetwijfeld op de dichte verwantschap met het Duitsche Mönnich.

7 Francijn moet wel Frans betekenen maar zo rijmt het op latijn.

8 Arminianen genoemd naar Jacobus Arminius 10 oktober 1560 – 19 oktober 1609, predikant te Amsterdam, later hoogleraar in Leiden. Arminius liet in tegenstelling tot wat we gemakshalve de rechtervleugel in de kerk noemen, alle nadruk vallen op het geloof en de verantwoordelijkheid van de mens. Door zijn wil heeft de mens de volle vrijheid om al of niet te geloven. De Armianen behoorden grotendeels tot de gegoede kringen. De Arminianen dienden in 1610 een 'remonstrantie' in en kregen sindsdien de tot op de huidige dag bestaande naam Remonstranten.
Menno Simonsz (1496 – 31 januari 1561) is niet de stichter maar wel de organisator en geestelijke leidsman van de Doopsgezinden geweest. De uitdrukking Menistenhemel gebruikt voor de Vechtstreek met de vele prachtige buitens wijst op de welvaart van – Amsterdamse – doopsgezinden. Een Menistenleugentje is een halve waarheid, een formulering die anders kan worden opgevat dan in feite bedoeld is.
De wijze waarop in dit gedicht over Arminianen en Mennisten (de naam Mennonieten is vooral in Amerika bewaard) gesproken wordt wijst er op dat zij als zakenlieden bekend stonden die het vooral om geldelijk gewin te doen was. – mits de gulden in heur kas. Ongetwijfeld een grove generalisering.

9 Deze uitdrukking die volhouden, bij hoog en laag zweren betekent is, denk ik, vanwege de alliteratie ontstaan.

10 Naast de Bijbel, Thomas à Kempis' de navolging van Christus, en Flavius Josephus' werken waren de boeken van de dichtende opvoeder 'Vader' Cats in menig huis van gegoede Nederlanders te vinden.
Uit mijn jeugd herinner ik me ergens gelezen te hebben over iemand die elke dag een puntje Cats zoog. Het woord puntje wordt ook gebruik voor (RK) stichtelijke passage.
Bekend is onder andere zijn: Houwelyck dat is de gansche gelegenheyt des Echten Staats. Zijn voormalig buiten Sorghvliet is sedert 1963 de ambtswoning van de ministerpresident, het Catshuis.

11 Ik neem aan dat hier gedacht wordt aan de rampzalige situatie waarin de *Verenigde Nederlanden* zich bevinden. Al het (goede) oude is terzijde geschoven.

12 Rechten van de mens.
Sedert de 17e eeuw zijn er staatsstukken die de vrijheid van de mens aangeven tegenover de overheid.
In de onafhankelijkheidsverklaring van de Verenigde Staten (1776) wordt verklaard dat alle mensen gelijk zijn en bepaalde onvervreemdbare rechten bezitten.
Sterk beïnvloed door Amerika kwam in Frankrijk in 1789 – het jaar van de revolutie – de Déclaration des droits de l'homme et du citoyen tot stand. De Franse declaratie van de rechten van de mens en van de burger wil vóór alles de vrijheid van het individu verzekeren, daar de mens van nature goed is en niet van bepaalde vrijheden verstoken mag blijven.

13 De Assignaten, het Franse papiergeld – eigenlijk waren het obligaties met de onteigende kerkelijke en adellijke goederen als onderpand – uitgegeven door de Franse regering na de revolutie van 1789 om de lege staatskas weer te vullen, zullen ongetwijfeld ook al spoedig Nederland overstroomd hebben.
Het zilvergeld werd aan de omloop onttrokken en – ongetwijfeld – door velen opgepot.

14 Jan Lau is een verbastering van John Law (16 april 1671 – 21 maart 1729). Schots financier. Naar zijn mening verdiende papiergeld de voorkeur boven edel metaal, omdat goud en zilver aan de waardeschommelingen onderhevig zijn. John Law werd vooral bekend vanwege zijn plannen om de Franse Staatsfinanciën te saneren gedurende het regentschap (1715-1723 tijdens de minderjarigheid van Lodewijk XV). Hij stichtte in 1717 de Mississippi Compagnie die gouden bergen beloofde. Toen de beurswaarde instortte vluchtte John Law en stierf in armoede in Venetië. Zijn naam doet vooral aan onverantwoorde beursspeculaties denken.

15 De onbekende dichter ziet aan de horzion alweer een nieuwe tijd dagen waarin de oude waarden zullen worden hersteld.
Dat pas 18 jaar! later Willem de Vijfde's zoon, de latere koning Willem I op 30 november 1813 in Scheveningen zal landen zal hij waarschijnlijk niet gedacht hebben.

16 De ondertekening Hac nitimur hierop steunen en Hanc tuemur dit beschermen wij, geeft, denk ik, de visie van de schrijver weer.
Het fundament waaruit wij leven is de bijbelse boodschap en wij beschermen de vrijheid.
De hoed boven op de speer heb ik altijd voor de

vrijheidshoed gehouden. Hanc tuemur kàn ook slaan op het beschermen van de godsdienst vrijheid en dan waarschijnlijk in reformatorische zin.
Frankrijk was immers een Rooms-Katholiek land bij uitstek.

Oegstgeest, Ds. A. de Haan

Overijsselse vorstenmunten uit de Xde en XIde eeuw

door J. Fortuyn Droogleever

Aanvulling

Na publicatie en afbeelding van een aantal in de Xde en XIde eeuw te Deventer geslagen vorstenmunten, in de Beeldenaar van dit jaar op blz. 41 e.v. ontving ik enkele opmerkingen voornamelijk betreffende de randschriften op deze munten. Zoals te verwachten is bij dergelijke, meestal sterk afgesleten en primitief geslagen stukken, is vaak een afwijkende lezing mogelijk. In de gepubliceerde catalogus heb ik me zoveel mogelijk gehouden aan de lezing, die door Dannenberg als de juiste werd aangenomen, maar het is toch wel gewenst bij een bespreking van deze vaak onduidelijke munten, ook de lezing van anderen te vermelden. De tot dusverre ontvangen opmerkingen betreffen de volgende munten:
Nr. 1. Denier van Otto III. De spits toelopende kin op de afbeelding doet eerder denken aan een portret van Coenraad II dan aan dat van Otto III. Inderdaad is op de tekening van Dannenberg het gelaat ronder dan op de foto van de munt (van het Kon. Penning Kabinet), en de O van het randschrift zou een onderdeel van de kroon kunnen zijn, maar de dubbele T in het randschrift lijkt toch wel het bewijs dat het hier gaat om een munt van Otto III, waarvan het portret op deze primitieve munt wat smal is uitgevallen.
Nr. 3. Denier van Otto III? De mogelijkheid is geopperd dat deze munt noch, zoals Dannenberg meent, bisschoppelijk is, noch volgens Albrecht, van Otto III zou zijn, maar van Adela van Hameland. Als men de afbeelding omdraait zouden

nr. 3

nr. 15e

duim en kromstaf als een alpha en een omega kunnen worden gezien. In een particuliere collectie te Rotterdam bevindt zich een munt met een dergelijke brede hand, waarop in het randschrift het woord COMETTESSA zou kunnen staan.
Nr. 7a. Denier van Hendrik II. Op de Maagdenburgse imitatie zijn de alpha en de omega in spiegelbeeld aangebracht.
Nr. 15. Denier van Adela van Hameland. Deze munt blijkt vrij frequent voor te komen en er zijn enkele variaties bekend, die niet in de catalogus vermeld staan. Daarom dient de catalogus op blz. 44 als volgt te worden uitgebreid:
15. Denier. Vz. naar beneden uitgestrekte smalle of brede hand, tussen de letters alpha en omega binnen een gladde rand. Kz. karol. kruis met punt in elk veld binnen een gladde rand. Voorbeelden:
a. Vz. smalle hand, omschr. ADE + DOAVERT O... Kz. omschr. ADATCOMETVS. Gew. 1,1, gram; vdCh.—, Dbg.—, S. 29.128 (?), W. 9.
b. Vz. smalle hand, omschr. DOAVERT.OT.OREX. Kz. Omschr. ADATCOMETISS; zie afb. 15 op blz. 44 vdCh.—, Dbg. 1237 g.
c. Vz. smalle hand, omschr. ..DOAVED.. Kz. ADE...COMETISSA. vdCh.—, Dbg.—, pc. Rotterdam.
d. Vz. brede hand, omschr. DOIEAVENTE OTT... Kz. omschr. ADALACOMETISSA. Dbg.-, beschr. in Geuzenpenning 1955 blz. 34, p.c. Azewijn.
e. met veel voorbehoud zou ik hier de munt, beschreven onder nr. 3 willen vermelden.
Bovendien beschrijft Dannenberg in zijn 2de deel op blz. 615 en 616, behalve de hierboven vermelde nr. 15b (Dbg. 1237g), nog een groot aantal variaties van deze munt, die in het omschrift enkele letters vermelden, waaruit met veel fantasie de naam DAVENTRIA kan worden geconstrueerd. Dit is trouwens ook het geval bij de hierboven vermelde nrs. 15a–e. Dannenberg zelf laat het in het midden of deze munten in Deventer zijn geslagen. Mijn mening is dat alle munten van Adela van Hameland als een imitatie van de Deventer munten van Otto III of Hendrik II zijn te beschouwen, die voor het merendeel – of geen van alle – niet in Deventer zijn geslagen. Zoals reeds vermeld op blz. 44 zijn de munten van Adela slechts volledigheidshalve in deze catalogus vermeld, en zij kunnen zeker niet tot de typische Deventer vorstenmunten worden gerekend.

Zoekt u dit soort munten?

Nederlands Indië (VOC)
Javasche Ropij
1783
Scholten 462

Nederlands Indië
(Bataafse Republiek)
½ Gulden
1802
Scholten 490

Nederlands Indië
(Bataafse Republiek)
bonk 2 Stuiver
1802
Scholten 539

Nederlands Indië
(Brits Bestuur)
Ropij
AH 1668 (fout voor 1228) =
1813 AD
Scholten 592b

Muntenhandel **Dr. R. van Slageren**

Arke Noachstraat 3a
Arnhem
Tel. 085-452713

Op aanvraag sturen wij u gaarne onze lijsten.

MUNTGALERIE LIMBURG B.V.
(voorheen Munthandel Habets)

Munten
Penningen
Medailles

Mauritslaan 61-63
Postbus 252 - 6160 AG Geleen
Tel. 04494-47810

Boeken
Catalogi
Albums

Aanbiedingslijsten sturen wij op verzoek gratis
Nederlands Leverancier Coinholders en accessoires
Tevens verzorgen wij alle opdrachten voor veilingen binnen Europa

JEAN ELSEN
Numismat

Antieke en Moderne Munten
Moslims, Kruisvaarders en
Zuidelijke Nederlanden
Numismatische literatuur
Gratis prijslijst op aanvraag

Tervurenlaan 65, Bus 1 **1040 BRUSSEL** **Telefoon 02/734.63.56**

Openingsuren: maandag t/m zaterdag 9.00-13.00 uur en 13.30-17.30 uur

ANCIENNE MAISON SERRURE FONDEE en 1880

MAISON PLATT s.a.

Michel KAMPMANN
Expert près les Tribunaux
et les Douanes

49 rue de Richelieu
75001 — PARIS
Tél.: 296-50-48
R. C. 70 1341

MONNAIES, MÉDAILLES, JETONS, DÉCORATIONS

ACHAT • VENTE • EXPERTISE • ORGANISATION DE VENTES PUBLIQUES • LISTES A PRIX MARQUES

Catalogues de librairie et de fournitures numismatiques sur demande

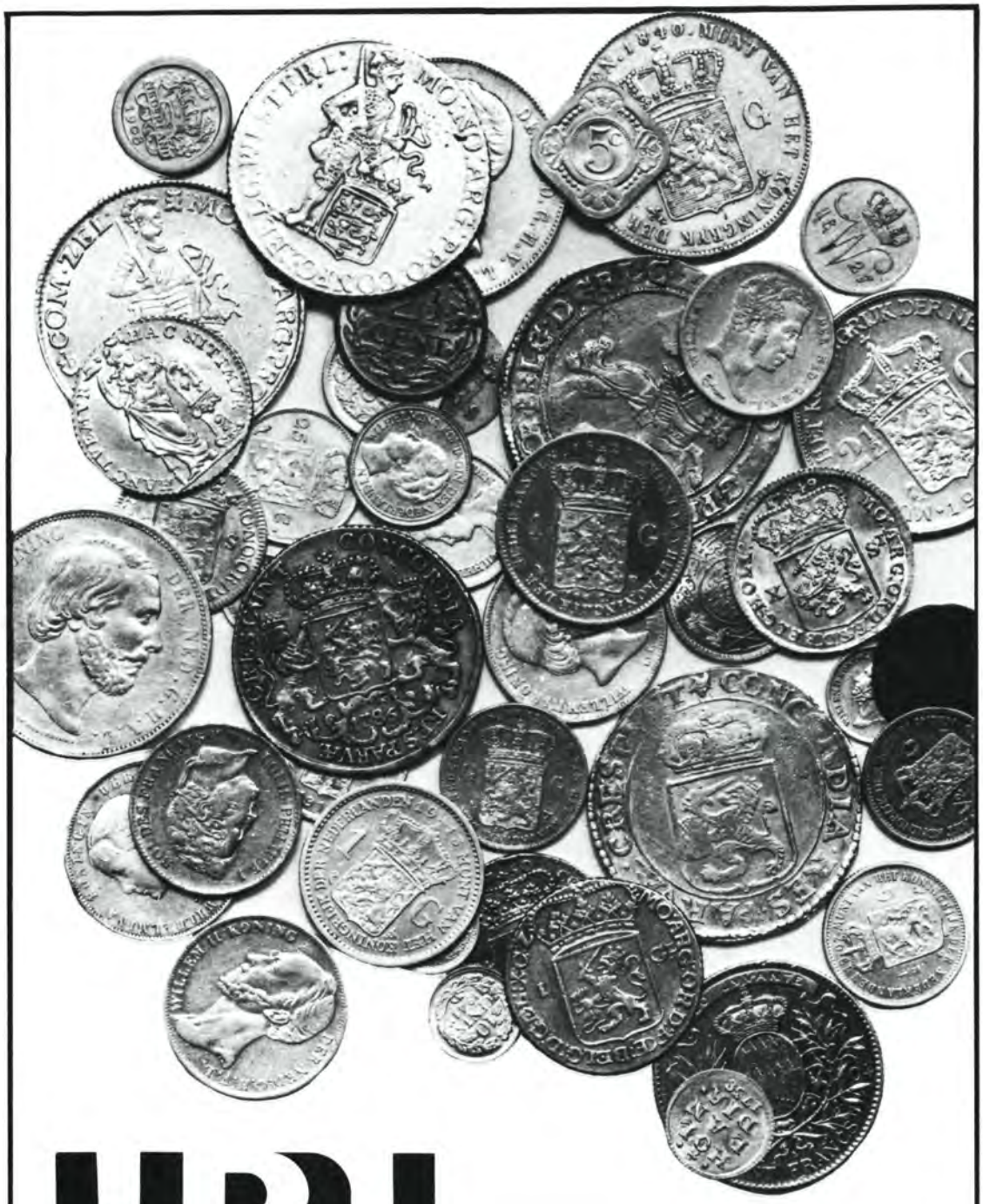
B. A. SEABY LTD. • MUNTEN EN PENNINGEN

Audley House, 11 Margaret Street, LONDON W1N 8 AT
Tel. 01-580 3677 - Telex 261068

Uitgevers van:

"SEABY's Coin and Medal Bulletin" - Numismatische artikelen en prijslijsten, £6.00 per jaar.

A list of Seaby's other publications sent on request.

HBU

HOLLANDSCHE BANK-UNIE N.V.,
Herengracht 434-440
1017 BZ AMSTERDAM

Voor inlichtingen, prijzen, bestellingen en aanvraag prijslijst kunt u zich wenden tot de
Afd. NUMISMATIEK en EDELE METALEN van de HBU:
(020) - 292255 - 292286 - 292287 - 292288.

Muntenwijzer
Een waardevolle pocket voor iedereen met belangstelling voor munten.

Een initiatief van de Amro Bank.

De Muntenwijzer. Een praktische en interessante pocket voor beginnende verzamelaars van gouden munten. Met informatie over de geschiedenis van de munt, technische gegevens, suggesties over opbergen en registreren. Tekst en uitleg over begrippen als kwaliteit (aan de hand van foto's), zeldzaamheid en agio. Plus een encyclopedisch gedeelte met erg veel afbeeldingen. Hierdoor is het ook een handig naslagwerkje voor de meer ervaren verzamelaar.

Het boekje is geschreven door C. Boerman, met medewerking van o.a. P. Meyer en een voorwoord van drs H.W. Jacobi.

De muntenwijzer is vanaf eind november verkrijgbaar bij alle vestigingen van de Amro Bank voor slechts f 6,-.

amro bank

Ir. J. de Jong Rijksmuntmeester

door W. K. de Bruijn

Met ingang van 1 oktober 1980 is de heer Ir. J. de Jong benoemd tot rijksmuntmeester. Op onze vraag of het mogelijk was een kort gesprekje met hem te hebben ten behoeve van de Beeldenaar kwam direkt een positieve reactie, zodat we nog in hetzelfde jaar in staat zijn onze lezers te vertellen wie van nu af aan in dit voor de numismatiek zo belangrijke staatsbedrijf de scepter zwaait. Deze snelle reaktie, niet door ons verwacht van iemand die een niet eenvoudige baan moet opnemen en dus de nodige tijd aan inwerken moet besteden, geeft direct goede verwachtingen ten aanzien van toekomstige contacten voor ons blad. Het prettige gesprek dat kort daarop volgde, versterkt deze verwachtingen nog.

Ir. J. de Jong, 39 jaar, geboren te 's-Gravenhage, gehuwd en vader van 3 kinderen, heeft na het behalen van zijn einddiploma H.B.S. eerst werktuigbouwkunde gestudeerd aan de H.T.S. te Rotterdam. Pas nadat hij die school doorlopen had, ging hij naar de T.H. te Delft. Uiteraard opnieuw werktuigbouwkunde. Na het propaedeuse examen volgde hij de richting metaalkunde, waarin hij in 1970 afstudeerde. Zijn afstudeerontwerp ging over het lassen van gietijzer.

Mede gezien dit onderwerp is het dan niet verwonderlijk, dat hij daarna in dienst trad bij Smit-Weld te Nijmegen, een bedrijf dat zich bezig houdt met het produceren en aan de markt brengen van materialen voor elektrisch lassen. Zowel lasapparaten als lasverbruiksartikelen. Hij begon in dit bedrijf, dat ca. 450 mensen in dienst heeft, als medewerker op het laboratorium voor produktontwikkeling. Twee jaar later stapte hij over naar de marketing (verkoop) zijde van het bedrijf, eerst als product manager en later als algemeen marketing manager. Dit duurde ca. 3 jaren, waarna hij het aanbod kreeg general manager te worden van een produktgroep van verbruiksartikelen. Dit hield in de leiding over 280 mensen in een fabriek, een inkoopafdeling, laboratorium, magazijn, expeditieafdeling en een technische dienst, kortom een soort bedrijf binnen het bedrijf. Tenslotte was hij de laatste 3 jaar plaatsvervangend direkteur van het gehele bedrijf, een indrukwekkende carrière.

Uiteraard volgt na het vernemen van deze loopbaanontwikkeling over 10 jaren in één bedrijf, onzerzijds de vraag wat de heer de Jong aanleiding gaf om van betrekking te wisselen. Zijn redenen daarvoor waren logisch en klonken gezond. Na gedurende die 10 jaren het bedrijf van a tot z te hebben leren kennen was er behoefte aan iets nieuws. De vacante plaats bij de Rijksmunt bood daartoe de mogelijkheid. Het muntwezen vond hij interessant, terwijl hier de kans was om te gaan werken bij een zeer specifiek en tevens uniek bedrijf. Daar kwam bij dat in zijn vroegere functie voorlopig geen promotiemogelijkheden te verwachten waren. De stap van 2e man in het oude bedrijf naar 1e man in het nieuwe was vanzelfsprekend ook zeer aantrekkelijk.

Hoewel het voorbarig is om iemand, die net 2 weken in een nieuwe funktie werkzaam is, en die daar waarschijnlijk overspoeld wordt met indrukken en problemen, toch te vragen of hij al bepaalde ideeën voor de toekomst heeft, hebben wij dat toch maar gedaan. Vanzelfsprekend moest het antwoord op die vraag nog globaal zijn. Ideeën zijn er echter wel degelijk. Ten eerste denkt de heer de Jong aan de publiciteit van de Rijksmunt. Hij vindt het van groot belang daaraan te werken. Te denken valt daarbij onder meer aan het t.z.t. weer mogelijk maken rondleidingen te organiseren, hetgeen de laatste tijd niet mee gebeurde. Dit zal uiteraard nog voorbereidingen eisen mede in verband met de veiligheid en de orde in het bedrijf.

De muntmeester stelde dat de Rijksmunt een dienstverlenend bedrijf is, hetgeen betekent dat gewerkt zal moeten worden aan de kwaliteit van de serviceverlening en de flexibiliteit nodig om in te kunnen spelen op de behoeften en problemen

die ontstaan in de muntcirculatie.
Een en ander vereist een goede en nauwe coördinatie met het Departement van Financiën in Den Haag. De munt is een onderdeel van dat ministerie en dat moet men zowel in Den Haag als in Utrecht goed onder ogen houden. Gevolg hiervan is, dat de heer de Jong nog geen antwoord kon geven op de vraag of er al iets gezegd kon worden over het uiterlijk van het nieuwe muntmeesterssteken en de invoering daarvan. Dat is een van die vele punten die vallen onder de goede samenwerking met Den Haag. Dit voor vele lezers interessante nieuwtje zal dus nog even moeten wachten.
De nieuwe muntmeester is geen numismaat, maar hij stelt zich voor zich niet afzijdig van de numismatiek te zullen opstellen. Zijn nieuwe baan echter zal voorlopig al zijn energie opeisen, zodat hij zich ten opzichte van de numismatiek voorlopig liever wat passief zal gedragen, dit neemt niet weg dat de Numismatische kring Utrecht al wel een toezegging heeft gekregen dat hij de eerstvolgende bijeenkomst zal bijwonen, indien enigszins mogelijk. (Maar ja, als rijksmuntmeester is de heer De Jong dan ook de gastheer van die kring, die immers in het muntgebouw haar bijeenkomsten heeft). De concentratie op de nieuwe baan houdt ook in dat verhuizing richting Utrecht nog niet direct zal plaatsvinden, hoewel het forenzen ca. 3 uur per dag vergt.
Samenvattend kunnen wij zeggen dat de eerste ontmoeting met de nieuwe muntmeester prettig en veelbelovend is geweest. Wij wensen hem veel succes in zijn nieuwe loopbaan toe.

Nederlandse makers van penningen 13

HILDO KROP

door E. J. Lagerweij-Polak en W. F. van Eekelen

Inleiding
Tien jaar geleden stierf op 86-jarige leeftijd HILDO KROP, één van de belangrijkste Nederlandse kunstenaars van zijn tijd. Van de beeldhouwers die in de jaren na de eerste wereldoorlog in ons land werkzaam waren, was Krop vermoedelijk degene die het meest furore maakte. Vooral de skulpturen die hij in en voor Amsterdam ontwierp, trokken veel belangstelling. Dat hij tussen zijn grotere werken door ook nog een 12-tal penningen heeft gemaakt, is veel minder bekend geworden.

Krop's eerste penning
De eerste penning die Hildo Krop in opdracht maakte, is waarschijnlijk de prijspenning geweest die hij in 1924 ontwierp ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Nederlandse Oudheidkundige Bond. Deze penning was bedoeld om van tijd tot tijd in goud te worden uitgereikt aan iemand die zich bijzonder verdienstelijk had gemaakt voor de Nederlandse oudheidkunde.
Krop ontwierp een penning die typerend was voor veel van zijn werk. Hij beeldde op de voorkant enkele naaktfiguren af die een symbolische betekenis hadden en hij bracht in hun buurt enkele at-

Ned. Oudheidkundige Bond

tributen aan die het werkterrein van de opdrachtgever nader preciseerden. In dit geval waren dat twee Ionische zuilen. Op de achterkant plaatste hij op esthetische wijze het vignet van de bond en een eenvoudige tekst in voor die tijd moderne letters, waarbij hij zorgde voor een goede vlakverdeling.
De penning viel zeer in de smaak en werd in diverse tijdschriften en boeken afgebeeld.[1] Voor enkele oudheidkundigen bleek de vormgeving echter te geavanceerd. Zo meende één van de leden van de bond, de kunsthistoricus Dr. A. Bredius, dat de penning 'beter geschikt was om aan een vijand van de bond te worden geschonken'.

Twee Amsterdamse penningen
Ongeveer tegelijkertijd ontwierp Krop voor de Amsterdamse vereniging Ons Huis een kleine plaquette die bedoeld was als huldeblijk voor perso-

Ons Huis Amsterdam

nen die zich verdienstelijk hadden gemaakt voor het buurt- en jongerenwerk dat toen al door Ons Huis in de Amsterdamse Jordaan werd verricht. Ook op deze plaquette plaatste Krop een naaktfiguur en diverse andere uitbeeldingen met een symbolische betekenis. In dit geval ging hij niet naar eigen idee te werk, maar volgde hij een denkbeeld van de bezielde direktrice van Ons Huis, de in 1969 op 100-jarige leeftijd overleden mejuffrouw C. P. VAN ASPEREN VAN DE VELDE. Een lopend mannelijk naakt (de over de aarde schrijdende mens) mens met op zijn hand een adelaar (de verziende blik) en tussen zijn voeten een karper (de volharding) kijkt om naar een glazen bol (de klaarheid). De plaquette heeft het lang uitgehouden. Bijna 50 jaar heeft hij dienst gedaan. Nog tot in 1973 werd hij namelijk uitgereikt aan begunstigers, bestuursleden en employé's die zich uitzonderlijk voor Ons Huis hadden ingespannen.
Acht jaar later maakte Krop een tweede penning met betrekking tot Amsterdam. In 1932 was het 300 jaar geleden dat in de hoofdstad het athenaeum illustre, waaruit later de universiteit voortkwam, werd gesticht. Ter gelegenheid hiervan werden drie penningen geslagen. De ontwerpers waren JAN BRONNER, BERTUS SONDAAR en HILDO KROP. Krop mocht de senaatspenning voor zijn rekening nemen. Deze keer plaatste hij op de voorzijde drie naakte mannen met fakkels. Hieraan voegde hij zes medaljons toe met de symbolen van de fakulteiten. Op de achterkant zette hij de Amsterdamse stedemaagd in een koggeschip.

Drie architektuurpenningen
Weinig beeldhouwers hebben zo intensief samengewerkt met architecten als Hildo Krop. Van 1914 af, toen hij, omdat de beelhouwer H. A. VAN DEN EYNDE het niet alleen af kon, gevelplastieken maakte voor VAN DER MEY's Scheepvaarthuis aan de Prins Hendrikkade, heeft Krop in Amsterdam bijzonder veel façade- en brugversieringen gemaakt, waarbij hij nauw aansloot bij de ideeën van de architekten over het samenspel van bouw- en beeldbouwkunst. In zijn begintijd werkte hij veel met de stadsarchitekt ir. A. R. HULSHOFF, de eveneens bij de gemeente in dienst zijnde P. L. KRAMER en de zeer begaafde vertegenwoordiger van de zogenaamde Amsterdamse school, M. DE KLERK.
Het is dan ook geen wonder dat Hildo Krop van architektonische zijde diverse verzoeken tot het ontwerpen van penningen kreeg. Omstreeks 1924 maakte hij een plaquette voor de Bond van Nederlandse Architekten (BNA). Hierop zette hij een man met een troffel en een driehoek, staande voor een stad met een vogel en een bloem.

In 1930 maakte hij, op verzoek van diens vrouw en kinderen, een erepenning voor de architect H. A. J. BAANDERS. Met Baanders had Krop o.a. gewerkt in IJsselstein, waar Baanders na de dood van De Klerk in 1923, diens ontwerp voor de nieuwe torenbekroning van de St. Nicolaaskerk

Universiteit van Amsterdam

uitvoerde. Krop had hiervoor beelden (van evangelisten) en twaalf kapitelen in taille directe gehakt.
Een derde architectenpenning ontwierp Krop tijdens de tweede wereldoorlog. Nu betrof het een prijspenning die ingesteld werd door het genootschap Architectura et Amicitiae. Krop beeldde een staand vrouwelijk naakt af met in haar linkerhand een passer en driehoek, en in haar rechterhand een vlammend hart.

Drie politiek getinte penningen
Krop was een dynamische, felle, geëngegeerde persoonlijkheid. Politiek was hij in sterke mate links gericht, maar hij was te ondogmatisch om zich lang aan een politieke partij te binden. Toen tijdens de eerste wereldoorlog het met de SDAP geliëerde dagblad Het Volk een advertentie opnam met een oproep tot steun aan een Duitse Oorlogslening, zei hij zijn lidmaatschap van deze socialistische partij op. Nadien heeft hij zich nooit meer bij een partij aangesloten. Wel bleef hij kontact houden met socialistische en kommunistische voormannen. Als gevolg hiervan is waarschijnlijk in 1927 de penning 'tien jaar arbeidersregering' onstaan. Op de voorkant plaatste Krop een kracht uitstralende staande werkman met in de ene hand een sikkel en een hamer, en in de andere een vlag. Soortgelijke figuren had hij al eerder uitgebeeld in houtsneden die hij had gemaakt voor het kommunistische blad De Tribune[2].
Tijdens de tweede wereldoorlog sneed hij een ontwerp voor een penning voor een groep illegale werkers. Vermoedelijk zijn hiervan nooit exemplaren afgegoten en uitgereikt. Wel verspreid werd een penning die hij na de bevrijding maakte als aandenken aan de omgekomen verzetsstrijder GERRIT VAN DER VEEN. Ter gelegenheid van de tentoonstelling Kunst in Vrijheid in 1945 was een prijsvraag uitgeschreven voor een dergelijke herdenkingspenning. Hildo Krop werd de winnaar. De penning werd uitgereikt aan de Nederlandse kunstenaars die aan de tentoonstelling hadden deelgenomen en bovendien, als dank voor wat zij voor Nederlandse kunstenaars hadden gedaan, aan 25 Amerikaanse schilders. De Amerikanen kwamen daarvoor niet naar Nederland, maar kregen de penning in 1948 in de Nederlandse club in Radio City uit handen van onze consul-generaal, dr. W. CNOOP KOOPMANS.

Drie vrije ontwerpen
Vrije penningen heeft Hildo Krop slechts weinig ontworpen. Omstreeks 1934 maakte hij een ontwerp voor een vrij grote penning met een stoere beeldhouwer met klompen aan zijn voeten en een hamer en een beitel in zijn handen. Of hij hiermee zichzelf wilde uitbeelden, is niet met zekerheid te zeggen.
Wel bestaat deze zekerheid ten aanzien van een latere penning. In 1959 maakte hij een penning met een zelfportret. Evenals DANNENBURG[3] beeldde Krop zijn kop (met het karakteristieke petje met klep) af naar links. Deze penning werd door Krop geschonken aan een aantal mensen die er voor hadden gezorgd dat ter gelegenheid van zijn 75e verjaardag vijf bronzen afgietsels van door hem gemaakte maskers konden worden aangekocht om geplaatst te worden in de Amsterdamse stadsschouwburg. Deze penningen waren alle uitgevoerd in terracotta. Eén van de begiftigden, de schilder PAUL CITROEN, kreeg een geglazuurd exemplaar. De betreffende maskers waren door Krop ontworpen voor The only Jealousy of Emer van WILLIAM BUTLER YEATS, een maskerspel dat in 1922 in Amsterdam onder leiding van ALBERT VAN DALSUM was opgevoerd.
In één van de scènes van dat stuk kwam een vrouw voor met een lelie. Haar verschijning sprak

Krop zo aan dat hij haar in 1928 uitbeeldde op één van de 14 gevelstenen die hij maakte voor een huis in de chique Apollolaan. In 1934 gebruikte hij het motief van de lopende vrouw met bloem nog een keer, nu op een penning. Van deze eenzijdige penning bestaan twee versies: één met een Nederlands en één met een Latijns omschift. Het

Beeldhouwer

Nederlandse randschift is merkwaardigerwijze hetzelfde als het randschrift dat Krop later plaatste op de genoemde niet-uitgevoerde penning voor illegale werkers. Blijkbaar lag het hem na aan het hart. Het luidde: 'Voor het verleden soms, voor de toekomst altijd.'

Iets over zijn werkwijze

Een aantal van zijn penningen heeft Krop, die een voorkeur had voor hard materiaal en die zijn beelden liever in graniet dan in zandsteen hakte, intaglio gesneden in leisteen. Deze door de invoering van de reduceermachine praktisch verloren gegane techniek leerde hij in 1911 in Berlijn. In dat jaar had hij de zilveren Prix de Rome behaald[4], waarna hij een reis maakte naar Berlijn Rome en Parijs. In Berlijn vond hij nog tijd 's avonds de kunstnijverheidsschool te bezoeken, waar hij les kreeg van GEORG KOLBE.

Enkele biografische gegevens

Aanvankelijk zou HILDEBRAND LUCIEN KROP, die op 26 februari 1884 in Steenwijk werd geboren, bij zijn vader in de bakkerij gaan werken. Hiertoe kreeg hij een opleiding voor patissier en kok. Krop pakte zijn studie grondig en avontuurlijk aan. Om ervaring op te doen zwierf hij door diverse landen. O.a. werkte hij in België, Frankrijk, Engeland en Italië. In Engeland werden zijn tekenkundige gaven opgemerkt en werd hem aangeraden zich in deze richting verder te bekwamen. Krop schakelde niet direct over, maar nam toch tekenlessen. Zo bezocht hij de Heatherly Art School in Londen en de Académie Julien in Parijs. In zijn Parijse tijd stuurde hij zijn tekeningen naar de Nederlandse bladen Het Leven en De Ware Jacob, die ze in hun jaargang 1908 opnamen. In dat jaar besloot Hildo Krop definitief kunstenaar te worden. Hij ging naar de rijksakademie van beeldende kunsten in Amsterdam, waar hij de middelbare akte tekenen behaalde en hij beeldhouwlessen kreeg van BART VAN HOVE. Tijdens deze lessen werd meer de aandacht besteed aan de kunstzinnige dan aan de technische kant van het vak. In die jaren werd er op de akademie alleen met klei gewerkt. Krop was dan ook blij dat JOHN RAEDECKER,die de zoon was van een steenhouwer, hem het hakken in steen wilde leren.

Na zijn akademietijd en de genoemde reis naar de vermaarde drie Europese hoofdsteden, moest hij opdrachten zien te krijgen. Dat was in die tijd nog niet zo gemakkelijk, ook al omdat een echte beeldhouwtraditie in Nederland ontbrak. Nadat

Prijspenning architektuur

Krop in de eerste wereldoorlog kontakt had gekregen met de architect PIET KRAMER, had hij echter spoedig aan werk geen gebrek meer. Zijn roem steeg snel. Tussen de beide wereldoorlogen maakte hij voor de gemeente Amsterdam, die hem een groot atelier op de Plantage Muidergracht ter beschikking stelde (de oude stal van de zieke paarden van de gemeentetram), een ontzagwekkend aantal grote en kleine beelden. Na de tweede wereldoorlog steeg zijn aanzien verder. Van 1945 tot 1950 was hij voorzitter van de Nederlandse Kring van Beeldhouwers en in 1959 werd hem de titel stadsbeeldhouwer van Amsterdam verleend.[5] Ook na zijn 75e jaar bleef hij zeer aktief. Hoewel zijn gezondheid langzamerhand achteruit ging, schiep hij nog een groot aantal werken. Op 20 augustus 1970, toen hij in zijn atelier een hartaanval kreeg, kwam een eind aan zijn werkzaam leven.

Gerrit van der Veen-penning

Beredeneerde katalogus van zijn penningen

1. Nederlandsche Oudheidkundige Bond. Goud en brons. 1924. Ø 66. Vz. 2 mannelijke naakten dragen een schild waarop een vrouwelijke naakt tussen 2 zuilen, met randschift (=titel). Kz. monogram van de bond en tekst in breedschift (aan toegekend voor uitnemende verdiensten) met ruimte voor inskriptie. Geslagen bij Van Kempen, Begeer en Vos. Zw. II, 465.

1a. Idem, maar alleen in brons en met gladde achterzijde. Bestemd voor de (gewone) leden van de vergadering.

2. Plaquette BNA. Brons. ±1924. ±90×100. Vz. tekst (BNA maatschappij tot bevordering der bouwkunst bond van Nederlandse architecten), waaronder een man met troffel en driehoek voor een stad met vogel en bloem. Kz. glad.

3. Plaquette Ons Huis Amsterdam. Brons. ±1924. 110×70. Vz. naakt met adelaar en karper, omkijkend naar een bol, met horizontale en vertikale tekst (geluk door geestelijken groei ons huis Amsterdam). Kz. glad (bestemd voor inskriptie).

4. Tien jaar arbeidersregering, Brons. 1927. ø 65. Vz. frontaal staande man met sikkel, hamer en vlag, met tekst boven (=titel) en linksonder (1917 1927). Kz. glad.
5. De architect H. A. J. Baanders. Brons. 1930. ø 82. Vz. spittende man en jaartallen (1905 1930). Kz. tekst in breedschrift (Herman Ambrosius Jan Baanders van vrouw en kinderen) en randschrift (gij waart gij zijt gij zult dezelfde blijven).
6 Derde eeuwfeest Universiteit van Amsterdam. Brons. 1932. ø 60. Vz. 3 naakte mannen met fakkels, (daaronder) 6 medaljons met de symbolen van de faculteiten en rand- en rondschift (ccc anni doctrinis dicati). Kz. koggeschip met stedemaagd, wapens van Henegouwen en Holland, met driedubbelrandschrift (1632 1932 athenaeum illustre universiteit van Amsterdam). Geslagen bij de Kon. Begeer. Zw. III, 582.
7. Lopende vrouw. Brons. 1934. ø 85. Vz. naar links lopende vrouw met lelie, en randschift (nil actum dum quid superest). Kz. glad.

7a. Idem, maar ander randschift (voor het verleden soms voor de toekomst altijd).

8. Beeldhouwer. Brons (slechts 1 exemplaar?) en terracotta. ø 100 resp. 95. ±1934. Vz. beeldhouwer met hamer en beitel in zijn handen en op de achtergrond een grote zon, een vrijend paar, 2 noppende paarden en 5 sterren. Kz. glad.
9. Prijspenning voor architektuur. Brons. 1941. ø 70. Vz. naakt met hart, passer, driehoek en draperie, met randschrift (architectura et amicitiae). Kz. randschift (bene meritus de architectura) en ruimte voor een inskriptie. Geslagen bij 's Rijks Munt (afbn in Muntverslag 1941).
10. Medaille voor illegale beeldhouwers. Terracotta. 1944. ø 80. Vz. frontaal staande vrouwenfiguur met een fakkel in de opgeheven rechterhand, frontaal staande man met in de rechterhand een hamer en in de linkerhand een beitel, sterren (boven), bloem (rechts) en randschrift (voor het verleden soms voor de toekomst altijd NKB). Kz. glad. Niet bij Bax.
11. Gerrit van der Veen penning. Brons. 1945. ø 60. Vz. staand vrouwelijk naakt met lange mantel omgeven door 7 vendelzwaaiers en randschift (door hecht verzet de kunst gered van nazismet). Kz. portret naar rechts in medaljon, randschrift (=titel) en ruimte voor inskriptie. Geslagen bij 's Rijks Munt, Utrecht.
12. Hildo Krop 75 jaar. Terracotta (1 exemplaar geglazuurd). 1959. ø ±83. Vz. kop met pet naar links en breedschift (1884 1959). Kz. cartouches met datum (26 2 1959), naam (=titel) en gekruiste hamer en beitel.

Signatuur

Krop's meeste penningen zijn ongesigneerd. Op nr. 5 zijn de initialen HLK aangebracht.

Voetnoten

1. Oudheidk. Jrb. 4 (1924), 74.
Wendingen 1925, 2, 24.
Elseviers Mschr. 73 (1927), 17.
Zwierzina KB II, 465.
Voorts in 1955 nog bij Hammacher.
2. Resp. op 3 juni 1926 (Britse mijnwerkers) en 27 november 1926 (Max Hölz moet vrij).
3. De Beeldenaar 4 (1980), 2, 61.
4. De gouden werd gewonnen door THEO VAN REIJN.
5. In feite was hij al sinds 1916 als zodanig werkzaam.

Hildo Krop 75 jaar. Verkleind.

Zelfportret op zijn ziekbed. Tekening. Verkleind.

Problemen bij een Jubileum-uitgifte

door W. K. de Bruijn

Tijdens de viering van het feit, dat 400 jaar geleden de Zeeuwse Munt werd opgericht, wilde de Numismatische Kring Zeeland de feestelijkheden vergroten door het uitgeven van een speciaal van een Zeeuwse klop voorziene zilveren rijksdaalder 1966. Hoe zulke zaken verkeerd kunnen lopen toont het onderstaande.
Een bericht aan de numismatische bladen gaf een foutieve openingsdatum op. De werkelijke opening bleek 5 dagen eerder plaats te vinden, hetgeen niet meer tijdig bericht kon worden.
De totale oplage was gefixeerd op 500 stuks. Hiertoe had men geruime tijd zorgvuldig mooie exemplaren van de betrokken rijksdaalders opgekocht. Echter zodra het bericht wereldkundig werd, stroomden de telefoontjes en andere aanvragen binnen tot vanuit het buitenland toe. De totale kosten per exemplaar, inclusief het laten maken van een stempel konden worden gedekt door een verkoopprijs van *f* 35,—. Uitbreiden van het aantal van 500 bleek al ras onmogelijk zonder grote financiële stroppen. Immers de verzamelaars hadden zich inmiddels op de rijksdaalders 1966 gestort zodat deze opliepen tot boven de 35 gulden.
Volkomen terecht m.i. besloot de kring om het te laten bij de aangekondige en afgesproken oplage van 500 stuks. Dit ondanks het feit dat verwacht kon worden dat vele bezoekers, aangelokt door de aangekondigde bijzondere uitgave teleurgesteld zouden moeten worden. Dit is dan ook gebeurd. Een en ander moge een waarschuwing inhouden voor andere jubilerende clubs. Als men iets bijzonders wil doen, kan men beter iets uitzoeken dat niet lijkt (of gelijk is aan) numismatisch maakwerk. Veel verzamelaars blijken niet in staat zulk soort uitgiften te onderscheiden van echte munten. De uitgifte van de Zeeuwse kring is en blijft een penning, maar wordt omdat een echte munt daarbij gebruikt is door velen, ten onrechte, als munt gezien. Vandaar de storm die ontstond en waarbij een schrijver in een landelijk dagblad, die zich al eerder onderscheiden had door het opblazen van de centen 1980 hausse, meende de kring verwijten te moeten maken. Men moet zich daarvan in Zeeland maar niets aantrekken. Het is gebeurd en kan niet meer hersteld worden. Als men echter normaal penningen had laten slaan en die als zodanig had aangekondigd zou het allemaal veel rustiger en prettiger verlopen zijn, evenals een ruim jaar terug toen dezelfde kring een jubileumpenning het licht deed zien.
Het zou aangenaam zijn als de verzamelaars leerden onderscheid te maken tussen munten, tokens en penningen en deze niet door elkaar haalden. Dan kunnen dit soort wilde situaties minder gemakkelijk ontstaan en zou ieder veel verantwoorder kunnen verzamelen. De kring heeft inmiddels excuses aangeboden, die wij hierbij gaarne accepteren.

DE BEELDENAAR - munt- en penningkundig nieuws

Voor alle abonnees voor wie De Beeldenaar een blijvende waarde vertegenwoordigt, verkrijgbaar:

VERZAMELBANDEN voor DE BEELDENAAR

In de kunststof pennenband die is uitgevoerd in 'Beeldenaar'-blauw met zilver opdruk, kunt u de nummers van één jaargang veilig en overzichtelijk bijeenhouden.
Te bestellen door overmaking van f 17,50 op gironummer 275220 t.n.v. De Beeldenaar, Postbus 420, Zeist, onder vermelding van 'Verzamelband Beeldenaar'.

'La Nativité'

door H. Tijssen

Enige maanden geleden kwam ik, heel toevallig, in het bezit van een gegoten bronzen penning van de Bretonse medailleur Pierre Toulhoat, met als onderwerp de Geboorte van Christus. Op de voorzijde rechts ligt de H. Maria, in een met stro gedekte stal, op een kleed het Goddelijke Kind in de linkerarm tegen zich aangedrukt. Zij heeft een sluier om het hoofd en op haar schoot liggen een luier en een hemdje. Links knielt de H. Joseph, die in beide handen een kom met twee oren houdt, die hij de H. Maria aanbiedt. Vóór hem staat een buikige kruik met één oor. In een openstaande deur op de achtergrond staan drie herders, die naar binnen kijken. Rechts boven de H. Maria zijn de koppen zichtbaar van de os en de ezel. Achter de H. Joseph hangt aan de muur een schoudertas en ligt wat gereedschap. Door een opening in het dakstro boven de deur is de ster

zichtbaar. Links bovenaan tegen de rand staat de naam van de médailleur TOVL-HOAT.
Op de keerzijde, die ik het meest interessant vind, is de komst van de H. Maria en de H. Joseph in Bethlehem uitgebeeld. Op een links gewendstaande ezel zit de H. Maria in een lang kleed met een sluier over het hoofd, op de rug gezien. De H. Joseph, links van achteren gezien, heeft een staf in de linkerhand. Hij staat, gekleed in een half-lange mantel met een kap over het hoofd, de rechterhand omhoog geheven, vóór een in een straat gelegen gebouw. Dit is aangeduid als HOTEL, doch uit een luik op de eerste verdieping leunt een man, die met de uitgestoken linkerhand wijst op een stal in de bergen rechts op de achtergrond, daarmee aanduidend dat er voor hen geen plaats is (Lucas 2, 7). Boven de stal is reeds de ster van de drie Wijzen te zien. In de bergen links bevinden zich herders met schapen. Onderaan links tegen de rand de naam TOVL-HOAT.
Gegoten, brons, 120 mm, in 150 exemplaren uitgegeven door de Club Français de la Médaille te Parijs, 1967.
Pierre Toulhoat is geboren te Quimper, Bretagne (Frankrijk) in 1923. Hij wijdde zich aanvankelijk aan het maken van keramiek in een Bretonse onderneming. Als een atelier voor gebrandschilderde glazen zich in Quimper vestigt, gaat hij zich hiervoor interesseren. Dit voert hem naar Parijs, waar hij wordt toegelaten tot l'Ecole des Arts Décoratifs in de Rue d'Ulm, aanvankelijk tot de avondlessen. Later ook tot de daglessen, zulks als gevolg van het verkrijgen van een beurs en van het reeds ontvangen van auteursrechten. In 1951 behaalt hij hier zijn diploma. Na zijn terugkeer in Quimper geeft hij les aan l'Ecole des Beaux-Arts. In 1956 vestigt hij een eigen goudsmidsatelier, waaraan hij sedertdien het grootste deel van zijn tijd besteedt.
Voor de Club Français de la Médaille maakte hij 5 gegoten bronzen penningen van groot formaat en een presse-papier in zilver en brons.

Literatuur over de médailleur: Bulletin du Club Français de la Médaille, no. 9,
Literatuur over de penning: Bulletin no. 16, 3e trimester 1967, als Fontes Fines no. 47.
Catalogus van de tentoonstelling 'L'Invincible dans la Médaille' in het Hotel de la Monnaie, juni t/m september 1979, no. 102, pag. 122.

nieuwe uitgaven

MAN:
½ Penny 1980; brons; ø 17,2 mm; 1,8 gram.
1 Penny 1980; brons; ø 20,3 mm; 3,6 gram.
2 Pence 1980; brons; ø 25,9 mm; 7,1 gram.
5 Pence 1980; koper-nikkel; ø 23,6 mm; 5,7 gram.
10 Pence 1980; koper-nikkel; ø 28,5 mm; 11,3 gram.
50 Pence 1980; koper-nikkel; ø 30,0 mm; 13,5 gram.
Nieuwe circulatiemunten met op de keerzijde motieven, die betrekking hebben op de cultuur der Vikingen, die zich in de 9de eeuw op het eiland vestigden. Afb. 24 t/m 29.

Afb. 24 t/m 29

25 Pence 1980; koper-nikkel; ø 38,6 mm; 28,28 gram.
Herdenkingsmunt op de 80ste verjaardag van de Engelse koningin-moeder Elisabeth, uitgegeven sinds 17 april 1980. Afb. 30. (Zie tevens de rubriek mededelingen.)

Afb. 30

1 Pond 1980; virenium; ø 22,1 mm; 4 gram.
Op deze nieuwe circulatiemunt bevinden zich op de keerzijde onder de landkaart de letters D.M.I.H.E. (Daily Mail Ideal Home Exhibition), die betrekking hebben op een tentoonstelling, die onlangs gehouden werd in Londen en Manchester. Sinds 27 mei jl. is dit munttype ook in omloop met de letters T.T., die betrekking hebben op de van 2 t/m 6 juni 1980 in Douglas gehouden motorraces om de Tourist Trophy. Afb. 31.

Afb. 31

MONACO:
2 Francs 1979; nikkel-messing; ø 26,5 mm; 7,5 gram.
In navolging van Frankrijk, dat in 1979 al een nieuw 2-Francs-stuk uitgaf, is nu ook in Monaco het muntcirculatiesysteem uitgebreid met een munt van 2 Francs. Afb. 32.

Afb. 32

NEDERLAND:
2½ Gulden 1980; nikkel-messing; ø 29 mm; 10 gram.
1 Gulden 1980; nikkel-messing; ø 25 mm; 6 gram.
Herdenkingsmunten op de troonswisseling op 30 april 1980, die elk in een oplage van 30 miljoen exemplaren worden geslagen. Afb. 33.

Afb. 33

OOSTENRIJK:
500 Schilling 1980; zilver 640/1000; ø 38 mm; 24 gram.
500 Schilling 1980; zilver 640/1000; ø 38 mm; 24 gram.
Herdenkingsmunten op het 1000-jarig bestaan van de stad Steyr en op het feit, dat op 15 mei 1955 het verdrag gesloten werd, waarbij Oostenrijk de onafhankelijkheid herkreeg. De oplage bedraagt voor elk munttype 1 miljoen exemplaren. Afb. 34 en 35.

Afb. 34 en 35

POLEN:
20 Zloty 1980; koper-nikkel; ø 29 mm; 10,15 gram.
Herdenkingsmunt op de deze zomer te Moskou gehouden XXII Olympische Spelen. Afb. 36.

Afb. 36

PORTUGAL:
25 Escudos 1980; koper-nikkel; ⌀ 28,6 mm; 11 gram.
Nieuwe circulatiemunt. Afb. 37.

Afb. 37

THAILAND:
2 Baht 1979; koper-nikkel; ⌀ 27 mm; 9,05 gram.
10 Baht 1979; koper-nikkel; ⌀ 32 mm; 15,25 gram.
Herdenkingsmunten, die begin december 1979 werden uitgegeven naar aanleiding van de graduatie van prinses Chulabhorn. Afb. 38 en 39.

Afb. 38 en 39

boekbespreking

J. Mevius; Speciale catalogus van de Nederlandse munten van 1795 tot heden, 12e ed. 1981, *f* 9.75

Deze editie verschilt van de voorgaande door de toevoeging van de nieuwe munten van Nederland en de Nederlandse Antillen. Bovendien zijn nu de F.D.C. series van 's Rijksmunt erin opgenomen.De prijzen zijn aangepast aan de huidige prijsontwikkeling.

vdV.

Herdrukken

Dr. H. Enno van Gelder, *De Nederlandse munten*. Utrecht/Antwerpen, 1980 (zevende bijgewerkte druk), Aula-boeken 213. *f* 9,90.
Na enkele maanden uitverkocht te zijn geweest, is in oktober van dit jaar een nieuwe druk van het bekende boek over de Nederlandse munten verschenen. Deze zevende druk is op een aantal plaatsen gecorrigeerd en natuurlijk bijgewerkt tot en met 1979.
Van de eerste zes drukken zijn tezamen 41.500 stuks verkocht. Deze zevende druk, waarvan de oplage 8.000 stuks bedraagt, maakt het mogelijk dat iedere geïnteresseerde, verzamelaar of niet, nu weer een enorme schat aan informatie over de geschiedenis van het Nederlandse muntwezen binnen handbereik kan hebben.

Albert A. J. Scheffers

Rectificatie

In het mei/juni nummer van De Beeldenaar plaatsten wij op de omslag een foto van het ontwerp voor het dubbelportret van Koningin Beatrix en Prinses Juliana op de Nederlandse gulden en rijksdaalder. De ontwerpster, mevrouw C. E. Bruijn-van Rood heeft via de stichting Beeldrecht ons haar bezwaren tegen plaatsing van deze foto te kennen gegeven. Zij legt er de nadruk op dat het hier gaat om een *geretoucheerde* foto waardoor haar werk op misvormde wijze in de publiciteit is gekomen. De foto was ons ter publicatie toegezonden door de afdeling voorlichting van het ministerie van Financiën. Navraag bij deze dienst heeft ons de bevestiging gegeven dat het hier inderdaad gaat om een geretoucheerd ontwerp.
Het spijt de redactie bijzonder dat wij op deze wijze de ontwerpster en haar werk geen recht hebben gedaan. Wij betreuren deze gang van zaken zeer. In de toekomst hopen wij over de muntontwerpen van mevrouw Bruijn een speciaal artikel te kunnen plaatsen, waarbij afbeeldingen van de orginele ontwerpen zullen worden opgenomen.

Red.

mededelingen

Penning actie Blindegeleidehond.

Het opleidingscentrum Officieren Speciale Diensten (OCOSD) te Breda heeft voor een Aktie Blindegeleidehond bij Begeer te Voorschoten 400 bronzen penningen laten slaan. De penningen hebben een diameter van 60mm en vertonen een pittig reliëf. De ontwerper en modelleur is Erik van den Boom.
De voorzijde van de penning toont een hondekop met een baret, waarop het embleem van het OCOSD. In het rond het randschrift ACTIE BLINDEGELEIDEHOND EEN GOEDE ZAAK.

In het centrum van de keerzijde het embleem van het OCOSD; eronder de spreuk SUSCIPERE ET FINERE, d.w.z. Ondernemen en Voltooien. Deze spreuk maakt deel uit van het OCOSD embleem. Boven de kroon staat niets; dit is volgens de regels van de heraldiek niet toegestaan. Ook vindt men geen punten tussen OCOSD in verband met militair staftechnische procedures omtrent afkortingen.
De prijs van de penning is *f* 30,—; nadere inlichtingen kan men verkrijgen bij de heer J. A. M. Klijs, Seelicht-kazerne, Fellenoordstraat 93 te Breda.

Promotie drs. J. P. A. van der Vin
Op woensdag 8 oktober 1980 promoveerde de heer J. P. A. van der Vin aan de Leidse universiteit tot doctor in de Letteren. De titel van zijn proefschrift luidt: 'Travellers to Greece and Constantinople: Ancient monuments and old traditions in medieval travellers' tales'. In dit werk heeft dr. Van der Vin Westeuropese, Russische en Arabische reisverslagen van vóór 1450 over het Byzantijns-Griekse gebied, Constantinopel en de westkust van Klein-Azië geanaliseerd op vermelding van oude monumenten en de oude verhalen daaraan verbonden.
Dr. Van der Vin is sinds 1971 verbonden aan het Koninklijk Penningkabinet voor de afdeling Antieke munten en gesneden stenen. Ook is hij sinds die tijd redacteur van het tijdschrift De Geuzenpenning geweest en hij is sinds 1977 redacteur van ons blad.
Gaarne wil ik hem namens de redactie van De Beeldenaar en de medewerkers van het Koninklijk Penningkabinet gelukwensen met zijn promotie tot doctor in de letteren. Slechts door intensieve arbeid in avonden en weekeinden heeft dr. Van der Vin naast zijn werk aan het Penningkabinet dit werk kunnen volbrengen.

H. W. Jacobi

verenigings nieuws

Najaarsvergadering Kon. Ned. Genootschap v. Munt-en Penningkunde te Amersfoort op 4 october 1980.

Na de ontvangst en de gebruikelijke koffie ging het gezelschap naar het museum Flehite, waar Mevrouw M. W. Heijenga-Klomp iets over de ontstaansgeschiedenis van Amersfoort en van de belangrijkste gebouwen vertelde aan de hand van een maquette, vervaardigd in 1972 door de afdeling Stedebouw van de gemeente Amersfoort. Hierna kon men zelf even het museum bekijken, waarbij van vele kanten te horen viel dat de hiervoor beschikbare tijd aan de krappe kant was.
De rest van het programma speelde zich af in het Cultureel Centrum 'de Flint'. Na de lunch en een korte huishoudelijke vergadering, waar leden nog apart een verslag van krijgen, stonden er twee lezingen op het programma: Grepen uit de Utrechtse muntgeschiedenis door Prof. Dr. H. Enno van Gelder en De stempelsnijders van de Utrechtse munt door Dr. H. J. v.d. Wiel. Van beide lezingen volgt hieronder een korte samenvatting. Na afloop van de lezing was er nog een gezellig samenzijn, gevolgd door een diner in het Berghotel.

bvb

Prof. Van Gelder hield een causerie met lichtbeelden, getiteld: Grepen uit de Utrechtse muntgeschiedenis. Hij bracht een aantal punten naar voren, waardoor de Utrechtse muntgeschiedenis zich onderscheidt van die van de andere Nederlandse gewesten en wees op de in de loop der eeuwen sterk wisselende betekenis van de Utrechtse muntslag in vergelijking met die van de omliggende gebieden.
Tot slot formuleerde hij een hypothese ter verklaring van het feit dat na de opheffing van de provinciale munthuizen in het begin van de 19e eeuw juist Utrecht als nationale munt gehandhaafd bleef. In de loop van de 18e eeuw was in toenemende mate differentiëring van het productie- programma van de verschillende ateliers ingetreden, waarbij Utrecht geleidelijk het leeuwendeel van de bestellingen van gouden en zilveren dukaten te verwerken kreeg. In de jaren 1798-1806 viel de vraag naar soorten voor uitvoer naar Azië en voor binnenlands gebruik weg. Doordat de vraag naar gouden en zilveren dukaten voor uitvoer naar midden- en oost-Europa op peil bleef, kon Utrecht in bedrijf blijven en waren de andere munthuizen tot werkeloosheid vervallen.

Vervolgens sprak dr. H. J. van der Wiel over de stempelsnijders van de Landschapsmunt te Utrecht, vanaf het begin van de opstand tegen Spanje tot aan de ondergang van de Republiek. Als eerste moet genoemd worden Herman Claesz., die in 1567 met het andere personeel van de Munt van Hasselt naar Utrecht komt, en daar tot 1578 heeft gewerkt. Hoewel al in februari van dat jaar Nicolaas Petersz. van de Vogelaer wordt benoemd, zijn de statenmunten van 1577 en 1578 nog het werk van de eerstgenoemde. Van de Vogelaer heeft de Utrechtse Munt gediend tot aan zijn dood in 1621. In de laatste jaren van zijn leven werd hij bijgestaan door Arent van Nyeveld, die hem ook opvolgt, maar wegens oogklachten al in 1634 assistentie krijgt van de Utrechtse zilversmid Frederik van Vloock. Als van Nyeveld in 1642 wegens indispositie zijn ontslag aanvraagt, wordt Van Vloock tot ijzersnijder benoemd, *maar zijn stempels zijn bijzonder slordig. In die tijd* werd uitsluitend voor de export gewerkt, de muntmeester van Daalen liet alleen dukaten en leeuwendaalders slaan en trok zich van de slechte uitvoering niets aan. Na zijn dood heeft zijn weduwe, Judith van Dolre het ambt nog twee jaar waargenomen, maar zij liet zich ook weinig gelegen liggen aan de uitvoering van de munten. Vermoedelijk heeft Van Vloock, die blijkens ander werk heus wel kon graveren, zich voor het stempelsnijden ook niet veel moeite gegeven, wel *ponsoenen gemaakt maar de zorg voor de* stempels grotendeels overgelaten aan de smidsmeester. In 1647 benoemden de Staten Roelof Wolfertsz. van Cuylemburg tot stempelsnijder, die door zijn fraaie stempels het aanzien van de munten weer tot een genoegen maakt. Na zijn dood wordt hij opgevolgd door zijn zoon Pieter (benoemd in 1674), een even goed vakman als zijn vader. Deze heeft de betrekking vervuld totdat hij, bijna 75 jaar oud, op 2-8-1719 overleed. Hij wist maar al te goed dat zijn zoon en leerling Roelof het vak slecht beheerste. Deze Roelof werd desondanks benoemd als opvolger, maar heeft in 1738 ontslag moeten vragen, omdat zijn werk niet voldeed. In 1739 wordt het ambt gegund aan Cornelis van Swinderen, toen al een bekend medailleur. Zijn stempels getuigen van kunstzinnige en technische vakbekwaamheid. Na zijn dood (31-1-1757) werd de beroemde medailleur Lorentz Natter aangezocht en benoemd, maar deze nam nog in hetzelfde jaar ontslag, en heeft alleen het stempel voor een gouden dukaat gemaakt. Een waardig opvolger werd gevonden in de Kleefse stempelsnijder Johan Conrad Marmé, die echter na de heropening van de Munt in Kleef (1763) terugkeerde naar zijn oude standplaats, en in Utrecht opgevolgd werd door zijn zoon Johan Wilhelm, geboren 22-7-1740 te Düsseldorf. Hij heeft aan de Utrechtse Munt gewerkt tot aan zijn pensionering in 1808. Naast hem heeft lange jaren als *assistent gewerkt de patriottisch gezinde* H. de Meyer. Bij de omwenteling van 1795 werd de prinsgezinde Marmé ontslagen, en De Meyer tot stempelsnijder bevorderd; na enkele maanden werd Marmé weer aangenomen, en werkten zij in gelijke rang.
De stempelsnijders waren uitvoerende kunstenaars, geen ontwerpers. Zij zijn goed herkenbaar aan de uitvoering van hun letters en cijfers, en bijna allemaal hebben ze aan het muntteken een eigen karakter gegeven. De grotere veranderingen in de Utrechtse stempels zijn *meestal een gevolg van de opdracht het Hollandse* voorbeeld te volgen. Van de Vogelaer, van Swinderen, vader en zoon Marmé en de Meyer hebben echter ook naar eigen ontwerp penningen gemaakt.

„DE SNEEKER VLIEGER"

JILLE B. WESTERHOF
NUMISMAAT

gespecialiseerd in
provinciale munten,
historie- en moderne penningen
van alle landen

Nauwe Noorderhorne 18, Sneek - Telefoon 05150-17198, b.g.g. 16866
Maandags gesloten

COINSELLING – UW PARTNER IN MUNTEN

COINSELLING 19 80 HOOGEVEEN

Muntenhandel Coinselling 'Hoogeveen'
Middenweg 51 – 7906 LK Hoogeveen – Telefoon 05280-65582

Eigenaar B. H. Hagemeijer: deskundig in beleggingen

BATAVIA

Classical Coins & Antiquities

Zoutmanstraat 32
2518 GR Den Haag
Tel.: 070-451772

antieke munten
provinciale munten
koninkrijksmunten
papiergeld

prijslijst op aanvraag gratis

VERZAMELAARS VERENIGING TILBURG

INTERNATIONALE MUNTENBEURS

ZATERDAG 22 NOVEMBER
Strand-restaurant Beekse Bergen bij Tilburg

Zaal open: 9.00 tot 17.00 uur.

Inlichtingen: tel. 013-432392

muntenhandel Groningana

A. NAP
Oude Kijk in 't Jatstraat 60
Groningen
Tel. 050-135858

Munten, bankbiljetten, antieke prenten en kaarten, boeken op elk gebied met een speciale afdeling numismatische literatuur.

Mevius Numisbooks International B.V.

OOSTEINDE 97 7671 AT VRIEZENVEEN TELEFOON 05499-1322

Uw adres voor:

MUNTEN, BANKBILJETTEN, OPBERGSYSTEMEN, NUMISM. LITERATUUR, ABONNEMENTS-SYSTEEM, NIEUWE BUITENLANDSE MUNTEN MET 10% KORTING, DIVERSE PRIJSLIJSTEN OP AANVRAAG.

GROOTHANDEL — KLEINHANDEL — UITGEVERS

's Zaterdags gesloten.

HOLLEMAN–MUNTEN

postbus 32 7586ZG Overdinkel tel. 05423-1221
Op aanvraag wordt onze lijst U gratis toegezonden.

Onze specialiteiten: Griekse-, Romeinse-, Byzantijnse-, Middeleeuwse-, Provinciale- en Koninkrijksmunten.

Beurzen waar wij aan deel hopen te nemen:

23 november te *Arnhem*, Postiljon Motel van 10.00 u. tot 17.00 u.; 13 en 14 december te *Hilversum*, hotel Het Hof van Holland, Kerkbrink 1, van 10.00 u. tot 17.00 u.

Jubileum Dr. A. J. Bemolt van Loghum Slaterus

Op vrijdag 26 september j.l. werd ten huize van de voorzitter van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, Prof. Dr. L. H. van der Tweel, het heugelijke feit herdacht dat de Heer van Loghum Slaterus vijftig jaar lid is van de Commissie voor het Munt- en Penningkabinet van het K.O.G. Deze commissie beheert de omvangrijke numismatische verzameling, die zoals alle collecties van het K.O.G., ondergebracht is in een eigen afdeling in het gebouw van het Rijksmuseum te Amsterdam.
Het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap is opgericht in 1858 door een kleine groep kunstenaars, kunsthistorici en oudheidkundigen onder het beschermheerschap van koning Willem III, om ervoor te zorgen dat veel voorwerpen van kunsthistorisch belang voor het nageslacht bewaard zouden worden, iets wat in die tijd in het geheel niet vanzelf sprak. Door aankopen, maar vooral door vele schenkingen zijn er in de vorige eeuw grote collecties gegroeid, o.a. op het gebied van zeden en gewoonten, gevelstenen, zegels en natuurlijk de munt- en penningkunde. Hoogtepunten uit de numismatische collectie zijn de verzamelingen historiepenningen en familiepenningen, die de bijzondere aandacht van de Heer van Loghum Slaterus hebben en die door hem ook voortreffelijk beschreven zijn, de munten van de Bataafse Republiek en van het Koninkrijk Holland onder Lodewijk Napoleon, en tenslotte de werkelijk fantastische verzameling Nederlands Indië met vele unieke stukken. Het is jammer dat deze collectie zo weinig bekendheid geniet. Mogelijk is hieraan na de verbouwing van de zalen van het K.O.G. iets te doen. Het jubileum van de heer van Loghum Slaterus werd duidelijk niet bedoeld als een afscheid. De commissie voor het Munt- en Penningkabinet kan hem en zijn deskundigheid op het gebied van de numismatiek - er verschijnt binnenkort een boek van zijn hand over de Nederlandse familiepenningen - niet missen, om van de gezelligheid nog maar niet te spreken.

Bert van Beek

Vereniging voor Penningkunst

Penningen 1979:
De penning 1979 van Francisca Weinberg is na diverse tegenslagen nu bijna voor verzending gereed.
Van de uit te brengen Vredespenning van Niel Steenbergen, die alleen als extra penning 1979 te verkrijgen is (zie De Beeldenaar maart/april 1980) werden bij intekening 86 exemplaren besteld. Binnenkort kan de acceptgiro hiervoor door de leden, die intekenden, tegemoet gezien worden, zodat in de laatste maanden van dit jaar de verzending zal kunnen plaats vinden.

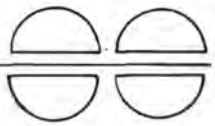
Penningen 1980:
Het bestuur heeft aan de kunstenaars Lysbeth Tedding van Berkhout en Theo van den Vathorst opdrachten gegeven voor het maken van penning 1980-I resp. 1980-II.
Beide penningen zijn in bewerking en nadere berichten omtrent gereed komen van deze penningen hoopt het bestuur in de volgende Beeldenaar bekend te maken.

Numismatische Kring Hoogeveen

12 november 1980: Mej. Drs. G. van der Meer, De Nederlandse Barokpenningen.
10 december 1980: Lezing Prof. Dr. H. Enno van Gelder, Raadselachtige noodmunten van Gulik.
13 januari 1981: Lezing annex veiling door de familie Schulman.
Uitnodigingen verzonden aan de Kring Kampen en Noord-oostpolder.
11 februari 1981: Jaarvergadering.
11 maart 1981: Bijeenkomst.
8 april 1981: Lezing door Dr. A. J. Bemolt van Loghum Slaterus.
13 mei 1981: Bijeenkomst.
10 juni 1981: Bijeenkomst.

---

agenda

17-21 nov.: Jubileumveiling J. Schulman B.V., Amsterdam, Carltonhotel, Vijzelstraat, ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de firma.
23 nov.: St. Numismatica, beurs Arnhem, Postiljon motel, Europaweg, 10-17 uur.
26-28 nov.: Veiling Schenk-Behrens, Essen.
28-29 nov.: Veiling Lanz, Graz.
30 nov.: Int. Münzenmarkt Hannover, Stadthalle, 10-17 uur.
2-3 dec.: Veiling Hess, Luzern.
4-6 dec.: Veiling Münzkabinett, Berlin.
8-11 dec.: Veiling Kurpfälzische Münzhandlung, Mannheim.
12-14 dec.: 9th Annual New York Numismatic Convention, Sheraton Centre, New York City, 7th Ave between 52th and 53th street.
13-14 dec.: Stichting Numismatica, beurs Hilversum, Hotel Hof van Holland, Kerkbrink 1, 10-17 uur.
14 dec.: Kleef Duitsland: Munten- en postzegelruildag, Stadthalle, 9.00-17.00 uur. Inl. H. van Oss, Hasselt, Kalkarer Str. 39, D-4194 Bedburg-Hau, tel. 02821-60435.
21 dec.: Muntenbeurs Oss, de Lievekamp, Raadhuislaan 14, 13-17 uur, tel. 04120-24066.
17 jan.: St. Numismatica, beurs, Kampen, Stadsgehoorzaal, Burgwal 84, 11-17 uur.
31 jan.: St. Numismatica, beurs, Breda, Euromotel.
1 febr.: St. Numismatica, beurs, Breda, Roskam 20, 10-17 uur.
7-8 febr.: St. Numismatica, beurs, Den Haag, Congresgebouw, Churchillplein 10, 10-17 uur.
15 febr.: St. Numismatica, beurs, Hilversum, Hof van Holland, Kerkbrink 1, 10-17 uur.
28 febr.: St. Numismatica, beurs, Middelburg, Schouwburg, Molenwater 99a, 11-17 uur.

Agenda munten- en penningenbeurzen

Stichting Numismatica 1977

Zaterdag 13 december 1980
Zondag 14 december 1980
Internationale munten- en penningenbeurs
te Hilversum
Hotel "Het Hof van Holland"
Weverszaal, Kerkbrink 1
van 10.00 - 17.00 uur

Zaterdag 17 januari 1981
Internationale munten- en penningenbeurs
te Kampen
Stadsgehoorzaal, Burgwal 84
van 11.00 - 17.00 uur

Zaterdag 31 januari 1981
Internationale munten- en penningenbeurs
te Breda
Euromotel Breda
Kampakkerzaal
van 10.00 - 17.00 uur

Zondag 1 februari 1981
Internationale munten- en penningenbeurs
te Breda
Roskam 20 (afslag Rijsbergen - Zundert)
van 10.00 - 17.00 uur

Zaterdag 7 februari 1981
Zondag 8 februari 1981
Internationale munten- en penningenbeurs
te Den Haag
Ned. Congresgebouw Variantzalen
Churchillplein 10
van 10.00 - 17.00 uur

Zondag 15 februari 1981
Internationale munten- en penningenbeurs
te Hilversum
"Het Hof van Holland"
Weverszaal, Kerkbrink 1
van 10.00 - 17.00 uur

Zaterdag 28 februari 1981
Internationale munten- en penningenbeurs
te Middelburg
Schouwburg-foyer
Molenwater 99a
van 11.00 - 17.00 uur

Zaterdag 7 maart 1981
Zondag 8 maart 1981
Internationale munten- en penningenbeurs
te Rotterdam
in de Beatrixzaal van het Café-rest.Engels
in het Groothandelsgebouw, Stationsplein
van 10.00 - 17.00 uur

Inlichtingen:
Secr. Accountantskantoor Teders
Noordsingel 112, 3032 BH Rotterdam
Tel. 010 - 65 52 44

Koning Stadhouder Willem III bij Van Lanschot.

Koning Stadhouder Willem III, Prins Willem van Oranje en Koningin Wilhelmina, u vindt ze bij Van Lanschot.

Op oude bankbiljetten, waarvan het verzamelen een nieuwe fascinerende hobby is, die door steeds meer mensen wordt ontdekt. Al was het alleen al om aan de hand ervan meer inzicht te krijgen in de historie (kunst, politiek, economie) van de tijd en plaats waarin dat papiergeld circuleerde. Van Lanschot heeft een bijzonder groot assortiment van dit zo in de belangstelling staande papiergeld. Waaronder een 200-guldenbiljet uit 1927, een zilverbon van 1 gulden uit 1914 en papiergeld uit de eerste en tweede wereldoorlog.

Als u ook geïnteresseerd bent in oude Nederlandse bankbiljetten is een bezoek aan Van Lanschot zeer de moeite waard. Wenst u regelmatige toezending van onze uitgebreide prijslijst? Als u even belt of schrijft sturen wij u deze gratis toe.

Als attentie ontvangt u bovendien het boekwerkje „Van papier tot betaalmiddel" met daarin een groot aantal schitterende reproducties van zeer zeldzame biljetten.

Van Lanschot heeft nog tijd voor u.

F van Lanschot Bankiers

SINDS 1737

Hoge Steenweg 29, 5211 JN 's-Hertogenbosch, telefoon (073) 153359 en 153460.

PENNINGEN VAN DE KONINKLIJKE BEGEER

HERDENKINGSPENNING KONINGIN WILHELMINA 1880-1980

Voorzijde

Keerzijde

De voorzijde van de penning geeft de *beeldenaar* weer met als randschrift *'Wilhelmina Koningin der Nederlanden'*.

Op de keerzijde staat de tekst, die in hoge mate bij Haar paste:
'Ik zal handhaven'
31 augustus 1880-1980

codenummer	gewicht	prijs
PGW penning 1e gehalte	ca 6,5 gr.	f 770,–
FZA penning 1e gehalte zilver	ca 6 gr.	f 75,–
codenummer	**gewicht**	**prijs**
FRE Muntrand goud, 14 krt	ca 2,5 gr.	f 166,–
FMO Muntrand zilver, 2e geh	ca 2,5 gr.	f 36,–

WIJZE VAN BESTELLEN:
Door overschrijving of storting op: AMRO-bank nummer 41.40.04.582 of op gironummer 1540783 t.n.v. Koninklijke Begeer B.V., postbus 5 te Voorschoten, onder vermelding van de codenummer, het gewenste aantal en het afleveradres. De bestellingen worden in volgorde van binnenkomst verzonden. Dit kan afhankelijk van de aantallen een periode van 4-8 weken in beslag nemen.
N.B. Zonder duidelijke vermelding van naam, adres en aantal(len) van de gewenste artikelen, alsmede het juiste bedrag worden geen opdrachten aanvaard.

INHULDIGINGSPENNING KONINGIN BEATRIX

Bestelcode	Beschrijving	Afmeting	Gewicht	Prijs
AG1	muntgoud (21,6 krt)	22,5 mm	ca 6,5 gram	f 770,–
AZE	sterling zilver (1e gehalte)	22,5 mm	ca 6 gram	f 75,–
AZ2	sterling zilver (1e gehalte) met oranje carneool	50 mm	ca 50 gram	f 388,–
ABC	gepatineerd brons met oranje carneool	50 mm	ca 50 gram	f 43,–

EVENEENS VERKRIJGBAAR:

Bestelcode	Beschrijving	Afmeting	Gewicht	Prijs
AGH	14 krt gouden randje	22,5 mm	ca 2,5 gram	f 166,–
AZR	2e gehalte zilveren randje	22,5 mm	ca 2,5 gram	f 36,–
AGA	14 krt gouden colier	55 cm	ca 1,5 gram	f 108,–
AZF	2e gehalte zilveren collier	55 cm	ca 1,5 gram	f 25,–

Prijzen voor: 50 mm 21,6 krt, 50 gram gouden penningen op aanvraag

ALLE PRIJZEN zijn inclusief f BTW, porti, verpakkings- en verzendkosten.

Wijze van bestellen:
Door storting of overschrijving van het verschuldigde bedrag op gironummer 44.38.400 t.n.v. de Koninklijke Begeer BV inzake Confederatie Oranjeverenigingen te Voorschoten onder vermelding van bestelcode(s) gewenst aantal en afleveringsadres.
Bestellingen worden in volgorde van binnenkomst verzonden: dit kan, afhankelijk van de aantallen, een periode van 6-10 weken in beslag nemen.
N.B. Zonder duidelijke vermelding van naam, adres, bestelcode(s) en aantal(len), alsmede het juiste bedrag worden geen opdrachten aanvaard.

Aan de voorzijde de beeldenaar met als randtekst 'BEATRIX KONINGIN DER NEDERLANDEN'. Modelleur Willem Vis. De keerzijde toont de regalia met als randschrift 'NEDERLAND BEGROET ZIJN NIEUWE KONINGIN, 30 APRIL 1980'. Modelleur Aad Oosterlee. De 50 mm zilveren en bronzen penningen zijn versierd met een oranje carneool (een halfedelsteen) als symbool van het huis van Oranje.

PRIJSWIJZIGINGEN voorbehouden, in verband met de goud- en zilverkoersen.

De opbrengst van deze penningen zal voor een deel worden bestemd voor het Koningin Juliana Fonds.

HERDENKINGSPENNING BEVRIJDING 1945-1980

voorzijde

keerzijde

Op de voorzijde staat de afbeelding van een fakkel met rondom de tekst – Nederland bevrijd 1945 – 5 mei – 1980.

Op de keerzijde staat de klok van de Waalsdorpervlakte met de tekst – Hun geest heeft overwonnen.

Een groot aantal Nederlanders wil aan de herdenking van een bepaalde belangrijke gebeurtenis ook in materiële zin in de vorm van een herdenkingspenning een herinnering bewaren.
Ter gelegenheid van de herdenking van onze bevrijding 5 mei, zal onder auspiciën van het **Comité Nationale Viering Bevrijding 1980** een penning worden geslagen in de vorm van een ouderwetse, **vierkante stuiver**, vervaardigd van zilver, eerste gehalte.
Een gedeelte van de opbrengst is bestemd voor de oorlogsslachtoffers.

De stuivers worden geslagen bij de Koninklijke Begeer BV te Voorschoten.

code	gewicht	prijs
BZA stuiver 1e gehalte zilver	ca 5 gram	f 60,–
BZR muntrand 2e gehalte zilver	ca 1,3 gram	f 36,–

De penningen worden geleverd in een kunststofdoosje.
PRIJSWIJZIGINGEN VOORBEHOUDEN.
De prijzen zijn inclusief BTW, verpakkings- en verzendkosten.
De prijzen van gouden stuivers 21,6 krt en gouden muntranden 14 krt zijn op aanvraag verkrijgbaar. Tel.: 01717-4500.

WIJZE VAN BESTELLEN:
Door overschrijving of storting op **AMRObank nummer 41.40.04.701, gironummer 650065 t.n.v. Comité Nationale Viering Bevrijding 1980**, postbus 5 te Voorschoten, onder vermelding van de **codenummers**, het gewenste **aantal** en het **afleveradres**. De bestellingen worden in volgorde van binnenkomst verzonden. Dit kan afhankelijk van de aantallen een periode van 4-8 weken in beslag nemen.
N.B. Zonder duidelijke vermelding van naam, adres en aantal(len) van de gewenste artikelen, alsmede het juiste bedrag worden geen opdrachten aanvaard.

Koninklijke Begeer B.V.
Postbus 5, 2250 AA Voorschoten
Tel. 01717-4500, tst. 30
Telex nr. 34184 DCWKB